નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મપિટકે

પઞ્ચપકરણ-મૂલટીકા

ધાતુકથાપકરણ-મૂલટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

ધાતુકથાપકરણં દેસેન્તો ભગવા યસ્મિં સમયે દેસેસિ, તં સમયં દસ્સેતું, વિભઙ્ગાનન્તરં દેસિતસ્સ પકરણસ્સ ધાતુકથાભાવં દસ્સેતું વા ''**અટ્ઠારસહી**''તિઆદિમાહ. તત્થ બલવિધમનવિસયાતિક્કમનવસેન દેવપુત્તમારસ્સ, અપ્પવત્તિકરણવસેન કિલેસાભિસઙ્ખારમારાનં, સમુદયપ્પહાનપરિઞ્ઞાવસેન ખન્ધમારસ્સ, મચ્ચુમારસ્સ ચ બોધિમૂલે એવ ભઞ્જિતત્તા પરૂપનિસ્સયરહિતં નિરતિસયં તં ભઞ્જનં ઉપાદાય ભગવા એવ ''મારભઞ્જનો''તિ થોમિતો. તત્થ મારે અભઞ્જેસિ, મારભઞ્જનં વા એતસ્સ, ન પરરાજાદિભઞ્જનન્તિ **મારભઞ્જનો**. મહાવિક્કન્તો મહાવીરિયોતિ **મહાવીરો**.

ખન્ધાદયો અરણન્તા ધમ્મા સભાવટ્ઠેન ધાતુયો, અભિધમ્મકથાધિટ્ઠાનટ્ઠેન વાતિ કત્વા તેસં કથનતો ઇમસ્સ પકરણસ્સ **ધાતુકથા**તિ અધિવચનં. યદિપિ અઞ્ઞેસુ ચ પકરણેસુ તે સભાવા કથિતા, એત્થ પન તેસં સબ્બેસં સઙ્ગહાસઙ્ગહાદીસુ ચુદ્દસસુ નયેસુ એકેકસ્મિં કથિતત્તા સાતિસયં કથનન્તિ ઇદમેવ એવંનામકં. એકદેસકથનમેવ હિ અઞ્ઞત્થ કતન્તિ. ખન્ધાયતનધાતૂહિ વા ખન્ધાદીનં અરણન્તાનં સઙ્ગહાસઙ્ગહાદયો નયા વુત્તાતિ તત્થ મહાવિસયાનં ધાતૂનં વસેન ધાતૂહિ કથા **ધાતુકથા**તિ એવં અસ્સ નામં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. દ્વિધા તિધા છધા અટ્ઠારસધાતિ અનેકધા ધાતુભેદં પકાસેસીતિ **ધાતુભેદપ્પકાસનો**તિ. **તસ્સત્થ**ન્તિ તસ્સા ધાતુકથાય અત્થં. અ-કારે આ-કારસ્સ લોપો દટ્ઠબ્બો. ''યં ધાતુકથ''ન્તિ વા એત્થ પકરણન્તિ વચનસેસો સત્તન્નં પકરણાનં કમેન વણ્ણનાય પવત્તત્તાતિ તેન યોજનં કત્વા તસ્સ પકરણસ્સ અત્થં **તસ્સત્થ**ન્તિ અ-કારલોપો વા. **ત**ન્તિ તં દીપનં સુણાથ, **તં** વા અત્થં તંદીપનવચનસવનેન ઉપધારેથાતિ અત્થો. **સમાહિતા**તિ નાનાકિચ્ચેહિ અવિક્ખિત્તચિત્તા, અત્તનો ચિત્તે આહિતાતિ વા અત્થો.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. માતિકાવણ્ણના

૧. નયમાતિકાવણ્ણના

૧. કો પનેતસ્સ પકરણસ્સ પરિચ્છેદોતિ? ન સો ઇધ વત્તબ્બો, **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) પકરણપરિચ્છેદો વુત્તો એવાતિ દસ્સેન્તો આહ ''**ચુદ્દસવિધેન વિભત્તન્તિ વુત્ત**''ન્તિ. ખન્ધાદીનં દેસના નીયતિ

પવત્તીયતિ એતેહિ, ખન્ધાદયો એવ વા નીયન્તિ ગાયન્તિ એતેહિ પકારેહીતિ નયા, નયાનં માતિકા ઉદ્દેસો, નયા એવ વા માતિકાતિ **નયમાતિકા. એતેસં પદાનં મૂલભૂતત્તા**તિ ''મૂલમાતિકા''તિ વત્તબ્બાનં સઙ્ગહાસઙ્ગહાદીનં ચુદ્દસન્નં પદાનં ખન્ધાદિધમ્મવિભજનસ્સ ઇમસ્સ પકરણસ્સ મૂલભૂતત્તા નિસ્સયભૂતત્તાતિ અત્થો.

૨. અબ્ભન્તરમાતિકાવણ્ણના

૨. ''પઞ્ચક્ખન્ધા''તિઆદીહિ રૂપક્ખન્ધાદિપદાનિ દસ્સિતાનિ, પટિચ્ચસમુપ્પાદવચનેન ચ યેસુ દ્વાદસસુ અઙ્ગેસુ પચ્ચેકં પટિચ્ચસમુપ્પાદસદ્દો વત્તતિ, તદત્થાનિ દ્વાદસ પદાનિ દસ્સિતાનીતિ તેસં તથાદસ્સિતાનં સરૂપેનેવ દસ્સિતાનં ફસ્સાદીનઞ્ચ પદાનં વસેન આહ ''**પઞ્ચવીસાધિકેન પદસતેના**''તિ. તત્થ કમ્મુપપત્તિકામભવાદીનં ઇધ વિભત્તાનં ભાવનભવનભાવેન ભવે વિય સોકાદીનં જરામરણસ્સ વિય અનિદ્દત્તા તન્નિદાનદુક્ખભાવેન ચ જરામરણે અન્તોગધતાય પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ દ્વાદસપદતા દટ્ઠબ્બા. એત્થ ચ પાળિયં ભિન્દિત્વા અવિસ્સજ્જિતાનમ્પિ સતિપટ્ઠાનાદીનં ભિન્દિત્વા ગહણં કરોન્તો તેસં ભિન્દિત્વાપિ વિસ્સજ્જિતબ્બતં દસ્સેતીતિ વેદિતબ્બં.

નયમાતિકાદિકા લક્ખણમાતિકન્તા માતિકા પકરણન્તરાસાધારણતાય ધાતુકથાય માતિકા નામ, તસ્સા અબ્ભન્તરે વુત્તો વિભજિતબ્બાનં ઉદ્દેસો અબ્ભન્તરમાતિકા નામાતિ ઇમમત્થં પકાસેન્તો ''**અયમ્પી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **એવં અવત્વા**તિ યથા ''સબ્બાપિ...પે॰... માતિકા''તિ અયં ધાતુકથામાતિકતો બહિદ્ધા વુત્તા, એવં અવત્વાતિ અત્થો. **ધાતુકથાય અબ્ભન્તરેયેવા**તિ ચ ધાતુકથામાતિકાય અબ્ભન્તરેયેવાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. તદાવેણિકમાતિકાઅબ્ભન્તરે હિ ઠપિતા તસ્સાયેવ અબ્ભન્તરે ઠપિતાતિ વુત્તા . અથ વા **એવં અવત્વા**તિ યથા ''સબ્બાપિ...પે॰... માતિકા''તિ એતેન વચનેન ધાતુકથાતો બહિભૂતા કુસલાદિઅરણન્તા માતિકા પકરણન્તરગતા વુત્તા, એવં અવત્વાતિ અત્થો. **ધાતુકથાય અબ્ભન્તરેયેવા**તિ ચ ઇમસ્સ પકરણસ્સ અબ્ભન્તરે એવ સરૂપતો દસ્સેત્વા ઠપિતત્તાતિ અત્થો. સબ્બસ્સ અભિધમ્મસ્સ માતિકાય અસઙ્ગહિતત્તા વિકિણ્ણભાવેન **પકિણ્ણકતા** વેદિતબ્બા.

૩. નયમુખમાતિકાવણ્ણના

૩. નયાનં પવત્તિદ્વારભૂતા સઙ્ગહાસઙ્ગહવિયોગીસહયોગીધમ્મા નયમુખાનીતિ તેસં ઉદ્દેસો **નયમુખમાતિકા**. ચુદ્દસપિ હિ સઙ્ગહાસઙ્ગહસમ્પયોગવિપ્પયોગાનં વોમિસ્સકતાવસેન પવત્તાતિ યેહિ તે ચત્તારોપિ હોન્તિ, તે ધમ્મા ચુદ્દસન્નમ્પિ નયાનં મુખાનિ હોન્તીતિ. તત્થ સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદાદીસુ સચ્ચાદીહિપિ યથાસમ્ભવં સઙ્ગહાસઙ્ગહો યદિપિ વુત્તો, સો પન સઙ્ગાહકભૂતેહિ તેહિ વુત્તો, ન સઙ્ગહભૂતેહિ, સોપિ ''ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા આયતનસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા''તિઆદિના પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બધમ્મુદ્ધારે તત્થાપિ ખન્ધાદીહેવ સઙ્ગહેહિ નિયમેત્વા વુત્તો, તસ્મા ''**તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો**''તિ વુત્તં. પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બધમ્મુદ્ધારેપિ પન પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુ ચ રૂપક્ખન્ધાદીનં અરણન્તાનં યથાસમ્ભવં સમ્પયોગવિપ્પયોગા ચતૂહેવ ખન્ધેહિ હોન્તીતિ ''**ચતૂહિ સમ્પયોગો, ચતૂહિ વિપ્પયોગો**''તિ વુત્તં.

નનુ ચ વિપ્પયોગો રૂપનિબ્બાનેહિપિ હોતિ, કસ્મા ''ચતૂહિ વિપ્પયોગો''તિ વુત્તન્તિ? રૂપનિબ્બાનેહિ ભવન્તસ્સપિ ચતૂહેવ ભાવતો. ન હિ રૂપં રૂપેન નિબ્બાનેન વા વિપ્પયુત્તં હોતિ, નિબ્બાનં વા રૂપેન, ચતૂહેવ પન ખન્ધેહિ હોતીતિ ચતુન્નં ખન્ધાનં રૂપનિબ્બાનેહિ વિપ્પયોગોપિ વિપ્પયુજ્જમાનેહિ ચતૂહિ ખન્ધેહિ નિયમિતો તેહિ

વિના વિપ્પયોગાભાવતો. સો ચાયં વિપ્પયોગો અનારમ્મણસ્સ, અનારમ્મણઅનારમ્મણમિસ્સકેહિ મિસ્સકસ્સ ચ ન હોતિ, અનારમ્મણસ્સ પન મિસ્સકસ્સ ચ સારમ્મણેન, સારમ્મણસ્સ સારમ્મણેન અનારમ્મણેન મિસ્સકેન ચ હોતીતિ વેદિતબ્બો.

૪. લક્ખણમાતિકાવણ્ણના

૪. સઙ્ગહોયેવ **સઙ્ગહનયો. સભાગો. વિસભાગો**તિ એતસ્સ ''તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો''તિ એતેન, ''ચતૂહિ સમ્પયોગો, ચતૂહિ વિપ્પયોગો''તિ એતેનપિ વિસું યોજના કાતબ્બા. તેન સઙ્ગહો અસઙ્ગહો ચ સભાગો વિસભાગો ચ ભાવો, તથા સમ્પયોગો વિપ્પયોગો ચાતિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતિ. યસ્સ વા સઙ્ગહો ચ અસઙ્ગહો ચ, સો ધમ્મો સભાગો વિસભાગો ચ, તથા યસ્સ સમ્પયોગો વિપ્પયોગો ચ, સોપિ સભાગો વિસભાગો ચાતિ. તત્થ યેન રૂપક્ખન્ધો...પે॰... મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ ધમ્મા ગણનં ગચ્છન્તિ, સો રુપ્પનાદિકો સમાનભાવો સઙ્ગહે સભાગતા, એકુપ્પાદાદિકો સમ્પયોગે વેદિતબ્બો.

૫. બાહિરમાતિકાવણ્ણના

૫. **એવં ધાતુકથાય માતિકતો બહિ ઠપિતત્તા**તિ ''સબ્બાપિ...પે॰... માતિકા''તિ એતેન ઠપનાકારેન બહિ પિટ્ઠિતો ઠપિતત્તાતિ અત્થો. એતેન વા ઠપનાકારેન કુસલાદીનં અરણન્તાનં ઇધ અટ્ઠપેત્વા ધાતુકથાય માતિકતો બહિ પકરણન્તરમાતિકાય ઇમસ્સ પકરણસ્સ માતિકાભાવેન ઠપિતત્તા તથા પકાસિતત્તાતિ અત્થો.

સઙ્ગહો અસઙ્ગહોતિઆદીસુ સઙ્ગહો એકવિધોવ, સો કસ્મા ''ચતુબ્બિધો''તિ વુત્તોતિ? સઙ્ગહોતિ અત્થં અવત્વા અનિદ્ધારિતત્થસ્સ સદ્દસ્સેવ વુત્તત્તા. **સઙ્ગહો અસઙ્ગહો**તિઆદીસુ સદ્દેસુ સઙ્ગહસદ્દો તાવ અત્તનો અત્થવસેન ચતુબ્બિધોતિ અયઞ્હેત્થત્થો. અત્થોપિ વા અનિદ્ધારિતવિસેસો સામઞ્ઞેન ગહેતબ્બતં પત્તો ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો''તિઆદીસુ ''સઙ્ગહો''તિ વુત્તોતિ ન કોચિ દોસો. નિદ્ધારિતે હિ વિસેસે તસ્સ એકવિધતા સિયા, ન તતો પુબ્બેતિ. જાતિસદ્દસ્સ સાપેક્ખસદ્દત્તા ''જાતિયા સઙ્ગહો''તિ વુત્તે ''અત્તનો જાતિયા''તિ વિઞ્ઞાયતિ સમ્બન્ધારહસ્સ અઞ્ઞસ્સ અવુત્તત્તાતિ **જાતિસઙ્ગહો**તિ રૂપકણ્ડે વુત્તો સજાતિસઙ્ગહો વુત્તો હોતિ.

એત્થ નયમાતિકાય ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો, સમ્પયોગો વિપ્પયોગો''તિ ઇમે દ્વે પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બધમ્મવિસેસં અનિદ્ધારેત્વા સામઞ્ઞેન ધમ્માનં પુચ્છનવિસ્સજ્જનનયઉદ્દેસા, અવસેસા નિદ્ધારેત્વા. ''સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિત''ન્તિ હિ ''સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં અસઙ્ગહિત''ન્તિ વત્તબ્બે એકસ્સ અસઙ્ગહિતસદ્દસ્સ લોપો દટ્ઠબ્બો. તેન સઙ્ગહિતવિસેસવિસિટ્ઠો યો અસઙ્ગહિતો ધમ્મવિસેસો, તન્નિસ્સિતો અસઙ્ગહિતતાસઙ્ખાતો પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો ઉદ્દિટ્ઠો હોતિ, ''સઙ્ગહિતેના''તિ ચ વિસેસને કરણવચનં દટ્ઠબ્બં. એસ નયો તતિયાદીસુ દસમાવસાનેસુ નયુદ્દેસેસુ છટ્ઠવજ્જેસુ. તેસુપિ હિ વુત્તનયેન દ્વીહિ દ્વીહિ પદેહિ પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બધમ્મવિસેસનિદ્ધારણં કત્વા તત્થ તત્થ અન્તિમપદસદિસેન તતિયપદેન પુચ્છનવિસ્સજ્જનનયા ઉદ્દિટ્ઠાતિ. તત્થ ચતુત્થપઞ્ચમેસુ કત્તુઅત્થે કરણનિદ્દેસો, સત્તમાદીસુ ચ ચતૂસુ સહયોગે દટ્ઠબ્બો, ન દુતિયતતિયેસુ વિય સમાનાધિકરણે વિસેસને. તત્થ હિ સભાવન્તરેન સભાવન્તરસ્સ વિસેસનં કતં, એતેસુ ધમ્મન્તરેન ધમ્મન્તરસ્સાતિ. એકાદસમાદીસુ પન ચતૂસુ આદિપદેનેવ ધમ્મવિસેસનિદ્ધારણં કત્વા ઇતરેહિ પુચ્છનવિસ્સજ્જનનયા ઉદ્દિટ્ઠા. વિસેસને એવ ચેત્થ કરણવચનં દટ્ઠબ્બં. પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનઞ્હિ નિસ્સયભૂતા ધમ્મા સઙ્ગહિતતાદિવિસેસેન કરણભૂતેન સમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તાદિભાવં અત્તનો વિસેસેન્તીતિ.

વિકપ્પતોતિ વિવિધકપ્પનતો, વિભાગતોતિ અત્થો. **સન્નિટ્ઠાનવસેના**તિ અધિમોક્ખસમ્પયોગવસેન. સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તા ચ સબ્બે ચ ચિત્તુપ્પાદા સન્નિટ્ઠાનવસેન **વુત્તસબ્બચિત્તુપ્પાદા**, તેસં સાધારણવસેનાતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. અધિમોક્ખો હિ સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તાનં ચિત્તુપ્પાદાનં સાધારણવસેન વુત્તો, ઇતરે સબ્બેસન્તિ. તત્થ સાધારણા પસટા પાકટા ચાતિ આદિતો પરિગ્ગહેતબ્બા, તસ્મા તેસં સઙ્ગહાદિપરિગ્ગહત્થં ઉદ્દેસો કતો, અસાધારણાપિ પન પરિગ્ગહેતબ્બાવાતિ તેસુ મહાવિસયેન અઞ્ઞેસમ્પિ સઙ્ગહાદિપરિગ્ગહં દસ્સેતું અધિમોક્ખો ઉદ્દિટ્ઠો. ''સન્નિટ્ઠાનવસેન વુત્તા''તિ ચ **ધમ્મસઙ્ગહવણ્ણનાયં પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગે** ચ વચનં સન્ધાય વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. સન્નિટ્ઠાનવસેન યે વુત્તા, તેસં સબ્બેસં સાધારણતોતિ પન અત્થે સતિ સાધારણાસાધારણેસુ વત્તબ્બેસુ યો અસાધારણેસુ મહાવિસયો અધિમોક્ખો, તસ્સ વસેન વુત્તસબ્બચિત્તુપ્પાદસાધારણતો ફસ્સાદયો સબ્બસાધારણાતિ અધિમોક્ખો ચ અસાધારણેસુ મહાવિસયોતિ કત્વા વુત્તો અઞ્ઞસ્સ તાદિસસ્સ અભાવાતિ અયમધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો.

જીવિતિન્દ્રિયં પનેત્થ રૂપમિસ્સકત્તા ન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં, ચિત્તેકગ્ગતા પન અસમાધિસભાવા સામઞ્ઞસદ્દેનેવ સામઞ્ઞવિસેસસદ્દેહિ ચ સમાધિસભાવા વિસેસસદ્દવચનીયં અઞ્ઞં બ્યાપેતબ્બં નિવત્તેતબ્બઞ્ચ નત્થીતિ અનઞ્ઞબ્યાપકનિવત્તકસામઞ્ઞવિસેસદીપનતો તસ્સેવ ધમ્મસ્સ ભેદદીપકેહિ વત્તબ્બા, ન સુખાદિસભાવા વેદના વિય વુત્તલક્ખણવિપરીતેહિ સામઞ્ઞવિસેસસદ્દેહેવ, તસ્મા ''ચિત્તેકગ્ગતા''તિ અયં સામઞ્ઞસદ્દો સમાધિસભાવે વિસેસસદ્દનિરપેક્ખો પવત્તમાનો સયમેવ વિસેસસદ્દમાપજ્જિત્વા અસમાધિસભાવમેવ પકાસેય્ય, ઇતરો ચ સમાધિસભાવમેવાતિ દ્વિધા ભિન્ના ચિત્તેકગ્ગતા અસાધારણા ચેવ અપ્પવિસયા ચાતિ ઇધ ઉદ્દેસં ન અરહતિ. અભિન્નાપિ વા ફસ્સાદીનં વિય પાકટત્તાભાવતો અઞ્ઞધમ્મનિસ્સયેન વત્તબ્બતો ચ સા જીવિતઞ્ચ ન અરહતીતિ ન ઉદ્દિટ્ઠાતિ.

માતિકાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. નિદ્દેસવણ્ણના

૧. પઠમનયો સઙ્ગહાસઙ્ગહપદવણ્ણના

૧. ખન્ધપદવણ્ણના

૬. ખન્ધાયતનધાતુયોમહન્તરે અભિઞ્ઞેય્યધમ્મભાવેન વુત્તા, તેસં પન સભાવતો અભિઞ્ઞાતાનં ધમ્માનં પરિઞ્ઞેય્યતાદિવિસેસદસ્સનત્થં સચ્ચાનિ, અધિપતિયાદિકિચ્ચવિસેસદસ્સનત્થં ઇન્દ્રિયાદીનિ ચ વુત્તાનીતિ સચ્ચાદિવિસેસો વિય સઙ્ગહાસઙ્ગહવિસેસો ચ અભિઞ્ઞેય્યનિસ્સિતો વુચ્ચમાનો સુવિઞ્ઞેય્યો હોતીતિ **''તીહિ સઙ્ગહો. તીહિ અસઙ્ગહો''તિ નયમુખમાતિકા ઠપિતા**તિ વેદિતબ્બા. એવઞ્ચ કત્વા ''ચતૂહી''તિ વુત્તા સમ્પયોગવિપ્પયોગા ચ અભિઞ્ઞેય્યનિસ્સયેન ખન્ધાદીહેવ પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જિતાતિ. **રૂપક્ખન્ધો એકેન ખન્ધેના**તિ યે ધમ્મા ''રૂપક્ખન્ધો''તિ વુચ્ચન્તિ, તેસં પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ રૂપક્ખન્ધભાવેન સભાગતા હોતીતિ રૂપક્ખન્ધભાવસઙ્ખાતેન, રૂપક્ખન્ધવચનસઙ્ખાતેન વા ગણનેન સઙ્ગહં ગણનં દસ્સેતિ. તેનાહ **''યઞ્હિ કિઞ્ચી''**તિઆદિ. **રૂપક્ખન્ધો**તિ હિ સઙ્ગહિતબ્બધમ્મો દસ્સિતો. યેન સઙ્ગહેન સઙ્ગય્હતિ, તસ્સ સઙ્ગહસ્સ દસ્સનં ''એકેન ખન્ધેના''તિ વચનં. પઞ્ચસુ ખન્ધગણનેસુ એકેન ખન્ધગણનેન ગણિતોતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. યસ્મા ચ ખન્ધાદિવચનેહિ સઙ્ગહો વુચ્ચતિ, તસ્મા ઉપરિ ''ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા''તિઆદિં વક્ખતીતિ.

અસઙ્ગહનયનિદ્દેસેતિ ઇદં ‘‘સઙ્ગહો અસઙ્ગહો’’તિ એતસ્સેવ નયસ્સ એકદેસનયભાવેન વુત્તં, ન નયન્તરતાયાતિ દટ્ઠબ્બં. **રૂપક્ખન્ધમૂલકાયેવ ચેત્થ દુકતિકચતુક્કા દસ્સિતા**તિ એતેન વેદનાક્ખન્ધમૂલકા પુરિમેન યોજિયમાને વિસેસો નત્થીતિ પચ્છિમેહેવ યોજેત્વા તયો દુકા દ્વે તિકા એકો ચતુક્કો, સઞ્ઞાક્ખન્ધમૂલકા દ્વે દુકા એકો તિકો, સઙ્ખારક્ખન્ધમૂલકો એકો દુકોતિ એતે લબ્ભન્તીતિ દસ્સેતિ. તેસં પન ભેદતો પઞ્ચકપુચ્છાવિસ્સજ્જનાનન્તરં પુચ્છાવિસ્સજ્જનં કાતબ્બં સંખિત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, વુત્તનયેન વા સક્કા ઞાતુન્તિ પાળિં ન આરોપિતન્તિ.

આયતનપદાદિવણ્ણના

૪૦. યસ્મા ચ દુકતિકેસૂતિ યદિપિ એકકેપિ સદિસં વિસ્સજ્જનં, એકકે પન સદિસવિસ્સજ્જનાનં ચક્ખુન્દ્રિયસોતિન્દ્રિયસુખિન્દ્રિયાદીનં દુકાદીસુ અસદિસવિસ્સજ્જનં દિટ્ઠં. ન હેત્થ ચક્ખુસોતચક્ખુસુખિન્દ્રિયદુકાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસદિસવિસ્સજ્જનં, નાપિ દુકેહિ તિકસ્સ, ઇધ પન દુક્ખસમુદયદુક્ખમગ્ગદુકાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં તિકેન ચ સદિસં વિસ્સજ્જનન્તિ દુકતિકેસ્વેવ સદિસવિસ્સજ્જનતં સમુદયાનન્તરં મગ્ગસચ્ચસ્સ વચને કારણં વદતિ.

૬. પટિચ્ચસમુપ્પાદવણ્ણના

૬૧. ‘‘પુચ્છં અનારભિત્વા અવિજ્જા એકેન ખન્ધેન, અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા એકેન ખન્ધેના’’તિ લિખિતબ્બેપિ પમાદવસેન ‘‘અવિજ્જા એકેન ખન્ધેના’’તિ ઇદં ન લિખિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. સરૂપેકસેસં વા કત્વા અવિજ્જાવચનેન અવિજ્જાવિસ્સજ્જનં દસ્સિતન્તિ. **સબ્બમ્પિ વિપાકવિઞ્ઞાણન્તિ** એત્થ વિપાકગ્ગહણેન વિસેસનં ન કાતબ્બં. કુસલાદીનમ્પિ હિ વિઞ્ઞાણાનં ધાતુકથાયં સઙ્ખારપચ્ચયાવિઞ્ઞાણાદિપદેહિ સઙ્ગહિતતા વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે ‘‘વિપાકા ધમ્મા’’તિ ઇમસ્સ વિસ્સજ્જનાસદિસેન તેસં વિસ્સજ્જનેન દસ્સિતા, ઇધ ચ નામરૂપસ્સ એકાદસહાયતનેહિ સઙ્ગહવચનેન અકમ્મજાનમ્પિ સઙ્ગહિતતા વિઞ્ઞાયતીતિ.

૭૧. જાયમાનપરિપચ્ચમાનભિજ્જમાનાનં જાયમાનાદિભાવમત્તત્તા જાતિજરામરણાનિ પરમત્થતો વિનિબ્ભુજ્જિત્વા અનુપલબ્ભમાનાનિ પરમત્થાનં સભાવમત્તભૂતાનિ, તાનિ રૂપસ્સ નિબ્બત્તિપાકભેદભૂતાનિ રુપ્પનભાવેન ગય્હન્તીતિ રૂપક્ખન્ધધમ્મસભાગાનિ, અરૂપાનં પન નિબ્બત્તિઆદિભૂતાનિ રૂપકલાપજાતિઆદીનિ વિય સહુપ્પજ્જમાનચતુક્ખન્ધકલાપનિબ્બત્તિઆદિભાવતો એકેકભૂતાનિ વેદિયનસઞ્જાનનવિજાનનેહિ એકન્તપરમત્થકિચ્ચેહિ અગય્હમાનાનિ સઙ્ખતાભિસઙ્ખરણેન અનેકન્તપરમત્થકિચ્ચેન ગય્હન્તીતિ સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્મસભાગાનિ, તથા દુવિધાનિપિ તાનિ ચક્ખાયતનાદીહિ એકન્તપરમત્થકિચ્ચેહિ અગય્હમાનાનિ નિસ્સત્તટ્ઠેન ધમ્માયતનધમ્મધાતુધમ્મેહિ સભાગાનિ, તેન તેહિ ખન્ધાદીહિ સઙ્ગય્હન્તીતિ ‘‘**જાતિ દ્વીહિ ખન્ધેહી**’’તિઆદિમાહ.

પઠમનયસઙ્ગહાસઙ્ગહપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુતિયનયો સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૭૧. સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે યં તં ઉદ્દેસે અસઙ્ગહિતતાય પુચ્છિતબ્બં વિસ્સજ્જિતબ્બઞ્ચ સઙ્ગહિતતાવિસિટ્ઠં અસઙ્ગહિતં ધમ્મજાતં નિદ્ધારિતં, તદેવ તાવ દસ્સેન્તો ‘‘**ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા આયતનધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા**’’તિ આહ. સબ્બત્થ ખન્ધાદિસઙ્ગહસામઞ્ઞાનં નિચ્ચં વિસેસાપેક્ખત્તા

ભેદનિસ્સિતત્તા ચ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનં સવિસેસાવ ખન્ધાદિગણના સુદ્ધા. તત્થ સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતવચનમત્તેન ધમ્મવિસેસસ્સ નિદ્ધારિતત્તા તીસુ સઙ્ગહેસુ એકેન દ્વીહિ વા યે સઙ્ગહિતા હુત્વા અઞ્ઞેહિ અસઙ્ગહિતા, તેયેવ ધમ્મા ''ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા આયતનધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા''તિ એત્તકેનેવ દસ્સેતબ્બા સિયું, તેસં પન એવંવિધાનં અસમ્ભવા નયમાતિકાય ચ અબ્ભન્તરબાહિરમાતિકાપેક્ખત્તા ઉદ્દેસેપિ યં યં રૂપક્ખન્ધાદીસુ અરણન્તેસુ સઙ્ગાહકં, તં તં અપેક્ખિત્વા સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતં નિદ્ધારિતન્તિ વિઞ્ઞાયતીતિ તેન તેન સઙ્ગાહકેન યથાનિદ્ધારિતં ધમ્મં નિયમેત્વા દસ્સેતું ''**ચક્ખાયતનેના**''તિઆદિમાહ. યત્થ હિ પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બધમ્મવિસેસનિદ્ધારણં નત્થિ, તસ્મિં પઠમનયે છટ્ઠનયે ચ પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બભાવેન, ઇતરેસુ ચ યં યં પુચ્છિતબ્બવિસ્સજ્જિતબ્બં નિદ્ધારિતં, તસ્સ તસ્સ નિયામકભાવેન રૂપક્ખન્ધાદયો અરણન્તા ઉદ્દિટ્ઠાતિ.

તત્થ ''ચક્ખાયતનેન...પે॰... ફોટ્ઠબ્બધાતુયા''તિ કત્તુઅત્થે કરણનિદ્દેસો દટ્ઠબ્બો, ''ખન્ધસઙ્ગહેન આયતનસઙ્ગહેન ધાતુસઙ્ગહેના''તિ કરણત્થે. એત્થ ચ યેન યેન સઙ્ગાહકેન ખન્ધાદિસઙ્ગહેસુ તેન તેન સઙ્ગહેતબ્બાસઙ્ગહેતબ્બં અઞ્ઞં અત્થિ, તં તદેવ સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકભાવેન ઉદ્ધટં. રૂપક્ખન્ધેન પન ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહેતબ્બો અઞ્ઞો ધમ્મો નત્થિ, તથા વેદનાક્ખન્ધાદીહિ , ન ચ સો એવ તસ્સ સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો વા હોતિ. યઞ્ચ ''રૂપક્ખન્ધો એકેન ખન્ધેન સઙ્ગહિતો''તિ વુત્તં, તઞ્ચ ન તસ્સેવ તેન સઙ્ગહિતતં સન્ધાય વુત્તં, રૂપક્ખન્ધભાવેન પન રૂપક્ખન્ધવચનેન વા ગહિતતં સન્ધાય વુત્તન્તિ પકાસિતોયમત્થો.

યદિ ચ સો એવ તેન સઙ્ગય્હેય્ય, સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદનિદ્દેસે – ''વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા આયતનસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા ધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ સમ્પયુત્તા''તિઆદિ વત્તબ્બં સિયા, ન ચ વુત્તં, તસ્મા યથા ચિત્તં ચિત્તેન સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્તઞ્ચ ન હોતિ, એવં રૂપક્ખન્ધો રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતો અસઙ્ગહિતો ચ ન હોતિ, તથા વેદનાક્ખન્ધાદયો વેદનાક્ખન્ધાદીહિ. ન હિ સો એવ તસ્સ સભાગો વિસભાગો ચાતિ. તેનેવ ન એકદેસા વિય સમુદાયસ્સ, સમુદાયો એકદેસાનં સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ. યથા રૂપક્ખન્ધો ચક્ખાયતનાદીનં, ધમ્માયતનં વેદનાક્ખન્ધાદીનં, સરણા ધમ્મા ચતુન્નં ખન્ધાનં. સમુદાયન્તોગધાનઞ્હિ એકદેસાનં ન વિભાગો અત્થિ, યેન તે સમુદાયસ્સ સમુદાયો ચ તેસં સભાગો વિસભાગો ચ સિયાતિ, તથા ન સમુદાયો એકદેસસભાગવિસભાગાનં સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ. યથા ધમ્માયતનં સુખુમરૂપસભાગસ્સ વેદનાદિવિસભાગસ્સ ચ રૂપક્ખન્ધેકદેસસ્સ ખન્ધસઙ્ગહેન, જીવિતિન્દ્રિયં રૂપારૂપજીવિતસભાગવિસભાગસ્સ રૂપક્ખન્ધેકદેસસ્સ સઙ્ખારક્ખન્ધેકદેસસ્સ ચ જીવિતવજ્જસ્સ ખન્ધસઙ્ગહેનેવ. ન હિ એકદેસસભાગં સમુદાયસભાગં, નાપિ એકદેસવિસભાગં સમુદાયવિસભાગન્તિ, તસ્મા સતિપિ અત્તતો અત્તનિ અન્તોગધતો અત્તેકદેસસભાગતો ચ અઞ્ઞસ્સ અસઙ્ગાહકત્તે સઙ્ગાહકત્તમેવ એતેસં નત્થિ, યેન સઙ્ગહિતસ્સ અસઙ્ગાહકા સિયુન્તિ સઙ્ગાહકત્તાભાવતો એવ એવરૂપાનં અગ્ગહણં વેદિતબ્બં.

યં પન ''ધમ્માયતનં અસઙ્ખતં ખન્ધતો ઠપેત્વા ચતૂહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિત''ન્તિ (ધાતુ॰ ૨૫), ''ચક્ખાયતનઞ્ચ સોતાયતનઞ્ચ એકેન ખન્ધેન સઙ્ગહિત''ન્તિ (ધાતુ॰ ૨૬) ચ વુત્તં, ન તેન એકદેસાનં સમુદાયસઙ્ગાહકત્તં, સમુદાયસ્સ ચ એકદેસસઙ્ગાહકત્તં દસ્સેતિ, ચતુક્ખન્ધગણનભેદેહિ પન ધમ્માયતનસ્સ ગણેતબ્બાગણેતબ્બભાવેન પઞ્ચધા ભિન્નતં, ચક્ખાયતનાદીનં એકક્ખન્ધગણનેન ગણેતબ્બતાય એકવિધતઞ્ચ દસ્સેતિ. સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકનિરપેક્ખાનં ગણેતબ્બાગણેતબ્બાનં તંતંગણનેહિ ગણનદસ્સનમત્તમેવ હિ પઠમનયો કમ્મકરણમત્તસબ્ભાવા, દુતિયાદયો પન સઙ્ગાહકાસઙ્ગાહકેહિ સઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતાનં અગણનાદિદસ્સનાનિ કત્તુકરણકમ્મત્તયસબ્ભાવા . તથા પઠમનયે તથા તથા ગણેતબ્બાગણેતબ્બભાવસઙ્ખાતો તંતંખન્ધાદિભાવાભાવો સભાગવિસભાગતા , દુતિયાદીસુ

યથાનિદ્ધારિતધમ્મદસ્સને સઙ્ગાહકસઙ્ગહેતબ્બાનં સમાનક્ખન્ધાદિભાવો સભાગતા, તદભાવો ચ વિસભાગતા. પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુ તંતંખન્ધાદિભાવાભાવો એવાતિ અયમેતેસં વિસેસોતિ.

સમુદયસચ્ચસુખિન્દ્રિયસદિસાનિ પન તેહિ સઙ્ગહેતબ્બમેવ અત્થિ, ન સઙ્ગહિતં અસઙ્ગહેતબ્બન્તિ અસઙ્ગાહકત્તાભાવતો ન ઉદ્ધટાનિ. દુક્ખસચ્ચસદિસાનિ તેહિ વિસભાગસમુદાયભૂતેહિ અનેકક્ખન્ધેહિ ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહેતબ્બં, ઇતરેહિ અસઙ્ગહેતબ્બઞ્ચ નત્થીતિ સઙ્ગાહકત્તાસઙ્ગાહકત્તાભાવતો. એવં સઙ્ગાહકત્તાભાવતો અસઙ્ગાહકત્તાભાવતો ઉભયાભાવતો ચ યથાવુત્તસદિસાનિ અનુદ્ધરિત્વા સઙ્ગાહકત્તાસઙ્ગાહકત્તભાવતો ચક્ખાયતનાદીનેવ ઉદ્ધટાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તત્થ ''ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા''તિ ચક્ખાયતનવજ્જા રૂપધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા, ન રૂપક્ખન્ધોતિ. ન હિ એકદેસો સમુદાયસઙ્ગાહકોતિ દસ્સિતમેતન્તિ.

અટ્ઠકથાયં પન **ખન્ધપદેના**તિ ખન્ધપદસઙ્ગહેનાતિ અત્થો, ન સઙ્ગાહકેનાતિ. ''કેનચિ સઙ્ગાહકેના''તિ ઇદં પન આનેત્વા વત્તબ્બં. **તં પન રૂપક્ખન્ધાદીસુ ન યુજ્જતી**તિ તં વિસ્સજ્જનં રૂપક્ખન્ધાદીસુ સઙ્ગાહકેસુ ન યુજ્જતીતિ અત્થો. **રૂપક્ખન્ધેન હિ...પે॰... સઙ્ગહિતો**તિ એતેન નયેન ચક્ખાયતનેન રૂપક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો, સો ચ અટ્ઠેકાદસહિ આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતો નામ નત્થીતિ એવં ચક્ખાયતનાદીનિપિ ન ગહેતબ્બાનીતિ આપજ્જતીતિ ચે? નાપજ્જતિ. ન હિ અઞ્ઞમત્તનિવારણં એવસદ્દસ્સ અત્થો, અથ ખો સઙ્ગાહકતો અઞ્ઞનિવારણં. **સો ચા**તિઆદિ ચ ન નિરપેક્ખવચનં, અથ ખો સઙ્ગાહકાપેક્ખન્તિ. કથં? **રૂપક્ખન્ધેન હિ રૂપક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો**તિ યથા ચક્ખાયતનેન ચક્ખાયતનતો અઞ્ઞમ્પિ ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતં અત્થિ, યં આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતં હોતિ, ન એવં રૂપક્ખન્ધેન રૂપક્ખન્ધતો અઞ્ઞં ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતં અત્થિ, યં આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતં સિયા, રૂપક્ખન્ધેન પન રૂપક્ખન્ધોવ ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતોતિ અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો યુત્તો. સિયા પનેતં ''સો એવ રૂપક્ખન્ધો રૂપક્ખન્ધેન આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતો હોતૂ''તિ, તં નિવારેન્તો આહ ''**સો ચ અટ્ઠેકાદસહિ આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતો નામ નત્થી**''તિ . એત્થ ચ ''રૂપક્ખન્ધેના''તિ આનેત્વા વત્તબ્બં. તત્થ રૂપક્ખન્ધો રૂપક્ખન્ધસ્સ વા તદેકદેસાનં વા ચક્ખાદીનં આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગાહકો અસઙ્ગાહકો ચ ન હોતીતિ ઇમિના પરિયાયેન અસઙ્ગહિતતાય અભાવો વુત્તોતિ યુજ્જતિ, ન રૂપક્ખન્ધેન રૂપક્ખન્ધસ્સ તદેકદેસાનં વા અટ્ઠેકાદસહિ આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતતાય. ન હિ સા સઙ્ગહિતતા અત્થિ. યદિ સિયા, સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદનિદ્દેસે રૂપક્ખન્ધોપિ ઉદ્ધરિતબ્બો સિયા. તેન હિ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ રૂપક્ખન્ધો તદેકદેસો વા સઙ્ગહિતા સિયું, અત્થિ ચ તેસં વિપ્પયુત્તતાતિ.

એવં અસઙ્ગહિતતાય અભાવતો એતાનિ, અઞ્ઞાનિ ચાતિ એત્થાપિ ચક્ખાયતનાદીહિ વિય એતેહિ અઞ્ઞેહિ ચ સઙ્ગહિતાનં અસઙ્ગહિતતાય અભાવતો એતાનિ અઞ્ઞાનિ ચ યથા વા તથા વા એતાનિ વિય અયુજ્જમાનવિસ્સજ્જનત્તા એવરૂપાનિ પદાનિ સઙ્ગાહકભાવેન ન ગહિતાનીતિ અધિપ્પાયો.

તત્થ યં વુત્તં ''રૂપક્ખન્ધેન હિ રૂપક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો''તિ, તં તેનેવ તસ્સ સઙ્ગહિતત્તાસઙ્ગહિતત્તાભાવદસ્સનેન નિવારિતં. યઞ્હેત્થ અગ્ગહણે કારણં વુત્તં, તઞ્ચ સતિપિ સઙ્ગહિતત્તે અસઙ્ગહિતતાય અભાવતોતિ વિઞ્ઞાયમાનં સમુદયસચ્ચાદીસુ યુજ્જેય્ય સતિ તેહિ સઙ્ગહિતે તદસઙ્ગહિતત્તાભાવતો. રૂપક્ખન્ધાદીહિ પન સઙ્ગહિતમેવ નત્થિ, કુતો તસ્સ અસઙ્ગહિતતા ભવિસ્સતિ, તસ્મા સઙ્ગાહકત્તાભાવો એવેત્થ અગ્ગહણે કારણન્તિ યુત્તં. સઙ્ગહિતત્તાભાવેન અસઙ્ગહિતત્તં યદિપિ રૂપક્ખન્ધાદિના અત્તનો અત્તનિ અન્તોગધસ્સ અત્તેકદેસસભાગસ્સ ચ નત્થિ, અઞ્ઞસ્સ પન

અત્થીતિ ન દુક્ખસચ્ચાદીસુ વિય ઉભયાભાવો ચેત્થ અગ્ગહણે કારણં ભવિતું યુત્તોતિ. ધમ્માયતનજીવિતિન્દ્રિયાદીનઞ્ચ ખન્ધચતુક્કદુકાદિસઙ્ગાહકત્તે સતિ ન તેસં સઙ્ગહિતાનં તેહિ ધમ્માયતનજીવિતિન્દ્રિયાદીહિ આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતતા નત્થીતિ અસઙ્ગહિતતાય અભાવો અનેકન્તિકો, તસ્મા પુબ્બે વુત્તનયેનેવ અગ્ગાહિતાનં અગ્ગહણે, ગહિતાનઞ્ચ ગહણે કારણં વેદિતબ્બન્તિ.

અનિદસ્સનં પુનદેવ સપ્પટિઘન્તિ એત્થ **અનિદસ્સન**ન્તિ એતેન ''સનિદસ્સનસપ્પટિઘ''ન્તિ એત્થ વુત્તેન સપ્પટિઘસદ્દેન સદ્ધિં યોજેત્વા અનિદસ્સનસપ્પટિઘા દસ્સિતા. **પુનદેવા**તિ એતેન તત્થેવ અવિસિટ્ઠં સનિદસ્સનપદં નિવત્તેત્વા ગણ્હન્તો સનિદસ્સનદુકપદં દસ્સેતિ. ''ચક્ખાયતનેન ચક્ખાયતનમેવેકં સઙ્ગહિત''ન્તિ ઇદં ન સક્કા વત્તું. ન હિ ''ચક્ખાયતનેન ચક્ખાયતનં આયતનસઙ્ગહેન સઙ્ગહિત''ન્તિ ચ ''અસઙ્ગહિત''ન્તિ ચ વત્તબ્બન્તિ દસ્સિતોયં નયોતિ. એવં સબ્બત્થ તસ્સેવ સમુદાયેકદેસાનઞ્ચ સઙ્ગાહકસઙ્ગહિતન્તિ વચનેસુ અસઙ્ગાહકઅસઙ્ગહિતન્તિ વચનેસુ ચ તદવત્તબ્બતા યોજેતબ્બા. અસઙ્ગાહકત્તાભાવતો એવ હિ ચક્ખાયતનાદીનિ ચક્ખાયતનાદીહિ અસઙ્ગહિતાનીતિ ન વુચ્ચન્તિ, ન સઙ્ગાહકત્તાભાવતોતિ.

દુતિયનયસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તતિયનયો અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૭૯. અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે રૂપક્ખન્ધેન ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતેસુ વેદનાદીનં તિણ્ણં ખન્ધાનં નિબ્બાનસ્સ ચ સુખુમરૂપેન સહ આયતનધાતુસભાગત્તે સતિપિ ન સુખુમરૂપમેવ રૂપક્ખન્ધોતિ રૂપક્ખન્ધેન આયતનધાતુસભાગત્તં નત્થિ, તસ્મા ન તેન તાનિ આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતાનિ. ન કેવલં સઙ્ગહિતાનેવ, અસઙ્ગહિતાનિપિ તેન તાનિ તેહિ સઙ્ગહેહિ ન હોન્તેવ તદેકદેસેન સુખુમરૂપેન આયતનધાતુસભાગત્તા, સઙ્ગહિતાભાવો એવ પન ઇધાધિપ્પેતો, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધચક્ખાયતનાદીહિ પન અસઙ્ગહિતા ન તે તેહિ કથઞ્ચિ સમ્મિસ્સાતિ સબ્બથા તે તેહિ ન સઙ્ગહિતા. દુક્ખસચ્ચાદીહિ ચ પઞ્ચક્ખન્ધસમુદાયભૂતેહિ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતં નિબ્બાનં રૂપક્ખન્ધેન વિય આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતં તેહિ ન હોતિ, તસ્મા સઙ્ગાહકત્તાભાવતો એવ એવરૂપાનં અસઙ્ગાહકભાવેન અગ્ગહણં વેદિતબ્બં, સનિબ્બાનપઞ્ચક્ખન્ધસમુદાયભૂતાનં પન અબ્યાકતધમ્માદીનં અસઙ્ગાહકત્તાભાવતોવ. ન હિ તં કિઞ્ચિ અત્થિ, યસ્સ તે ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગાહકા સિયું, ન ચ અત્તનો એકદેસો અત્તેકદેસસભાગો ચ અત્તના અસઙ્ગહિતો હોતીતિ અત્તના અસઙ્ગહિતસઙ્ગાહકત્તા પન વેદનાક્ખન્ધાદીનં ગહણં કતન્તિ.

યં પન અટ્ઠકથાયં વુત્તં ''**યે ધમ્માયતનેન સઙ્ગહિતા**''તિ, તં ન સક્કા વત્તું. ધમ્માયતનેન હિ ન કોચિ ધમ્મો કેનચિ સઙ્ગહેન સઙ્ગહિતો અત્થિ વિસભાગક્ખન્ધનિબ્બાનસમુદાયત્તા , ખન્ધસઙ્ગહેન સયમેવ અત્તનો સઙ્ગાહકં ન હોતીતિ આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ ચ સઙ્ગાહકત્તાભાવતોતિ દસ્સિતોયં નયોતિ એતસ્સ ધમ્માયતનગણનેન ગણિતાતિ અત્થો. **યાનિ...પે॰... ગહિતાની**તિ એતેન વિઞ્ઞાણસમ્મિસ્સં ધમ્માયતનેકદેસં દીપેન્તાનિ ઇદ્ધિપાદાદિપદાનિ, ઓળારિકરૂપસમ્મિસ્સં દીપેન્તાનિ રૂપક્ખન્ધાદિપદાનિ, સબ્બેન સબ્બં ધમ્માયતનં અદીપેન્તાનિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધચક્ખાયતનાદિપદાનિ, સકલધમ્માયતનદીપકાનિ ધમ્માયતનાદિપદાનિ ચ વજ્જેત્વા ધમ્માયતનેકદેસં અઞ્ઞાયતનેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તાનિ ગહિતાનીતિ દસ્સેતિ.

તતિયનયઅસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુત્થનયો સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૯૧. સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસે યસ્મા યથા દુતિયતતિયનયા તિણ્ણં સઙ્ગહાનં સઙ્ગહણાસઙ્ગહણપ્પવત્તિવિસેસેન ''સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં, અસઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિત''ન્તિ ચ ઉદ્દિટ્ઠા, નેવં ચતુત્થપઞ્ચમા. સઙ્ગહણપ્પવત્તિયા એવ હિ સઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિતં ઉદ્દિટ્ઠં, અસઙ્ગહણપ્પવત્તિયા એવ ચ અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતન્તિ, તસ્મા સઙ્ગહણપ્પવત્તિવિસેસવિરહે સઙ્ગહિતધમ્માસઙ્ગહિતધમ્મવિસેસે નિસ્સિતા એતે દ્વે નયાતિ એત્થ કેનચિ સઙ્ગહિતેન ધમ્મવિસેસેન પુન સઙ્ગહિતો ધમ્મવિસેસો સઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિતો સઙ્ગહિતતાય પુચ્છિતબ્બો વિસ્સજ્જિતબ્બો ચ, તમેવ તાવ યથાનિદ્ધારિતં દસ્સેન્તો ''**સમુદયસચ્ચેન યે ધમ્મા ખન્ધ...પે॰... સઙ્ગહિતા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા ખન્ધ...પે॰... સઙ્ગહિતા**''તિ આહ. એત્થ ચ યે તીહિપિ સઙ્ગહેહિ ન સઙ્ગાહકા રૂપક્ખન્ધવિઞ્ઞાણક્ખન્ધધમ્માયતનદુક્ખસચ્ચાદીનિ વિય, યે ચ દ્વીહાયતનધાતુસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગાહકા ચક્ખાયતનાદીનિ વિય, યે ચ એકેન ખન્ધસઙ્ગહેનેવ ધાતુસઙ્ગહેનેવ ચ ન સઙ્ગાહકા વેદનાદિક્ખન્ધનિરોધસચ્ચજીવિતિન્દ્રિયાદીનિ વિય ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતાદયો વિય ચ, તે ધમ્મા સઙ્ગાહકત્તાભાવસબ્ભાવા સઙ્ગાહકભાવેન ન ઉદ્ધટા, તીહિપિ પન સઙ્ગહેહિ યે સઙ્ગાહકા, તે સઙ્ગાહકત્તાભાવાભાવતો ઇધ ઉદ્ધટા. તેહિ સઙ્ગહિતાપિ હિ એકન્તેન અત્તનો સઙ્ગાહકસ્સ સઙ્ગાહકા હોન્તિ, યસ્સ પુન સઙ્ગહો પુચ્છિતબ્બો વિસ્સજ્જિતબ્બો ચાતિ.

અટ્ઠકથાયં પન **સકલેન હિ ખન્ધાદિપદેના**તિ સકલવાચકેન રૂપક્ખન્ધાદિપદેનાતિ અત્થો. યં પનેતં વુત્તં ''યં અત્તનો સઙ્ગાહકં સઙ્ગણ્હિત્વા પુન તેનેવ સઙ્ગહં ગચ્છેય્યા''તિ, તં તેન ખન્ધાદિપદેનાતિ એવં અયોજેત્વા તં અઞ્ઞં સઙ્ગહિતં નામ નત્થીતિ એવં ન સક્કા વત્તું. ન હિ યેન યં સઙ્ગહિતં, તેનેવ તસ્સ સઙ્ગહો પુચ્છિતો વિસ્સજ્જિતો, ન ચ તસ્સેવ, અથ ખો તેન સઙ્ગહિતસ્સાતિ. યથા વેદના સદ્દો ચ ખન્ધો આયતનઞ્ચ, ન એવં સુખુમરૂપં, તં પન ખન્ધાયતનાનં એકદેસોવ, તસ્મા ''સુખુમરૂપેકદેસં વા''તિ અવત્વા ''**સુખુમરૂપં વા**''તિ વુત્તં. સબ્બત્થ ચ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સન્તિ યોજેતબ્બં. યમ્પિ ચેતં વુત્તં ''તદેવ યેહિ ધમ્મેહિ ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહિતં, તે ધમ્મે સન્ધાયા''તિ, તમ્પિ તથા ન સક્કા વત્તું. ન હિ સઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિતસ્સ સઙ્ગહિતેન સઙ્ગહો એત્થ પુચ્છિતો વિસ્સજ્જિતો ચ, અથ ખો સઙ્ગહોવ, તસ્મા **એકેન ખન્ધેના**તિ એકેન ખન્ધગણનેનાતિ અયમેવેત્થ અત્થો, ન સઙ્ગાહકેનાતિ. ન હિ એકો ખન્ધો અત્તનો એકદેસસ્સ સઙ્ગાહકોતિ.

ચતુત્થનયસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચમનયો અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૧૯૩. અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદનિદ્દેસેપિ વુત્તનયેનેવ યથાનિદ્ધારિતધમ્મદસ્સનં વેદિતબ્બં. એત્થ ચ સસુખુમરૂપવિઞ્ઞાણસહિતધમ્મસમુદાયા યે તે દુક્ખસચ્ચઅનિદસ્સનઅપ્પટિઘઅચેતસિકાનુપાદાસદિસા સતિપિ એકેન દ્વીહિ વા સઙ્ગહેહિ કેસઞ્ચિ અસઙ્ગાહકત્તે તીહિપિ અસઙ્ગહેતબ્બસ્સ અભાવતો પરિપુણ્ણસઙ્ગહાસઙ્ગાહકા ન હોન્તિ, અબ્યાકતધમ્મસદિસા કેનચિ સઙ્ગહેન અસઙ્ગહેતબ્બભાવતો અસઙ્ગાહકા એવ ન હોન્તિ, તેન તે અસઙ્ગાહકભાવેન ન ઉદ્ધટા, ઇતરે પન તબ્બિપરિયાયેન ઉદ્ધટાતિ.

યં પન અટ્ઠકથાયં ''**તાદિસેન હિ પદેન નિબ્બાનં ખન્ધસઙ્ગહમત્તં ન ગચ્છેય્યા**''તિ વુત્તં, તં દુક્ખસચ્ચં સન્ધાય વુત્તં. અનિદસ્સનઅપ્પટિઘેસુ પન અસઙ્ગાહકેસુ નિબ્બાનં અન્તોગધં, ન ચ તદેવ તસ્સ અસઙ્ગાહકન્તિ.

સદિસવિસ્સજ્જનાનં વસેન સમોધાનેત્વા કતેહિ સદ્ધિન્તિ એવં કતેહિ દુતિયપઞ્હાદીહિ સદ્ધિં પઠમપઞ્હનામરૂપપઞ્હાદયો સબ્બેપિ ચતુત્તિંસ હોન્તીતિ અત્થો. **યં પુચ્છાય ઉદ્ધટં પદં, તદેવાતિ** રૂપક્ખન્ધાદિવિસેસકપદં વદતિ, ન નિદ્ધારિતે પુચ્છિતબ્બધમ્મે. તે હિ લક્ખણતો દસ્સિતા, ન પદેન સરૂપતોતિ. તત્થ **તદેવાતિ** એવ-સદ્દેન ન તં કદાચિ સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં ન હોતીતિ ઉદ્ધટસ્સેવ અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતભાવે નિયતતં અઞ્ઞસ્સ ચ અનિયતતં દસ્સેતીતિ વેદિતબ્બં. "**તદેવ યેહિ અસઙ્ગહિત**"ન્તિ એત્થ હિ ''નિયમતો''તિ સક્કા વચનસેસો યોજેતુન્તિ. અથ વા **તદેવાતિ** પુચ્છાય ઉદ્ધટમેવ એવંપકારમેવ હુત્વા **યેહિ અસઙ્ગહિતન્તિ** તસ્સ પુચ્છાય ઉદ્ધટભાવેન એવં અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતભાવનિયમનત્થો એવ-સદ્દો, ન અઞ્ઞસ્સ અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતતાનિવારણત્થોતિ દટ્ઠબ્બો. પુચ્છાય ઉદ્ધટઞ્હિ અઞ્ઞસહિતં અસહિતઞ્ચ અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં હોતિ. રૂપક્ખન્ધાદીનિ હિ અઞ્ઞસહિતાનિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધાદીનિ અસહિતાનીતિ.

અવસેસા સઙ્ગહિતાતિ ઇદં અવસેસા અસઙ્ગહિતા ન હોન્તીતિ એવં દટ્ઠબ્બં. **તેહિપિ વિઞ્ઞાણધમ્મેહિ તે રૂપધમ્માવ તીહિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતાતિ** પુચ્છાય ઉદ્ધટા તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગાહકા હુત્વા અસઙ્ગહિતાતિ અધિપ્પાયો. અનુદ્ધટા વેદનાદયોપિ હિ અસઙ્ગહિતા એવાતિ. એત્થ ચ પઠમે નયે વેદનાદયોપિ વિઞ્ઞાણેન અસઙ્ગહિતાતિ વુત્તા, દુતિયે રૂપધમ્માવાતિ અયં વિસેસો. **વેદનાદયો હિ રૂપવિઞ્ઞાણેહેવ ખન્ધાદિસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતાતિ** ઓળારિકરૂપેહિ વિઞ્ઞાણેન ચ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતાતિ અત્થો. રૂપેકદેસો હિ એત્થ રૂપગ્ગહણેન ગહિતોતિ.

૧૯૬. ચતુત્થપઞ્હે **ચક્ખાયતનં વેદનાદીહિ ચતૂહીતિ** એત્થ **ચક્ખાયતનન્તિ** એતેન પુચ્છાય ઉદ્ધટં અસઙ્ગાહકં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. ચક્ખાયતનેન પન અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતાનિ દસ ઓળારિકાયતનાનિ ન ચક્ખાયતનમેવાતિ. "**રૂપઞ્ચ ધમ્માયતન**"ન્તિઆદિના યેહિ ધમ્મેહિ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતં તં વિઞ્ઞાણમેવ હોતિ, અસઙ્ગહિતેન તેન અસઙ્ગહિતઞ્ચ વિઞ્ઞાણવજ્જં સબ્બં તેવ ધમ્મે ઉદાનેતિ. સદિસવિસ્સજ્જના હિ એકતો ઉદાનેત્વા દસ્સેતબ્બા. તત્થ પઠમેન રૂપક્ખન્ધેન સદિસવિસ્સજ્જનેસુ એકતો ઉદાનેત્વા દસ્સિતેસુ અઞ્ઞે વિસદિસવિસ્સજ્જના નયદાનેન દસ્સિતા હોન્તિ. તેનાહ "**રૂપઞ્ચ ધમ્માયતનન્તિ...પે॰... અઞ્ઞેનાકારેન સઙ્ખિપિત્વા દસ્સિતા**"તિ. તત્થ **દ્વે ભવાતિ** અસઞ્ઞેકવોકારભવા. **દ્વેતિ** બાહિરુપાદાધમ્મે એવ સન્ધાય વુત્તં. યેન અસઙ્ગાહકેન અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં પુચ્છિતબ્બં વિસ્સજ્જિતબ્બઞ્ચ પરિચ્છિજ્જતિ, સો રૂપક્ખન્ધાદિકો તસ્સ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનઞ્ચ નિસ્સયભાવતો "**વિસયો**"તિ વુત્તો, યથાદસ્સિતસ્સ પન ઉદ્દાનસ્સ નયદાનમત્તત્તા "**નયો**"તિ વુત્તં. ''દ્વેવીસનયો ચા''તિપિ પાઠો, દ્વેવીસપદિકો એસ નયો ચાતિ અત્થો.

પઞ્ચમનયઅસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. છટ્ઠનયો સમ્પયોગવિપ્પયોગપદવણ્ણના

૨૨૮. સમ્પયોગવિપ્પયોગપદે **યં લબ્ભતિ, યઞ્ચ ન લબ્ભતિ, તં સબ્બં પુચ્છાય ગહિતન્તિ** ઇદં ન રૂપક્ખન્ધાદીનિ પદાનિ સન્ધાય વુત્તં, અથ ખો સમ્પયોગપદં વિપ્પયોગપદઞ્ચાતિ વેદિતબ્બં. રૂપક્ખન્ધાદીસુ હિ યં ધમ્માયતનાદિપદં ન લબ્ભતિ, તં પુચ્છાયપિ ન ગહિતં. સમ્પયોગપદં પન રૂપક્ખન્ધાદીસુ અલબ્ભમાનમ્પિ ''રૂપક્ખન્ધો કતિહિ...પે॰... સમ્પયુત્તો''તિ એવં પુચ્છાય ગહિતં, વેદનાક્ખન્ધાદીસુ લબ્ભમાનં, વિપ્પયોગપદં પન સબ્બત્થ લબ્ભમાનમેવાતિ. **રૂપધમ્માનં પન રૂપેન નિબ્બાનેન વા, નિબ્બાનસ્સ ચ રૂપેન સદ્ધિં સમ્પયોગો નામ**

નત્થીતિ એકુપ્પાદાદિસભાગતાય અભાવતો સમ્પયોગં નિવારેન્તેન સા એવ એકુપ્પાદાદિતા એતેસં વિસભાગતાતિ તદભાવતો વિપ્પયોગોપિ નિવારિતો એવ હોતીતિ દટ્ઠબ્બો. ચતૂસુ હિ ખન્ધેસુ વિજ્જમાના એકુપ્પાદાદિતા તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞં સભાગતા હોતિ રૂપનિબ્બાનેહિ તેસં તેહિ ચ રૂપનિબ્બાનાનં વિસભાગતા ચ, ન ચ રૂપેકદેસસ્સ નિબ્બાનસ્સ વા સા એકુપ્પાદાદિતા અત્થિ, યા રૂપેકદેસેન રૂપેકદેસનિબ્બાનાનં નિબ્બાનેન ચ રૂપસ્સ વિસભાગતા સિયા. તેનેવ "**ચતૂહિ વિપ્પયોગો**"તિ વુત્તન્તિ.

સત્તસુ વિઞ્ઞાણધાતૂસુ એકાયપિ અવિપ્પયુત્તેતિ યથા રૂપભવો તીહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ, નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા પઞ્ચહિ, અવિતક્કઅવિચારા એકાય વિપ્પયુત્તે અનારમ્મણમિસ્સકે ધમ્મે દીપેન્તિ, એવં અદીપેત્વા એકાયપિ વિપ્પયુત્તે અહોન્તે સત્તહિપિ સમ્પયુત્તે સત્તપિ વા તા દીપેન્તીતિ અધિપ્પાયો. **અવિપ્પયુત્તે**તિ હિ યે વિપ્પયુત્તા ન હોન્તિ, તે ધમ્મેતિ વુત્તં હોતિ, ન સમ્પયુત્તેતિ. તેન યાનિ તાહિ સમ્પયુત્તે દીપેન્તિ ધમ્માયતનાદિપદાનિ, યાનિ ચ સમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તભાવેહિ નવત્તબ્બં દીપેન્તિ અચેતસિકાદિપદાનિ, યાનિ ચ સમ્પયુત્તનવત્તબ્બાનિ દીપેન્તિ દુક્ખસચ્ચાદિપદાનિ, તેસં સબ્બેસં અનારમ્મણમિસ્સકધમ્મદીપકાનં અગ્ગહણં વુત્તં હોતિ. ન હિ અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બવિઞ્ઞાણધાતુતંસમ્પયુત્તતદુભયસમુદાયાનં ખન્ધાયતનધાતૂસુ કેનચિ સમ્પયોગો વિપ્પયોગો વા અત્થીતિ.

યદિ એવં વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદનિદ્દેસે ''કુસલેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા''તિ ન વત્તબ્બં. અકુસલાબ્યાકતા હિ અનારમ્મણમિસ્સોભયધમ્માતિ? ન, યથાવુત્તસમુદાયાનં ખન્ધાદીહેવ સમ્પયોગવિપ્પયોગાભાવવચનતો. ખન્ધાદયો હિ તદેકદેસા તદેકદેસઞ્ઞસમુદાયા ચ, સમુદાયેકદેસાનઞ્ચ વિભાગાભાવતો ન સભાગવિસભાગતા અત્થિ, તેન તેસં ખન્ધાદીહિ સમ્પયોગવિપ્પયોગાભાવો હોતિ. કુસલા પન ધમ્મા અકુસલાબ્યાકતેહિ વિભત્તા, તે ચ કુસલેહિ, ન તેસં સમુદાયેકદેસભાવો તદેકદેસઞ્ઞસમુદાયભાવો વા, તસ્મા ખન્ધાદીનિ અનામસિત્વા વિપ્પયુત્તતામત્તેન યથાનિદ્ધારિતધમ્મદસ્સને કુસલેહિ ઇતરેસં, ઇતરેહિ ચ કુસલાનં વિપ્પયોગો ન ન હોતિ વિસભાગતાસબ્ભાવતોતિ તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞવિપ્પયુત્તતા વુત્તા. એસ નયો સબ્બેસુ એવરૂપેસુ.

ઉદ્દાને પન **અટ્ઠારસ તતો પરે**તિ ઇદં ''સોળસા''તિ વત્તબ્બં, **તેવીસ**ન્તિ ઇદઞ્ચ ''એકવીસ''ન્તિ. સબ્બત્થ ચ કાલસન્તાનભેદરહિતારહિતબહુધમ્મસમોધાનાનં સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતૂનં એકદેસા સમુદયસચ્ચવેદનાક્ખન્ધાદયો એકદેસસમ્મિસ્સા ચ ઇદ્ધિપાદાદયો અનારમ્મણેહિ અસમ્મિસ્સા રૂપક્ખન્ધાદયો ચ સારમ્મણેહિ અસમ્મિસ્સા સમ્પયોગીવિપ્પયોગીભાવેન સમાનકાલસન્તાનેહિ ચ એકદેસન્તરેહિ વિભત્તા એવ ગહિતાતિ તેહિ તે કેહિચિ એકદેસન્તરેહિ વિભત્તેહિ યથાયોગં સમ્પયોગં વિપ્પયોગઞ્ચ લભન્તિ. અત્થિ હિ તેસં એકુપ્પાદાદિતા સભાગતા વિસભાગતા ચાતિ. તેન તત્થ તત્થ ''એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ સમ્પયુત્ત''ન્તિ ચ, ''એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્ત''ન્તિ ચ વુત્તં. ભિન્નકાલસમુદાયા એવ પન વેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણક્ખન્ધા વત્તમાના ચ એકેકધમ્મા એવ, તસ્મા તેસં સમાનકાલસ્સ વિભજિતબ્બસ્સ અભાવતો ન સુખિન્દ્રિયાદીનિ વેદનાક્ખન્ધસ્સ વિભાગં કરોન્તિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતાદયો ચ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ મનાયતનસ્સ ચ. તેન ''સુખિન્દ્રિયં એકેન ખન્ધેન કેહિચિ વિપ્પયુત્ત''ન્તિ, ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન કેહિચિ વિપ્પયુત્તા''તિ ચ એવમાદિ ન વુત્તં, ખન્ધાયતનવિભાગવિરહિતમ્પિ પન વિઞ્ઞાણં ધાતુવિભાગેન વિભત્તમેવ વુત્તન્તિ ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ...પે॰... મનોવિઞ્ઞાણધાતુ સોળસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા''તિ

વુત્તં, એવમેવં ઇન્દ્રિયવિભાગેન વિભત્તાનં સુખિન્દ્રિયાદીનં ‘‘સુખિન્દ્રિયેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા’’તિઆદીસુ યથાયોગં વિપ્પયોગો દટ્ઠબ્બો, નાવિભત્તસ્સ વેદનાક્ખન્ધસ્સાતિ.

૨૩૫. યથા તંસમ્પયોગીભાવં સન્ધાય ‘‘સમુદયસચ્ચં તીહિ ખન્ધેહિ સમ્પયુત્ત’’ન્તિ વુત્તં, એવં તંવિપ્પયોગીભાવં સન્ધાય ‘‘તીહિ ખન્ધેહિ વિપ્પયુત્ત’’ન્તિ કસ્મા ન વુત્તન્તિ ચે? અવિભાગેહિ તેહિ વિપ્પયોગવચનસ્સ અયુત્તત્તા. વિભાગે હિ સતિ સમુદયસચ્ચં સુખદુક્ખદોમનસ્સિન્દ્રિયેહિ મનોવિઞ્ઞાણધાતુતો અઞ્ઞવિઞ્ઞાણધાતૂહિ વિપ્પયુત્તન્તિ યુત્તં વત્તું વિભાગેનેવ વિસભાગતાય સઙ્ગહિતત્તા, વિભાગરહિતેહિ પન વેદનાક્ખન્ધાદીહિ ન યુત્તં, તેહિ વિજ્જમાનેહિ વિજ્જમાનસ્સ સમુદયસ્સ વિસભાગભાવાભાવતો. યઞ્હિ અનુપ્પન્ના ધમ્મા વિય આમટ્ઠકાલભેદં ન હોતિ સઙ્ખતં ઉદ્ધરિતબ્બં, તં પચ્ચુપ્પન્નભાવં નિસ્સાય સમ્પયોગીવિપ્પયોગીભાવેન ઉદ્ધરીયતિ, તઞ્ચ વિભાગરહિતેહિ ખન્ધાદીહિ સઙ્ખતેહિ પચ્ચુપ્પન્નભાવમેવ નિસ્સાય અનામટ્ઠકાલભેદે અત્થિતાય એવ નિસ્સિતબ્બત્તા. અવિજ્જમાનસ્સ હિ અવિજ્જમાનેન, અવિજ્જમાનસ્સ ચ વિજ્જમાનેન, વિજ્જમાનસ્સ ચ અવિજ્જમાનેન સમ્પયોગો નત્થિ, વિપ્પયોગો પન અવિજ્જમાનતાદીપકે ભેદે ગહિતે તેનેવ વિસભાગતાપિ ગહિતા એવાતિ હોતિ . ભેદે પન અગ્ગહિતે તેન તેન ગહણેન વિસભાગતાય અગ્ગહિતત્તા સતિ સભાગત્તે વિજ્જમાનતાય એવ ધમ્માનં સભાગસ્સ પરિચ્છિન્દનતો વિજ્જમાનતા દસ્સિતાતિ એકુપ્પાદાદિભાવસઙ્ખાતા સભાગતાપિ ગહિતા એવ હોતિ. તસ્સા ચ ગહિતત્તા સમ્પયોગોવ લબ્ભતિ, ન વિપ્પયોગો, તસ્મા સમુદયસચ્ચં વેદનાક્ખન્ધાદીહિ સમ્પયુત્તત્તેન વુત્તં, ન વિપ્પયુત્તત્તેનાતિ. એસ નયો મગ્ગસચ્ચાદીસુપીતિ.

૨૬૨. ‘‘**દુતિયજ્ઝાનવિચારઞ્હિ ઠપેત્વા સેસા અવિતક્કવિચારમત્તા**’’તિ અટ્ઠકથાવચનં યે પધાના વિતક્કો વિય કોટ્ઠાસન્તરચિત્તુપ્પાદેસુ અલીના, તે એવ ઇધ અવિતક્કવિચારમત્તાતિ અધિપ્પેતાતિ દસ્સેતિ. તેનેવ હિ અનન્તરનયે સમુદયસચ્ચેન સમાનગતિકા ન સવિતક્કસવિચારેહીતિ તે ન ગહિતા. દસમોસાનનયેસુ ચ તેહિ વિપ્પયુત્તેહિ વિપ્પયુત્તાનં તેહિ વિપ્પયુત્તાનઞ્ચ સોળસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયોગો અટ્ઠારસસઙ્ગહિતો ચ વુત્તો. વિતક્કસહિતેસુપિ પન તેસુ ગહિતેસુ સબ્બેપિ તે વિચારેન સમ્પયુત્તાતિ ‘‘એકેન ખન્ધેન કેહિચિ સમ્પયુત્તા’’તિ સક્કા વત્તું. સો હિ સમુદાયો વિચારં વજ્જેત્વા અઞ્ઞેન કેનચિ સમ્પયુત્તો ન હોતિ. ન હિ તદેકદેસસ્સ વિતક્કસ્સ વિચારતો અઞ્ઞેન સમ્પયોગો સમુદાયસ્સ હોતિ. યથા નાનાચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પજ્જમાનાનં ઇદ્ધિપાદાનં સમુદાયસ્સ ઇદ્ધિપાદસ્સ એકદેસાનં તીહિ ખન્ધેહિ સમ્પયોગો સમુદાયસ્સ ન હોતિ, એવમિધાપિ દટ્ઠબ્બં. યથા પન તેસુ એકોપિ વેદનાસઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ સઙ્ખારક્ખન્ધેકદેસેન ચ અસમ્પયુત્તો નામ નત્થીતિ સમુદાયસ્સ તેહિ સમ્પયુત્તતા વુત્તા, એવમિધાપિ વિચારેન અસમ્પયુત્તસ્સ અવિતક્કવિચારમત્તસ્સ કસ્સચિ અભાવતો સમુદાયસ્સ તેન સમ્પયુત્તતા ન ન સક્કા વત્તું. ન હિ અવિતક્કવિચારમત્તાનં દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકાદીનં વિય સમ્પયુત્તતા ન વત્તબ્બા. યથા હિ દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકેસુ કેચિ સઙ્ખારક્ખન્ધેકદેસેન મોહેન સમ્પયુત્તા, કેચિ અસમ્પયુત્તાતિ ન સમુદાયો તેન સમ્પયુત્તો, નાપિ અઞ્ઞો કોચિ ધમ્મો અત્થિ, યેન સો સમુદાયો સમ્પયુત્તો સિયાતિ ‘‘દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા સમ્પયુત્તાતિ નત્થી’’તિ વુત્તં, એવં ભાવનાયપહાતબ્બહેતુકસહેતુકાદયોપિ. ન પનેવં યેન અવિતક્કવિચારમત્તસમુદાયો સમ્પયુત્તો સિયા, તં નત્થિ અવિતક્કવિચારમત્તેસુ કસ્સચિ વિચારેન અસમ્પયુત્તસ્સ અભાવા, તસ્મા તે ‘‘સમ્પયુત્તા’’તિ ન ન વત્તબ્બાતિ. સબ્બત્થ ચ એકધમ્મેપિ કેહિચીતિ બહુવચનનિદ્દેસો સઙ્ખાય અનિયમિતત્તા કતોતિ વેદિતબ્બો.

છટ્ઠનયસમ્પયોગવિપ્પયોગપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સત્તમનયો સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૦૬. સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદનિદ્દેસે રૂપક્ખન્ધાદયો તેહિ સમ્પયુત્તાભાવતો ન ગહિતા. સમુદયસચ્ચાદીનિ સતિપિ તેહિ સમ્પયુત્તે, સમ્પયુત્તેહિ ચ વિપ્પયુત્તે સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તાનં ખન્ધાદીહિ વિપ્પયોગાભાવતો. ન હિ સમુદયસચ્ચેન સમ્પયુત્તેહિ લોભસહગતચિત્તુપ્પાદેહિ વિપ્પયુત્તાનં તતો અઞ્ઞધમ્માનં ખન્ધાદીસુ કેનચિ વિપ્પયોગો અત્થિ. નનુ ચ તે એવ ચિત્તુપ્પાદા ચત્તારો ખન્ધા અડ્ઢદુતિયાનિ આયતનાનિ અડ્ઢદુતિયા ધાતુયો ચ હોન્તીતિ તેહિ વિપ્પયોગો વત્તબ્બોતિ? ન, તદઞ્ઞધમ્માનં ખન્ધાદિભાવતો. ન હિ તે એવ ધમ્મા ચત્તારો ખન્ધા, અથ ખો તે ચ તતો અઞ્ઞે ચ, તથા અડ્ઢદુતિયાયતનધાતુયોપિ. ન ચ તદઞ્ઞસમુદાયેહિ અઞ્ઞે વિપ્પયુત્તા હોન્તિ સમુદાયેકદેસાનં એકદેસઞ્ઞસમુદાયાનઞ્ચ વિપ્પયોગાભાવતો. એસ નયો મગ્ગસચ્ચસુખિન્દ્રિયાદીસુ. અવિતક્કવિચારમત્તેસુપિ નિરવસેસેસુ અધિપ્પેતેસુ તેસં સવિતક્કસવિચારસમાનગતિકત્તા અગ્ગહણે કારણં ન દિસ્સતિ.

અટ્ઠકથાયં પન **એવરૂપાની**તિ યથા રૂપક્ખન્ધે વિસ્સજ્જનં ન યુજ્જતિ, એવં યેસુ અઞ્ઞેસુપિ ન યુજ્જતિ, તાનિ વિસ્સજ્જનસ્સ અયોગેન ''એવરૂપાની''તિ વુત્તાનિ, ન સમ્પયુત્તાભાવેનાતિ દટ્ઠબ્બં. **યાનિ પન પદાનિ ધમ્મધાતુયા સમ્પયુત્તે ધમ્મે દીપેન્તી**તિ એતેન વેદનાક્ખન્ધાદિપદાનિ દસ્સેતિ, **વિઞ્ઞાણઞ્ચ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સ**ન્તિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધમનાયતનાદિપદાનિ. તત્થ **અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સ**ન્તિ અસમ્પયુત્તેન અસમ્મિસ્સન્તિ અત્થો. અદુક્ખમસુખાયવેદનાયસમ્પયુત્તપદાનિપિ હિ સમ્પયુત્તેહિ સમ્મિસ્સવિઞ્ઞાણદીપકાનિ ઇધ ગહિતાનીતિ. એતેન ચ લક્ખણેન એવરૂપાનેવ ગહિતાનીતિ દસ્સેતિ, ન એવરૂપાનિ ગહિતાનેવાતિ સમુદયસચ્ચાદિઇદ્ધિપાદાદિપદાનં અસઙ્ગહિતત્તા. ''અથ ફસ્સસત્તકં ચિત્તં સહ યુત્તપદેહિ સત્તા''તિ પુરાણપાઠો, અયં પન ઊનોતિ કત્વા ''**અથ ફસ્સસત્તકં, તિકે તયો સત્ત મહન્તરે ચા**''તિ પાઠો કતો.

૩૦૯. પુચ્છાય ઉદ્ધટપદેનેવ સદ્ધિં વિપ્પયુત્તાનં વસેનાતિ ઇદં પુચ્છાય ઉદ્ધટપદેન સમ્પયુત્તેહિ વિપ્પયુત્તા તેન સદ્ધિં વિપ્પયુત્તા હોન્તીતિ કત્વા વુત્તં. પાળિઉદ્દાનગાથાયં **દ્વે ચ મનેન યુત્તા, વિતક્કવિચારણા**તિ મનોધાતુયા એકન્તસમ્પયુત્તા દ્વે વિતક્કવિચારાતિ સવિતક્કપદં સવિચારપદઞ્ચ દસ્સેતિ.

સત્તમનયસમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અટ્ઠમનયો વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૧૭. વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદનિદ્દેસે રૂપક્ખન્ધાદીહિ વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તમેવ યથાનિદ્ધારિતં નત્થીતિ ''રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા''તિ અવત્વા ''**રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા કતિહિ ખન્ધેહિ...પે॰... સમ્પયુત્તાતિ નત્થી**''તિ વુત્તં. તેન રૂપક્ખન્ધેન વિપ્પયુત્તાનં કેનચિ ખન્ધાદિના સમ્પયોગાભાવતો યથાનિદ્ધારિતં વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તમેવ નત્થિ, કુતો તસ્સ પુન ખન્ધાદીહિ સમ્પયુત્તતાતિ દસ્સેતિ.

અટ્ઠમનયવિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. નવમનયો સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૧૯. સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણનાયં **યંખન્ધાદિવસેના**તિ સમાસપદં ઇદં દટ્ઠબ્બં, યસ્સ ખન્ધાદિનો વસેનાતિ અત્થો. **તસ્સેવા**તિ ચ તસ્સેવ ખન્ધાદિનોતિ અત્થો. ઇદં વુત્તં હોતિ – યં ઇધ સમ્પયુત્તં વુત્તં, તં રૂપક્ખન્ધાદીસુ અરણન્તેસુ યેન વેદનાક્ખન્ધાદિના સમ્પયુત્તં, પુન તસ્સેવ વેદનાક્ખન્ધાદિનો ખન્ધાદીહિ સમ્પયોગં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં . તઞ્હિ અત્તના સમ્પયુત્તેન સમ્પયુત્તત્તા ‘‘સમ્પયુત્તેન સમ્પયુત્ત’’ન્તિ નિદ્ધારિતન્તિ. **રૂપેન વા**તિ એતેન નિરોધસચ્ચઅપ્પચ્ચયઅસઙ્ખતેહિપિ અયોગો વુત્તો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો, તથા **રૂપમિસ્સકેહિ વા**તિ એતેન અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયાદીહિ નિબ્બાનમિસ્સકેહિપિ. વક્ખતિ હિ ‘‘**નિબ્બાનં પન સુખુમરૂપગતિકમેવા**’’તિ. **સબ્બારૂપક્ખન્ધસઙ્ગાહકેહી**તિ વત્તમાનાનમેવ સમ્પયોગો લબ્ભતીતિ વત્તમાનેસુ એકમ્પિ ધમ્મં અનપનેત્વા અવિકલચતુક્ખન્ધસઙ્ગાહકેહિ અરૂપભવાદીહીતિ અત્થો. અયં પનેત્થ સઙ્ખેપો – યે સમ્પયોગં ન લભન્તિ રૂપક્ખન્ધાદયો, તે સબ્બે ન ગહિતા, ઇતરે ચ વેદનાક્ખન્ધાદયો સબ્બે ગહિતાતિ.

નવમનયસમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. દસમનયો વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૩૫૩. વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદનિદ્દેસે અગ્ગહિતેસુ ધમ્માયતનાદિધમ્મા અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બચિત્તુપ્પાદગતધમ્મભાવતો તેહિ વિપ્પયુત્તસ્સ અભાવા ન ગહિતા, દુક્ખસચ્ચચતુમહાભવઅબ્યાકતાદિધમ્મા તેહિ વિપ્પયુત્તેહિ વિપ્પયુત્તાનં ખન્ધાદીહિ વિપ્પયોગાભાવતોતિ અયં વિસેસો વેદિતબ્બોતિ.

દસમનયવિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. એકાદસમનયો સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૪૦૯. એકાદસમનયવણ્ણનાયં ‘‘**તે ચ સેસેહિ તીહિ ખન્ધેહિ એકેન મનાયતનેન સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહી**’’તિ એતેસં પદાનં ‘‘**સમ્પયુત્તા નામા**’’તિ એતેન સહ સમ્બન્ધો. ‘‘કેહિચી’’તિ એતસ્સ પનત્થં દસ્સેતું ‘‘**સઙ્ખારક્ખન્ધે ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ ચ ઠપેત્વા તણ્હ**’’ન્તિ એતેન ‘‘તે ચા’’તિ વુત્તે સમુદયસચ્ચેન ખન્ધાદિસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતધમ્મે વિસેસેત્વા તેસં એવ વિસેસિતાનં અત્તવજ્જેહિ સેસેહિ સઙ્ખારક્ખન્ધે તણ્હાય ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ ચ તણ્હાય વેદનાસઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ સમ્પયોગારહેહિ સમ્પયુત્તતં સન્ધાયાહ ‘‘**સેસેહિ સમ્પયુત્તત્તા કેહિચિ સમ્પયુત્તા નામા**’’તિ.

એકાદસમનયસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. દ્વાદસમનયો સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૪૧૭. દ્વાદસમનયે ચ નવમનયે વિય સમ્પયોગારહાવ લબ્ભન્તીતિ આહ ‘‘**તેયેવ ઉદ્ધટા**’’તિ.

દ્વાદસમનયસમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. તેરસમનયો અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના

૪૪૮. તેરસમનયવણ્ણનાયં યેહિ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતં વિઞ્ઞાણમેવ હોતિ, તે પાળિયં ‘‘રૂપઞ્ચ ધમ્માયતન’’ન્તિઆદિઉદ્દાનગાથાય દસ્સિતા બાવીસ ધમ્મા ‘‘**રૂપક્ખન્ધેન સદિસપઞ્હા ધમ્મા**’’તિ વુત્તા. યેહિ પન તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતાનિ અરૂપભવેન વિય ઓળારિકાયતનાનેવ હોન્તિ, તે વુત્તાવસેસા સબ્બે ઇધ ઉદ્ધટા ‘‘**અરૂપભવેન સદિસા**’’તિ વુત્તા. **સેસા**તિ સેસા પઞ્ચમનયે આગતા વેદનાક્ખન્ધાદયો સતિપિ અસઙ્ગાહકત્તે ઇધ વિસ્સજ્જનં ન રુહન્તીતિ ન ઉદ્ધટા. યે પન અસઙ્ગાહકા એવ ન હોન્તિ દુક્ખસચ્ચાદિધમ્મા, તેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. યથા પન વેદનાક્ખન્ધાદયો ન રુહન્તિ, તં દસ્સેતું ‘‘**વેદનાક્ખન્ધેન હી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તેસઞ્ચ સમ્પયોગો નામ નત્થી**તિ રૂપારૂપધમ્માનં અસમ્પયોગેહિ વોમિસ્સતાય સમ્પયોગો નત્થીતિ અત્થો.

યદિ પન તે કદાચિ અસબ્બવિઞ્ઞાણધાતુસમ્પયુત્તા અરૂપધમ્મા રૂપધમ્મા ચ સિયું, ન તેસં વિપ્પયોગો નત્થીતિ ‘‘વિપ્પયોગો ચ નત્થી’’તિ ન વુત્તં, ન વેદનાક્ખન્ધેન અસઙ્ગહિતાનં વિપ્પયોગસ્સ અત્થિતાયાતિ વેદિતબ્બં. ઉભયાભાવતો હિ વેદનાક્ખન્ધાદયો ઇધ ન રુહન્તીતિ. એવં પનેત્થ સિયા ‘‘વેદનાક્ખન્ધેન હિ ખન્ધાદિવસેન અનારમ્મણમિસ્સકા સત્તવિઞ્ઞાણધાતુધમ્મા અસઙ્ગહિતા હોન્તિ, તેસઞ્ચ સમ્પયોગો વિપ્પયોગો ચ નત્થી’’તિ. અનારમ્મણસહિતાનઞ્હિ સબ્બવિઞ્ઞાણધાતૂનં સબ્બવિઞ્ઞાણધાતુસમ્પયુત્તાનં તદુભયધમ્માનઞ્ચ વેદનાક્ખન્ધાદિવિઞ્ઞાણક્ખન્ધાદિચક્ખાયતનાદીહિ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતાનં સમ્પયોગવિપ્પયોગાભાવો અરુહણે કારણં. જાતિવિપ્પયોગભૂમિકાલસન્તાનવિપ્પયોગતો ચતુબ્બિધો વિપ્પયોગો. તત્થ **જાતિવિપ્પયોગો** ‘‘કુસલા ધમ્મા, અકુસલા ધમ્મા’’તિઆદિ, **ભૂમિવિપ્પયોગો** ‘‘કામાવચરા, રૂપાવચરા’’તિઆદિ, **કાલવિપ્પયોગો** ‘‘અતીતા ધમ્મા, અનાગતા ધમ્મા’’તિઆદિ, **સન્તાનવિપ્પયોગો** ‘‘અજ્ઝત્તા ધમ્મા, બહિદ્ધા ધમ્મા’’તિઆદિ. એવં વિપ્પયોગો ચતુધા વેદિતબ્બો.

તેરસમનયઅસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. ચુદ્દસમનયો વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના

૪૫૬. ચુદ્દસમનયે ધમ્માયતનાદીનં અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બચિત્તુપ્પાદગતધમ્મભાવતો વિપ્પયોગસ્સ અરુહણં દટ્ઠબ્બં. જાતિઆદિત્તયસ્સ ચેત્થ ધમ્મસભાવમત્તત્તા ન કથઞ્ચિ સમ્પયોગો વિપ્પયોગો ચ રુહતિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધધમ્માનં સબ્બધમ્મસમોધાનત્તા, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાદીનં અનારમ્મણમિસ્સકસબ્બચિત્તુપ્પાદત્તા. દુક્ખસચ્ચાદિધમ્માવ ઇધ તેહિ વિપ્પયુત્તાનં સઙ્ગહાસઙ્ગહસબ્ભાવા ગહિતાતિ.

પાળિઉદ્દાનગાથાયં **સમુચ્છેદે ન લબ્ભન્તી**તિ પરિયોસાને નયે ન લબ્ભન્તીતિ અત્થો. **મોઘપુચ્છકેન ચા**તિ અલબ્ભમાના ચ તે મોઘપુચ્છકેન હેતુના ન લબ્ભન્તિ તેસં પુચ્છાય મોઘત્તાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા **મોઘપુચ્છકો** અટ્ઠમો નયો, તેન ચ સહ ઓસાનનયે એતે ધમ્મા વિપ્પયોગસ્સપિ અભાવા સબ્બથાપિ ન લબ્ભન્તીતિ અત્થો.

ચુદ્દસમનયવિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધાતુકથાપકરણ-મૂલટીકા સમત્તા.

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપકરણ-મૂલટીકા

૧. માતિકાવણ્ણના

૧. ધમ્મસઙ્ગહે તિકદુકવસેન સઙ્ગહિતાનં ધમ્માનં વિભઙ્ગે ખન્ધાદિવિભાગં દસ્સેત્વા તથાસઙ્ગહિતવિભત્તાનં ધાતુકથાય સઙ્ગહાસઙ્ગહાદિપ્પભેદં વત્વા યાય પઞ્ઞત્તિયા તેસં સભાવતો ઉપાદાય ચ પઞ્ઞાપનં હોતિ, તં પભેદતો દસ્સેતું "**છ પઞ્ઞત્તિયો**"તિઆદિના પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ આરદ્ધા. તત્થ યે ધમ્મે પુબ્બાપરિયભાવેન પવત્તમાને અસભાવસમૂહવસેન ઉપાદાય ''પુગ્ગલો, ઇત્થી, પુરિસો, દેવો, મનુસ્સો''તિઆદિકા **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ** હોતિ, તેસં અઞ્ઞેસઞ્ચ બાહિરરૂપનિબ્બાનાનં સસભાવસમૂહસસભાવભેદવસેન પઞ્ઞાપના સભાવપઞ્ઞત્તીતિ **ખન્ધપઞ્ઞત્તિ**આદિકા પઞ્ચવિધા વેદિતબ્બા. તાય ધમ્મસઙ્ગહાદીસુ વિભત્તા **સભાવપઞ્ઞત્તિ** સબ્બાપિ સઙ્ગહિતા હોતિ. પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ પન **અસભાવપઞ્ઞત્તિ**. તાય ચ સમયવિમુત્તાદિપ્પભેદાય સત્તસન્તાનગતે પરિચ્છેય્યાદિસભાવધમ્મે ઉપાદાય પવત્તિતો પધાનાય ''વિહારો મઞ્ચો''તિઆદિકા ચ સબ્બા **અસભાવપઞ્ઞત્તિ** સઙ્ગહિતા હોતિ.

એત્તાવતા ચ પઞ્ઞત્તિ નામ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ ચ. તા એવ હિ વોમિસ્સા ઇતરા ચતસ્સોતિ. તસ્મા તાસં દસ્સનેન ઇમસ્મિં પકરણે સબ્બા પઞ્ઞત્તિયો દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. ખન્ધાદિપઞ્ઞત્તીસુ પન છસુ અઞ્ઞત્થ અદસ્સિતપ્પભેદં ઇધેવ ચ દસ્સિતપ્પભેદં પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિં ઉપાદાય ઇમસ્સ પકરણસ્સ **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તી**તિ નામં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **યે ધમ્મે ઇધ પઞ્ઞપેતુકામો**તિ પઞ્ઞત્તિયા વત્થુભાવેન દસ્સેતુકામોતિ અધિપ્પાયો. ન હિ એતસ્મિં પકરણે પઞ્ઞાપનં કરોતિ, વત્થૂહિ પન પઞ્ઞત્તિયો દસ્સેતીતિ.

ખન્ધાતિ પઞ્ઞાપનાતિ ઇદં ખન્ધાતિ રૂપં પથવીતિઆદિકા સબ્બાપિ સામઞ્ઞપ્પભેદપઞ્ઞાપના નામ હોતિ, તં સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **પઞ્ઞાપના**તિ એતસ્સ પન **દસ્સના ઠપના**તિ એતે દ્વે અત્થા, તેસં **પકાસના નિક્ખિપના**તિ. તત્થ ''રૂપક્ખન્ધો...પે॰... અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં સમયવિમુત્તો''તિઆદિના ઇદમેવંનામકં ઇદમેવંનામકન્તિ તંતંકોટ્ઠાસિકકરણં બોધનમેવ નિક્ખિપના, ન પઞ્ઞપેતબ્બાનં મઞ્ચાદીનં વિય ઠાનસમ્બન્ધકરણં. યો પનાયં ''નામપઞ્ઞત્તિ હિ દસ્સેતિ ચ ઠપેતિ ચા''તિ કત્તુનિદ્દેસો કતો, સો ભાવભૂતાય કરણભૂતાય વા નામપઞ્ઞત્તિયા તેસં તેસં ધમ્માનં દિટ્ઠતાય ઠપિતતાય ચ તંનિમિત્તતં સન્ધાય કતોતિ વેદિતબ્બો.

વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તીતિઆદિના વચનેન પાળિયં અનાગતતં સન્ધાય "**પાળિમુત્તકેના**"તિઆદિમાહ. **કુસલાકુસલસ્સેવા**તિ કુસલાકુસલસ્સ વિય. **વિજ્જમાનસ્સા**તિ એતસ્સ અત્થો સતોતિ, તસ્સ અત્થો **સમ્ભૂતસ્સા**તિ. **વિજ્જમાનસ્સ સતો**તિ વા વિજ્જમાનભૂતસ્સાતિ અત્થો. તમેવત્થં દસ્સેન્તો આહ "**સમ્ભૂતસ્સા**"તિ. તેન અવિજ્જમાનભાવં પટિક્ખિપતિ. **તથા અવિજ્જમાનસ્સા**તિ યથા કુસલાદીનિ અકુસલાદિસભાવતો, ફસ્સાદયો ચ વેદનાદિસભાવતો વિનિવત્તસભાવાનિ વિજ્જન્તિ, તથા અવિજ્જમાનસ્સ યે ધમ્મે ઉપાદાય ''ઇત્થી, પુરિસો''તિ ઉપલદ્ધિ હોતિ, તે અપનેત્વા તેહિ વિનિવત્તસ્સ ઇત્થિઆદિસભાવસ્સ અભાવતો અસમ્ભૂતસ્સાતિ અત્થો. યં પનેતસ્સ ''તેનાકારેન અવિજ્જમાનસ્સ અઞ્ઞેનાકારેન વિજ્જમાનસ્સા''તિ અત્થં કેચિ વદન્તિ, તત્થ યં વત્તબ્બં, તં પઞ્ઞત્તિદુકે વુત્તમેવ. અવિજ્જમાનેપિ સભાવે લોકનિરુત્તિં અનુગન્ત્વા અનભિનિવેસેન ચિત્તેન ''ઇત્થી, પુરિસો''તિ ગહણસબ્ભાવા "**લોકનિરુત્તિમત્તસિદ્ધસ્સા**"તિ આહ. સાભિનિવેસેન પન ચિત્તેન ગય્હમાનં

પઞ્ચમસચ્ચાદિકં ન સભાવતો, નાપિ સઙ્કેતેન સિદ્ધન્તિ "**સબ્બાકારેનપિ અનુપલબ્ભનેય્ય**"ન્તિ વુત્તં. **તાસુ ઇમસ્મિં... પે°... લબ્ભન્તી**તિ ઇમસ્મિં પકરણે સરૂપતો તિસ્સન્નં આગતત્તં સન્ધાય વુત્તં.

યથાવુત્તસ્સ પન અટ્ઠકથાનયસ્સ અવિરોધેન આચરિયવાદા યોજેતબ્બા, તસ્મા **પઞ્ઞપેતબ્બટ્ઠેન ચેસા પઞ્ઞત્તી**તિ એતસ્સ સભાવતો અવિજ્જમાનત્તા પઞ્ઞપેતબ્બમત્તટ્ઠેન પઞ્ઞત્તીતિ અત્થો. પઞ્ઞપેતબ્બમ્પિ હિ સસભાવં તજ્જપરમત્થનામલાભતો ન પરતો લભિતબ્બં પઞ્ઞત્તિનામં લભતિ, નિસભાવં પન સભાવાભાવતો ન અત્તનો સભાવેન નામં લભતીતિ. સત્તોતિઆદિકેન નામેન પઞ્ઞપિતબ્બમત્તટ્ઠેન પઞ્ઞત્તીતિ નામં લભતિ, નિસભાવા ચ સત્તાદયો. ન હિ સસભાવસ્સ રૂપાદીહિ એકત્તેન અઞ્ઞત્તેન વા અનુપલબ્ભસભાવતા અત્થીતિ.

કિરીટં મકુટં, તં અસ્સ અત્થીતિ **કિરીટી**. એતસ્મિઞ્ચ આચરિયવાદે અનૂનેન લક્ખણેન ભવિતબ્બન્તિ સબ્બસમોરોધો કાતબ્બો. દુતિયં તતિયન્તિ એવંપકારા હિ ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ ઉપનિક્ખિત્તકપઞ્ઞત્તિ ચ સઙ્ખાતબ્બપ્પધાનત્તા છપિ પઞ્ઞત્તિયો ભજતીતિ યુત્તં વત્તું, ઇતરા ચ યથાયોગં તં તં પઞ્ઞત્તિન્તિ. દુતિયં તતિયં દ્વે તીણીતિઆદિ પન સઙ્ખા નામ કાચિ નત્થીતિ તાસં ઉપાદાસન્તતિપઞ્ઞત્તીનં અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવં, ઇતરાસઞ્ચ ઉપનિધાપઞ્ઞત્તીનં યથાનિદસ્સિતાનં અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવં મઞ્ઞમાનો આહ "**સેસા અવિજ્જમાનપક્ખઞ્ચેવ અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપક્ખઞ્ચ ભજન્તી**"તિ. દુતિયં તતિયં દ્વે તીણીતિઆદીનં ઉપનિધાઉપનિક્ખિત્તકપઞ્ઞત્તીનં અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવમેવ મઞ્ઞતિ. યઞ્હિ પઠમાદિકં અપેક્ખિત્વા યસ્સ ચેકાદિકસ્સ ઉપનિક્ખિપિત્વા પઞ્ઞાપીયતિ, તઞ્ચ સઙ્ખાનં કિઞ્ચિ નત્થીતિ. તથા સન્તતિપઞ્ઞત્તિયા ચ. ન હિ અસીતિ આસીતિકો ચ વિજ્જમાનોતિ.

એકચ્ચા ભૂમિપઞ્ઞત્તીતિ કામાવચરાદિપઞ્ઞત્તિં સન્ધાયાહ. કામાવચરાદી હિ સભાવધમ્માતિ અધિપ્પાયો. કામોતિ પન ઓકાસે ગહિતે અવિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ એસા ભવિતું અરહતિ, કમ્મનિબ્બત્તક્ખન્ધેસુ ગહિતેસુ વિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. યથા પન વચનસઙ્ખાતાય વચનસમુટ્ઠાપકચેતનાસઙ્ખાતાય વા કિરિયાય ભાણકોતિ પુગ્ગલસ્સ પઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિપક્ખં ભજતિ, એવં કિસો થૂલોતિ રૂપાયતનસઙ્ખાતેન સણ્ઠાનેન પુગ્ગલાદીનં પઞ્ઞાપના વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ ભવિતું અરહતિ. સણ્ઠાનન્તિ વા રૂપાયતને અગ્ગહિતે અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ. રૂપં ફસ્સોતિઆદિકા પન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ રુપ્પનાદિકિચ્ચવસેન કિચ્ચપઞ્ઞત્તિયં, પચ્ચત્તધમ્મનામવસેન પચ્ચત્તપઞ્ઞત્તિયં વા અવરોધેતબ્બા. વિજ્જમાનાવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તીસુ ચ વુત્તાસુ તાસં વોમિસ્સતાવસેન પવત્તા ઇતરાપિ વુત્તાયેવ હોન્તીતિ અયમ્પિ આચરિયવાદો સબ્બસઙ્ગાહકોતિ દટ્ઠબ્બો.

૨. "**યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા**"તિઆદિકસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો "**યત્તકેન પઞ્ઞાપનેના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા**તિ યાવતા રૂપક્ખન્ધો...પે°... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધોતિ ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તિ, એત્તાવતા ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તિ, એવં પાળિયોજનં કત્વા સઙ્ખેપપ્પભેદવસેન અયં અત્થો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. "**યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા**"તિ, "**ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તી**"તિ હિ ઇમસ્સ અત્થો "**યત્તકેન પઞ્ઞાપનેન સઙ્ખેપતો પઞ્ચક્ખન્ધાતિ વા**"તિ એતેન દસ્સિતો, "**યાવતા રૂપક્ખન્ધો**"તિઆદિકસ્સ પન "**પભેદતો રૂપક્ખન્ધો**"તિઆદિકેનાતિ. તત્થ **રૂપક્ખન્ધો...પે°... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**તિ પભેદનિદસ્સનમત્તમેતં. તેન અવુત્તોપિ સબ્બો સઙ્ગહિતો હોતીતિ "**તત્રાપિ રૂપક્ખન્ધો કામાવચરો**"તિઆદિ વુત્તં. અયં વા એત્થ પાળિયા અત્થયોજના – ''યાવતા''તિ ઇદં સબ્બેહિ પદેહિ યોજેત્વા યત્તકા પઞ્ચક્ખન્ધા, તત્તકા ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તિ. યત્તકો પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં તપ્પભેદાનઞ્ચ રૂપક્ખન્ધાદીનં

પભેદો, તત્તકો ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તિયા પભેદોતિ પકરણન્તરે વુત્તેન વત્થુભેદેન ખન્ધપઞ્ઞત્તિયા પભેદં દસ્સેતિ. એસ નયો ''**યાવતા આયતનાન**''ન્તિઆદીસુપિ.

૭. **એકદેસેનેવા**તિ ઉદ્દેસમત્તેનેવાતિ અત્થો.

માતિકાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. નિદ્દેસવણ્ણના

૧. એકકનિદ્દેસવણ્ણના

૧. ઝાનઙ્ગાનેવ વિમોક્ખોતિ ઇમિના અધિપ્પાયેનાહ ''**વિમોક્ખસહજાતેન નામકાયેના**''તિ. **યેન હિ સદ્ધિન્તિ**આદિના પઠમં સમઙ્ગિભાવત્થં વિવરતિ. **ફસ્સેનપિ ફુટ્ઠાયેવ નામા**તિ એતેન ''અપિચેસા''તિઆદિના વુત્તં દુતિયં સમ્ફસ્સેન ફુસનત્થં, ઇતરેહિ ઇતરે કારણત્થે. સમઙ્ગિભાવફુસનકારણભાવા હિ ફુસનાતિ વુત્તાતિ. પુનપિ પઠમત્થમેવ દુબ્બિઞ્ઞેય્યત્તા વિવરન્તો ''**તત્રાસ્સા**''તિઆદિમાહ. **ઠપેત્વા તાનિ અઙ્ગાનિ સેસા અતિરેકપણ્ણાસધમ્મા**તિ એત્થ વેદનાસોમનસ્સિન્દ્રિયાનિ સઙ્ગહિતાનીતિ આહ ''**ચત્તારો ખન્ધા હોન્તી**''તિ. એવં સતિ વેદનાસોમનસ્સિન્દ્રિયેહિ સુખસ્સ ફુસિતબ્બત્તા તિણ્ણઞ્ચ તેસં અનઞ્ઞત્તા તેનેવ તસ્સ ફુસના આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ, વેદયિતાધિપતિયટ્ઠેહિ ઉપનિજ્ઝાયનભાવપટિલાભસ્સ વુત્તત્તા. અથ વા **ઠપેત્વા તાનિ અઙ્ગાની**તિ અઙ્ગાનં બહુત્તા બહુવચનં. તેસુ પન પચ્ચેકમ્પિ યોજના કાતબ્બા ''વિતક્કં ઠપેત્વા''તિઆદિના. તત્થ ''સુખં ઠપેત્વા''તિ ઇમિસ્સા યોજનાય સેસા તયો ખન્ધા હોન્તિ, ઇતરાસુ ચત્તારોતિ. સબ્બયોજનાસુ ચ તયો અન્તો કત્વા ''**ચત્તારો ખન્ધા હોન્તી**''તિ વુત્તં.

૨. યો અસમયવિમોક્ખેન એકચ્ચેહિ આસવેહિ વિમુત્તો અસમયવિમોક્ખૂપનિસ્સયલાભેન ચ સાતિસયેન સમયવિમોક્ખેન, સો એવ **સમયવિમુત્તો**. સો હિ તેન વિમુત્તો ઝાનલાભી સેક્ખો રૂપારૂપભવતો અપુનરાવટ્ટકો કામરાગાદીહિ તથાવિમુત્તોવ હોતીતિ સમયવિમુત્તપઞ્ઞત્તિં લદ્ધું અરહતિ. પુથુજ્જનો પન ઝાનલાભી પુનરાવટ્ટકધમ્મો પુન કામરાગાદિસમુદાચારભાવતો વિમુત્તો નામ ન હોતીતિ સમયવિમુત્તપઞ્ઞત્તિં નારહતિ, તેન સો ''સમયવિમુત્તો''તિ ન વુત્તો. અરહતો પન અપરિક્ખીણા આસવા નત્થિ, યતો વિમુચ્ચેય્ય. દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારમત્તા હિ તસ્સ અટ્ઠ વિમોક્ખાતિ. તસ્મા તસ્સ ન અટ્ઠ વિમોક્ખા સમયવિમુત્તપઞ્ઞત્તિભાવસ્સ અસમયવિમુત્તપઞ્ઞત્તિભાવસ્સ વા કારણં. તદકારણભાવમેવ દસ્સેતું ''**ન હેવ ખો…પે॰… વિહરતી**''તિ વુત્તં, ન સુક્ખવિપસ્સકસ્સેવ અસમયવિમુત્તભાવં દસ્સેતુન્તિ દટ્ઠબ્બં. સબ્બોપિ હિ અરહા અસમયવિમુત્તોતિ. **બાહિરાનન્તિ** લોકુત્તરતો બહિભૂતાનં, લોકિયાનન્તિ અત્થો.

૩. અરૂપક્ખન્ધનિબ્બાનમત્તવાચકો અરૂપસદ્દો ન હોતીતિ દસ્સનત્થં ''**રૂપતો અઞ્ઞ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **ચિત્તમઞ્જૂસન્તિ** સમાધિં. અભિઞ્ઞાદીનઞ્હિ ધમ્માનં પાદકભાવેન સમાધિ મઞ્જૂસાસદિસો હોતિ. **અદ્ધાનં ફરિતુન્તિ** દીઘકાલં બ્યાપેતું, પવત્તેતુન્તિ અત્થો. ''**સમ્મજ્જિતબ્બ**''ન્તિ ચિન્તેત્વા તત્થ આદરસ્સ અકતત્તા વત્તભેદોતિ વેદિતબ્બો. એવં વત્તભેદમત્તેન નટ્ઠા પન સમાપત્તિ કામચ્છન્દાદીહિ નટ્ઠા વિય ન કિચ્ચેન પચ્ચાહરિતબ્બા હોતિ મન્દપારિપન્થકત્તા, તસ્મા વત્તસમિતકરણમત્તેનેવ પચ્ચાહરિતબ્બત્તા ''**અપ્પેન્તોવ નિસીદી**''તિ આહ.

૪. **અત્તનો અનુરૂપેન પમાદેન વીતિનામેન્તાનમ્પિ સમાપત્તિ ન કુપ્પતી**તિ પરિહીનો નામ ન હોતિ, તસ્મિં તસ્મિં બ્યાસઙ્ગે પટિસંહટમત્તે સમાપજ્જિતું સમત્થતાયાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘કિસ્સ પન, ભન્તે, ખીણાસવસ્સ ભિક્ખુનો લાભસક્કારસિલોકો અન્તરાયાયાતિ? યા હિસ્સ સા, આનન્દ, અકુપ્પા ચેતોવિમુત્તિ, નાહં તસ્સા લાભસક્કારસિલોકં અન્તરાયાય વદામિ. યે ચ ખ્વસ્સ, આનન્દ, અપ્પમત્તસ્સ આતાપિનો પહિતત્તસ્સ વિહરતો દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારા અધિગતા, તેસાહમસ્સ લાભસક્કારસિલોકં અન્તરાયાય વદામી’’તિ **સુત્તે** (સં॰ નિ॰ ૨.૧૭૯) પન સમયેન સમયં આપજ્જનેન પરિહરિતબ્બાનં સમાપત્તિસુખવિહારાનં તસ્મિં તસ્મિં બ્યાસઙ્ગકાલે અનિપ્ફત્તિતો લાભસક્કારસિલોકો અન્તરાયોતિ વુત્તોતિ અધિપ્પાયેનસ્સ તેન અવિરોધો વેદિતબ્બો.

૫. **ધમ્માનં…પે॰… પી**તિ એત્થ ‘‘ધમ્મેહી’’તિ વત્તબ્બં. ઇધ હિ તાહિ સમાપત્તીહિ પરિહાયેય્યાતિ ધમ્મેહિ પુગ્ગલસ્સ પરિહાનમ્પિ અપરિહાનમ્પિ વુત્તં. તત્થ ચ પુગ્ગલસ્સ પમાદમાગમ્મ તા સમાપત્તિયો કુપ્પેય્યુન્તિ ધમ્માનં કુપ્પનં અકુપ્પનઞ્ચ વુત્તં, પુગ્ગલસ્સ પન પરિહાનધમ્માનમેવ વિનાસોતિ વચનનાનત્તમત્તેન વચનત્થનાનત્તમત્તેન વા પરિયાયન્તરતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

૭-૮. **ચેતના** સમાપત્તિચેતના તદાયૂહના ચ. **અનુરક્ખણા** સમાપત્તિઉપકારાનુપકારપરિગ્ગાહિકા પઞ્ઞાસહિતા સતિ. તાહિ ચેતિયમાનઅનુરક્ખિયમાનસમાપત્તીનં ભબ્બા ચેતનાભબ્બા અનુરક્ખણાભબ્બા.

૧૦. **પુથુજ્જનગોત્ત**ન્તિ પુથુજ્જનસિક્ખં, પુથુજ્જનગતા તિસ્સો સિક્ખા અતિક્કન્તાતિ અત્થો. તા હિ સંયોજનત્તયાનુપચ્છેદેન ‘‘પુથુજ્જનસિક્ખા’’તિ વુચ્ચન્તીતિ.

૧૧. અરહત્તમગ્ગટ્ઠો ચ વટ્ટભયતો પઞ્ઞુબ્બેગેન ઉબ્બિજ્જન્તો ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનેહિ ઉપરતોતિ ભયૂપરતો નામાતિ આહ ‘‘**સત્ત સેક્ખા ભયૂપરતા**’’તિ.

૧૨. ભવઙ્ગપઞ્ઞાવિરહિતા ‘‘વિપાકાવરણેન સમન્નાગતા’’તિ ઇમિના ગહિતાતિ તિહેતુકપટિસન્ધિકા કેચિ ‘‘દુપ્પઞ્ઞા’’તિ ઇમિના ગય્હન્તીતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**અપ્પટિલદ્ધમગ્ગફલૂપનિસ્સયા**’’તિ. પઞ્ઞાય હિ વિના ન તદુપનિસ્સયો અત્થીતિ.

૧૪. યત્થ નિયતાનિયતવોમિસ્સા પવત્તિ અત્થિ, તત્થેવ નિયતધમ્મા હોન્તીતિ ઉત્તરકુરૂસુ તદભાવા નિયતો નામ નત્થીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**યા પન ઉત્તરકુરુકાન**’’ન્તિઆદિમાહ.

૧૬. તેરસસુ સીસેસુ પલિબોધસીસાદીનિ પવત્તસીસઞ્ચ પરિયાદિયિતબ્બાનિ, અધિમોક્ખસીસાદીનિ પરિયાદકાનિ, પરિયાદકફલં ગોચરસીસં. તઞ્હિ વિસયજ્ઝત્તફલવિમોક્ખોતિ. પરિયાદકસ્સ મગ્ગસ્સ ફલસ્સ ચ આરમ્મણં સઙ્ખારસીસં સઙ્ખારવિવેકભૂતો નિરોધોતિ પરિયાદિયિતબ્બાનં પરિયાદકફલારમ્મણાનં સહ વિય સંસિદ્ધિદસ્સનેન સમસીસિભાવં દસ્સેતું **પટિસમ્ભિદાયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૮૭) તેરસ સીસાનિ વુત્તાનિ. ઇધ પન ‘‘અપુબ્બં અચરિમં આસવપરિયાદાનઞ્ચ હોતિ જીવિતપરિયાદાનઞ્ચા’’તિ વચનતો તેસુ કિલેસપવત્તસીસાનમેવ વસેન યોજનં કરોન્તો ‘‘**તત્થ કિલેસસીસ**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ પવત્તસીસમ્પિ વટ્ટતો વુટ્ઠહન્તો મગ્ગો ચુતિતો ઉદ્ધં અપ્પવત્તિકરણવસેન યદિપિ પરિયાદિયતિ , યાવ પન ચુતિ, તાવ પવત્તિસબ્ભાવતો ‘‘**પવત્તસીસં જીવિતિન્દ્રિયં ચુતિચિત્તં પરિયાદિયતી**’’તિ આહ. કિલેસપરિયાદાનેન પન અત્તનો અનન્તરં વિય નિપ્ફાદેતબ્બા પચ્ચવેક્ખણવારા ચ કિલેસપરિયાદાનસ્સેવ વારાતિ વત્તબ્બતં અરહન્તિ. ‘‘વિમુત્તસ્મિં વિમુત્તમિતિ ઞાણં હોતી’’તિ

(મ॰ નિ॰ ૧.૭૮; સં॰ નિ॰ ૩.૧૨, ૧૪) વચનતો હિ પચ્ચવેક્ખણપરિસમાપનેન કિલેસપરિયાદાનં સમાપિતં નામ હોતિ. તં પન પરિસમાપનં યદિ ચુતિચિત્તેન હોતિ, તેનેવ જીવિતપરિસમાપનઞ્ચ હોતીતિ ઇમાય વારચુતિસમતાય કિલેસપરિયાદાનજીવિતપરિયાદાનાનં અપુબ્બાચરિમતા હોતીતિ આહ "**વારસમતાયા**"તિ. **ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા પરિનિબ્બાયતી**તિ એત્થ પરિનિબ્બાનચિત્તમેવ ભવઙ્ગોતરણભાવેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૧૭. **મહાપયોગો**તિ મહાકિરિયો વિપત્તિકરણમહામેઘુટ્ઠાનાકારવિનાસો. **તિટ્ઠેય્યા**તિ વિનાસો નપ્પવત્તેય્યાતિ અત્થો.

૧૮. **અરણીયત્તા**તિ પયિરુપાસિતબ્બત્તા.

૨૦. યાય કતકિચ્ચતા હોતિ, તાય અગ્ગવિજ્જાય અધિગતાય તેવિજ્જતાભાવો નિપ્પરિયાયતા, સા ચ આગમનવસેન સિદ્ધા સાતિસયા તેવિજ્જતાતિ આહ "**આગમનીયમેવ ધુર**"ન્તિ.

૨૨. **તત્થ ચા**તિ નિમિત્તત્થે ભુમ્મં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પત્તિયા આધારભાવે વા. તત્થેવ હિ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો નામ હોતીતિ.

૨૩. **અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસૂ**તિ ચ અનનુસ્સુતેસુ સચ્ચેસૂતિ અત્થો.

૨૪. ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદિકે (મ॰ નિ॰ ૨.૨૪૮; ૩.૩૧૨; પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯; ધ॰ સ॰ ૨૪૮) નિરોધસમાપત્તિઅન્તે અટ્ઠ વિમોક્ખે વત્વા ''યતો ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ ઇમે અટ્ઠ વિમોક્ખે કાયેન ફુસિત્વા વિહરતિ, પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા આસવા પરિક્ખીણા હોન્તિ. અયં વુચ્ચતિ, આનન્દ, ભિક્ખુ ઉભતોભાગવિમુત્તો''તિ યદિપિ મહાનિદાનસુત્તે વુત્તં, તં પન ઉભતોભાગવિમુત્તસેટ્ઠવસેન વુત્તન્તિ ઇધ કીટાગિરિસુત્તવસેન સબ્બઉભતોભાગવિમુત્તસઙ્ગહત્થં "**અટ્ઠ સમાપત્તિયો સહજાતનામકાયેન પટિલભિત્વા વિહરતી**"તિ આહ. કીટાગિરિસુત્તે હિ ''ઇધ, ભિક્ખવે, એકચ્ચો પુગ્ગલો યે તે સન્તા વિમોક્ખા અતિક્કમ્મ રૂપે આરુપ્પા, તે કાયેન ફુસિત્વા વિહરતિ, પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા આસવા પરિક્ખીણા હોન્તિ. અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, પુગ્ગલો ઉભતોભાગવિમુત્તો''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૨) અરૂપસમાપત્તિવસેન ચત્તારો ઉભતોભાગવિમુત્તા વુત્તા, ઉભતોભાગવિમુત્તસેટ્ઠો ચ વુત્તલક્ખણોપપત્તિતોતિ. કાયસક્ખિમ્હિપિ એસેવ નયો.

પઞ્ઞાય ચસ્સ દિસ્વા આસવા પરિક્ખીણા હોન્તીતિ ન આસવા પઞ્ઞાય પસ્સન્તિ, દસ્સનકારણા પન પરિક્ખીણા દિસ્વા પરિક્ખીણાતિ વુત્તા. દસ્સનાયત્તપરિક્ખયત્તા એવ હિ દસ્સનં પુરિમકિરિયા હોતીતિ. **નામનિસ્સિતકો એસો**તિ એસો ઉભતોભાગવિમુત્તો રૂપતો મુચ્ચિત્વા નામં નિસ્સાય ઠિતો પુન તતો મુચ્ચનતો ''નામનિસ્સિતકો''તિ વત્વા તસ્સ ચ સાધકં સુત્તં વત્વા ''કાયદ્વયતો સુવિમુત્તત્તા ઉભતોભાગવિમુત્તો''તિ આહાતિ અત્થો. સુત્તે હિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનલાભિનો ઉપસીવબ્રાહ્મણસ્સ ભગવતા નામકાયા વિમુત્તોતિ ઉભતોભાગવિમુત્તોતિ મુનિ અક્ખાતોતિ.

પઠમત્થેરવાદે દ્વીહિ ભાગેહિ વિમુત્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો, **દુતિયત્થેરવાદે** ઉભતો ભાગતો વિમુત્તોતિ ઉભતોભાગવિમુત્તોતિ, **તતિયત્થેરવાદે** દ્વીહિ ભાગેહિ દ્વે વારે વિમુત્તોતિ અયમેતેસં વિસેસો. તત્થ **વિમુત્તો**તિ કિલેસેહિ વિમુત્તો, કિલેસવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદનેહિ વા કાયદ્વયતો વિમુત્તોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **અરૂપાવચરં પન**

નામકાયતો ચ વિમુત્તન્તિ નીવરણસઙ્ખાતનામકાયતો વિમુત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. તસ્મિં નીવરણદૂરીભાવેન નામકાયતો રૂપતણ્હાવિક્ખમ્ભનેન રૂપકાયતો ચ વિમુત્તત્તા એકદેસેન ઉભતોભાગવિમુત્તં નામ હોતીતિ અરહત્તમગ્ગસ્સ પાદકભૂતં ઉભતોભાગવિમુત્તનામલાભસ્સ કારણં ભવિતું યુત્તન્તિ અધિપ્પાયો.

૨૫. **એતેસુ હિ એકોપિ અટ્ઠવિમોક્ખલાભી ન હોતી**તિ ઉભતોભાગવિમુત્તભાવસ્સ કારણભૂતં રૂપકાયતો વિમુત્તં એકમ્પિ વિમોક્ખં અનધિગતોતિ અધિપ્પાયો. અરૂપાવચરેસુ હિ એકમ્પિ અધિગતો ઉભતોભાગવિમુત્તભાવકારણપટિલાભતો અટ્ઠવિમોક્ખેકદેસેન તેન તંનામદાને સમત્થેન ''અટ્ઠવિમોક્ખલાભી''ત્વેવ વુચ્ચતિ. તેનાહ ''**અરૂપાવચરજ્ઝાનેસુ પના**''તિઆદિ.

૨૬. **કુટ્ઠન્તં સચ્છિકરોતી**તિ કુટ્ઠાનં અન્તો કુટ્ઠન્તો, કુટ્ઠાનં અરૂપાવચરજ્ઝાનાનં અનન્તરો કાલોતિ અધિપ્પાયો. અચ્ચન્તસંયોગે ચેત્થ ઉપયોગવચનં દટ્ઠબ્બં. કુટ્ઠાનન્તરકાલમેવ સચ્છિકરોતિ સચ્છિકાતબ્બોપાયેનાતિ વુત્તં હોતિ. ''એકમન્તં નિસીદી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૫) વિય ભાવનપુંસકં વા એતં. યો હિ અરૂપજ્ઝાનેન રૂપકાયતો નામકાયેકદેસતો ચ વિક્ખમ્ભનવિમોક્ખેન વિમુત્તો, તેન નિરોધસઙ્ખાતો વિમોક્ખો આલોચિતો પકાસિતો વિય હોતિ, ન પન કાયેન સચ્છિકતો. નિરોધં પન આરમ્મણં કત્વા એકચ્ચેસુ આસવેસુ ખેપિતેસુ તેન સો સચ્છિકતો હોતિ, તસ્મા સો સચ્છિકાતબ્બં નિરોધં યથાઆલોચિતં નામકાયેન સચ્છિકરોતીતિ **કાયસક્ખી**તિ વુચ્ચતિ, ન તુ વિમુત્તોતિ એકચ્ચાનં આસવાનં અપરિક્ખીણત્તા.

૨૭. **દિટ્ઠત્તા પત્તો**તિ એતેન ચતુસચ્ચદસ્સનસઙ્ખાતાય દિટ્ઠિયા નિરોધસ્સ પત્તતં દીપેતિ. ''દિટ્ઠન્તં પત્તો''તિ વા પાઠો, દસ્સનસઙ્ખાતસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગઞાણસ્સ અનન્તરં પત્તોતિ વુત્તં હોતિ. પઠમફલતો પટ્ઠાય હિ યાવ અગ્ગમગ્ગા દિટ્ઠિપ્પત્તોતિ.

૨૮. **ઇમં પન નયં ''નો''તિ પટિક્ખિપિત્વા**તિ એત્થ દિટ્ઠિપ્પત્તસદ્ધાવિમુત્તભાવપ્પત્તાનં પઞ્ઞાનાનત્તં વુત્તં, ન પન યેન વિસેસેન સો વિસેસો પત્તો, સો વુત્તોતિ ઇમં દોસં દિસ્વા પટિક્ખેપો કતોતિ દટ્ઠબ્બો. **આગમટ્ઠકથાસૂ**તિ ચ વચનેન આગમનીયનાનત્તસન્નિટ્ઠાનમેવ થિરં કરોતીતિ વેદિતબ્બં. **સદ્દહન્તો વિમુત્તો**તિ એતેન સબ્બથા અવિમુત્તસ્સપિ સદ્ધામત્તેન વિમુત્તભાવં દસ્સેતિ. **સદ્ધાવિમુત્તો**તિ વા સદ્ધાય અધિમુત્તોતિ અત્થો.

૨૯. **પઞ્ઞં વાહેતી**તિ પઞ્ઞં સાતિસયં પવત્તેતીતિ અત્થો. **પઞ્ઞા ઇમં પુગ્ગલં વહતી**તિ નિબ્બાનાભિમુખં ગમેતીતિ અત્થો.

૩૧. **એવં મગ્ગક્ખણેપી**તિ અયં અપિ-સદ્દો કસ્મા વુત્તો, નનુ અરિયેન અટ્ઠઙ્ગિકેન મગ્ગેન સમન્નાગતો મગ્ગક્ખણે એવ હોતીતિ તદા એવ સોતાપન્નો નામાતિ આપન્નન્તિ? નાપન્નં . મગ્ગેન હિ અત્તના સદિસસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ વા સત્તઙ્ગિકસ્સ વા ફલસ્સ સોતોતિ નામં દિન્નન્તિ તેનપિ સમન્નાગતસ્સ સોતાપન્નભાવતો, સોતેન વા મગ્ગેન પવત્તેતું અપરિહીનેન ફલટ્ઠોપિ સમન્નાગતો એવ નામ, ન ચ તેન પઠમમગ્ગક્ખણે વિય સોતો સમાપજ્જિયમાનો, તસ્મા સમાપન્નસોતત્તા પઠમફલતો પટ્ઠાય ''સોતાપન્નો''તિ વત્તું યુત્તો. વુત્તઞ્હિ ''યે કેચિ, ભિક્ખવે, મયિ અવેચ્ચપ્પસન્ના, સબ્બે તે સોતાપન્ના. તેસં સોતાપન્નાનં પઞ્ચન્નં ઇધ નિટ્ઠા, પઞ્ચન્નં ઇધ વિહાય નિટ્ઠા''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૪). તત્થ દુતિયફલટ્ઠાદીનં વિસું નામં અત્થીતિ પઠમફલટ્ઠો એવ ઇતરેહિ વિસેસિયમાનો ''સોતાપન્નો''તિ વત્તું યુત્તોતિ સો એવ ઇધાધિપ્પેતો. **પટિલદ્ધમગ્ગેન બુજ્ઝતી**તિ એતેન પટિલદ્ધમગ્ગસ્સ

ચતુસચ્ચપચ્ચવેક્ખણાદીનં ઉપનિસ્સયભાવં દસ્સેતિ. સમ્બોધિ પરં અયનં નિસ્સયો એતસ્સાતિ હિ **સમ્બોધિપરાયણો**તિ. દુતિયેનત્થેન સમ્બોધિ પરં અયનં ગતિ એતસ્સાતિ **સમ્બોધિપરાયણો**.

૩૨. કેવલેન કુલસદ્દેન મહાકુલમેવ વુચ્ચતીતિ આહ "**મહાભોગકુલેસુયેવ નિબ્બત્તતીતિ અત્થો**"તિ.

૩૩. **ખન્ધબીજં નામ** પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં. **ઇદ્ધકનિજ્ઝાનિકવસેનેવ ઇમસ્મિં ઠાને કથિતા**તિ સજ્ઝાનકો અજ્ઝત્તસંયોજનસમુચ્છેદે અકતેપિ અનાગામિસભાગો અનાવત્તિધમ્મો ઇધ ગણનૂપગો ન હોતિ, હેટ્ઠા ઉપરિ ચ સંસરણકો કામભવગતો હીનજ્ઝાનકો ઇધ ગણનૂપગોતિ અધિપ્પાયો.

૩૪. **યં વત્તબ્બન્તિ** "દ્વીહિ કારણેહિ તનુભાવો વેદિતબ્બો"તિઆદિ યં વત્તબ્બં સિયાતિ અત્થો.

૩૬. **ઉપપન્નં વા સમનન્તરા**તિ ઉપપન્નં વા એતેન પુગ્ગલેન હોતિ, અથ સમનન્તરા અરિયમગ્ગં સઞ્જનેતિ. **અપ્પત્તં વા વેમજ્ઝં આયુપ્પમાણન્તિ** આયુપ્પમાણં તસ્સ પુગ્ગલસ્સ વેમજ્ઝં અપ્પત્તં હોતિ, એત્થન્તરે અરિયમગ્ગં સઞ્જનેતીતિ અયમેત્થ પાળિઅત્થો. અટ્ઠકથાયં પન "અપ્પત્વા પબ્બતં નદી"તિ વિય **આયુપ્પમાણં વેમજ્ઝં અપ્પત્તં વા હુત્વા**તિ પરસદ્દયોગે પરતો ભૂતો હુત્વા સદ્દો વચનસેસભૂતો પયુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

૩૭. **ઉપહચ્ચા**તિ એતસ્સ ઉપગન્ત્વાતિ અત્થો, તેન વેમજ્ઝાતિક્કમો કાલકિરિયોપગમનઞ્ચ સઙ્ગહિતં હોતિ. તેન વુત્તં "**અતિક્કમિત્વા વેમજ્ઝ**"ન્તિઆદિ.

૪૦. **ઉદ્ધંવાહિભાવેના**તિ ઉદ્ધં વહતીતિ ઉદ્ધંવાહી, તણ્હાસોતં વટ્ટસોતં વા, તસ્સ ભાવો, તેન ઉદ્ધંવાહિભાવેનાતિ વુત્તં હોતિ. અવિહેસુ ઉદ્ધંસોતો યદિપિ તત્થ પરિનિબ્બાયી ન હોતિ, યત્થ વા તત્થ વા ગન્ત્વા પરિનિબ્બાયતુ, પરિનિબ્બાયિનો પન તસ્સ અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિતા સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિતા ચ અત્થીતિ તત્થ દસ અનાગામિનો વુત્તા, એવં અતપ્પાદીસુપિ. **અનુપહચ્ચતલા**તિ અપ્પત્તતલા. અસઙ્ખારસસઙ્ખારપરિનિબ્બાયીનં લહુસાલહુસગતિકા એવ પરિત્તવિપુલતિણકટ્ઠઝાપકપપ્પટિકાસદિસતા વેદિતબ્બા, ન ઉપ્પજ્જિત્વાવ નિબ્બાયનકાદીહિ અધિમત્તતા વિય સમુદ્દં પત્વા નિબ્બાયનકતો અનધિમત્તતા વિય ચ અન્તરા ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયીહિ ઉદ્ધંસોતતો ચ અધિમત્તાનધિમત્તતા. તે એવ હિ અસઙ્ખારસસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિનોતિ. **તતો મહન્તતરે**તિ વચનં તિણકટ્ઠઝાપનસમત્થપપ્પટિકાદસ્સનત્થં, ન અધિમત્ત નાધિમત્તદસ્સનત્થન્તિ.

નો ચસ્સ નો ચ મે સિયાતિ અવિજ્જાસઙ્ખારાદિકં હેતુપઞ્ચકં નો ચ અસ્સ, વિઞ્ઞાણાદિકં ઇદં ફલપઞ્ચકં વત્તમાનં નો ચ મે સિયાતિ અત્થો. તેન અતીતભવસંસિદ્ધિતો દુક્ખસમુદયતો ઇમસ્સ દુક્ખસ્સ પવત્તિદસ્સનતો પચ્ચયસમુદયટ્ઠેન ખન્ધાનં ઉદયદસ્સનપટિપત્તિ વુત્તા હોતિ. **ન ભવિસ્સતિ, ન મે ભવિસ્સતી**તિ યદિ એતરહિ હેતુપઞ્ચકં ન ભવિસ્સતિ, અનાગતે ફલપઞ્ચકં ન મે ભવિસ્સતીતિ અત્થો. એતેન પચ્ચયનિરોધટ્ઠેન વયદસ્સનપટિપત્તિ વુત્તા હોતિ, એતરહિ અનાગતે ચ અત્તત્તનિયનિવારણવસેન સુઞ્ઞતાપટિપત્તિ વા ચતૂહિપિ વુત્તા. **યદત્થી**તિ યં અત્થિ. **ભૂતન્તિ** સસભાવં નિબ્બત્તં વા યથાદિટ્ઠઉદયબ્બયં યથાદિટ્ઠસુઞ્ઞતં વા ખન્ધપઞ્ચકં પરિકપ્પિતઇત્થિપુરિસસત્તાદિભાવરહિતં નામરૂપમત્તન્તિ અત્થો. વિવટ્ટાનુપસ્સનાય વિવટ્ટમાનસો તં ભૂતં પજહામીતિ **ઉપેક્ખં પટિલભતિ**, સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણેન ઉપેક્ખકો હોતીતિ વુત્તં હોતિ.

ભવે ન રજ્જતિ, સમ્ભવે ન રજ્જતીતિ અવિસિટ્ઠે વિસિટ્ઠે ચ ભવે ન રજ્જતીતિ કેચિ વદન્તિ. પચ્ચુપ્પન્નો પન ભવો **ભવો**, અનાગતો જાતિયા ગહણેન ગહિતો **સમ્ભવો**તિ વેદિતબ્બો. અથ વા **ભવો**તિ ભૂતમેવ વુચ્ચતિ, **સમ્ભવો** તદાહારો, તસ્મિં દ્વયે ન રજ્જતીતિ સેક્ખપટિપત્તિં દસ્સેતિ . ભૂતે હિ સસમ્ભવે ચ વિરાગો સેક્ખપટિપત્તિ. યથાહ ''ભૂતમિદન્તિ, ભન્તે, યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતિ, ભૂતમિદન્તિ યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દિસ્વા ભૂતસ્સ નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય પટિપન્નો હોતિ. તદાહારસમ્ભવન્તિ યથાભૂતં...પે॰... દિસ્વા તદાહારસમ્ભવસ્સ નિબ્બિદાય...પે॰... પટિપન્નો હોતિ. તદાહારનિરોધાય યં ભૂતં, તં નિરોધધમ્મન્તિ યથાભૂતં...પે॰... દિસ્વા નિરોધધમ્મસ્સ નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય પટિપન્નો હોતિ. એવં ખો, ભન્તે, સેક્ખો હોતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૩૧). **અથુત્તરી**તિ અથ એવં અરજ્જમાનો ઉત્તરિ સન્તં પદં નિબ્બાનં અનુક્કમેન મગ્ગપઞ્ઞાય સમ્મા પસ્સતિ, તઞ્ચ ખ્વસ્સ પદં ન સબ્બેન સબ્બં સચ્છિકતં ચતુત્થમગ્ગેનેવ સચ્છિકાતબ્બસ્સ તસ્સ તેન અસચ્છિકતત્તા.

એકકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુકનિદ્દેસવણ્ણના

૬૩. કસ્સચિ કિલેસસ્સ અવિક્ખમ્ભિતત્તા કસ્સચિ કથઞ્ચિ અવિમુત્તો કામભવો અજ્ઝત્તગ્ગહણસ્સ વિસેસપચ્ચયોતિ અજ્ઝત્તં નામ. તત્થ બન્ધનં અજ્ઝત્તસંયોજનં, તેન સમ્પયુત્તો **અજ્ઝત્તસંયોજનો**.

૮૩. કારણેન વિના પવત્તહિતચિત્તો **અકારણવચ્છલો**. અનાગતમ્પિ પયોજનં અપેક્ખમાનો પુરિમગ્ગહિતં તં કતં ઉપાદાય કતઞ્ઞૂ એવ નામ હોતિ, ન પુબ્બકારીતિ આહ "**કરિસ્સતિ મે**"તિઆદિ. **તમોજોતિપરાયણો** પુઞ્ઞફલં અનુપજીવન્તો એવ પુઞ્ઞાનિ કરોતીતિ "**પુબ્બકારી**"તિ વુત્તો. "**ઇણં દેમી**"**તિ સઞ્ઞં કરોતી**તિ એવંસઞ્ઞં અકરોન્તોપિ કરોન્તો વિય હોતીતિ અત્થો.

૮૬. **અચ્છમંસં લભિત્વા સૂકરમંસન્તિ ન કુક્કુચ્ચાયતી**તિ અચ્છમંસન્તિ જાનન્તોપિ સૂકરમંસન્તિ ન કુક્કુચ્ચાયતિ, મદ્દિત્વા વીતિક્કમતીતિ વુત્તં હોતિ.

૯૦. **તિત્તો**તિ નિટ્ઠિતકિચ્ચતાય નિરુસ્સુક્કો.

દુકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તિકનિદ્દેસવણ્ણના

૯૧. **સેસસંવરભેદેના**તિ મનોસંવરભેદેન, સતિસંવરાદિભેદેન વા. **અકુસલસીલસમન્નાગમેના**તિ ''કતમે ચ થપતિ અકુસલા સીલા? અકુસલં કાયકમ્મં અકુસલં વચીકમ્મં પાપકો આજીવો''તિ વુત્તેહિ સમન્નાગમેન. **તસ્સ હિ...પે॰... એવં સાસઙ્કસમાચારો હોતી**તિ એવં સાસઙ્કો સમાચારો હોતીતિ અત્થો.

૯૪. સમાનવિસયાનં પુગ્ગલાનં વિસેસદસ્સનવસેન "**કાયસક્ખી**"તિઆદિકં વુત્તં.

૧૦૭. સમાધિ વા આદીતિ લોકુત્તરધમ્મા હિ પરમત્થતો સાસનન્તિ તદત્થો પાદકસમાધિ તસ્સ આદિ વુત્તો, તદાસન્નત્તા **વિપસ્સના**, તસ્સ મૂલેકદેસત્તા **મગ્ગો**.

૧૦૮. ઉચ્છઙ્ગો વિય ઉચ્છઙ્ગપઞ્ઞો પુગ્ગલો દટ્ઠબ્બોતિ ઉચ્છઙ્ગસદિસપઞ્ઞતાય એવ પઞ્ઞા વિય પુગ્ગલોપિ ઉચ્છઙ્ગો વિય હોતિ, તસ્મિં ધમ્માનં અચિરટ્ઠાનતોતિ અધિપ્પાયેન વુત્તં. વક્ખતિ હિ “**ઉચ્છઙ્ગસદિસપઞ્ઞોતિઅત્થો**”તિ.

૧૦૯. યથા ચ ઉચ્છઙ્ગસદિસા પઞ્ઞા, એવં નિક્કુજ્જકુમ્ભસદિસા પઞ્ઞા એવાતિ દટ્ઠબ્બો, તત્થ ધમ્માનં અનવટ્ઠાનતો.

૧૧૩. ચિરટ્ઠાનતો થિરટ્ઠાનતો ચ પાસાણલેખસદિસા પરાપરાધનિબ્બત્તા કોધલેખા યસ્સ સો પાસાણલેખૂપમસમન્નાગતો **પાસાણલેખૂપમો**તિ વુત્તો, એવં ઇતરેપિ.

૧૧૮. સુતાદિવત્થુરહિતો તુચ્છમાનો નળો વિયાતિ ‘‘નળો’’તિ વુચ્ચતિ, સો ઉગ્ગતો નળો એતસ્સાતિ **ઉન્નળો**.

૧૨૨. ‘‘સીલકથા ચ નો ભવિસ્સતી’’તિ એત્થ વુત્તં સીલકથાભવનં પઠમારમ્ભોપિ દુસ્સીલેન સહ ન હોતીતિ દસ્સેન્તો આહ **નેવ સીલકથા હોતી**”તિ.

૧૨૩. તત્થ તત્થાતિ તસ્મિં તસ્મિં અનુગ્ગહેતબ્બે પઞ્ઞાય સોધેતબ્બે ચ વડ્ઢેતબ્બે ચ અધિકસીલં નિસ્સાય ઉપ્પન્નપઞ્ઞાય અનુગ્ગણ્હાતિ નામાતિ અત્થો.

૧૨૪. ગૂથકૂપો વિય દુસ્સીલ્યન્તિ એતેન દુસ્સીલ્યસ્સ ગૂથસદિસત્તમેવ દસ્સેતિ.

૧૩૦. નો ચ સમ્મા પઞ્ઞપેતું સક્કોન્તીતિ યેભુય્યેન ન સક્કોન્તીતિ ઇમમત્થં સન્ધાય વુત્તં, ઉપ્પન્ને તથાગતે તસ્મિં અનાદરિયં કત્વા સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતું વાયમન્તસ્સ અસમત્થભાવં વા. **તિત્થિયા** વા પૂરણાદયો અધિપ્પેતા.

તિકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુક્કનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩૩. પરેન કતં દુસ્સીલ્યં આણત્તિયા અત્તના ચ પયોગેન કતન્તિ આણત્તિયા પાપસ્સ દાયાદો “**તતો ઉપડ્ઢસ્સ દાયાદો**”તિ વુત્તો.

૧૪૫. અયન્તિ ‘‘તેસુ પઠમો’’તિઆદિકં નયં વદતિ.

૧૪૮. દેસનાય ધમ્માનં ઞાણસ્સ આપાથભાવસમ્પાદનં **ઞાણુગ્ઘાટનં. સહ ઉદાહટવેલાયા**તિ ઉદાહટવેલાય સદ્ધિં તસ્મિં કાલે અનતિક્કન્તે એવાતિ અત્થો.

૧૫૨. તન્તિ અનન્તરવચનં વદતિ. ‘‘કતમો લોકો’’તિ વુત્તે ‘‘પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા’’તિ મહન્તં અત્થં સઙ્ગહિત્વા ઠિતવચનં **અત્થયુત્તં**. લુજ્જતીતિ લોકોતિ **કારણયુત્તં**.

૧૫૬. સહિતાસહિતસ્સાતિ સહિતાસહિતેતિ અત્થો, સહિતાસહિતસ્સ પરિચ્છિન્દનેતિ વા . **દ્વેયેવા**તિ દુતિયચતુત્થાયેવ. દેસકસાવકસમ્પત્તિયા બોધેતું સમત્થતાય **સભાવધમ્મકથિકા**, સચ્ચધમ્મકથિકાતિ અત્થો.

૧૫૭. કુસલધમ્મેહિ ચિત્તસ્સ વાસનાભાવના **વાસધુરં. અયં પાપપુગ્ગલો**તિ ચતુત્થો વુત્તો, ન પઠમો. પઠમો હિ અવિસંવાદેતુકામો વેરઞ્જબ્રાહ્મણસદિસો અધિપ્પેતોતિ.

૧૫૯. પુગ્ગલેપિ અરિયાનં અભિક્કમનાદિસદિસતાતિ પુગ્ગલે અભિક્કમનાદીનં અરિયાનં અભિક્કમનાદિસદિસતાતિ અત્થો, અરિયાનં અભિક્કમનાદિના પુગ્ગલસ્સ સદિસતાતિ વા સદિસાભિક્કમનાદિતાતિ અત્થો.

૧૬૬. દુસ્સીલં ''દુસ્સીલો''તિ વદન્તો **ભૂતં ભાસતિ** નામ. પાણાતિપાતેન દુસ્સીલં અદિન્નાદાનેન દુસ્સીલોતિ અવત્વા પાણાતિપાતેનેવાતિ વદન્તો **તચ્છં ભાસતિ** નામ. યમિદં ''કાલેના''તિ વુત્તં, તત્ર તસ્મિં વચને, યો ''કાલેન ભણતી''તિ વુત્તો, સો કીદિસોતિ દસ્સનત્થં ''કાલઞ્ઞૂ હોતી''તિઆદિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો **''યમિદં કાલેનાતિ વુત્તં, તત્ર યો પુગ્ગલો''**તિઆદિમાહ.

૧૬૮. આગમનવિપત્તિ નામ કમ્મં, **પુબ્બુપ્પન્નપચ્ચયવિપત્તિ** સુક્કસોણિતં. પવત્તે, પવત્તસ્સ વા પચ્ચયા **પવત્તપચ્ચયા**, આહારાદયો. જોતેતીતિ **જોતિ**, આલોકો. કુલસમ્પત્તિયાદીહિ જોતમાનો ચ જોતિ વિયાતિ **જોતિ**.

૧૭૩. પહીનાવસિટ્ઠકિલેસપચ્ચવેક્ખણાપિ યેહિ કિલેસેહિ વિમુત્તો અવિમુત્તો ચ, તેસં દસ્સનવસેન વિમુત્તિદસ્સનમેવ હોતીતિ આહ **''વિમુત્તિઞાણદસ્સનં એકૂનવીસતિવિધં પચ્ચવેક્ખણઞાણ''**ન્તિ.

૧૭૪. યાનિ કાનિચિ તન્તાવુતાનન્તિ તન્તાવુતાનં વત્થાનં યાનિ કાનિચિ વત્થાનીતિ વુત્તં હોતિ. સાયં તતિયં અસ્સાતિ **સાયતતિયો**. અનુયુઞ્જનં **અનુયોગો**. તં **અનુયુત્તો**તિ ઉપયોગવચનં દટ્ઠબ્બં, ભાવનપુંસકં વા.

૧૭૮. તત્થ સિક્ખનભાવેનાતિ સિક્ખાય સાજીવે ચ સિક્ખનભાવેન. **સિક્ખં પરિપૂરેન્તો**તિ સીલસંવરં પરિપૂરેન્તો. **સાજીવઞ્ચ અવીતિક્કમન્તો**તિ ''નામકાયો પદકાયો નિરુત્તિકાયો બ્યઞ્જનકાયો''તિ વુત્તં સિક્ખાપદં ભગવતો વચનં અવીતિક્કમન્તો હુત્વાતિ અત્થો. ઇદમેવ ચ દ્વયં ''સિક્ખન''ન્તિ વુત્તં. તત્થ સાજીવાનતિક્કમો સિક્ખાપારિપૂરિયા પચ્ચયો. તતો હિ યાવ મગ્ગા સંવરપારિપૂરી હોતીતિ. **વિનાસનભાવતો**તિ હિંસનભાવતો. **હલિદ્દિરાગો વિય ન થિરકથો હોતી**તિ એત્થ કથાય અટ્ઠિતભાવેન હલિદ્દિરાગસદિસતા વેદિતબ્બા, ન પુગ્ગલસ્સ.

૧૭૯. દારુમાસકોતિ યે વોહારં ગચ્છન્તીતિ **ઇતિ**-સદ્દેન એવંપકારે દસ્સેતિ. **અઞ્ઞં દસ્સેત્વા અઞ્ઞસ્સ પરિવત્તન**ન્તિ દસગ્ઘનકં વત્થયુગં દસ્સેત્વા તસ્સ અજાનન્તસ્સ પઞ્ચગ્ઘનકસ્સ દાનં.

૧૮૧. અવિકિણ્ણસુખન્તિ રૂપાદીસુ સુભાદિપરિકપ્પનવસેન અવિસટસુખં.

૧૮૭. ખન્ધધમ્મેસુ અનિચ્ચાદિવસેન પવત્તા વિપસ્સના મગ્ગફલલાભેન પટિલદ્ધા નામ હોતિ તદલાભેન અનવટ્ઠાનતોતિ મગ્ગફલલાભી એવ ''અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સનાલાભી''તિ વુત્તો, મગ્ગફલઞાણમેવ ચ અધિકપઞ્ઞાભાવતો ચતુસચ્ચધમ્મે સબ્બધમ્મસ્સ વરે નિબ્બાને એવ વા વિસિટ્ઠદસ્સનભાવતો ચ **અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સના**તિ દટ્ઠબ્બા.

૧૮૯. સુતેન અનુપપન્નોતિ યથાસુતેન વા અત્થેન વા ન સમન્નાગતોતિ અત્થો.

ચતુક્કનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચકનિદ્દેસવણ્ણના

૧૯૧. પઠમપઞ્ચકે ઉદ્દેસેનેવ પુગ્ગલવિભાગો વિઞ્ઞાયતીતિ યથા તેસુ પટિપજ્જિતબ્બં , તાય પટિપત્તિયા તે વિભજન્તો ''**તત્ર ય્વાય**''ન્તિઆદિમાહ. **આરમ્ભસદ્દો**તિ આરમ્ભકિરિયાવાચકો સદ્દોતિ અત્થો. ફલુપ્પત્તિયા મગ્ગકિચ્ચં નિટ્ઠિતં હોતીતિ ''**મગ્ગકિચ્ચવસેન ફલમેવ વુત્ત**''ન્તિ આહ. **આયાચનસાધૂ**તિ ન પસંસનાદિસાધૂતિ અત્થો.

૧૯૨. આદિતો ધેય્યં ઠપેતબ્બં **આધેય્યં**, દસ્સનસવનપટિવચનદાનવસેન મુખેન વિય પવત્તં ગહણં **મુખન્તિ** દટ્ઠબ્બં. તં મુખં આધેય્યં, ગહણત્થં પકતિમુખમેવ વા આધેય્યં યસ્સ સો **આધેય્યમુખો**, અવિચારેત્વા આદિકથાય એવ ઠપિતગહણોતિ વુત્તં હોતિ.

૧૯૪. રજગ્ગસ્મિન્તિ રજગ્ગભાવે.

૧૯૯. ગવા ખીરં અગ્ગમક્ખાયતીતિ ન એવં સમ્બન્ધો, ઉપ્પત્તિતો પન પઞ્ચ ગોરસે દસ્સેત્વા તેસુ સપ્પિમણ્ડસ્સ અગ્ગભાવદસ્સનત્થં ''**ગવા ખીર**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તેનાહ ''**ગાવિતો ખીરં નામ હોતી**''તિઆદિ.

પઞ્ચકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. છક્કનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૨. છક્કે એકન્તતો પાકટા સમ્માસમ્બુદ્ધાદયો તે યથાવુત્તગુણા પુગ્ગલાતિ દસ્સેન્તો ''**સમ્માસમ્બુદ્ધો તેન દટ્ઠબ્બો**''તિઆદિમાહ. તત્થ **તેના**તિ સામં સચ્ચાભિસમયો તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતપ્પત્તિબલેસુ ચ વસિભાવપ્પત્તીતિ એતેન સબ્બેન સમુદિતેન. ''સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેના''તિ પન વુત્તે સબ્બમિદં સઙ્ગહિતં હોતિ સામં સચ્ચાભિસમયેન બલેસુ ચ વસિભાવપ્પત્તિયા ચ વિના સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ અભાવા, તસ્મા અટ્ઠકથાયં ''**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેના**''તિ એત્તકમેવ વુત્તં. તત્થ **અનાચરિયકેન અત્તના ઉપ્પાદિતેના**તિ વચનેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ સાચરિયકત્તં પરતો ઉપ્પત્તિઞ્ચ પટિસેધેતિ, ન સાચરિયકં પરેહિ ઉપ્પાદિતઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં. ન હિ તં તાદિસં નિવારેતબ્બં અત્થીતિ.

છક્કનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સત્તકનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૩. સદ્ધા નામ સાધુલદ્ધિકાતિ ઉમ્મુજ્જતીતિ એતેન કુસલેસુ ધમ્મેસુ અન્તોગધા, બોધિપક્ખિયધમ્મેસુ વા અધિમોક્ખભૂતા સદ્ધા સાધૂતિ ઉમ્મુજ્જમાનં કુસલં દસ્સેતિ, એવં **હિરી**યાદીસુ ચ. **કુસલેસુ ધમ્મેસૂ**તિ એત્થ ભુમ્મનિદ્દેસો તદન્તોગધતાય તદુપકારતાય વા વેદિતબ્બો. એત્થ ચ **ઉમ્મુજ્જતિ સાહુ સદ્ધા કુસલેસુ ધમ્મેસૂ**તિઆદિના સદ્ધાદીનં ઉમ્મુજ્જનપઞ્ઞાય સદ્ધાદીનં ઉપ્પત્તિં દસ્સેતિ. તેનેવ ''**તસ્સ સા સદ્ધા નેવ**

તિટ્ઠતી"તિઆદિ વુત્તં. "**સાહુ સદ્ધા કુસલેસુ ધમ્મેસૂ**"તિ વા ઉમ્મુજ્જનસ્સ ઉપકારકં આનિસંસદસ્સનં વત્વા "**ઉમ્મુજ્જતી**"તિ એતેન સદ્ધાસઙ્ખાતમેવ ઉમ્મુજ્જનં દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં. **ચક્કવારે**તિ રજકાનં ખારપરિસાવને. એકકમ્મનિબ્બત્તા પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિસન્તતિ એકો ચિત્તવારોતિ ચુતિતો અનન્તરો યથાગહિતો દુતિયો હોતીતિ આહ "**દુતિયચિત્તવારેના**"તિ. ઉમ્મુજ્જિત્વા ઠિતાદયો ચત્તારો તાય તાય જાતિયા અરહત્તં અસચ્છિકરોન્તા અનેકે પુગ્ગલા વેદિતબ્બા, સચ્છિકરોન્તો પન એકોપિ પુબ્બભાગે તતિયપુગ્ગલાદિભાવં આપજ્જિત્વા અન્તે સત્તમપુગ્ગલો હોતીતિ.

સત્તકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. દસકનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦૯. પઞ્ચન્નં ઇધ નિટ્ઠા, પઞ્ચન્નં ઇધ વિહાય નિટ્ઠાતિ એત્થ યે સોતાપન્નાદયો રૂપારૂપભવે ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, તે ઇધ વિહાય નિટ્ઠાપક્ખં ભજમાનાપિ અજ્ઝત્તસંયોજનાનં અસમુચ્છિન્નત્તા પુથુજ્જનસાધારણે ચ ઠાને ઉપપત્તિયા ન ગહિતા. અસાધારણટ્ઠાનુપ્પત્તિવસેન પન અન્તરાપરિનિબ્બાયીઆદયો એવ ''ઇધ વિહાય નિટ્ઠા''તિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બાતિ.

દસકનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપકરણ-મૂલટીકા સમત્તા.

કથાવત્થુપકરણ-મૂલટીકા

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના

કથાનં વત્થુભાવતોતિ કથાસમુદાયસ્સ પકરણસ્સ અત્તનો એકદેસાનં ઓકાસભાવં વદતિ. સમુદાયે હિ એકદેસા અન્તોગધાતિ. યેન પકારેન સઙ્ખેપેન અદેસયિ, તં દસ્સેન્તો ''**માતિકાઠપનેનેવ ઠપિતસ્સા**''તિ આહ.

નિદાનકથાવણ્ણના

અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયીતિ પરિનિબ્બાનમેવ પરિનિબ્બાનસ્સ પરિનિબ્બાનન્તરતો વિસેસનત્થં કરણભાવેન વુત્તં. યાય વા નિબ્બાનધાતુયા અધિગતાય પચ્છિમચિત્તં અપ્પટિસન્ધિકં જાતં, સા તસ્સ અપ્પટિસન્ધિવૂપસમસ્સ કરણભાવેન વુત્તાતિ. **દુબ્બલપક્ખ**ન્તિ ન કાળાસોકં વિય બલવન્તં, અથ ખો એકમણ્ડલિકન્તિ વદન્તિ. ધમ્મવાદીઅધમ્મવાદીવિસેસજનનસમત્થાય પન પઞ્ઞાય અભાવતો દુબ્બલતા વુત્તા. **તેસંયેવા**તિ બાહુલિયાનમેવ , બહુસ્સુતિકાતિપિ નામં. **ભિન્નકા**તિ મૂલસઙ્ગીતિતો મૂલનિકાયતો વા ભિન્ના, લદ્ધિયા સુત્તન્તેહિ લિઙ્ગાકપ્પેહિ ચ વિસદિસભાવં ગતાતિ અત્થો.

મૂલસઙ્ગહન્તિ પઠમસતિકસઙ્ગીતિં. **અઞ્ઞત્ર સઙ્ગહિતા**તિઆદીસુ દીઘાદીસુ અઞ્ઞત્ર સઙ્ગહિતતો સુત્તન્તરાસિતો તં તં સુત્તં નિક્કડ્ઢિત્વા અઞ્ઞત્ર અકરિંસૂતિ વુત્તં હોતિ. સઙ્ગહિતતો વા અઞ્ઞત્ર અસઙ્ગહિતં સુત્તં અઞ્ઞત્ર કત્થચિ અકરિંસુ, અઞ્ઞં વા અકરિંસૂતિ અત્થો. **અત્થં ધમ્મઞ્ચા**તિ પાળિયા અત્થં પાળિઞ્ચ. **વિનયે નિકાયેસુ ચ પઞ્ચસૂ**તિ વિનયે ચ અવસેસપઞ્ચનિકાયેસુ ચ.

''દ્વેપાનન્દ , વેદના વુત્તા મયા પરિયાયેના''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૨.૮૯) **પરિયાયદેસિતં**. ઉપેક્ખાવેદના હિ સન્તસ્મિં પણીતે સુખે વુત્તા ભગવતાતિ અયઞ્હેત્થ પરિયાયો. ''તિસ્સો ઇમા, ભિક્ખવે, વેદના સુખા દુક્ખા ઉપેક્ખા વેદના''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૯-૨૫૧) **નિપ્પરિયાયદેસિતં**. વેદનાસભાવો હિ તિવિધોતિ અયમેત્થ નિપ્પરિયાયતા. ''સુખાપિ વેદના અનિચ્ચા સઙ્ખતા''તિઆદિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૨૩) **નીતત્થં**. ''યં કિઞ્ચિ વેદયિતં, સબ્બં તં દુક્ખ''ન્તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૨.૩૨) **નેય્યત્થં**. ''તીહિ, ભિક્ખવે, ઠાનેહિ જમ્બુદીપકા મનુસ્સા ઉત્તરકુરુકે ચ મનુસ્સે અધિગ્ગણ્હન્તિ દેવે ચ તાવતિંસે''તિઆદિકં (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧) **અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતં** ગહેત્વા **અઞ્ઞં અત્થં ઠપયિંસુ**. ''નત્થિ દેવેસુ બ્રહ્મચરિયવાસો''તિઆદિકં (કથા॰ ૨૭૦) સુત્તઞ્ચ અઞ્ઞં સન્ધાય ભણિતં અત્થઞ્ચ અઞ્ઞં ઠપયિંસૂતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ''અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિઆદિ (પુ॰ પ॰ માતિકા ૪.૨૪) **બ્યઞ્જનચ્છાયાય** સણ્હસુખુમં સુઞ્ઞતાદિ**અત્થં બહું વિનાસયું**.

વિનયગમ્ભીરન્તિ વિનયે ગમ્ભીરઞ્ચ એકદેસં છડ્ડેત્વાતિ અત્થો. કિલેસવિનયેન વા ગમ્ભીરં એકદેસં સુત્તં છડ્ડેત્વાતિ અત્થો. **પતિરૂપ**ન્તિ અત્તનો અધિપ્પાયાનુરૂપં **સુત્તં**, સુત્તપતિરૂપકં વા અસુત્તં. એકચ્ચે અટ્ઠકથાકણ્ડમેવ વિસ્સજ્જિંસુ, એકચ્ચે સકલં અભિધમ્મપિટકન્તિ આહ ''**અત્થુદ્ધારં અભિધમ્મં છપ્પકરણ**''ન્તિ. કથાવત્થુસ્સ સવિવાદત્તેપિ અવિવાદાનિ છપ્પકરણાનિ પઠિતબ્બાનિ સિયું, તાનિ નપ્પવત્તન્તીતિ હિ દસ્સનત્થં ''**છપ્પકરણ**''ન્તિ વુત્તન્તિ. તતિયસઙ્ગીતિતો વા પુબ્બે પવત્તમાનાનં વસેન ''**છપ્પકરણ**''ન્તિ વુત્તં . **અઞ્ઞાની**તિ અઞ્ઞાનિ અભિધમ્મપકરણાદીનિ. **નામ**ન્તિ યં બુદ્ધાદિપટિસંયુત્તં ન હોતિ મઞ્જુસિરીતિઆદિકં, તં નિકાયનામં.

લિઙ્ગન્તિ નિવાસનપારુપનાદિવિસેસકતં સણ્ઠાનવિસેસં. સિક્કાદિકં **પરિક્ખારં**. **આકપ્પો** ઠાનાદીસુ અઙ્ગઠપનવિસેસો દટ્ઠબ્બો. **કરણ**ન્તિ ચીવરસિબ્બનાદિકિચ્ચવિસેસો.

સઙ્કન્તિકસ્સપિકેન નિકાયેન વાદેન વા ભિન્ના **સઙ્કન્તિકા**તિ અત્થો. **સઙ્કન્તિકાનં** ભેદા **સુત્તવાદી અનુપુબ્બેન ભિજ્જથ** ભિજ્જિંસૂતિ અત્થો. **ભિન્નવાદેના**તિ ભિન્ના વાદા એતસ્મિન્તિ ભિન્નવાદો, તેન અભિન્નેન થેરવાદેન સહ અટ્ઠારસ હોન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **ભિન્નવાદેના**તિ વા ભિન્નાય લદ્ધિયા અટ્ઠારસ હોન્તિ, તે સબ્બેપિ સહાતિ અત્થો. **થેરવાદાનમુત્તમો**તિ એત્થ **થેર**-ઇતિ અવિભત્તિકો નિદ્દેસો. થેરાનં અયન્તિ થેરો. કો સો? વાદો. થેરો વાદાનમુત્તમોતિ અયમેત્થ અત્થો.

ઉપ્પન્ને વાદે સન્ધાય ‘‘**પરપ્પવાદમથન**’’ન્તિ આહ. આયતિં ઉપ્પજ્જનકવાદાનં પટિસેધનલક્ખણભાવતો ‘‘**આયતિલક્ખણ**’’ન્તિ વુત્તં.

નિદાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાવગ્ગો

૧. પુગ્ગલકથા

૧. સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧. માયાય અમણિઆદયો મણિઆદિઆકારેન દિસ્સમાના ‘‘માયા’’તિ વુત્તા. અભૂતેન મણિઉદકાદિઆકારેન ગય્હમાના માયામરીચિઆદયો અભૂતઞ્ઞેય્યાકારત્તા અસચ્ચિકટ્ઠા. યો તથા ન હોતિ, સો સચ્ચિકટ્ઠોતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**માયા…પે॰… ભૂતત્થો**’’તિ. અનુસ્સવાદિવસેન ગય્હમાનો તથાપિ હોતિ અઞ્ઞથાપીતિ તાદિસો ઞેય્યો ન પરમત્થો, અત્તપચ્ચક્ખો પન પરમત્થોતિ દસ્સેન્તો આહ ‘‘**અનુસ્સવા…પે॰… ઉત્તમત્થો**’’તિ.

છલવાદસ્સાતિ અત્થીતિ વચનસામઞ્ઞેન અત્થીતિ વુત્તેહિ રૂપાદીહિ સામઞ્ઞવચનસ્સાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘સો સચ્ચિ…પે॰… લદ્ધિં ગહેત્વા આમન્તાતિ પટિજાનાતી’’તિ વચનતો પન ‘‘છલવાદસ્સા’’તિ ન સક્કા વત્તું. ન હિ લદ્ધિ છલન્તિ. **ઓકાસં અદદમાનો**તિ પતિટ્ઠં પચ્છિન્દન્તો. યદિ સચ્ચિકટ્ઠેન ઉપલબ્ભતિ, રૂપાદયો વિય ઉપલબ્ભેય્ય, તથા અનુપલબ્ભનીયતો ન તવ વાદો તિટ્ઠતીતિ નિવત્તેન્તોતિ અધિપ્પાયો. **તં સન્ધાયા**તિ ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો’’તિ એત્થ વુત્તો યો સચ્ચિકટ્ઠો, સો સપ્પચ્ચયાદિભાવેન દીપિતો ‘‘રૂપઞ્ચ ઉપલબ્ભતી’’તિઆદીસુ આગતો ધમ્મપ્પભેદોતિ દસ્સેતિ.

‘‘**તેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના**’’તિ વત્વા ‘‘**તેનાકારેના**’’તિ વદતો અયમધિપ્પાયો – સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થાકારેન ઉપલબ્ભમાનં સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભમાનં નામ હોતીતિ. અઞ્ઞથા તતોતિ તસ્સ તેનાકારેનાતિ વત્તબ્બં સિયા. કો પનેતિસ્સા પુરિમપુચ્છાય ચ વિસેસોતિ? પુરિમપુચ્છાય સત્તપઞ્ઞાસવિધો ધમ્મપ્પભેદો યથા ભૂતેન સભાવત્થેન ઉપલબ્ભતિ, એવં પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ વુત્તં. ઇધ પન ભૂતસભાવત્થેન ઉપલબ્ભમાનો સો ધમ્મપ્પભેદો યેન રુપ્પનાદિસપ્પચ્ચયાદિઆકારેન ઉપલબ્ભતિ, કિં તેનાકારેન પુગ્ગલોપિ ઉપલબ્ભતીતિ એસ

વિસેસો. યથા પન રૂપં વિય ભૂતસભાવત્થેન ઉપલબ્ભમાના વેદના ન રુપ્પનાકારેન ઉપલબ્ભતિ, એવં ધમ્મપ્પભેદો વિય ભૂતસભાવત્થેન ઉપલબ્ભમાનો પુગ્ગલો ન રુપ્પનાદિસપ્પચ્ચયાદિઆકારેન ઉપલબ્ભતીતિ સક્કા પરવાદિના વત્તુન્તિ અચોદનીયં એતં સિયા. અવજાનનઞ્ચ તસ્સ યુત્તન્તિ નિગ્ગહો ચ ન કાતબ્બો. ધમ્મપ્પભેદતો પન અઞ્ઞસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અસિદ્ધત્તા ધમ્મપ્પભેદાકારેનેવ ચોદેતિ. અવજાનનેનેવ નિગ્ગહં દસ્સેતિ. અનુજાનનાવજાનનપક્ખા સામઞ્ઞવિસેસેહિ પટિઞ્ઞાપટિક્ખેપપક્ખા અનુલોમપટિલોમપક્ખા પઠમદુતિયનયાતિ અયમેતેસં વિસેસો વેદિતબ્બો.

‘‘**તેન વત રે વત્તબ્બે**’’તિ વદન્તો વત્તબ્બસ્સ અવચને દોસં પાપેતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન ‘‘**નિગ્ગહસ્સ પાપિતત્તા**’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘**એવમેતં નિગ્ગહસ્સ ચ અનુલોમપટિલોમતો ચતુન્નં પાપનારોપનઞ્ચ વુત્તત્તા ઉપલબ્ભતીતિઆદિકં અનુલોમપઞ્ચકં નામા**’’તિ વુત્તં, અનુલોમપટિલોમતો પન દ્વીહિ ઠપનાહિ સહ સત્તકેન ભવિતબ્બં, તંવજ્જને વા કારણં વત્તબ્બં. યં પન વક્ખતિ ‘‘ઠપના નામ પરવાદીપક્ખસ્સ ઠપનતો ‘અયં તવ દોસો’તિ દસ્સેતું ઠપનમત્તમેવ હોતિ, ન નિગ્ગહસ્સ વા પટિકમ્મસ્સ વા પાકટભાવકરણ’’ન્તિ (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૨). તેનાધિપ્પાયેન ઇધાપિ ઠપનાદ્વયં વજ્જેતિ. યથા પન તત્થ પટિકમ્મપઞ્ચકભાવં અવત્વા પટિકમ્મચતુક્કભાવં વક્ખતિ, એવમિધાપિ નિગ્ગહચતુક્કભાવો વત્તબ્બો સિયા. સુદ્ધિકનિગ્ગહસ્સ પન નિગ્ગહપ્પધાનત્તા ઉદ્દેસભાવેન વુત્તો નિગ્ગહોવ વિસું વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. યે પન ‘‘અયથાભૂતનિગ્ગહત્તા તત્થ પટિકમ્મં વિસું ન વુત્ત’’ન્તિ વદન્તિ, તેસં દુતિયે વાદમુખે નિગ્ગહચતુક્કભાવો પટિકમ્મપઞ્ચકભાવો ચ આપજ્જતિ.

૨. **અત્તના અધિપ્પેતં સચ્ચિકટ્ઠમેવા**તિ સમ્મુતિસચ્ચં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો. વક્ખતિ હિ ‘‘સુદ્ધસમ્મુતિસચ્ચં વા પરમત્થમિસ્સકં વા સમ્મુતિસચ્ચં સન્ધાય ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો’તિ પુન અનુયોગો પરવાદિસ્સા’’તિ (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૬). તત્થ યદિ પરવાદિના અત્તના અધિપ્પેતસચ્ચિકટ્ઠો સમ્મુતિસચ્ચં, સમ્મુતિસચ્ચાકારેન પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ વદન્તેન સમાનલદ્ધિકો નપ્પટિસેધિતબ્બો, કથા એવાયં નારભિતબ્બા. અથ સકવાદિના અત્તના ચ અધિપ્પેતસચ્ચિકટ્ઠંયેવ સન્ધાય પરવાદી ‘‘**યો સચ્ચિકટ્ઠો**’’**તિઆદિમાહા**તિ અયમત્થો. સકવાદિના સમ્મુતિસચ્ચંયેવ સચ્ચિકટ્ઠોતિ અધિપ્પેતન્તિ આપજ્જતિ. યદિ ઉભયં અધિપ્પેતં, પુન ‘‘સમ્મુતિસચ્ચપરમત્થસચ્ચાનિ વા એકતો કત્વાપિ એવમાહા’’તિ ન વત્તબ્બં સિયાતિ. યદિ ચ દ્વેપિ સચ્ચાનિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થા, સચ્ચિકટ્ઠેકદેસેન ઉપલદ્ધિં ઇચ્છન્તેન ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિઆદિ અનુયોગો ન કાતબ્બો, ન ચ સચ્ચિકટ્ઠેકદેસેન અનુયોગો યુત્તો. ન હિ વેદયિતાકારેન ઉપલબ્ભમાના વેદના રુપ્પનાકારેન ઉપલબ્ભતીતિ અનુયુઞ્જિતબ્બા, ન ચ પરવાદી રુપ્પનાદિસભાવં પુગ્ગલં ઇચ્છતિ, અથ ખો સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થમેવાતિ. પરમત્થસચ્ચતો અઞ્ઞસ્મિં સચ્ચિકટ્ઠે વિજ્જમાને નાસ્સ પરમત્થસચ્ચતા અનુયુઞ્જિતબ્બા. અસચ્ચિકટ્ઠે સચ્ચિકટ્ઠવોહારં આરોપેત્વા તં સન્ધાય પુચ્છતીતિ વદન્તાનં વોહરિતસચ્ચિકટ્ઠસ્સ અત્તના અધિપ્પેતસચ્ચિકટ્ઠતા ન યુત્તા. વોહરિતપરમત્થસચ્ચિકટ્ઠાનઞ્ચ દ્વિન્નં સચ્ચિકટ્ઠભાવે વુત્તનયોવ દોસો. સમ્મુતિસચ્ચાકારેન ઉપલબ્ભમાનઞ્ચ ભૂતસભાવત્થેન ઉપલબ્ભેય્ય વા ન વા. યદિ ભૂતસભાવત્થેન ઉપલબ્ભતિ, પુગ્ગલોપિ ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ અનુજાનન્તો નાનુયુઞ્જિતબ્બો. અથ ન ભૂતસભાવત્થેન, તંવિનિમુત્તો સમ્મુતિસચ્ચસ્સ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થાકારો ન વત્તબ્બો અસિદ્ધત્તા. વક્ખતિ ચ ‘‘યથા રૂપાદયો પચ્ચત્તલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણવસેન અત્થિ, ન એવં પુગ્ગલો’’તિ. તસ્મા મગ્ગિતબ્બો એત્થ અધિપ્પાયો.

દ્વિન્નં સચ્ચાનન્તિ એત્થ સચ્ચદ્વયાકારેન અનુપલબ્ભનીયતો અનુઞ્ઞેય્યમેતં સિયા, ન વા કિઞ્ચિ વત્તબ્બં. યથા હિ એકદેસેન પરમત્થાકારેન અનુપલબ્ભનીયતા અનુજાનનસ્સ ન કારણં, એવં એકદેસેન સમ્મુતિયાકારેન

ઉપલબ્ભનીયતા પટિક્ખેપસ્સ ચાતિ મજ્ઝિતબ્બો એત્થાપિ અધિપ્પાયો. **નુપલબ્ભતીતિ વચનસામઞ્ઞમત્તન્તિ** નુપલબ્ભતીતિ ઇદમેવ વચનં અનુઞ્ઞાતં પટિક્ખિત્તઞ્ચાતિ એતં છલવાદં નિસ્સાયાતિ અધિપ્પાયો. યથા **ઉપલબ્ભતી**તિ એતસ્સેવ અનુજાનનપટિક્ખેપેહિ અહં નિગ્ગહેતબ્બો, એવં **નુપલબ્ભતી**તિ એતસ્સેવ અનુજાનનપટિક્ખેપેહિ ત્વન્તિ એવં સમ્ભવન્તસ્સ સામઞ્ઞેન અસમ્ભવન્તસ્સ કપ્પનં પનેત્થ છલવાદો ભવિતું અરહતિ. તેન નુપલબ્ભતીતિ વચનસામઞ્ઞમત્તં છલવાદસ્સ કારણત્તા ''છલવાદો''તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. વચનસામઞ્ઞમત્તઞ્ચ છલવાદઞ્ચ નિસ્સાયાતિ વા અત્થો. ઠપના નિગ્ગહપ્પટિકમ્માનં પાકટભાવકરણં ન હોતીતિ ઇદં વિચારેતબ્બં. ન હિ પક્ખટ્ઠપનેન વિના પુરિમં અનુજાનિત્વા પચ્છિમસ્સ અવજાનનં, પચ્છિમં વા અવજાનન્તસ્સ પુરિમાનુજાનનં મિચ્છાતિ સક્કા આરોપેતુન્તિ.

૩. **તવાતિ**, **પટિજાનન્તા**ન્તિ ચ પચ્ચત્તે સામિઉપયોગવચનાનીતિ અધિપ્પાયેન ''**ત્વંયેવ પટિજાનન્તો**''તિ આહ.

૪-૫. ચતૂહિ પાપનારોપનાહિ નિગ્ગહસ્સ ઉપનીતત્તાતિ ''દુન્નિગ્ગહિતા ચ હોમ, હઞ્ચી''તિઆદિના તયા મમ કતો નિગ્ગહો, મયા તવ કતો નિગ્ગહો વિય મિચ્છાતિ એવં તેન અનુલોમપઞ્ચકે ચતૂહિ પાપનારોપનાહિ કતસ્સ નિગ્ગહસ્સ તેન નિયામેન દુક્કટભાવસ્સ અત્તના કતનિગ્ગહેન સહ ઉપનીતત્તા અનિગ્ગહભાવસ્સ વા ઉપગમિતત્તાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. એવમેવ **તેન હિ યં નિગ્ગણ્હાસિ હઞ્ચિ...પે॰... ઇદં તે મિચ્છા**તિ એતસ્સ અનિગ્ગહભાવનિગમનસ્સેવ નિગ્ગમનચતુક્કતા વેદિતબ્બા.

અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના

૭-૧૦. ''**અત્તનો લદ્ધિં નિસ્સાય પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સા**''તિ વત્વા પુન ''**પરમત્થવસેન પુગ્ગલસ્સ અભાવતો પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સા**''તિ વુત્તં. તત્રાયં પટિક્ખેપો અત્તનો લદ્ધિયા યદિ કતો, પરમત્થતો અઞ્ઞેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ અયમસ્સ લદ્ધીતિ આપજ્જતિ. તથા ચ સતિ નાયં સમ્મુતિસચ્ચવસેન ઉપલદ્ધિં ઇચ્છન્તેન નિગ્ગહેતબ્બો. અથ અત્તનો લદ્ધિં નિગ્ગૂહિત્વા પરસ્સ લદ્ધિવસેન પટિક્ખિપતિ, પુરિમપટિઞ્ઞાય અવિરોધિતત્તા ન નિગ્ગહેતબ્બો. ન હિ અત્તનો ચ પરસ્સ ચ લદ્ધિં વદન્તસ્સ દોસો આપજ્જતીતિ. અત્તનો પન લદ્ધિયા પટિજાનિત્વા પરલદ્ધિયા પટિક્ખિપન્તેન અત્તનો લદ્ધિં છડ્ડેત્વા પરલદ્ધિ ગહિતા હોતીતિ નિગ્ગહેતબ્બોતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો સિયા.

પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ઓકાસસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૧. સબ્બત્થાતિ સબ્બસ્મિં સરીરેતિ અયમત્થોતિ દસ્સેન્તો આહ **“સરીરં સન્ધાયા”**તિ. **તત્થાતિ** તસ્મિં સંખિત્તપાઠે. **યસ્મા સરીરં સન્ધાય “સબ્બત્થ ન ઉપલબ્ભતી”તિ વુત્તે સરીરતો બહિ ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ, તસ્મા પચ્ચનીકે પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સા**તિ એતેન ન કેનચિ સભાવેન પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ અયમત્થો વુત્તો હોતિ. ન હિ કેનચિ સભાવેન ઉપલબ્ભમાનસ્સ સરીરતદઞ્ઞાવિમુત્તો ઉપલદ્ધિઓકાસો અત્થીતિ.

૩. કાલસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૨. પુરિમપચ્છિમજાતિકાલઞ્ચાતિ મજ્ઝિમજાતિકાલે ઉપલબ્ભમાનસ્સ તસ્સેવ પુરિમપચ્છિમજાતિકાલેસુ ઉપલદ્ધિં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો. **સેસં પઠમનયે વુત્તસદિસમેવા**તિ ઇમેસુ તીસુ પઠમે ‘‘સબ્બત્થા’’તિ એતસ્મિં નયે વુત્તસદિસમેવ, કિં તં? પાઠસ્સ સંખિત્તતાતિ અત્થો. ઇધાપિ હિ યસ્મા ‘‘સબ્બદા ન ઉપલબ્ભતી’’તિ વુત્તે એકદા ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ, તસ્મા પચ્ચનીકે પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સાતિ યોજેતબ્બન્તિ.

૪. અવયવસચ્ચિકટ્ઠો

૧. અનુલોમપચ્ચનીકવણ્ણના

૧૩. તતિયનયે ચ યસ્મા **“સબ્બેસુ ન ઉપલબ્ભતી”તિ વુત્તે એકસ્મિં ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ, તસ્મા પચ્ચનીકે પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સા**તિ યોજેતબ્બં. તેનાહ **“તાદિસમેવા”**તિ.

ઓકાસાદિસચ્ચિકટ્ઠો

૨. પચ્ચનીકાનુલોમવણ્ણના

૧૪. તત્થ અનુલોમપઞ્ચકસ્સાતિઆદિમ્હિ અનુલોમપઞ્ચકન્તિ નિગ્ગહપઞ્ચકં, પચ્ચનીકન્તિ ચ પટિકમ્મં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તત્થ અનુલોમપઞ્ચકસ્સ ‘‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી’’તિઆદિકસ્સ અત્થો ‘‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી’’તિઆદિપાળિં સંખિપિત્વા આગતે સરૂપેન અવુત્તે ‘‘યસ્મા સરીરં સન્ધાયા’’તિઆદિના (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૧૧) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો, પચ્ચનીકસ્સ ચ ‘‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી’’તિઆદિકસ્સ પટિકમ્મકરણવસેન વુત્તસ્સ અત્થો પટિકમ્માદિપાળિં સંખિપિત્વા આદિમત્તદસ્સનેન આગતે ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી’’તિઆદિમ્હિ અનુલોમે ‘‘સબ્બત્થાતિ સરીરં સન્ધાય અનુયોગો સકવાદિસ્સા’’તિઆદિના (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૧૧) વુત્તનયેન વેદિતબ્બોતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. અથ વા **તત્થા**તિ યં આરદ્ધં, તસ્મિન્તિ એવં અત્થં અગ્ગહેત્વા **તત્થ** તેસુ તીસુ મુખેસૂતિ અત્થો ગહેતબ્બો. અનુલોમપઞ્ચકમૂલકા ચેત્થ સબ્બાનુલોમપચ્ચનીકપઞ્ચકપાળિ અનુલોમપઞ્ચકસ્સ પાળીતિ વુત્તા, તથા પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકપાળિ ચ પચ્ચનીકસ્સ પાળીતિ. તં સંખિપિત્વા પટિકમ્મવસેન આગતે સરૂપેન અવુત્તે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી’’તિઆદિકે પચ્ચનીકે ‘‘ઉપલબ્ભતી’’તિઆદિકે અનુલોમે ચ અત્થો હેટ્ઠા સુદ્ધિકસચ્ચિકટ્ઠે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

સચ્ચિકટ્ઠવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સુદ્ધિકસંસન્દનવણ્ણના

૧૭-૨૭. રૂપાદીહિ સદ્ધિં સચ્ચિકટ્ઠસંસન્દનન્તિ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ પુગ્ગલસ્સ રૂપાદીહિ સદ્ધિં સંસન્દનં, સચ્ચિકટ્ઠે વા રૂપાદીહિ સદ્ધિં પુગ્ગલસ્સ સંસન્દનન્તિ અધિપ્પાયો. **પુગ્ગલો રૂપઞ્ચા**તિ **ચ**-કારસ્સ સમુચ્ચયત્થત્તા **યથા રૂપ**ન્તિ એવં નિદસ્સનવસેન વુત્તો અત્થો વિચારેતબ્બો. રૂપાદીહિ અઞ્ઞો અનઞ્ઞો ચ પુગ્ગલો ન વત્તબ્બોતિ લદ્ધિ **સમયો**. ‘‘અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીરન્તિ અબ્યાકતમેતં ભગવતા’’તિઆદિકં (સં॰ નિ॰ ૪.૪૧૬) **સુત્તં**. અનુઞ્ઞાયમાને તદુભયવિરોધો આપજ્જતીતિ ઇમમત્થં સન્ધાયાહ ‘‘**સમયસુત્તવિરોધં દિસ્વા**’’તિ.

ધમ્મતોતિ પાળિતો. ‘‘પટિકમ્મચતુક્કાદીનિ સંખિત્તાનિ. પરવાદી…પે॰… દસ્સિતાની’’તિ વદન્તેહિ **પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ…પે॰… આજાનાહિ પટિકમ્મ**ન્તિ એત્થ **આજાનાહિ નિગ્ગહ**ન્તિ પાઠો દિટ્ઠો ભવિસ્સતિ. **અઞ્ઞત્તં પટિજાનાપનત્થ**ન્તિ યથા મયા અઞ્ઞત્તં વત્તબ્બં, તથા ચ તયાપિ તં વત્તબ્બન્તિ અઞ્ઞત્તપટિઞ્ઞાય ચોદનત્થન્તિ અત્થો. **સમ્મુતિપરમત્થાનં એકત્તનાનત્તપઞ્હસ્સ ઠપનીયત્તા**તિ અબ્યાકતત્તાતિ અત્થો. યદિ ઠપનીયત્તા પટિક્ખિપિતબ્બં, પરેનપિ ઠપનીયત્તા લદ્ધિમેવ નિસ્સાય પટિક્ખેપો કતોતિ સોપિ ન નિગ્ગહેતબ્બો સિયા. પરો પન પુગ્ગલોતિ કઞ્ચિ સભાવં ગહેત્વા તસ્સ ઠપનીયત્તં ઇચ્છતિ, સતિ ચ સભાવે ઠપનીયતા ન યુત્તાતિ નિગ્ગહેતબ્બો. સમ્મુતિ પન કોચિ સભાવો નત્થિ. તેનેવસ્સ એકત્તનાનત્તપઞ્હસ્સ ઠપનીયતં વદન્તો ન નિગ્ગહેતબ્બોતિ સકવાદિના પટિક્ખેપો કતોતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો યુત્તો.

સુદ્ધિકસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઓપમ્મસંસન્દનવણ્ણના

૨૮-૩૬. ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞેન અઞ્ઞત્તપુચ્છા ચાતિ ઇદઞ્ચ દ્વિન્નં સમાનતા નો અઞ્ઞત્તસ્સ કારણં યુત્તં, અથ ખો વિસું અત્તનો સભાવેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભનીયતાતિ વિચારેતબ્બં. ‘‘એકવીસાધિકાની’’તિ પુરિમપાઠો, **વીસાધિકાની**તિ પન પઠિતબ્બં.

૩૭-૪૫. ‘‘અત્થિ પુગ્ગલો’’તિ સુત્તં અનુજાનાપેન્તેન ઉપલદ્ધિ અનુજાનિતા હોતીતિ મઞ્ઞમાનો આહ ‘‘**ઉપલદ્ધિસામઞ્ઞં આરોપેત્વા**’’તિ. **વીસાધિકાનિ નવ પટિકમ્મપઞ્ચકસતાનિ દસ્સિતાની**તિ એતેન સુદ્ધિકસંસન્દનેપિ ‘‘આજાનાહિ પટિકમ્મ’’મિચ્ચેવ પાઠોતિ વિઞ્ઞાયતિ. યઞ્ચ વાદમુખેસુ સુદ્ધિકસચ્ચિકટ્ઠે ‘‘પટિકમ્મચતુક્ક’’ન્તિ વુત્તં, તમ્પિ ‘‘પટિકમ્મપઞ્ચક’’ન્તિ.

ઓપમ્મસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ચતુક્કનયસંસન્દનવણ્ણના

૪૬-૫૨. એકધમ્મતોપિ અઞ્ઞત્તં અનિચ્છન્તો રૂપાદિએકેકધમ્મવસેન નાનુયુઞ્જિતબ્બો. સમુદાયતો હિ અયં અઞ્ઞત્તં અનિચ્છન્તો એકદેસતો અનઞ્ઞત્તં પટિક્ખિપન્તો ન નિગ્ગહારહો સિયાતિ એતં વચનોકાસં નિવત્તેતું ‘‘**અયઞ્ચ અનુયોગો**’’તિઆદિમાહ. **સકલ**ન્તિ સત્તપઞ્ઞાસવિધો ધમ્મપ્પભેદો પુગ્ગલોતિ વા પરમત્થસચ્ચં પુગ્ગલોતિ વા એવં સકલં સન્ધાયાતિ અત્થો. એવં સકલં પરમત્થં ચિન્તેત્વા તન્તિવસેન અનુયોગલક્ખણસ્સ

ઠપિતત્તા સકલપરમત્થતો ચ અઞ્ઞસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અભાવા સચ્ચિકટ્ઠેન પુગ્ગલેન તતો અઞ્ઞેન ન ભવિતબ્બન્તિ ''રૂપં પુગ્ગલો''તિ ઇમં પઞ્હં પટિક્ખિપન્તસ્સ નિગ્ગહારોપનં યુત્તન્તિ અત્થો.

સભાગવિનિબ્ભોગતોતિ રૂપતો અઞ્ઞસભાગત્તાતિ વુત્તં હોતિ. **સબ્બધમ્મા**તિ રૂપવજ્જે સબ્બધમ્મે વદતિ. ''રૂપસ્મિં પુગ્ગલો''તિ એત્થ નિસ્સયવિનાસે વિનાસાપત્તિભયેન પટિક્ખિપતીતિ અધિપ્પાયેનાહ **''ઉચ્છેદદિટ્ઠિભયેન ચેવા''**તિ. તીસુ પન **સમયવિરોધેન** પટિક્ખેપો અધિપ્પેતો. ન હિ સો સક્કાયદિટ્ઠિં ઇચ્છતિ, અપિચ સસ્સતદિટ્ઠિભયેન પટિક્ખિપતીતિ યુત્તં વત્તું. સક્કાયદિટ્ઠીસુ હિ પઞ્ચેવ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસાસસ્સતદિટ્ઠિયોતિ. **અઞ્ઞત્ર રૂપા**તિ એત્થ ચ રૂપવા પુગ્ગલોતિ અયમત્થો સઙ્ગહિતોતિ વેદિતબ્બો.

ચતુક્કનયસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચ સંસન્દનકથાવણ્ણના.

૮. લક્ખણયુત્તિવણ્ણના

૫૪. પચ્ચનીકાનુલોમેતિ ઇદં યં વક્ખતિ ''છલવસેન પન વત્તબ્બં 'આજાનાહિ પટિકમ્મ'ન્તિઆદી''તિ (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૫૪), તેન પન ન સમેતિ. પચ્ચનીકાનુલોમે હિ પચ્ચનીકે ''આજાનાહિ નિગ્ગહ''ન્તિ વત્તબ્બં, ન પન ''પટિકમ્મ''ન્તિ.

લક્ખણયુત્તિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. વચનસોધનવણ્ણના

૫૫-૫૯. પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પદદ્વયસ્સ અત્થતો એકત્તેતિ એત્થ તદેવ એકત્તં પરેન સમ્પટિચ્છિતં અસમ્પટિચ્છિતન્તિ વિચારેતબ્બમેતં. પુગ્ગલસ્સ હિ અવિભજિતબ્બતં, ઉપલબ્ભતીતિ એતસ્સ વિભજિતબ્બતં વદન્તો વિભજિતબ્બાવિભજિતબ્બત્થાનં ઉપલબ્ભતિપુગ્ગલ-સદ્દાનં કથં અત્થતો એકત્તં સમ્પટિચ્છેય્યાતિ? યથા ચ વિભજિતબ્બાવિભજિતબ્બત્થાનં ઉપલબ્ભતિ-રૂપ-સદ્દાનં તં વિભાગં વદતો રૂપં કિઞ્ચિ ઉપલબ્ભતિ, કિઞ્ચિ ન ઉપલબ્ભતીતિ અયં પસઙ્ગો નાપજ્જતિ, એવં એતસ્સપિ યથાવુત્તવિભાગં વદતો યથાઆપાદિતેન પસઙ્ગેન ન ભવિતબ્બન્તિ મઞ્ઞિતબ્બો એત્થ અધિપ્પાયો.

૬૦. ''સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ''તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫) એતેન અત્થતો પુગ્ગલો નત્થીતિ વુત્તં હોતીતિ આહ **''નત્થીતિપિ વુત્ત''**ન્તિ.

વચનસોધનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. પઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના

૬૧-૬૬. રૂપકાયાવિરહં સન્ધાય **''રૂપકાયસબ્ભાવતો''**તિ આહ. ''રૂપિનો વા અરૂપિનો વા''તિ (ઇતિવુ॰ ૯૦) સુત્તે આગતપઞ્ઞત્તિં સન્ધાય **''તથારૂપાય ચ પઞ્ઞત્તિયા અત્થિતાયા''**તિ. **વીતરાગસબ્ભાવતો**તિ કામીભાવસ્સ અનેકન્તિકત્તા કામધાતુયા આયત્તત્તાભાવતો ચ ''કામી''તિ ન વત્તબ્બોતિ પટિક્ખિપતીતિ અધિપ્પાયો.

૬૭. કાયાનુપસ્સનાયાતિ કારણવચનમેતં, કાયાનુપસ્સનાય કારણભૂતાય એવંલદ્ધિકત્તાતિ અત્થો. **આહચ્ચ ભાસિત**ન્તિ ''અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીરન્તિ અબ્યાકતમેતં મયા''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૨૮) આહચ્ચ ભાસિતં.

પઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. ગતિઅનુયોગવણ્ણના

૬૯-૭૨. ''દસ્સેન્તો 'તેન હિ પુગ્ગલો સન્ધાવતી'તિઆદિમાહા''તિ વુત્તં, ''દસ્સેન્તો 'ન વત્તબ્બં પુગ્ગલો સન્ધાવતી'તિઆદિમાહા''તિ પન ભવિતબ્બં, દસ્સેત્વાતિ વા વત્તબ્બં.

૯૧. યેન રૂપસઙ્ખાતેન સરીરેન સદ્ધિં ગચ્છતીતિ એત્થ ''રૂપેન સદ્ધિં ગચ્છતી''તિ વદન્તેન ''રૂપં પુગ્ગલો''તિ અનનુઞ્ઞાતત્તા યેનાકારેન તં જીવં તં સરીરન્તિ ઇદં આપજ્જતિ , સો વત્તબ્બો. **અસઞ્ઞૂપપત્તિં સન્ધાયા**તિ નિરયૂપગસ્સ પુગ્ગલસ્સ અસઞ્ઞૂપગસ્સ અરૂપૂપગસ્સ ચ અન્તરાભવં ન ઇચ્છતીતિ ચુતિતો અનન્તરં ઉપપત્તિં સન્ધાયાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યે પન ચુતિકાલે ઉપપત્તિકાલે ચ અસઞ્ઞૂપપત્તિકાલે ચ અસઞ્ઞસત્તેસુ સઞ્ઞા અત્થીતિ ગહેત્વા અસઞ્ઞૂપગસ્સ ચ અન્તરાભવં ઇચ્છેય્યું, તેસં અન્તરાભવભાવતો ''અસઞ્ઞૂપપત્તિ અવેદના''તિ ન સક્કા વત્તુન્તિ.

૯૨. અવેદનોતિઆદીસુ તદઞ્ઞન્તિ સઞ્ઞભવતો અઞ્ઞં અસઞ્ઞાનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનુપપત્તિં. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનેપિ હિ ન વત્તબ્બં સઞ્ઞા અત્થીતિ ઇચ્છન્તિ.

૯૩. યસ્મા રૂપાદિધમ્મે વિના પુગ્ગલો નત્થીતિ ઇન્ધનુપાદાનો અગ્ગિ વિય ઇન્ધનેન રૂપાદિઉપાદાનો પુગ્ગલો રૂપાદિના વિના નત્થીતિ લદ્ધિવસેન વદતિ.

ગતિઅનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના

૯૭. નીલં રૂપં ઉપાદાય નીલોતિઆદીસૂતિ ''નીલં રૂપં ઉપાદાય નીલકસ્સ પુગ્ગલસ્સ પઞ્ઞત્તી''તિ એત્થ યો પુટ્ઠો નીલં ઉપાદાય નીલોતિ, તદાદીસૂતિ અત્થો.

૯૮. છેકટ્ઠં સન્ધાયાતિ છેકટ્ઠં સન્ધાય વુત્તં, ન કુસલપઞ્ઞત્તિં. ''કુસલં વેદનં ઉપાદાયા''તિ મઞ્ઞમાનો પટિજાનાતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

૧૧૨. ઇદાનિ ...પે॰... **દસ્સેતું ''યથા રુક્ખ''ન્તિઆદિમાહા**તિ પુબ્બપક્ખં દસ્સેત્વા ઉત્તરમાહાતિ વુત્તં હોતિ.

૧૧૫. ''યસ્સ રૂપં સો રૂપવા''તિ ઉત્તરપક્ખે વુત્તં વચનં ઉદ્ધરિત્વા ''**યસ્મા**''તિઆદિમાહ.

૧૧૬. ચિત્તાનુપસ્સનાવસેનાતિ ચિત્તાનુપસ્સનાવસેન પરિદીપિતસ્સ સરાગાદિચિત્તયોગસ્સ વસેનાતિ અધિપ્પાયો.

૧૧૮. યેનાતિ ચક્ખુન્તિ ''યેના''તિ વુત્તં કરણં ચક્ખુન્તિ અત્થો. **ચક્ખુમેવ રૂપં પસ્સતી**તિ વિઞ્ઞાણનિસ્સયભાવૂપગમનમેવ ચક્ખુસ્સ દસ્સનં નામ હોતીતિ સન્ધાય વદતિ.

ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. પુરિસકારાનુયોગવણ્ણના

૧૨૩. કરણમત્તન્તિ કમ્માનં નિપ્ફાદકપ્પયોજકભાવેન પવત્તા ખન્ધા.

૧૨૪. પુરિમકમ્મેન વિના પુગ્ગલસ્સ જાતિ, જાતસ્સ ચ વિજ્જટ્ઠાનાદીસુ સમ્મા મિચ્છા વા પવત્તિ નત્થીતિ સન્ધાય ''**પુરિમકમ્મમેવ તસ્સા**''તિઆદિમાહ.

૧૨૫. કમ્મવટ્ટસ્સાતિ એત્થ કમ્મકારકસ્સ યો કારકો, તેનપિ અઞ્ઞં કમ્મં કાતબ્બં, તસ્સ કારકેનપિ અઞ્ઞન્તિ એવં કમ્મવટ્ટસ્સ અનુપચ્છેદં વદન્તિ. પુગ્ગલસ્સ કારકો કમ્મસ્સ કારકો આપજ્જતીતિ વિચારેતબ્બમેતં. માતાપિતૂહિ જનિતતાદિના તસ્સ કારકં ઇચ્છન્તસ્સ કમ્મકારકાનં કારકપરમ્પરા આપજ્જતીતિ ઇદઞ્ચ વિચારેતબ્બં.

૧૭૦. સુત્તવિરોધભયેનાતિ ''સો કરોતિ સો પટિસંવેદયતીતિ ખો, બ્રાહ્મણ, અયમેકો અન્તો''તિઆદીહિ (સં॰ નિ॰ ૨.૪૬) વિરોધભયા.

૧૭૧. ''ઇધ નન્દતિ પેચ્ચ નન્દતી''તિ (ધ॰ પ॰ ૧૮) વચનતો કમ્મકરણકાલે વિપાકપટિસંવેદનકાલે ચ સોયેવાતિ પટિજાનાતીતિ અધિપ્પાયો. **સયંકતં સુખદુક્ખન્તિ** ચ પુટ્ઠો ''કિં નુ ખો, ભો ગોતમ, સયંકતં સુખં દુક્ખન્તિ? મા હેવં કસ્સપા''તિઆદિસુત્તવિરોધા (સં॰ નિ॰ ૨.૧૮) પટિક્ખિપતિ.

૧૭૬. લદ્ધિમત્તમેવેતન્તિ સોયેવેકો નેવ સો હોતિ ન અઞ્ઞોતિ ઇદં પન નત્થેવ, તસ્મા એવંવાદિનો અસયંકારન્તિઆદિ આપજ્જતીતિ અધિપ્પાયો. **અપિચા**તિઆદિના ઇદં દસ્સેતિ – ન પરસ્સ ઇચ્છાવસેનેવ ''સો કરોતી''તિઆદિ અનુયોગો વુત્તો, અથ ખો ''સો કરોતી''તિઆદીસુ એકં અનિચ્છન્તસ્સ ઇતરં, તઞ્ચ અનિચ્છન્તસ્સ અઞ્ઞં આપન્નન્તિ એવં કારકવેદકિચ્છાય ઠત્વા ''સો કરોતી''તિઆદીસુ તં તં અનિચ્છાય આપન્નવસેનાપીતિ. અથ વા ન કેવલં ''સો કરોતી''તિઆદીનં સબ્બેસં આપન્નત્તા, અથ ખો એકેકસ્સેવ ચ આપન્નત્તા અયં અનુયોગો કતોતિ દસ્સેતિ. **પુરિમનયેનેવા**તિ એતેન ''ઇધ નન્દતી''તિઆદિ સબ્બં પટિજાનનાદિકારણં એકતો યોજેતબ્બન્તિ દસ્સેતિ.

પુરિસકારાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કલ્યાણવગ્ગો નિટ્ઠિતો.

૧૪. અભિઞ્ઞાનુયોગવણ્ણના

૧૯૩. અભિઞ્ઞાનુયોગાદિવસેન અરહત્તસાધનાતિ એત્થ ''નનુ અત્થિ કોચિ ઇદ્ધિં વિકુબ્બતી''તિ અભિઞ્ઞાઅનુયોગો ચ ''હઞ્ચિ અત્થિ કોચિ ઇદ્ધિં વિકુબ્બતી''તિ ઠપના ચ ''તેન વત રે''તિઆદિ પાપના ચ

આદિસદ્દસઙ્ગહિતો અત્થોવ દટ્ઠબ્બો. આસવક્ખયઞાણં પનેત્થ અભિઞ્ઞા વુત્તાતિ તદભિઞ્ઞાવતો અરહતો સાધનં ‘‘**અરહત્તસાધના**’’તિ આહ. અરહતો હિ સાધના તબ્ભાવસ્સ ચ સાધના હોતિયેવાતિ.

અભિઞ્ઞાનુયોગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫-૧૮. ઞાતકાનુયોગાદિવણ્ણના

૨૦૯. તથારૂપસ્સાતિ તતિયકોટિભૂતસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અભાવાતિ અધિપ્પાયો. એવં પન પટિક્ખિપન્તો અસચ્ચિકટ્ઠં તતિયકોટિભૂતં પુગ્ગલં વદેય્યાતિ તાદિસં પુગ્ગલં ઇચ્છન્તો હિ સુત્તેન નિગ્ગહેતબ્બો સિયા. કસ્મા? **તથારૂપસ્સ સચ્ચિકટ્ઠસ્સ અભાવતો**તિ, તથારૂપસ્સ કસ્સચિ સભાવસ્સ અભાવતો પટિક્ખેપારહત્તા અત્તનો લદ્ધિં નિગૂહિત્વા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સાતિ અયમત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઞાતકાનુયોગાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૯. પટિવેધાનુયોગાદિવણ્ણના

૨૧૮. પરિગ્ગહિતવેદનોતિ વચનેન અપરિગ્ગહિતવેદનસ્સ ‘‘સુખિતોસ્મિ, દુક્ખિતોસ્મી’’તિ જાનનં પજાનનં નામ ન હોતીતિ દસ્સેતિ યોગાવચરસ્સ સુખુમાનમ્પિ વેદનાનં પરિચ્છેદનસમત્થતઞ્ચ.

૨૨૮. લક્ખણવચનન્તિ રૂપબ્ભન્તરગમનં સહરૂપભાવો, બહિદ્ધા નિક્ખમનં વિનારૂપભાવોતિ અધિપ્પાયો.

૨૩૭. ઇમા ખોતિ ઓળારિકો અત્તપટિલાભો મનોમયો અત્તપટિલાભો અરૂપો અત્તપટિલાભોતિ ઇમા લોકસ્સ સમઞ્ઞા, યાહિ તથાગતો વોહરતિ અપરામસં, યો સચ્ચો મોઘો વા સિયા, તસ્મિં અનુપલબ્ભમાનેપિ અત્તનિ તદનુપલબ્ભતોયેવ પરામાસં અત્તદિટ્ઠિં અનુપ્પાદેન્તો લોકે અત્તપટિલાભોતિ પવત્તવોહારવસેનેવ વોહરતીતિ અયમેત્થ અત્થો. એત્થ ચ પચ્ચત્તસામઞ્ઞલક્ખણવસેન પુગ્ગલસ્સ અત્થિતં પટિક્ખિપિત્વા લોકવોહારેન અત્થિતં વદન્તેન પુગ્ગલોતિ કોચિ સભાવો નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. સતિ હિ તસ્મિં અત્તનો સભાવેનેવ અત્થિતા વત્તબ્બા સિયા, ન લોકવોહારેનાતિ. ઇમિના પન યથા સમેતિ, યથા ચ પરામાસો ન હોતિ, એવં ઇતો પુરિમા ચ અત્થવણ્ણના યોજેતબ્બા.

લોકસમ્મુતિકારણન્તિ યસ્મા લોકસમ્મુતિવસેન પવત્તં, તસ્મા સચ્ચન્તિ વુત્તં હોતિ. **તથલક્ખણન્**તિ તથકારણં. યસ્મા ધમ્માનં તથતાય પવત્તં, તસ્મા સચ્ચન્તિ દસ્સેતિ.

પટિવેધાનુયોગાદિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુગ્ગલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પરિહાનિકથા

૧. વાદયુત્તિપરિહાનિકથાવણ્ણના

૨૩૯. ‘‘દ્વેમે , ભિક્ખવે, ધમ્મા સેક્ખસ્સ ભિક્ખુનો પરિહાનાય સંવત્તન્તી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૧૮૫) ઇદં સુત્તં અરહતો પરિહાનિલદ્ધિયા ન નિસ્સયો, અથ ખો અનાગામિઆદીનં પરિહાનિલદ્ધિયા, તસ્મા **અરહતોપિ પરિહાનિં ઇચ્છન્તી**તિ એત્થ પિ-સદ્દેન અનાગામિસ્સપિ સકદાગામિસ્સપીતિ યોજેતબ્બં.

‘‘**તતિયસ્મિમ્પિ મુદિન્દ્રિયાવ અધિપ્પેતા. તેસઞ્હિ સબ્બેસમ્પિ પરિહાનિ ન હોતીતિ તસ્સ લદ્ધી**’’તિ પુરિમપાઠો, મુદિન્દ્રિયેસ્વેવ પન અધિપ્પેતેસુ પરિક્ખેપો ન કાતબ્બો સિયા, કતો ચ, તસ્મા ‘‘**તતિયસ્મિમ્પિ તિક્ખિન્દ્રિયાવ અધિપ્પેતા. તેસઞ્હિ સબ્બેસમ્પિ પરિહાનિ ન હોતીતિ તસ્સ લદ્ધી**’’તિ પઠન્તિ.

અયોનિસો અત્થં ગહેત્વાતિ સોતાપન્નોયેવ નિયતોતિ વુત્તોતિ સોયેવ ન પરિહાયતિ, ન ઇતરેતિ અત્થં ગહેત્વા. ‘‘ઉપરિમગ્ગત્થાયા’’તિ વુત્તં અત્થં અગ્ગહેત્વા નિયતોતિ સોતાપત્તિફલા ન પરિહાયતીતિ એતમત્થં ગણ્હીતિ પન વદન્તિ.

વાદયુત્તિપરિહાનિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અરિયપુગ્ગલસંસન્દનપરિહાનિવણ્ણના

૨૪૧. યં પનેત્થાતિઆદિમ્હિ દસ્સનમગ્ગફલે ઠિતસ્સ અનન્તરં અરહત્તપ્પત્તિં, તતો પરિહાયિત્વા તત્થ ચ ઠાનં ઇચ્છન્તો પુન વાયામેન તદનન્તરં અરહત્તપ્પત્તિં ન ઇચ્છતીતિ વિચારેતબ્બમેતં.

૨૬૨. અવસિપ્પત્તો ઝાનલાભીતિ સેક્ખો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. પુથુજ્જનો પન વસિપ્પત્તો અવસિપ્પત્તો ચ સમયવિમુત્તઅસમયવિમુત્તતન્તિયા અગ્ગહિતો, ભજાપિયમાનો પન સમાપત્તિવિક્ખમ્ભિતાનં કિલેસાનં વસેન સમયવિમુત્તભાવં ભજેય્યાતિ વુત્તોતિ.

અરિયપુગ્ગલસંસન્દનપરિહાનિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સુત્તસાધનપરિહાનિવણ્ણના

૨૬૫. ઉત્તમહીનભેદો ‘‘તત્ર યાયં પટિપદા સુખા ખિપ્પાભિઞ્ઞા, સા ઉભયેનેવ પણીતા અક્ખાયતી’’તિઆદિસુત્તવસેન (દી॰ નિ॰ ૩.૧૫૨) વુત્તો. ‘‘દિટ્ઠં સુતં મુત’’ન્તિ એત્થ વિય મુતસદ્દો પત્તબ્બં વદતીતિ આહ ‘‘**કુસનારહ**’’ન્તિ.

૨૬૭. અપ્પત્તપરિહાનાય ચેવ સંવત્તન્તિ યથાકતસન્નિટ્ઠાનસ્સ સમયવિમુત્તસ્સાતિ અધિપ્પાયો.

સુત્તસાધનપરિહાનિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પરિહાનિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. બ્રહ્મચરિયકથા

૧. સુદ્ધબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના

២៦៩. “**પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવે ઉપાદાય તદુપરી**”તિ વુત્તં, ‘‘તીહિ, ભિક્ખવે, ઠાનેહી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૯.૨૧) પન સુત્તસ્સ વચનેન હેટ્ઠાપિ મગ્ગભાવનમ્પિ ન ઇચ્છન્તીતિ વિઞ્ઞાયતિ.

૨૭૦. “**ગિહીનઞ્ચેવ એકચ્ચાનઞ્ચ દેવાનં મગ્ગપટિલાભં સન્ધાય પટિક્ખેપો તસ્સેવા**”તિ વુત્તં, ‘‘યત્થ નત્થી’’તિ પન ઓકાસવસેન પુટ્ઠો પુગ્ગલવસેન તસ્સ પટિક્ખેપો ન યુત્તો. યદિ ચ તસ્સાયં અધિપ્પાયો, સકવાદિના સમાનાધિપ્પાયત્તા ન નિગ્ગહેતબ્બો.

૨૭૧. **એકન્તરિકપઞ્હા**તિ પરવાદીસકવાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞં પઞ્હન્તરિકા પઞ્હા.

સુદ્ધબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સંસન્દનબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના

૨૭૩. **રૂપાવચરમગ્ગેન હિ સો ઇધવિહાયનિટ્ઠો નામ જાતો**તિ ઇદં ‘‘ઇધ ભાવિતમગ્ગો હિ અનાગામી ઇધવિહાયનિટ્ઠો નામ હોતી’’તિઆદિકેન લદ્ધિકિત્તનેન કથં સમેતીતિ વિચારેતબ્બં. પુબ્બે પન અનાગામી એવ અનાગામીતિ વુત્તો, ઇધ ઝાનાનાગામિસોતાપન્નાદિકોતિ અધિપ્પાયો. ઇધ અરહત્તમગ્ગં ભાવેત્વા ઇધેવ ફલં સચ્છિકરોન્તં ‘‘ઇધપરિનિબ્બાયી’’તિ વદતિ, ઇધ પન મગ્ગં ભાવેત્વા તત્થ ફલં સચ્છિકરોન્તં ‘‘તત્થપરિનિબ્બાયી અરહા’’તિ.

સંસન્દનબ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બ્રહ્મચરિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઓધિસોકથાવણ્ણના

૨૭૪. **ઓધિસો ઓધિસો**તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો “**એકદેસેન એકદેસેના**”તિ આહ.

ઓધિસોકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. જહતિકથાવણ્ણના

૧. નસુત્તાહરણકથાવણ્ણના

૨૮૦. **કિચ્ચસબ્ભાવન્તિ** તીહિ પહાતબ્બસ્સ પહીનતં. તં પન કિચ્ચં યદિ તેનેવ મગ્ગેન સિજ્ઝતીતિ લદ્ધિ, પુથુજ્જનકાલે એવ કામરાગબ્યાપાદા પહીનાતિ લદ્ધીતિ એતં ન સમેતિ, તસ્મા પુથુજ્જનકાલે પહીનાનમ્પિ દસ્સનમગ્ગે ઉપ્પન્ને પુન કદાચિ અનુપ્પત્તિતો તિણ્ણં મગ્ગાનં કિચ્ચં સમ્ભવતીતિ અધિપ્પાયો.

નસુત્તાહરણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

જહતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સબ્બમત્થીતિકથા

૧. વાદયુત્તિવણ્ણના

૨૮૨. **સબ્બસ્મિં સરીરે સબ્બ**ન્તિ સિરસિ પાદા પચ્છતો ચક્ખૂનીતિ એવં સબ્બં સબ્બત્થ અત્થીતિ અત્થો. **સબ્બસ્મિં કાલે**તિ બાલકાલે યુવતા, વુડ્ઢકાલે બાલતા, એવં સબ્બસ્મિં કાલે સબ્બં. **સબ્બેનાકારેના**તિ નીલાકારેન પીતં, પીતાકારેન લોહિતન્તિ એવં. **સબ્બેસુ ધમ્મેસૂ**તિ ચક્ખુસ્મિં સોતં, સોતસ્મિં ઘાનન્તિ એવં. **અયુત્ત**ન્તિ યોગરહિતં વદતિ, તં પન એકસભાવં. કથં પન એકસભાવસ્સ યોગરહિતતાતિ તં દસ્સેન્તો ''**નાનાસભાવાનઞ્હી**''તિઆદિમાહ. દ્વિન્નઞ્હિ નાનાસભાવાનં અઙ્ગુલીનં મેણ્ડકાનં વા અઞ્ઞમઞ્ઞયોગો હોતિ, ન એકસ્સેવ સતો, તસ્મા યો નાનાસભાવેસુ હોતિ યોગો, તેન રહિતં એકસભાવં અયોગન્તિ વુત્તં. **ઇદં પુચ્છતી**તિ પરવાદીદિટ્ઠિયા મિચ્છાદિટ્ઠિભાવં ગહેત્વા ઉપ્પન્નાય અત્તનો દિટ્ઠિયા સમ્માદિટ્ઠિભાવો અત્થીતિ વુત્તં હોતિ.

વાદયુત્તિવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. કાલસંસન્દનવણ્ણના

૨૮૫. **અતીતાનાગતં પહાય પચ્ચુપ્પન્નરૂપમેવ અપ્પિયં અવિભજિતબ્બં કરિત્વા**તિ પચ્ચુપ્પન્નસદ્દેન રૂપસદ્દેન ચાતિ ઉભોહિપિ પચ્ચુપ્પન્નરૂપમેવ વત્તબ્બં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. **પઞ્ઞત્તિયા અવિગતત્તા**તિ એતેન ઇદં વિઞ્ઞાયતિ ''ન રૂપપઞ્ઞત્તિ વિય વત્થપઞ્ઞત્તિ સભાવપરિચ્છિન્ને પવત્તા વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, અથ ખો પુબ્બાપરિયવસેન પવત્તમાનં રૂપસમૂહં ઉપાદાય પવત્તા અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, તસ્મા વત્થભાવસ્સ ઓદાતભાવવિગમે વિગમાવત્તબ્બતા યુત્તા, ન પન રૂપભાવસ્સ પચ્ચુપ્પન્નભાવવિગમે''તિ.

કાલસંસન્દનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વચનસોધનવણ્ણના

૨૮૮. **અનાગતં વા પચ્ચુપ્પન્નં વા હુત્વા હોતીતિ વુત્ત**ન્તિ એત્થ અનાગતં અનાગતં હુત્વા પુન પચ્ચુપ્પન્નં હોન્તં હુત્વા હોતીતિ, તથા પચ્ચુપ્પન્નં પચ્ચુપ્પન્નં હોન્તં પુબ્બે અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં હોતીતિ હુત્વા હોતીતિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **કિં તે તમ્પિ હુત્વા હોતી**તિ તબ્ભાવાવિગમતો હુત્વાહોતિભાવાનુપરમં અનુપચ્છેદં પુચ્છતીતિ અધિપ્પાયો યુત્તો. **હુત્વા ભૂતસ્સ પુન હુત્વા અભાવતો**તિ અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નભૂતસ્સ પુન અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નાભાવતો.

યસ્મા તન્તિ તં હુત્વા ભૂતં પચ્ચુપ્પન્નં યસ્મા અનાગતં હુત્વા પચ્ચુપ્પન્નં હોન્તં ''હુત્વા હોતી''તિ સઙ્ખ્યં ગતં, તસ્મા દુતિયમ્પિ ''હુત્વા હોતી''તિ વચનં અરહતીતિ પટિજાનાતીતિ અધિપ્પાયો. એવં પન ધમ્મે હુત્વાહોતિભાવાનુપરમં વદન્તસ્સ અધમ્મે સસવિસાણે નહુત્વાન હોતિભાવાનુપરમો આપજ્જતીતિ અધિપ્પાયેન ''**અથ ન**''ન્તિઆદિમાહ.

પટિક્ખિત્તનયેનાતિ કાલનાનત્તેન. **પટિઞ્ઞાતનયેના**તિ અત્થાનાનત્તેન. અત્થાનાનત્તં ઇચ્છન્તોપિ પન અનાગતસ્સ પચ્ચુપ્પન્ને વુત્તં હોતિભાવં, પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચ અનાગતે વુત્તં હુત્વાભાવં કથં પટિજાનાતીતિ

વિચારેતબ્બં. અત્થાનાનત્તમેવ હિ તેન અનુઞ્ઞાયતિ, ન અનાગતે પચ્ચુપ્પન્નભાવો, પચ્ચુપ્પન્ને વા અનાગતભાવોતિ. **પુરિમં પટિક્ખિત્તપઞ્હં પરિવત્તિત્વા**તિ અનુઞ્ઞાતપઞ્હસ્સ હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતીતિ દોસો વુત્તોતિ અવુત્તદોસં અતિક્કમ્મ પટિક્ખિત્તપઞ્હં પુન ગહેત્વા તેન ચોદેતીતિ અત્થો. એત્થ ચ અત્થાનાનત્તેન હુત્વાહોતીતિ અનુજાનન્તસ્સ દોસો કાલનાનત્તાયેવ અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નન્તિ પટિક્ખેપેન કથં હોતીતિ? તસ્સેવ અનુજાનનપટિક્ખેપતોતિ અધિપ્પાયો.

એકેકન્તિ અનાગતમ્પિ ન હુત્વા ન હોતિ પચ્ચુપ્પન્નમ્પીતિ તદુભયં ગહેત્વા "**એકેકં ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી**"તિ વુત્તં, ન એકેકમેવ ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતીતિ. એસ નયો પુરિમસ્મિં "**એકેકં હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી**"તિ વચનેપિ. અનાગતસ્સ હિ ''હુત્વા હોતી''તિ નામં પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચાતિ દ્વેપિ નામાનિ સઙ્ગહેત્વા ''હુત્વા હોતિ હુત્વા હોતી''તિ ચોદિતં, તથા ''ન હુત્વા ન હોતિ ન હુત્વા ન હોતી''તિ ચાતિ અધિપ્પાયો . **સબ્બતો અન્ધકારેન પરિયોનદ્ધો વિયા**તિ એતેન અપરિયોનદ્ધેન પટિજાનિતબ્બં સિયાતિ દસ્સેતિ. એત્થ ચ પુરિમનયે હુત્વા ભૂતસ્સ પુન હુત્વાહોતિભાવો ચોદિતો, દુતિયનયે અનાગતાદીસુ એકેકસ્સ હુત્વાહોતિનામતાતિ અયં વિસેસો.

વચનસોધનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અતીતઞાણાદિકથાવણ્ણના

૨૯૦. **પુન પુટ્ઠો…પે॰… અત્થિતાય પટિજાનાતી**તિ એત્થ **પચ્ચુપ્પન્નં ઞાણં તેના**તિ એતેન અનુવત્તમાનાપેક્ખનવચનેન કથં વુચ્ચતીતિ વિચારેતબ્બં.

અતીતઞાણાદિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અરહન્તાદિકથાવણ્ણના

૨૯૧. **યુત્તિવિરોધો** અરહતો સરાગાદિભાવે પુથુજ્જનેન અનાનત્તં બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ અફલતાતિ એવમાદિકો દટ્ઠબ્બો.

અરહન્તાદિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પદસોધનકથાવણ્ણના

૨૯૫. **તેન કારણેના**તિ અતીતઅત્થિસદ્દાનં એકત્થત્તા અત્થિસદ્દત્થસ્સ ચ ન્વાતીતભાવતો ''અતીતં ન્વાતીતં, ન્વાતીતઞ્ચ અતીતં હોતી''તિ વુત્તં હોતિ. એત્થ પન અતીતાદીનં અત્થિતં વદન્તસ્સ પરવાદિસ્સેવાયં દોસો યથા આપજ્જતિ, ન પન ''નિબ્બાનં અત્થી''તિ વદન્તસ્સ સકવાદિસ્સ, તથા પટિપાદેતબ્બં.

પદસોધનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સબ્બમત્થીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. એકચ્ચંઅત્થીતિકથા

૧. અતીતાદિએકચ્ચકથાવણ્ણના

૨૯૯. તિણ્ણં રાસીનન્તિ અવિપક્કવિપાકવિપક્કવિપાકઅવિપાકાનં. વોહારવસેન અવિપક્કવિપાકાનં અત્થિતં વદન્તો કથં ચોદેતબ્બોતિ વિચારેતિ ‘‘કમ્મુપચયં ચિત્તવિપ્પયુત્તં સઙ્ખારં ઇચ્છન્તી’’તિ.

એકચ્ચંઅત્થીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. સતિપટ્ઠાનકથાવણ્ણના

૩૦૧. લોકુત્તરભાવં પુચ્છનત્થાયાતિ લોકિયલોકુત્તરાય સમ્માસતિયા સતિપટ્ઠાનત્તા, લોકુત્તરાયયેવ વા પરમત્થસતિપટ્ઠાનત્તા તસ્સા વસેન લોકુત્તરભાવં પુચ્છનત્થાયાતિ અત્થો. **પભેદપુચ્છાવસેના**તિ લોકિયલોકુત્તરસતિપટ્ઠાનસમુદાયભૂતસ્સ સતિપટ્ઠાનસ્સ પભેદાનં પુચ્છાવસેન.

સતિપટ્ઠાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. હેવત્થિકથાવણ્ણના

૩૦૪. અયોનિસો પતિટ્ઠાપિતત્તાતિ અવત્તબ્બુત્તરેન ઉપેક્ખિતબ્બેન પતિટ્ઠાપિતત્તાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

હેવત્થિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુતિયવગ્ગો

૧. પરૂપહારવણ્ણના

૩૦૭. અધિમાનિકાનં સુક્કવિસ્સટ્ઠિદસ્સનં વિચારેતબ્બં. તે હિ સમાધિવિપસ્સનાહિ વિક્ખમ્ભિતરાગાવ, બાહિરકાનમ્પિ ચ કામેસુ વીતરાગાનં સુક્કવિસ્સટ્ઠિયા અભાવો વુત્તોતિ. અધિમાનિકપુબ્બા પન અધિપ્પેતા સિયું.

૩૦૮. વચસાયત્થેતિ નિચ્છયત્થે, ‘‘કિં કારણા’’તિ પન કારણસ્સ પુચ્છિતત્તા બ્રહ્મચરિયકથાયં વિય કારણત્થેતિ યુત્તં.

પરૂપહારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. વચીભેદકથાવણ્ણના

૩૨૬. વચીભેદકથાયં **લોકુત્તરં પઠમજ્ઝાનં સમાપન્નો**તિ પઠમમગ્ગં સન્ધાય વદતિ, યસ્મા સો દુક્ખન્તિ વિપસ્સતિ, તસ્મા દુક્ખમિચ્ચેવ વાચં ભાસતિ, ન સમુદયોતિઆદીનીતિ અધિપ્પાયો.

૩૨૮. યેન તં સદ્દં સુણાતીતિ ઇદં વચીસમુટ્ઠાપનક્ખણે એવ એતં સદ્દં સુણાતીતિ ઇચ્છિતે આરોપિતે વા યુજ્જતિ.

૩૩૨. લોકુત્તરમગ્ગક્ખણે વચીભેદં ઇચ્છતો પરસ્સ અભિભૂસુત્તાહરણે અધિપ્પાયો વત્તબ્બો.

વચીભેદકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ચિત્તટ્ઠિતિકથાવણ્ણના

૩૩૫. ચિત્તટ્ઠિતિકથાયં **ચુલ્લાસીતિ...પે॰... આદિવચનવસેના**તિ આરુપ્પેયેવ એવં યાવતાયુકટ્ઠાનં વુત્તં, ન અઞ્ઞત્થાતિ કત્વા પટિક્ખિપતીતિ અધિપ્પાયો. એતેન પન ''ન ત્વેવ તેપિ તિટ્ઠન્તિ, દ્વીહિ ચિત્તસમોહિતા''તિ (મહાનિ॰ ૧૦ થોકં વિસદિસં) દુતિયાપિ અટ્ઠકથા પસ્સિતબ્બા. પુરિમાય ચ વસ્સસતાદિટ્ઠાનાનુઞ્ઞાય અવિરોધો વિભાવેતબ્બો. **મુહુત્તં મુહુત્ત**ન્તિ પઞ્હો સકવાદિના પુચ્છિતો વિય વુત્તો, પરવાદિના પન પુચ્છિતોતિ દટ્ઠબ્બો.

ચિત્તટ્ઠિતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અનુપુબ્બાભિસમયકથાવણ્ણના

૩૩૯. અનુપુબ્બાભિસમયકથાયં **અથવા**તિઆદિના ઇદં દસ્સેતિ – ચતુન્નં ઞાણાનં એકમગ્ગભાવતો ન એકમગ્ગસ્સ બહુભાવાપત્તિ, અનુપુબ્બેન ચ સોતાપત્તિમગ્ગં ભાવેતીતિ ઉપપન્નન્તિ પટિજાનાતીતિ.

૩૪૪. તદાતિ દસ્સને પરિનિટ્ઠિતે.

૩૪૫. અટ્ઠહિ ઞાણેહીતિ એત્થ પટિસમ્ભિદાઞાણેહિ સહ અટ્ઠસુ ગહિતેસુ નિરુત્તિપટિભાનપટિસમ્ભિદાહિ સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયા કથં હોતીતિ વિચારેતબ્બં.

અનુપુબ્બાભિસમયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. વોહારકથાવણ્ણના

૩૪૭. વોહારકથાયં **ઉદાહુ સોતાદીનિપી**તિ એકન્તલોકિયેસુ વિસયવિસયીસુ વિસયસ્સેવ લોકુત્તરભાવો, ન વિસયીનન્તિ નત્થેત્થ કારણં. યથા ચ વિસયીનં લોકુત્તરભાવો અસિદ્ધો, તથા વિસયસ્સ સદ્દાયતનસ્સ. તત્થ યથા અસિદ્ધલોકુત્તરભાવસ્સ તસ્સ લોકુત્તરતા, એવં સોતાદીનં આપન્નાતિ કિન્તિ તાનિપિ લોકુત્તરાનીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

યદિ લોકુત્તરે પટિહઞ્ઞેય્ય, લોકુત્તરો સિયાતિ અત્થો ન ગહેતબ્બો. ન હિ લોકુત્તરે પટિહઞ્ઞતીતિ પરિકપ્પિતેપિ સદ્દસ્સ લોકુત્તરભાવો અત્થીતિ અધિપ્પાયો. "**લોકિયેન ઞાણેના**"તિ ઉદ્ધટં, "**વિઞ્ઞાણેના**"તિ પન પાળિ, તઞ્ચ વિઞ્ઞાણં સોતસમ્બન્ધેન સોતવિઞ્ઞાણન્તિ વિઞ્ઞાયતીતિ. **અનેકન્તતા**તિ લોકિયેન ઞાણેન જાનિતબ્બતો લોકિયોતિ એતસ્સ હેતુસ્સ લોકિયે લોકુત્તરે ચ સમ્ભવતો અનેકન્તભાવો સિયાતિ અધિપ્પાયો.

વોહારકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. નિરોધકથાવણ્ણના

૩૫૩. દ્વે દુક્ખસચ્ચાનિ ન ઇચ્છતીતિ યેસં દ્વિન્નં દ્વીહિ નિરોધેહિ ભવિતબ્બં, તાનિ દ્વે દુક્ખસચ્ચાનિ ન ઇચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ. **યે પટિસઙ્ખાય લોકુત્તરેન ઞાણેન અનિરુદ્ધા**તિઆદિના પટિસઙ્ખાય વિના નિરુદ્ધા અસમુદાચરણસઙ્ખારા અપ્પટિસઙ્ખાનિરુદ્ધાતિ દસ્સેતિ , ન ઉપ્પજ્જિત્વા ભઙ્ગાતિ. તેન અપ્પટિસઙ્ખાનિરોધો ચ અસમુદાચરણનિરોધોતિ દસ્સિતં હોતિ.

નિરોધકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દુતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તતિયવગ્ગો

૧. બલકથાવણ્ણના

૩૫૪. ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તં અસાધારણન્તિ યથા નિદ્દેસતો વિત્થારતો સબ્બં સબ્બાકારં ઠાનાટ્ઠાનાદિં અજાનન્તાપિ ‘‘અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો કઞ્ચિ સઙ્ખારં નિચ્ચતો ઉપગચ્છેય્યા’’તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૧.૨૬૮) ઠાનાટ્ઠાનાનિ ઉદ્દેસતો સઙ્ખેપતો સાવકા જાનન્તિ, ન એવં ‘‘આસયં જાનાતિ અનુસયં જાનાતી’’તિઆદિના (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૩) ઉદ્દેસમત્તેનપિ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તં જાનન્તીતિ **‘‘અસાધારણ’’**ન્તિ આહ. થેરેન પન સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયાનં તિક્ખમુદુભાવજાનનમત્તં સન્ધાય ‘‘સત્તાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તં યથાભૂતં પજાનામી’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૨.૪૪) વુત્તં, ન યથાવુત્તં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણં તથાગતબલન્તિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો. **‘‘ઉદ્દેસતો ઠાનાટ્ઠાનાદિમત્તજાનનવસેન પટિજાનાતી’’**તિ વુત્તં, એવં પન પટિજાનન્તેન **‘‘તથાગતબલં સાવકસાધારણ’’**ન્તિ ઇદમ્પિ એવમેવ પટિઞ્ઞાતં સિયાતિ કથમયં ચોદેતબ્બો સિયા.

૩૫૬. સેસેસુ પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ ઠાનાટ્ઠાનઞાણાદીનં સાધારણાસાધારણત્તા તત્થ સાધારણપક્ખં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો.

બલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અરિયન્તિકથાવણ્ણના

૩૫૭. સઙ્ખારે સન્ધાય પટિજાનન્તસ્સ દ્વિન્નં ફસ્સાનં સમોધાનં કથં આપજ્જતિ યથાવુત્તનયેનાતિ વિચારેતબ્બં. પરિકપ્પનવસેન આરોપેત્વા ઠપેતબ્બતાય સત્તો ‘‘પણિધી’’તિ વુત્તો. સો પન એકસ્મિમ્પિ આરોપેત્વા ન ઠપેતબ્બોતિ એકસ્મિમ્પિ આરોપેત્વા ઠપેતબ્બેન તેન રહિતતા વુત્તા.

અરિયન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. વિમુચ્ચમાનકથાવણ્ણના

૩૬૬. ઝાનેન વિક્ખમ્ભનવિમુત્તિયા વિમુત્તં ચિત્તં મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુચ્ચમાનં નામ હોતીતિ એતિસ્સા લદ્ધિયા કો દોસોતિ વિચારેતબ્બં. યદિ વિપ્પકતનિદ્દેસે દોસો, તત્રાપિ તેન વિમુચ્ચમાનતાય "**વિમુત્તં વિમુચ્ચમાન**"ન્તિ વુત્તં. સતિ ચ દોસે ઉપ્પાદક્ખણે વિમુત્તં, વયક્ખણે વિમુચ્ચમાનન્તિ વિમુત્તવિમુચ્ચમાનવચનસ્સ ન ચોદેતબ્બં સિયા, અથ ખો વિમુચ્ચમાનવચનમેવાતિ. એકદેસેન, એકદેસે વા વિમુચ્ચમાનસ્સ ચ વિમુત્તકિરિયાય એકદેસો વિસેસનં હોતીતિ "**ભાવનપુંસક**"ન્તિ વુત્તં. **કટાદયો**તિ કટપટાદયો. **એકેનેવ ચિત્તેના**તિ એકેનેવ ફલચિત્તેનાતિ અધિપ્પાયો.

વિમુચ્ચમાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. અટ્ઠમકકથાવણ્ણના

૩૬૮. અનુલોમગોત્રભુક્ખણેપિ અસમુદાચરન્તા મગ્ગક્ખણેપિ પહીના એવ નામ ભવેય્યુન્તિ લદ્ધિ ઉપ્પન્નાતિ અધિપ્પાયેન **અનુલોમગોત્રભુગ્ગહણં** કરોતિ.

અટ્ઠમકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૩૭૧. ઇન્દ્રિયાનિ પટિલભતિ અપ્પટિલદ્ધિન્દ્રિયત્તા અનિન્દ્રિયભૂતાનિ સદ્ધાદીનિ નિય્યાનિકાનિ ભાવેન્તો ઇન્દ્રિયાનિ પટિલભતિ, ન પન ઇન્દ્રિયાનિ ભાવેન્તોતિ અધિપ્પાયો.

અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. દિબ્બચક્ખુકથાવણ્ણના

૩૭૩. ઉપત્થદ્ધન્તિ યથા વિસયાનુભાવગોચરેહિ વિસિટ્ઠં હોતિ, તથા પચ્ચયભૂતેન કતબલાધાનન્તિ અત્થો. **તંમત્તમેવા**તિ પુરિમં મંસચક્ખુમત્તમેવ ધમ્મુપત્થદ્ધં ન હોતીતિ અત્થો. **અનાપાથગત**ન્તિ મંસચક્ખુના ગહેતબ્બટ્ઠાનં આપાથં નાગતં. એત્થ ચ વિસયસ્સ દીપકં આનુભાવગોચરાનમેવ અસદિસતં વદન્તો યાદિસો મંસચક્ખુસ્સ વિસયોતિ વિસયગ્ગહણં ન વિસયવિસેસદસ્સનત્થં, અથ ખો યાદિસે વિસયે આનુભાવગોચરવિસેસા હોન્તિ, તાદિસસ્સ રૂપવિસયસ્સ દસ્સનત્થન્તિ દીપેતિ, સદિસસ્સ વા વિસયસ્સ આનુભાવગોચરવિસેસોવ વિસેસં.

ન ચ મંસચક્ખુમેવ દિબ્બચક્ખૂતિ ઇચ્છતીતિ ધમ્મુપત્થદ્ધકાલે પુરિમં મંસચક્ખુમેવાતિ ન ઇચ્છતીતિ અધિપ્પાયો. **મંસચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદો મગ્ગો**તિ મંસચક્ખુપચ્ચયતાદસ્સનત્થમેવ વુત્તં, ન તેન અનુપાદિન્નતાસાધનત્થં. **રૂપાવચરિકાન**ન્તિ રૂપાવચરજ્ઝાનપચ્ચયેન ઉપ્પન્નાનિ મહાભૂતાનિ રૂપાવચરિકાનીતિ સો ઇચ્છતીતિ અધિપ્પાયો. એસ નયો "**અરૂપાવચરિકાન**"ન્તિ એત્થાપિ. **અરૂપાવચરક્ખણે રૂપાવચરચિત્તસ્સ અભાવા પટિક્ખિપતી**તિ તસ્મિંયેવ ખણે રૂપાવચરં હુત્વા અરૂપાવચરં ન જાતન્તિ પટિક્ખિપતીતિ અધિપ્પાયો.

૩૭૪. કિઞ્ચાપિ દિબ્બચક્ખુનો ધમ્મુપત્થદ્ધસ્સ પઞ્ઞાચક્ખુભાવં ન ઇચ્છતિ, યેન તીણિ ચક્ખૂનિ ધમ્મુપત્થમ્ભેન ચક્ખુન્તરભાવં વદતો ભવેય્યુન્તિ અધિપ્પાયો.

દિબ્બચક્ખુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. યથાકમ્મૂપગતઞાણકથાવણ્ણના

૩૭૭. **દિબ્બેન ચક્ખુના યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતી**તિ યથાકમ્મૂપગતઞાણસ્સ ઉપનિસ્સયે દિબ્બચક્ખુમ્હિ કરણનિદ્દેસો કતો, ન યથાકમ્મૂપગતજાનનકિચ્ચકે. તંકિચ્ચકેયેવ પન પરો કરણનિદ્દેસં મઞ્ઞતીતિ આહ ''**અયોનિસો ગહેત્વા**''તિ. **યથાકમ્મૂપગતઞાણમેવ દિબ્બચક્ખુન્તિ લદ્ધી**તિ ઇમિના વચનેન દિબ્બચક્ખુમેવ યથાકમ્મૂપગતઞાણન્તિ એવં ભવિતબ્બં. **એવ**-સદ્દો ચ અટ્ઠાને ઠિતો દિબ્બચક્ખુસદ્દસ્સ પરતો યોજેતબ્બો. યથાકમ્મૂપગતઞાણસ્સ હિ સો દિબ્બચક્ખુતો અત્થન્તરભાવં નિવારેતિ. ન હિ દિબ્બચક્ખુસ્સ યથાકમ્મૂપગતઞાણતોતિ.

યથાકમ્મૂપગતઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. સંવરકથાવણ્ણના

૩૭૯. ચાતુમહારાજિકાનં સંવરાસંવરસબ્ભાવો આટાનાટિયસુત્તેન પકાસિતોતિ ''**તાવતિંસે દેવે ઉપાદાયા**''તિ આહ. એવં સતિ સુગતિકથાયં ''તાવતિંસે સઙ્ગહિતાનં પુબ્બદેવાનં સુરાપાનં, સક્કદેવાનં સુરાપાનનિવારણં સુય્યતિ, તં તેસં સુરાપાનં અસંવરો ન હોતી''તિ વત્તબ્બં હોતિ.

સંવરકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુત્થવગ્ગો

૧. ગિહિસ્સ અરહાતિકથાવણ્ણના

૩૮૭. **ગિહિસંયોજનસમ્પયુત્તતાયા**તિ એતેન ગિહિછન્દરાગસમ્પયુત્તતાય એવ ''**ગિહી**''તિ વુચ્ચતિ, ન બ્યઞ્જનમત્તેનાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ.

ગિહિસ્સ અરહાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ઉપપત્તિકથાવણ્ણના

૩૮૮. **અયોનિસો**તિ ઓપપાતિકો હોતિ, તત્થ તસ્સાયેવૂપપત્તિયા પરિનિબ્બાયીતિ અત્થં ગહેત્વાતિ અધિપ્પાયો.

ઉપપત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. સમન્નાગતકથાવણ્ણના

૩૯૩. સમન્નાગતકથાયં પત્તિં સન્ધાય પટિજાનન્તો ચતૂહિ ખન્ધેહિ વિય સમન્નાગમં ન વદતીતિ તસ્સ ચતૂહિ ફસ્સાદીહિ સમન્નાગમપ્પસઙ્ગો યથા હોતિ, તં વત્તબ્બં.

સમન્નાગતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથાવણ્ણના

૩૯૭. ઇમિનાવ નયેનાતિ ''તત્થ દ્વે સમન્નાગમા''તિઆદિ સબ્બં યોજેતબ્બં. તત્થ પત્તિધમ્મો નામ રૂપાવચરાદીસુ અઞ્ઞતરભૂમિં પઠમજ્ઝાનાદિવસેન પાપુણન્તસ્સ પઠમજ્ઝાનાદીનં પટિલાભો. નિરુદ્ધેસુપિ પઠમજ્ઝાનાદીસુ અનિરુજ્ઝનતો ચિત્તવિપ્પયુત્તો સઙ્ખારો, યેન સુપન્તો સજ્ઝાયાદિપસુતો ચ તેહિ સમન્નાગતોતિ વુચ્ચતીતિ વદન્તિ.

ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. બોધિયાબુદ્ધોતિકથાવણ્ણના

૩૯૮. તસ્માતિ યથાવુત્તસ્સ ઞાણદ્વયસ્સ બોધિભાવતો. તં અગ્ગહેત્વા પત્તિધમ્મવસેન નત્થિતાય બોધિયા સમન્નાગતો બુદ્ધોતિ યેસં લદ્ધિ, તે સન્ધાય પુચ્છા ચ અનુયોગો ચ સકવાદિસ્સાતિ યોજના દટ્ઠબ્બા.

બોધિયાબુદ્ધોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. લક્ખણકથાવણ્ણના

૪૦૨. બોધિસત્તમેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ લક્ખણસમન્નાગતેસુ અબોધિસત્તે છડ્ડેત્વા બોધિસત્તમેવ ગહેત્વા ઇદં સુત્તં વુત્તં, ન બોધિસત્તતો અઞ્ઞો લક્ખણસમન્નાગતો નત્થીતિ. નાપિ સબ્બેસં લક્ખણસમન્નાગતાનં બોધિસત્તતા, તસ્મા અસાધકન્તિ અધિપ્પાયો.

લક્ખણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. નિયામોક્કન્તિકથાવણ્ણના

૪૦૩. ઠપેત્વા પારમીપૂરણન્તિ પારમીપૂરણેનેવ તે ''બોધિયા નિયતા નરા''તિ વુચ્ચન્તીતિ દસ્સેતિ. **કેવલઞ્હિ ન**ન્તિઆદિના ચ ન નિયામકસ્સ નામ કસ્સચિ ઉપ્પન્નત્તા બ્યાકરોન્તીતિ દસ્સેતિ.

નિયામોક્કન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. સબ્બસંયોજનપ્પહાનકથાવણ્ણના

૪૧૩. નિપ્પરિયાયેનેવાતિ અવસિટ્ઠસ્સ પહાતબ્બસ્સ અભાવા ''સબ્બસંયોજનપ્પહાન''ન્તિ ઇમં પરિયાયં અગ્ગહેત્વા અરહત્તમગ્ગેન પજહનતો એવાતિ ગણ્હાતીતિ વુત્તં હોતિ. **અપ્પહીનસ્સ અભાવા**તિ અવસિટ્ઠસ્સ

પહાતબ્બસ્સ અભાવા **પટિજાનાતી**તિ વદન્તિ, તથા “**અનવસેસપ્પહાન**”ન્તિ એત્થાપિ. એવં સતિ તેન અત્તનો લદ્ધિં છડ્ડેત્વા સકવાદિસ્સ લદ્ધિયા પટિઞ્ઞાતન્તિ આપજ્જતિ.

સબ્બસંયોજનપ્પહાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુત્થવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચમવગ્ગો

૧. વિમુત્તિકથાવણ્ણના

૪૧૮. ફલઞાણં ન હોતીતિ “**વિમુત્તાની**”**તિ વા** તદઙ્ગવિમુત્તિયાદિભાવતો મગ્ગેન પહીનાનં પુન અનુપ્પત્તિતો ચ “**અવિમુત્તાની**”**તિ વા** ન વત્તબ્બાનીતિ અધિપ્પાયો. ગોત્રભુઞાણઞ્ચેત્થ વિપસ્સનાગ્ગહણેન ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

વિમુત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અસેખઞાણકથાવણ્ણના

૪૨૧. ન પનેતં અસેખન્તિ એતેન અસેખવિસયત્તા અસેખમેવ ઞાણન્તિ પરસ્સ લદ્ધિ, ન પન અસેખસ્સાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ.

અસેખઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. વિપરીતકથાવણ્ણના

૪૨૪. ન પથવીયેવાતિ લક્ખણપથવીયેવ, સસમ્ભારપથવીયેવ વા ન હોતીતિ અત્થો. **અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિઆદિવિપરિયેસો પન વિપરીતઞાણં નામા**તિ અઞ્ઞાણેપિ ઞાણવોહારં આરોપેત્વા વદતીતિ દટ્ઠબ્બં.

વિપરીતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિયામકથાવણ્ણના

૪૨૮-૪૩૧. ઞાણં અત્થિ, યં સચ્ચાનુલોમં મગ્ગઞાણાનુગતિકં પસ્સન્તો ભગવા ‘‘ભબ્બો’’તિ જાનાતીતિ લદ્ધિ. **પઠમપઞ્હમેવ ચતુત્થં કત્વા**તિ એત્થ ‘‘નિયતસ્સ અનિયામગમનાયા’’તિ વિપરીતાનુયોગતો પભુતિ ગણેત્વા ‘‘ચતુત્થ’’ન્તિ આહ.

નિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પટિસમ્ભિદાકથાવણ્ણના

૪૩૨-૪૩૩. યંકિઞ્ચિ અરિયાનં ઞાણં, સબ્બં લોકુત્તરમેવાતિ ગણ્હન્તેનપિ સબ્બં ઞાણં પટિસમ્ભિદાતિ ન સક્કા વત્તું. અનરિયાનમ્પિ હિ ઞાણં ઞાણમેવાતિ . તસ્સ વા ઞાણતં ન ઇચ્છતીતિ વત્તબ્બં. **પથવીકસિણસમ્મુતિયં સમાપત્તિઞાણં સન્ધાયા**તિ અનરિયસ્સ એતં ઞાણં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો સિયા.

પટિસમ્ભિદાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સમ્મુતિઞાણકથાવણ્ણના

૪૩૪-૪૩૫. સચ્ચન્તિ વચનસામઞ્ઞેન ઉભયસ્સપિ સચ્ચસામઞ્ઞત્તં ગહેત્વા વદતીતિ દસ્સેન્તો "**તત્થા**"તિઆદિમાહ.

સમ્મુતિઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ચિત્તારમ્મણકથાવણ્ણના

૪૩૬-૪૩૮. ફસ્સસ્સ કુસનલક્ખણં મનસિકરોતોતિ એતેન પુરિમા વત્તબ્બપટિઞ્ઞા અનુપદધમ્મમનસિકારતો અઞ્ઞં સમુદાયમનસિકારં સન્ધાય કતાતિ દસ્સેતિ.

ચિત્તારમ્મણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અનાગતઞાણકથાવણ્ણના

૪૩૯-૪૪૦. સબ્બસ્મિમ્પીતિ ''પાટલિપુત્તસ્સ ખો''તિઆદિના અનાગતે ઞાણન્તિ વુત્તન્તિ અનાગતભાવસામઞ્ઞેન અનન્તરાનાગતેપિ ઞાણં ઇચ્છન્તીતિ વુત્તં હોતિ.

અનાગતઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. પટુપ્પન્નઞાણકથાવણ્ણના

૪૪૧-૪૪૨. વચનં નિસ્સાયાતિ અત્થતો આપન્નં વચનં, અનુજાનનવચનં વા નિસ્સાય. **સન્તતિં સન્ધાયા**તિ ભઙ્ગાનુપસ્સનાનં ભઙ્ગતો અનુપસ્સનાસન્તતિં સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો.

પટુપ્પન્નઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ફલઞાણકથાવણ્ણના

૪૪૩-૪૪૪. બુદ્ધાનં વિયાતિ યથા બુદ્ધા સબ્બપ્પકારફલપરોપરિયત્તજાનનવસેન અત્તનો એવ ચ બલેન ફલં જાનન્તિ, એવન્તિ વુત્તં હોતિ.

ફલઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાપણ્ણાસકો સમત્તો.

૬. છટ્ઠવગ્ગો

૧. નિયામકથાવણ્ણના

૪૪૫-૪૪૭. અનિયતો નામ ન હોતીતિ યથા મિચ્છત્તનિયતસ્સ ભવન્તરે અનિયતં નામ હોતિ, એવં એતસ્સ કદાચિપિ અનિયતતા ન હોતીતિ યો નિયામો, સો અસઙ્ખતોતિ અધિપ્પાયો.

નિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાવણ્ણના

૪૫૧. કારણટ્ઠેન ઠિતતાતિ કારણભાવોયેવ. એતેન ચ ધમ્માનં કારણભાવો **ધમ્મટ્ઠિતતા**તિ એતમત્થં દસ્સેતિ. તથા ''**ધમ્મનિયામતા**''તિ એત્થાપિ.

પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સચ્ચકથાવણ્ણના

૪૫૨-૪૫૪. વત્થુસચ્ચન્તિ જાતિયાદિ કામતણ્હાદિ સમ્માદિટ્ઠિઆદિ ચ. બાધનપભવનિય્યાનિકલક્ખણેહિ **લક્ખણસચ્ચં** બાધનાદિ.

સચ્ચકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. નિરોધસમાપત્તિકથાવણ્ણના

૪૫૭-૪૫૯. કરિયમાના કરીયતીતિ અરૂપક્ખન્ધાનં પવત્તમાનાનં સમથવિપસ્સનાનુક્કમેન અપ્પવત્તિ સાધીયતીતિ અત્થો. **સઙ્ખતાસઙ્ખતલક્ખણાનં પન અભાવેના**તિ વદન્તો સભાવધમ્મતં પટિસેધેતિ. **વોદાનઞ્ચ** વુટ્ઠાનપરિયાયોવ. **અસઙ્ખતભાવે કારણં ન હોતિ** સભાવધમ્મત્તાસાધકત્તાતિ અધિપ્પાયો.

નિરોધસમાપત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

છટ્ઠવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સત્તમવગ્ગો

૧. સઙ્ગહિતકથાવણ્ણના

૪૭૧-૪૭૨. સઙ્ગહિતાતિ સમ્બન્ધા.

સઙ્ગહિતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સમ્પયુત્તકથાવણ્ણના

૪૭૩-૪૭૪. નાનત્તવવત્થાનં નત્થીતિ વદન્તો ''તિલમ્હિ તેલં અનુપવિટ્ઠ''ન્તિ વચનમેવ ન યુજ્જતીતિ ''ન હેવ''ન્તિ પટિક્ખિત્તન્તિ દસ્સેતિ.

સમ્પયુત્તકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. ચેતસિકકથાવણ્ણના

૪૭૫-૪૭૭. ફસ્સાદીનં એકુપ્પાદતાદિવિરહિતા સહજાતતા નત્થીતિ આહ ''**સમ્પયુત્તસહજાતતં સન્ધાયા**''તિ.

ચેતસિકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. દાનકથાવણ્ણના

૪૭૮. દેય્યધમ્મવસેન ચોદેતુન્તિ યદિ ચેતસિકોવ ધમ્મો દાનં, ''દિય્યતીતિ દાન''ન્તિ ઇમિનાપિ અત્થેન ચેતસિકસ્સેવ દાનભાવો આપજ્જતીતિ ચોદેતુન્તિ અત્થો.

૪૭૯. અનિટ્ઠફલન્તિઆદિ અચેતસિકસ્સ ધમ્મસ્સ દાનભાવદીપનત્થં વુત્તન્તિ ફલદાનભાવદીપનત્થં ન વુત્તન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **અનિટ્ઠફલ**ન્તિઆદિના અચેતસિકસ્સ ધમ્મસ્સ ફલદાનં વુત્તં વિય હોતિ, ન દાનભાવો, તન્નિવારણત્થઞ્ચેતમાહાતિ. એવઞ્ચ કત્વા અનન્તરમેવાહ ''**ન હિ અચેતસિકો અન્નાદિધમ્મો આયતિં વિપાકં દેતી**''તિ. **ઇટ્ઠફલભાવનિયમનત્થ**ન્તિ દેય્યધમ્મો વિય કેનચિ પરિયાયેન અનિટ્ઠફલતા દાનસ્સ નત્થિ, એકન્તં પન ઇટ્ઠફલમેવાતિ નિયમનત્થન્તિ અત્થો.

ઇતરેનાતિ ''દિય્યતીતિ દાન''ન્તિ ઇમિના પરિયાયેન. **ન પન એકેનત્થેના**તિ ''દેય્યધમ્મોવ દાન''ન્તિ ઇમં સકવાદીવાદં નિવત્તેતું ''સદ્ધા હિરિય''ન્તિઆદિકં સુત્તસાધનં પરવાદીવાદે યુજ્જતિ, ''ઇધેકચ્ચો અન્નં દેતી''તિઆદિકઞ્ચ, ''ચેતસિકોવ ધમ્મો દાન''ન્તિ ઇમં નિવત્તેતું ''ચેતસિકો ધમ્મો દાન''ન્તિ ઇમં પન સાધેતું ''સદ્ધા હિરિય''ન્તિઆદિકં સકવાદીવાદે યુજ્જતિ, ''ઇધેકચ્ચો અન્નં દેતી''તિઆદિકં વા ''દેય્યધમ્મો દાન''ન્તિ સાધેતુન્તિ એવં નિવત્તનસાધનત્થનાનત્તં સન્ધાય ''ન પન એકેનત્થેના''તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તત્થ યથા પરવાદીવાદે ચ સુત્તસાધનત્થં ''ન વત્તબ્બં ચેતસિકો ધમ્મો દાન''ન્તિ પુચ્છાયં ચેતસિકોવાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો, તથા ''ન વત્તબ્બં દેય્યધમ્મો દાન''ન્તિ પુચ્છાય ચ દેય્યધમ્મોવાતિ . **દેય્યધમ્મો ઇટ્ઠફલોતિ ઇટ્ઠફલાભાવમત્તમેવ પટિક્ખિત્ત**ન્તિ એત્થ ''ઇટ્ઠફલભાવમત્તમેવ પટિક્ખિત્ત''ન્તિ પાઠેન ભવિતબ્બન્તિ . ''ઇટ્ઠફલાભાવમત્તમેવ દિસ્વા પટિક્ખિત્ત''ન્તિ વા વત્તબ્બં. **સઙ્કરભાવમોચનત્થ**ન્તિ ચેતસિકસ્સ દાતબ્બટ્ઠેન દેય્યધમ્મસ્સ ચ ઇટ્ઠફલટ્ઠેન દાનભાવમોચનત્થન્તિ વુત્તં હોતિ.

દાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાવણ્ણના

૪૮૩. પરિભોગમયં નામ ચિત્તવિપ્પયુત્તં પુઞ્ઞં અત્થીતિ લદ્ધિ. તઞ્હિ તે સન્ધાય પરિભોગમયં પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ વદન્તીતિ અધિપ્પાયો.

૪૮૫. **તસ્સાપિ વસેના**તિ તસ્સાપિ લદ્ધિયા વસેન. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં વિય એતેસમ્પિ સમોધાનં સિયાતિ પટિજાનાતીતિ વદન્તિ. પઞ્ચવિઞ્ઞાણફસ્સાદીનમેવ પન સમોધાનં સન્ધાય પટિજાનાતીતિ અધિપ્પાયો.

૪૮૬. **અપરિભુત્તેપી**તિ ઇમિના ''પટિગ્ગાહકો પટિગ્ગહેત્વા ન પરિભુઞ્જતિ છડ્ડેતી''તિઆદિકં દસ્સેતિ. અપરિભુત્તે દેય્યધમ્મે પુઞ્ઞભાવતો પરિભોગમયં પુઞ્ઞં પવડ્ઢતીતિ અયં વાદો હીયતિ. તસ્મિઞ્ચ હીને સકવાદીવાદો બલવા. ચાગચેતનાય એવ હિ પુઞ્ઞભાવો એવં સિદ્ધો હોતીતિ અધિપ્પાયો. અપરિભુત્તેપિ દેય્યધમ્મે પુઞ્ઞભાવે ચાગચેતનાય એવ પુઞ્ઞભાવોતિ આહ ''**સકવાદીવાદોવ બલવા**''તિ.

પરિભોગમયપુઞ્ઞકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઇતોદિન્નકથાવણ્ણના

૪૮૮-૪૯૧. **તેનેવ યાપેન્તી**તિ તેનેવ ચીવરાદિના યાપેન્તિ, તેનેવ વા ચીવરાદિદાનેન યાપેન્તિ, સયંકતેન કમ્મુના વિનાપીતિ અધિપ્પાયો. **ઇમિના કારણેના**તિ યદિ યં ઇતો ચીવરાદિ દિન્નં, ન તેન યાપેય્યું, કથં અનુમોદેય્યું...પે॰... સોમનસ્સં પટિલભેય્યુન્તિ લદ્ધિં પતિટ્ઠપેન્તસ્સપીતિ વુત્તં હોતિ.

ઇતોદિન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પથવીકમ્મવિપાકોતિકથાવણ્ણના

૪૯૨. **ફસ્સો સુખવેદનીયાદિભેદો હોતી**તિ ફસ્સેન સબ્બમ્પિ કમ્મવિપાકં દસ્સેત્વા પુન અત્તવજ્જેહિ સમ્પયોગદસ્સનત્થં ''**સો ચ સઞ્ઞાદયો ચા**''તિઆદિ વુત્તં. **અત્થિ ચ નેસ**ન્તિ સાવજ્જને ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસહજાતધમ્મે સન્ધાય વુત્તં. **યો તત્થ ઇટ્ઠવિપાકો, તસ્સ પત્થના**તિ ઇટ્ઠવિપાકે એવ પત્થનં કત્વા કમ્મં કરોન્તીતિ કમ્મૂપનિસ્સયભૂતમેવ પત્થનં દસ્સેતિ, પચ્ચુપ્પન્નવેદનાપચ્ચયં વા તણ્હં ઉપાદાનાદિનિબ્બત્તનવસેન દુક્ખસ્સ પભાવિતં. **મૂલતણ્હા**તિ પચ્ચુપ્પન્નવિપાકવટ્ટનિબ્બત્તકકમ્મસ્સ ઉપનિસ્સયભૂતં પુરિમતણ્હં, કમ્મસહાયં વા વિપાકસ્સ ઉપનિસ્સયભૂતં.

૪૯૩. સકસમયવસેન ચ ચોદનાય પયુજ્જમાનતં દસ્સેતું ''**તેસઞ્ચ લદ્ધિયા**''તિઆદિમાહ.

૪૯૪. **પટિલાભવસેના**તિ કમ્મે સતિ પથવિયાદીનં પટિલાભો હોતીતિ કમ્મં તંસંવત્તનિકં નામ હોતીતિ દસ્સેતિ.

પથવીકમ્મવિપાકોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. જરામરણંવિપાકોતિકથાવણ્ણના

૪૯૫. **સમ્પયોગલક્ખણાભાવા**તિ ''એકારમ્મણા''તિ ઇમસ્સ સમ્પયોગલક્ખણસ્સ અભાવાતિ અધિપ્પાયો.

૪૯૬. પરિયાયો નત્થીતિ સકવાદિના અત્તના વત્તબ્બતાય પરિયાયો નત્થીતિ અબ્યાકતાનં જરામરણસ્સ વિપાકનિવારણત્થં **અબ્યાકતવસેન પુચ્છા ન કતા**તિ દસ્સેતિ.

૪૯૭. અપરિસુદ્ધવણ્ણતા જરાયેવાતિ કેચિ, તં **અકુસલકમ્મં કમ્મસમુટ્ઠાનસ્સા**તિઆદિના રૂપસ્સેવ દુબ્બણ્ણતાદસ્સનેન સમમેવાતિ.

જરામરણંવિપાકોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અરિયધમ્મવિપાકકથાવણ્ણના

૫૦૦. વટ્ટન્તિ કમ્માદિવટ્ટં.

અરિયધમ્મવિપાકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. વિપાકોવિપાકધમ્મધમ્મોતિકથાવણ્ણના

૫૦૧. તપ્પચ્ચયાપીતિ યસ્સ વિપાકસ્સ વિપાકો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો હોતિ તપ્પચ્ચયાપિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભૂતતોપીતિ અધિપ્પાયો. **સો હી**તિઆદિના પુરિમપટિઞ્ઞાય ઇમસ્સ ચોદનસ્સ કારણભાવં દસ્સેતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયાદીસુ પચ્ચયટ્ઠેના**તિ **આદિ**-સદ્દેન સહજાતાદિપચ્ચયે સઙ્ગણ્હિત્વા તેસુ તેન તેન પચ્ચયભાવેનાતિ દસ્સેતિ.

વિપાકોવિપાકધમ્મધમ્મોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સત્તમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અટ્ઠમવગ્ગો

૧. છગતિકથાવણ્ણના

૫૦૩-૫૦૪. વણ્ણોતિ વણ્ણનિભા સણ્ઠાનઞ્ચ વુચ્ચતીતિ આહ "**સદિસરૂપસણ્ઠાના**"તિ.

છગતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અન્તરાભવકથાવણ્ણના

૫૦૫. અતિદૂરસ્સ અન્તરિતસ્સ પત્તબ્બસ્સ દેસસ્સ દસ્સનતો **દિબ્બચક્ખુકો વિય.** આકાસેન પથવન્તરટ્ઠાનાનિ ભિન્દિત્વા ગમનતો **ઇદ્ધિમા વિય. ન સહધમ્મેના**તિ યદિ સો ભવાનં અન્તરા ન સિયા, ન નામ અન્તરાભવોતિ પટિક્ખેપે કરણં નત્થીતિ અધિપ્પાયો.

૫૦૬. તત્થ જાતિજરામરણાનિ ચેવ ચુતિપટિસન્ધિપરમ્પરઞ્ચ અનિચ્છન્તોતિ એતેન ચુતિઅનન્તરં અન્તરાભવં ખન્ધાતિ, વત્તમાના જાતીતિ, માતુકુચ્છિમેવ પવિટ્ઠા અન્તરધાયમાના મરણન્તિ ન ઇચ્છતિ.

૫૦૭. યથા કામભવાદીસુ તત્થ તત્થેવ પુનપ્પુનં ચવિત્વા ઉપપત્તિવસેન ચુતિપટિસન્ધિપરમ્પરા હોતિ, એવં તં તત્થ ન ઇચ્છતીતિ દસ્સેતિ.

અન્તરાભવકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. કામગુણકથાવણ્ણના

૫૧૦. કામભવસ્સ કમનટ્ઠેન કામભવભાવો સબ્બેપિ કામાવચરા ખન્ધાદયો કામભવોતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન દટ્ઠબ્બો. ઉપાદિન્નક્ખન્ધાનમેવ પન કામભવભાવો ધાતુકથાયં દસ્સિતો, ન કમનટ્ઠેન કામભવભાવો. ‘‘**પઞ્ચિમે, ભિક્ખવે, કામગુણા’’તિ વચનમત્તં નિસ્સાયા**તિ પઞ્ચેવ કામકોટ્ઠાસા ‘‘કામો’’તિ વુત્તાતિ **કામધાતૂ**તિવચનં ન અઞ્ઞસ્સ નામન્તિ ઇમિના અધિપ્પાયેનેવં વચનમત્તં નિસ્સાયાતિ અત્થો.

કામગુણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. રૂપધાતુકથાવણ્ણના

૫૧૫-૫૧૬. રૂપધાતુકથાયં **રૂપધાતૂ**તિ વચનતો રૂપીધમ્મેહેવ રૂપધાતુયા ભવિતબ્બન્તિ લદ્ધિ દટ્ઠબ્બા. સુત્તેસુ ‘‘તયોમે ભવા’’તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫) પરિચ્છિન્નભૂમિયોવ **ભૂમિપરિચ્છેદો**, ‘‘હેટ્ઠતો અવીચિનિરયં પરિયન્તં કરિત્વા’’તિઆદિકમ્મપરિચ્છિન્દનમ્પિ (વિભ॰ ૧૮૨) વદન્તિ.

રૂપધાતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અરૂપધાતુકથાવણ્ણના

૫૧૭-૫૧૮. ઇમિનાવુપાયેનાતિ યથા હિ પુરિમકથાયં રૂપિનો ધમ્મા અવિસેસેન ‘‘રૂપધાતૂ’’તિ વુત્તા, એવમિધાપિ અરૂપિનો ધમ્મા અવિસેસેન ‘‘અરૂપધાતૂ’’તિ વુત્તાતિ તત્થ વુત્તનયો ઇધાપિ સમાનોતિ અધિપ્પાયો.

અરૂપધાતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. રૂપધાતુયાઆયતનકથાવણ્ણના

૫૧૯. ઘાનનિમિત્તાનિપીતિ ઇદં ઘાનાદિનિમિત્તાનિપીતિ વત્તબ્બં. **નિમિત્ત**ન્તિ ઘાનાદીનં ઓકાસભાવેન ઉપલક્ખિતં તથાવિધસણ્ઠાનં રૂપસમુદાયમાહ.

રૂપધાતુયાઆયતનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અરૂપેરૂપકથાવણ્ણના

૫૨૪-૫૨૬. સુખુમરૂપં અત્થિ, યતો નિસ્સરણં તં આરુપ્પન્તિ અધિપ્પાયો.

અરૂપેરૂપકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. રૂપંકમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૫૨૭-૫૩૭. પકપ્પયમાનાતિ આયૂહમાના, સમ્પયુત્તેસુ અધિકં બ્યાપારં કુરુમાનાતિ અત્થો. **પુરિમવારે**તિ ‘‘યંકિઞ્ચિ અકુસલેન ચિત્તેન સમુટ્ઠિતં રૂપં, સબ્બં તં અકુસલ’’ન્તિ ઇમં પઞ્હં વદતિ.

રૂપંકમ્મન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. જીવિતિન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૫૪૦. અરૂપજીવિતિન્દ્રિયન્તિપઞ્હે ‘‘અત્થિ અરૂપીનં ધમ્માનં આયૂ’’તિઆદિકં પઞ્હં અન્તં ગહેત્વા વદતિ. **અરૂપધમ્માનં ચિત્તવિપ્પયુત્તં જીવિતિન્દ્રિયસન્તાનં નામ અત્થીતિ ઇચ્છતી**તિ એત્થ રૂપારૂપધમ્માનં તં ઇચ્છન્તો અરૂપધમ્માનં ઇચ્છતીતિ વત્તું યુત્તોતિ ‘‘અરૂપધમ્માન’’ન્તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૫૪૧. સત્તસન્તાને રૂપિનો વા ધમ્મા હોન્તૂતિઆદિનાપિ તમેવ જીવિતિન્દ્રિયસન્તાનં વદતીતિ વેદિતબ્બં.

૫૪૨. પુબ્બાપરભાગં સન્ધાયાતિ સમાપત્તિયા આસન્નભાવતો તદાપિ સમાપન્નોયેવાતિ અધિપ્પાયો.

૫૪૪-૫૪૫. દ્વે જીવિતિન્દ્રિયાનીતિ ‘‘પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા ઇતરસ્સા’’તિ પુરિમપાઠો. ‘‘પુચ્છા પરવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સા’’તિ પચ્છિમપાઠો, સો યુત્તો.

જીવિતિન્દ્રિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. કમ્મહેતુકથાવણ્ણના

૫૪૬. સેસન્તિ પાણાતિપાતાદિકમ્મસ્સ હેતૂતિ ઇતો પુરિમં સોતાપન્નાદિઅનુયોગં વદતિ. **હન્દ હી**તિ પરવાદિસ્સેવેતં સમ્પટિચ્છનવચનન્તિ સમ્પટિચ્છાપેતુન્તિ ન સક્કા વત્તું, ‘‘કતમસ્સ કમ્મસ્સ હેતૂ’’તિ પન સકવાદી તં સમ્પટિચ્છાપેતું વદતીતિ યુજ્જેય્ય, સમ્પટિચ્છાપેતુન્તિ પન પક્ખં પટિજાનાપેતુન્તિ અત્થં અગ્ગહેત્વા પરવાદી અત્તનો લદ્ધિં સકવાદિં ગાહાપેતુન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

કમ્મહેતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અટ્ઠમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. નવમવગ્ગો

૧. આનિસંસદસ્સાવીકથાવણ્ણના

૫૪૭. વિભાગદસ્સનત્થન્તિ વિસભાગદસ્સનત્થન્તિ વુત્તં હોતિ. નાનાચિત્તવસેન પટિજાનન્તસ્સ અધિપ્પાયમદ્દનં કથં યુત્તન્તિ વિચારેતબ્બં. આરમ્મણવસેન હિ દસ્સનદ્વયં સહ વદન્તસ્સ તદભાવદસ્સનત્થં ઇદં આરદ્ધન્તિ યુત્તન્તિ. **અનુસ્સવવસેના**તિઆદિના ન કેવલં અનિચ્ચાદિઆરમ્મણમેવ ઞાણં વિપસ્સના, અથ ખો ‘‘અનુપ્પાદો ખેમ’’ન્તિઆદિકં નિબ્બાને આનિસંસદસ્સનઞ્ચાતિ દીપેતિ.

આનિસંસદસ્સાવીકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અમતારમ્મણકથાવણ્ણના

૫૪૯. **સુત્તભયેના**તિ ‘‘પારિમં તીરં ખેમં અપ્પટિભયન્તિ ખો, ભિક્ખવે, નિબ્બાનસ્સેતં અધિવચન’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૮) અસંયોજનિયાદિભાવં સન્ધાય ખેમાદિભાવો વુત્તોતિ એવમાદિના સુત્તભયેનાતિ દટ્ઠબ્બં.

અમતારમ્મણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. રૂપંસારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના

૫૫૨-૫૫૩. **આરમ્મણત્થસ્સ વિભાગદસ્સનત્થ**ન્તિ પચ્ચયટ્ઠો ઓલુબ્ભટ્ઠોતિ એવં વિભાગે વિજ્જમાને પચ્ચયોલુબ્ભાનં વિસેસાભાવં કપ્પેત્વા અકપ્પેત્વા વા સપ્પચ્ચયત્તા ઓલુબ્ભારમ્મણેનપિ સારમ્મણમેવાતિ ન ગહેતબ્બન્તિ દસ્સનત્થન્તિ વુત્તં હોતિ.

રૂપંસારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અનુસયાઅનારમ્મણાતિકથાવણ્ણના

૫૫૪-૫૫૬. **અપ્પહીનત્તાવ અત્થીતિ વુચ્ચતિ**, ન પન વિજ્જમાનત્તાતિ અધિપ્પાયો.

અનુસયાઅનારમ્મણાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. ઞાણંઅનારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના

૫૫૭-૮. **તસ્સ ઞાણસ્સા**તિ મગ્ગઞાણસ્સાતિ વદન્તિ.

ઞાણંઅનારમ્મણન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. વિતક્કાનુપતિતકથાવણ્ણના

૫૬૨. **અવિસેસેનેવા**તિ આરમ્મણસમ્પયોગેહિ દ્વીહિપીતિ અત્થો.

વિતક્કાનુપતિતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથાવણ્ણના

૫૬૩. **સબ્બસો**તિ સવિતક્કચિત્તેસુ સબ્બત્થ સબ્બદા વાતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**અન્તમસો મનોધાતુપવત્તિકાલેપી**’’તિ. **વિતક્કવિપ્ફારમત્ત**ન્તિ વિતક્કસ્સ પવત્તિમત્તન્તિ અધિપ્પાયો.

વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. નયથાચિત્તસ્સવાચાતિકથાવણ્ણના

૫૬૫. અનાપત્તીતિ વિસંવાદનાધિપ્પાયસ્સ અભાવા મુસાવાદો ન હોતીતિ વુત્તં.

નયથાચિત્તસ્સવાચાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. અતીતાનાગતસમન્નાગતકથાવણ્ણના

૫૬૮-૫૭૦. તાસૂતિ તાસુ પઞ્ઞત્તીસુ. સમન્નાગમપઞ્ઞત્તિયા **સમન્નાગતોતિ વુચ્ચતિ**, પટિલાભપઞ્ઞત્તિયા **લાભીતિ વુચ્ચતિ. સમન્નાગતોતિ વુચ્ચતિ** અયં સમન્નાગમપઞ્ઞત્તિ નામ. **લાભીતિ વુચ્ચતિ** અયં પટિલાભપઞ્ઞત્તિ નામાતિ વા અધિપ્પાયો યોજેતબ્બો.

અતીતાનાગતસમન્નાગતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નવમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. દસમવગ્ગો

૧. નિરોધકથાવણ્ણના

૫૭૧-૨. ભવઙ્ગચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેન સહેવાતિઆદિં વદન્તેન કિરિયખન્ધાનં ભઙ્ગક્ખણેન સહ ઉપપત્તેસિયા ખન્ધા ઉપ્પજ્જન્તીતિ ચ વત્તબ્બં, તથા ઉપપત્તેસિયાનં ભઙ્ગક્ખણેન સહ ઉપપત્તેસિયા, કિરિયાનં ભઙ્ગક્ખણેન સહ કિરિયાતિ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં કિરિયાચતુક્ખન્ધગ્ગહણેન ગહણં. **ઞાણન્તિ** મગ્ગઞાણં યુત્તં.

નિરોધકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સમગ્ગકથાવણ્ણના

૫૭૬. તં લક્ખણન્તિ ‘‘છ વિઞ્ઞાણા’’તિ અવત્વા ‘‘પઞ્ચવિઞ્ઞાણા ઉપ્પન્નવત્થુકા’’તિઆદિના વુત્તં લક્ખણં. ‘‘છ વિઞ્ઞાણા’’તિ અવચનં પનેત્થ ‘‘નો ચ વત રે વત્તબ્બે’’તિઆદિવચનસ્સ કારણન્તિ અધિપ્પેતં.

૫૭૭. લોકિયોતિ વિપસ્સનામગ્ગમાહ. **યં તત્થ અનિમિત્તન્તિ** ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિક્ખણે યં અનિમિત્તં ગણ્હન્તો ન નિમિત્તગ્ગાહીતિ વુત્તો, તદેવ સુઞ્ઞતન્તિ અધિપ્પાયો.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સમગ્ગકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાસાભોગાતિકથાવણ્ણના

૫૮૪-૫૮૬. કુસલાકુસલવસેન નમીતિ કુસલાકુસલભાવેન નમિત્વા પવત્તીતિ વુત્તં હોતિ. સા પન આરમ્મણપ્પકારગ્ગહણં યેન અલોભાદીહિ લોભાદીહિ ચ સમ્પયોગો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો ‘‘સુખમિતિ ચેતસો અભાગો’’તિઆદીસુ વિય.

પઞ્ચવિઞ્ઞાણસાભોગાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. દ્વીહિસીલેહીતિકથાવણ્ણના

૫૮૭-૫૮૯. ખણભઙ્ગનિરોધં, ન અપ્પવત્તિનિરોધં, સીલવીતિક્કમનિરોધં વા. **વીતિક્કમં વિયા**તિ યથા વીતિક્કમે કતે દુસ્સીલો, એવં નિરુદ્ધેપીતિ એવં વીતિક્કમેન નિન્નાનં સલ્લક્ખેન્તોતિ અત્થો.

દ્વીહિસીલેહીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. સીલંઅચેતસિકન્તિકથાવણ્ણના

૫૯૦-૫૯૪. યેન સો સીલવાયેવ નામ હોતીતિ યેન ચિત્તવિપ્પયુત્તેન ઠિતેન ઉપચયેન અકુસલાબ્યાકતચિત્તસમઙ્ગી સીલવાયેવ નામ હોતીતિ અધિપ્પાયો. **સેસમેત્થ ''દાનં અચેતસિક''ન્તિ કથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બ**ન્તિ વુત્તં, સા પન કથા મગ્ગિતબ્બા.

સીલંઅચેતસિકન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. સમાદાનહેતુકથાવણ્ણના

૫૯૮-૬૦૦. સમાદાનહેતુકથાયં \૧૦૦ **પુરિમકથાસદિસમેવા**તિ પરિભોગકથેકદેસસદિસતા દટ્ઠબ્બા.

સમાદાનહેતુકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. અવિઞ્ઞત્તિદુસ્સીલ્યન્તિકથાવણ્ણના

૬૦૩-૬૦૪. આણત્તિયા ચ પાણાતિપાતાદીસુ અઙ્ગપારિપૂરિન્તિ એકસ્મિં દિવસે આણત્તસ્સ અપરસ્મિં દિવસે પાણાતિપાતં કરોન્તસ્સ તદા સા આણત્તિ વિઞ્ઞત્તિં વિનાયેવ અઙ્ગં હોતીતિ **અવિઞ્ઞત્તિ દુસ્સીલ્ય**ન્તિ અધિપ્પાયો.

અવિઞ્ઞત્તિદુસ્સીલ્યન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દુતિયો પણ્ણાસકો સમત્તો.

૧૧. એકાદસમવગ્ગો

૪. ઞાણકથાવણ્ણના

૬૧૪-૬૧૫. ઞાણકથાયં **સેય્યથાપિ મહાસઙ્ઘિકાન**ન્તિ પુબ્બે **ઞાણંઅનારમ્મણન્તિકથાયં** (કથા॰ ૫૫૭ આદયો) વુત્તેહિ અન્ધકેહિ અઞ્ઞે ઇધ મહાસઙ્ઘિકા ભવેય્યું. **યદિ અઞ્ઞાણે વિગતે**તિઆદિના રાગવિગમો વિય વીતરાગપઞ્ઞત્તિયા અઞ્ઞાણવિગમો ઞાણીપઞ્ઞત્તિયા કારણન્તિ દસ્સેતિ. ન હિ ઞાણં અસ્સ અત્થીતિ ઞાણી, અથ

ખો અઞ્ઞાણીપટિપક્ખતો ઞાણીતિ . **યસ્મા ઞાણપટિલાભેના**તિ એત્થ ચ ઞાણપટિલાભેન અઞ્ઞાણસ્સ વિગતત્તા સો ઞાણીતિ વત્તબ્બતં આપજ્જતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઇદંદુક્ખન્તિકથાવણ્ણના

૬૧૮-૬૨૦. ઇતરો પન સકસમયેતિ પરવાદી અત્તનો સમયેતિ અત્થો.

ઇદંદુક્ખન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ઇદ્ધિબલકથાવણ્ણના

૬૨૧-૬૨૪. કમ્મસ્સ વિપાકવસેન વાતિ નિરયંવ સન્ધાય વુત્તં. તત્થ હિ અબ્બુદાદિપરિચ્છેદો તાદિસસ્સ કમ્મવિપાકસ્સ વસેન વુત્તો. **વસ્સગણનાય વા**તિ મનુસ્સે ચાતુમહારાજિકાદિદેવે ચ સન્ધાય. તેસઞ્હિ અસઙ્ખ્યેયમ્પિ કાલં વિપાકદાનસમત્થં કમ્મં વસ્સગણનાય પરિચ્છિજ્જતીતિ.

ઇદ્ધિબલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. સમાધિકથાવણ્ણના

૬૨૫-૬૨૬. સમાધાનટ્ઠેનાતિ સમં ઠપનટ્ઠેન સમાધિ નામ ચેતસિકન્તરં અત્થીતિ અગ્ગહેત્વાતિ અત્થો. **છલેના**તિ એકચિત્તક્ખણિકત્તે ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ ચ ઝાનચિત્તસ્સ ચ ન કોચિ વિસેસોતિ એતેન સામઞ્ઞમત્તેનાતિ અધિપ્પાયો.

સમાધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મટ્ઠિતતાકથાવણ્ણના

૬૨૭. અનન્તરપચ્ચયતઞ્ચેવાતિ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં અનન્તરપચ્ચયો અવિજ્જાય યા ઠિતતા તતો હોતિ, તાય ઠિતતાય અનન્તરપચ્ચયભાવસઙ્ખાતા ઠિતતા હોતીતિ અધિપ્પાયો. અનન્તરપચ્ચયગ્ગહણઞ્ચેત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભાવરહિતસ્સ એકસ્સ પચ્ચયસ્સ દસ્સનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેન હિ સબ્બો તાદિસો પચ્ચયો દસ્સિતો હોતીતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતઞ્ચા**તિ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો, સઙ્ખારા ચ અવિજ્જાય. તત્થ અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયભાવસઙ્ખાતાય ઠિતતાય સઙ્ખારાનં અવિજ્જાય પચ્ચયભાવસઙ્ખાતા ઠિતતા હોતિ, તસ્સા ચ ઇતરાતિ અધિપ્પાયો.

ધમ્મટ્ઠિતતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. અનિચ્ચતાકથાવણ્ણના

૬૨૮. **રૂપાદયો વિય પરિનિપ્ફન્નાતિ** રૂપાદીહિ સહ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝનતો પરિનિપ્ફન્નાતિ અત્થો. **અનિચ્ચતાવિભાગાનુયુઞ્જનવસેના**તિ તીસુ દણ્ડેસુ દણ્ડવોહારો વિય તીસુ લક્ખણેસુ અનિચ્ચતાવોહારો હોતીતિ તસ્સા વિભાગાનુયુઞ્જનવસેનાતિ વદન્તિ.

અનિચ્ચતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકાદસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. દ્વાદસમવગ્ગો

૧. સંવરોકમ્મન્તિકથાવણ્ણના

૬૩૦-૬૩૨. **વિપાકદ્વારન્તિ** ભવઙ્ગમનં વદતિ. **કમ્મદ્વારન્તિ** કુસલાકુસલમનં.

સંવરોકમ્મન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. કમ્મકથાવણ્ણના

૬૩૩-૬૩૫. **અબ્યાકતં સન્ધાય પટિક્ખેપો**તિ સકસમયલક્ખણેન પટિક્ખેપો કતોતિ વદન્તિ. અવિપાકચેતનાય સરૂપેન દસ્સિતાય સવિપાકાપિ દસ્સિતાયેવ નામ હોતીતિ મઞ્ઞમાનો આહ ''**સવિપાકાવિપાકચેતનં સરૂપેન દસ્સેતુ**''ન્તિ.

કમ્મકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સદ્દોવિપાકોતિકથાવણ્ણના

૬૩૬-૬૩૭. **કમ્મસમુટ્ઠાના અરૂપધમ્મા**વાતિઆદિના કમ્મસમુટ્ઠાનેસુ ચક્ખાદીસુપિ વિપાકવોહારો નત્થિ, કો પન વાદો અકમ્મસમુટ્ઠાને સદ્દેતિ દસ્સેતિ.

સદ્દોવિપાકોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. સળાયતનકથાવણ્ણના

૬૩૮-૬૪૦. **તસ્મા વિપાકો**તિ અવિસેસેન સળાયતનં વિપાકોતિ એસં લદ્ધીતિ વુત્તં હોતિ.

સળાયતનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સત્તક્ખત્તુપરમકથાવણ્ણના

૬૪૧-૬૪૫. **સત્તક્ખત્તુપરમતાનિયતો**તિ સત્તક્ખત્તુપરમતાય નિયતો. **ઇમં વિભાગન્તિ** ઇમં વિસેસં. **ત્વં પનસ્સ નિયામં ઇચ્છસી**તિ અવિનિપાતધમ્મતાફલપ્પત્તીહિ અઞ્ઞસ્મિં સત્તક્ખત્તુપરમભાવે ચ નિયામં ઇચ્છસીતિ

અત્થો.

આનન્તરિયાભાવન્તિ યેન સો ધમ્માભિસમયેન ભબ્બો નામ હોતિ, તસ્સ આનન્તરિયકમ્મસ્સ અભાવન્તિ અત્થો, પુગ્ગલસ્સ વા આનન્તરિયભાવસ્સ અભાવન્તિ. કિં પન સો અન્તરાધમ્મં અભિસમિસ્સતીતિ? કેચિ વદન્તિ ‘‘સત્તક્ખત્તુપરમો સત્તમં ભવં નાતિક્કમતિ, ઓરતો પન નત્થિ પટિસેધો’’તિ. અપરે ‘‘યો ભગવતા ञાણબલેન બ્યાકતો, તસ્સ અન્તરા અભિસમયો નામ નત્થિ, તથાપિ ભવનિયામસ્સ કસ્સચિ અભાવા ભબ્બોતિ વુચ્ચતિ. યથા કુસલા અભિञ્ઞાચેતના કદાચિ વિપાકં અદદમાનાપિ સતિ કારણે દાતું ભબ્બતાય વિપાકધમ્મધમ્મા નામ, તથા ઇન્દ્રિયાનં મુદુતાય સત્તક્ખત્તુપરમો, ન નિયામસબ્ભાવા નાપિ ભગવતા બ્યાકતત્તા, ન ચ ઇન્દ્રિયમુદુતા અભબ્બતાકરો ધમ્મોતિ ન સો અભબ્બો નામ. અભબ્બતાકરધમ્માભાવતો ચેત્થ અભબ્બતા પટિસેધિતા, ન પન અન્તરા અભિસમેતું ભબ્બતા વુત્તા. યદિ ચ સત્તક્ખત્તુપરમો અન્તરા અભિસમેય્ય, કોલંકોલો સિયા’’તિ. વિસેસં પન અકત્વા ભબ્બસભાવતાય ભબ્બોતિ વત્તું યુત્તં. **ન ભવનિયામકં કિઞ્ચી**તિ એત્થ પસ્સિત્વાતિ વચનસેસો, બ્યાકરોતીતિ વા સમ્બન્ધો.

સત્તક્ખત્તુપરમકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

દ્વાદસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. તેરસમવગ્ગો

૧. કપ્પટ્ઠકથાવણ્ણના

૬૫૪-૬૫૭. કપ્પટ્ઠકથાયં **હેટ્ઠા**તિ ઇદ્ધિબલકથાયં.

કપ્પટ્ઠકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અનન્તરાપયુત્તકથાવણ્ણના

૬૬૦-૬૬૨. અનન્તરાપયુત્તકથાયં આનન્તરિયં પયુત્તં એતેનાતિ **અનન્તરાપયુત્તો**તિ આનન્તરિયે અનન્તરાસદ્દં આરોપેત્વા અટ્ઠકથાયં અત્થો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. ‘‘અનન્તરપયુત્તો’’તિપિ પાળિ દિસ્સતિ.

અનન્તરાપયુત્તકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિયતસ્સનિયામકથાવણ્ણના

૬૬૩-૬૬૪. સેસા તેભૂમકધમ્મા અનિયતા નામાતિ એત્થ અપ્પત્તનિયામાનં ધમ્મે સન્ધાય ‘‘**તેભૂમકધમ્મા**’’તિ આહ. એતેવ હિ સન્ધાય ‘‘**તેહિ સમન્નાગતોપિ અનિયતોયેવા**’’તિ વુત્તન્તિ. ઇતિ ઇમં વોહારમત્તં ગહેત્વા ‘‘નિયતો બોધિસત્તો પચ્છિમભવિકો ભબ્બો ધમ્મં અભિસમેતું ઓક્કમિતુ’’ન્તિ અધિપ્પાયેન ‘‘નિયામં ઓક્કમતી’’તિ યેસં લદ્ધીતિ અત્થયોજના. એવં પન વોહારમત્તસબ્ભાવો ‘‘નિયતો’’તિ વચનસ્સ, ધમ્મં અભિસમેતું ભબ્બતા ચ ‘‘નિયામં ઓક્કમતી’’તિ વચનસ્સ કારણભાવેન વુત્તા હોતિ, ભબ્બતાયેવ પન ઉભયસ્સપિ કારણન્તિ

યુત્તં. **અઞ્ઞેના**તિ યદિ નિયતો નિયામં ઓક્કમેય્ય, મિચ્છત્તનિયતો સમ્મત્તનિયામં, સમ્મત્તનિયતો વા મિચ્છત્તનિયામં ઓક્કમેય્ય, ન ચ તં અત્થીતિ દસ્સનત્થન્તિ અત્થો.

નિયતસ્સનિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અસાતરાગકથાવણ્ણના

૬૭૪. અસાતરાગકથાયં **''અહો વત મે એતદેવ ભવેય્યા''તિ રજ્જના**તિ ઇમિના એવં પવત્તમાનોયેવ લોભો ઇધ ''રાગો''તિ અધિપ્પેતો, ન અઞ્ઞથાતિ દસ્સેતિ.

૬૭૫. સુત્તે પનાતિ એતસ્સ ''અધિપ્પાયો''તિ એતેન સમ્બન્ધો.

અસાતરાગકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મતણ્હાઅબ્યાકતાતિકથાવણ્ણના

૬૭૬-૬૮૦. યસ્મા ધમ્મતણ્હાતિ વુત્તા, તસ્મા અબ્યાકતાતિ કુસલેસુ ધમ્મેસુ લોકુત્તરેસુ વા સબ્બેસુ તણ્હા ''ધમ્મતણ્હા''તિ ગહેત્વા યસ્મા સા તણ્હા, તસ્મા કુસલા ન હોતિ, યસ્મા પન ધમ્મે પવત્તા, તસ્મા અકુસલા ન હોતીતિ અબ્યાકતાતિ લદ્ધીતિ દસ્સેતિ. **તીહિ કોટ્ઠાસેહિ છપિ તણ્હા સંખિપિત્વા દસ્સિતા**, તસ્મા ધમ્મતણ્હાપિ કામતણ્હાદિભાવતો ન અબ્યાકતાતિ અધિપ્પાયો.

ધમ્મતણ્હાઅબ્યાકતાતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તેરસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. ચુદ્દસમવગ્ગો

૧. કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથાવણ્ણના

૬૮૬-૬૯૦. **તન્તિ** કુસલં અકુસલઞ્ચાતિ વિસું સમ્બન્ધો દટ્ઠબ્બો. **તં** ઉભયન્તિ વા વચનસેસો. **પટિસન્દહતી**તિ ઘટેતિ, અનન્તરં ઉપ્પાદેતીતિ વુત્તં હોતિ.

કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સળાયતનુપ્પત્તિકથાવણ્ણના

૬૯૧-૬૯૨. કેચિ વાદિનો ''અઙ્કુરે સાખાવિટપાદિસમ્પન્નાનં રુક્ખાદીનં બીજમત્તં આવિભાવં ગચ્છતી''તિ વદન્તીતિ તેસં વાદં નિદસ્સનં કરોન્તો આહ **''સમ્પન્નસાખાવિટપાન''**ન્તિઆદિ.

સળાયતનુપ્પત્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અનન્તરપચ્ચયકથાવણ્ણના

૬૯૩-૬૯૭. ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ સોતવિઞ્ઞાણન્તિ એત્થ ‘‘લદ્ધિવસેન પટિજાનાતી’’તિ અનન્તરુપ્પત્તિં સલ્લક્ખેન્તોપિ ન સો ચક્ખુમ્હિ રૂપારમ્મણં સોતવિઞ્ઞાણં ઇચ્છતિ, અથ ખો સોતમ્હિયેવ સદ્દારમ્મણન્તિ અનન્તરૂપલદ્ધિવસેન આપન્નત્તા ‘‘પટિજાનાતી’’તિ યુત્તં વત્તું.

અનન્તરપચ્ચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અરિયરૂપકથાવણ્ણના

૬૯૮-૬૯૯. સમ્માવાચાદિ રૂપં મગ્ગો ચાતિ ઇચ્છન્તો ‘‘**અરિયરૂપ**’’ન્તિપિ વદતિ.

અરિયરૂપકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. અઞ્ઞોઅનુસયોતિકથાવણ્ણના

૭૦૦-૭૦૧. ‘‘સરાગોતિઆદિ પન તસ્મિં સમયે રાગસ્સ અપ્પહીનત્તા સરાગોતિ વત્તબ્બત’’ન્તિ પુરિમપાઠો, ‘‘**સાનુસયોતિઆદિ પન તસ્મિં સમયે અનુસયસ્સ અપ્પહીનત્તા સાનુસયોતિ વત્તબ્બત**’’ન્તિ પચ્છિમપાઠો, સો યુત્તો. સો હિ **ન અનુસયપરિયુટ્ઠાનાનં અઞ્ઞત્તં, તસ્મા તં અસાધકન્તિ** એતેન સમેતીતિ.

અઞ્ઞોઅનુસયોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. પરિયુટ્ઠાનંચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના

૭૦૨. યસ્મા અનિચ્ચાદિતો મનસિકરોતોપિ રાગાદયો ઉપ્પજ્જન્તિ, ન ચ તે વિપસ્સનાય સમ્પયુત્તા, તસ્મા પરિયુટ્ઠાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિ લદ્ધીતિ અધિપ્પાયો.

પરિયુટ્ઠાનંચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૦૩-૭૦૫. તિવિધાયાતિ કિલેસવત્થુઓકાસવસેન, કામરાગકામવિતક્કકામાવચરધમ્મવસેન વા તિવિધાય. **કિલેસકામવસેના**તિ કિલેસકામભૂતકામધાતુભાવેનાતિ વુત્તં હોતિ. **અધિપ્પાયં અસલ્લક્ખેન્તો**તિ રૂપધાતુસહગતવસેન અનુસેતીતિ, રૂપધાતુધમ્મેસુ અઞ્ઞતરભાવેન રૂપધાતુપરિયાપન્નોતિ ચ પુચ્છિતભાવં અસલ્લક્ખેન્તોતિ અત્થો.

પરિયાપન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. અબ્યાકતકથાવણ્ણના

૭૦૬-૭૦૮. દિટ્ઠિગતં ''સસ્સતો લોકોતિ ખો, વચ્છ, અબ્યાકતમેત''ન્તિ સસ્સતાદિભાવેન અકથિતત્તા ''અબ્યાકત''ન્તિ વુત્તન્તિ સમ્બન્ધો. એત્થ પન ન દિટ્ઠિગતં ''અબ્યાકત''ન્તિ વુત્તં, અથ ખો ''ઠપનીયો એસો પઞ્હો''તિ દસ્સિતં, તસ્મા સબ્બથાપિ દિટ્ઠિગતં ''અબ્યાકત''ન્તિ ન વત્તબ્બન્તિ યુત્તં.

અબ્યાકતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અપરિયાપન્નકથાવણ્ણના

૭૦૯-૭૧૦. તસ્માતિ યસ્મા દિટ્ઠિરાગાનં સમાને વિક્ખમ્ભનભાવેપિ ''વીતરાગો''તિ વુચ્ચતિ, ન પન ''વિગતદિટ્ઠિકો''તિ, તસ્મા દિટ્ઠિ લોકિયપરિયાપન્ના ન હોતીતિ અત્થં વદન્તિ. રૂપદિટ્ઠિયા અભાવા પન કામધાતુપરિયાપન્નાય દિટ્ઠિયા ભવિતબ્બં. યદિ ચ પરિયાપન્ના સિયા, તથા ચ સતિ કામરાગો વિય ઝાનલાભિનો દિટ્ઠિપિ વિગચ્છેય્યાતિ ''વિગતદિટ્ઠિકો''તિ વત્તબ્બો સિયા, ન ચ વુચ્ચતિ, તસ્મા અપરિયાપન્ના દિટ્ઠિ. ન હિ સા તસ્સ અવિગતા દિટ્ઠિ કામરાગો વિય કામદિટ્ઠિ યેન કામધાતુયા પરિયાપન્ના સિયાતિ વદતીતિ વેદિતબ્બં.

અપરિયાપન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચુદ્દસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. પન્નરસમવગ્ગો

૧. પચ્ચયતાકથાવણ્ણના

૭૧૧-૭૧૭. તસ્મા પચ્ચયતા વવત્થિતાતિ હેતુપચ્ચયભૂતસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયભાવાદિના વિય અધિપતિપચ્ચયતાદિના ચ ન ભવિતબ્બન્તિ હેતુપચ્ચયભાવોયેવેતસ્સ વવત્થિતો હોતીતિ અત્થો.

પચ્ચયતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથાવણ્ણના

૭૧૮-૭૧૯. અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારોવ ગહિતો ''નનુ અવિજ્જા સઙ્ખારેન સહજાતા''તિ વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. **સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞઅત્થિઅવિગતસમ્પયુત્તવસેના**તિ એત્થ નિસ્સયો કમભેદેન અત્થિગ્ગહણેન ગહિતો હોતીતિ ન વુત્તો, કમ્માહારા અસાધારણતાયાતિ વેદિતબ્બા. વક્ખતિ હિ ''તીણિ ઉપાદાનાનિ અવિજ્જાય સઙ્ખારા વિય તણ્હાય પચ્ચયા હોન્તી''તિ (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૭૧૮-૭૧૯), તસ્મા ઉપાદાનેહિ સમાના એવેત્થ સઙ્ખારાનં પચ્ચયતા દસ્સિતાતિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના

૭૩૨. તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાયં **સેસસત્તે સન્ધાયા**તિ નિરોધસમાપન્નતો અઞ્ઞે યેસં નિરોધસમાપત્તિયા ભવિતબ્બં, તે પઞ્ચવોકારસત્તે સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો, અસઞ્ઞસત્તાનમ્પિ ચ સઞ્ઞુપ્પાદા ચુતિં ઇચ્છન્તીતિ

સેસસબ્બસત્તે સન્ધાયાતિ વા. **સરીરપકતિન્તિ** તથારૂપો અયં કાયો, યથારૂપે કાયે પાણિસમ્ફસ્સાપિ કમન્તીતિઆદિકં.

૭૩૩-૭૩૪. સુત્તવિરોધો સિયાતિ ઇદં પરવાદિં સમ્પટિચ્છાપેત્વા વત્તબ્બં.

તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથાવણ્ણના

૭૩૫. સઞ્ઞાવિરાગવસેન પવત્તભાવના અસઞ્ઞસમાપત્તિપીતિ લદ્ધિકિત્તને સઞ્ઞાવિરાગવસેન પવત્તભાવનં ચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિં ''અસઞ્ઞસમાપત્તી''તિ અગ્ગહેત્વા સાપિ અસઞ્ઞિતા સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસમાપત્તિયેવ નામાતિ પરસ્સ લદ્ધીતિ દસ્સેતિ. **યસ્મા અસઞ્ઞસમાપત્તિં સમાપન્નસ્સ અલોભાદયો અત્થી**તિ એત્થ સકસમયસિદ્ધા ચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિ ''અસઞ્ઞસમાપત્તી''તિ વુત્તા.

૭૩૬. સઞ્ઞાવિરાગવસેન સમાપન્નત્તા અસઞ્ઞિતા, ન સઞ્ઞાય અભાવતોતિ ચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિમેવ સન્ધાય વદતિ.

અસઞ્ઞસત્તુપિકાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. કમ્મૂપચયકથાવણ્ણના

૭૩૮-૭૩૯. કમ્મેન સહજાતોતિ પઞ્હેસુ ''કમ્મૂપચયં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, ચિત્તવિપ્પયુત્તં સન્ધાય પટિજાનાતી''તિ કત્થચિ પાઠો, ''ચિત્તસમ્પયુત્તં સન્ધાય પટિક્ખિપતિ, ચિત્તવિપ્પયુત્તં સન્ધાય પટિજાનાતી''તિ અઞ્ઞત્થ. ઉભયમ્પિ વિચારેતબ્બં.

૭૪૧. તસ્માતિ તિણ્ણમ્પિ એકક્ખણે સબ્ભાવતો તિણ્ણં ફસ્સાનઞ્ચ સમોધાના ચ એકત્તં પુચ્છતીતિ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો.

કમ્મૂપચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પન્નરસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તતિયો પણ્ણાસકો સમત્તો.

૧૬. સોળસમવગ્ગો

૩. સુખાનુપ્પદાનકથાવણ્ણના

૭૪૭-૭૪૮. સુખાનુપ્પદાનકથાયં **યં એવરૂપન્તિ** યં નેવત્તનો, ન પરેસં, ન તસ્સ, એવરૂપં નામ અનુપ્પદિન્નં ભવિતું ન અરહતિ અઞ્ઞસ્સ અસક્કુણેય્યત્તાતિ લદ્ધિમત્તેન પટિજાનાતિ, ન યુત્તિયાતિ અધિપ્પાયો.

સુખાનુપ્પદાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અધિગય્હમનસિકારકથાવણ્ણના

૭૪૯-૭૫૩. તંચિત્તતાયાતિ તદેવ આરમ્મણભૂતં ચિત્તં એતસ્સાતિ તંચિત્તો, તસ્સ ભાવો તંચિત્તતા, તાય તંચિત્તતાય. તં વા આલમ્બકં આલમ્બિતબ્બઞ્ચ ચિત્તં તંચિત્તં, તસ્સ ભાવો તસ્સેવ આલમ્બકઆલમ્બિતબ્બતા તંચિત્તતા, તાય ચોદેતુન્તિ અત્થો.

અધિગય્હમનસિકારકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. રૂપંરૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથાવણ્ણના

૭૬૮-૭૭૦. રૂપંરૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથાયં **હેટ્ઠા**તિ ચુદ્દસમવગ્ગે **આગતપરિયાપન્નકથાયં** (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૭૦૩-૭૦૫). ''સમાપત્તેસિય''ન્તિઆદિ વુત્તનયમેવ. યઞ્ચેત્થ ''અત્થિ રૂપં અરૂપાવચર''ન્તિ અરૂપાવચરકમ્મસ્સ કતત્તા રૂપં વુત્તં, તત્થ ચ યં વત્તબ્બં, તં અટ્ઠમવગ્ગે **અરૂપેરૂપકથાયં** (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૫૨૪-૫૨૬) વુત્તનયમેવાતિ.

રૂપંરૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સોળસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૭. સત્તરસમવગ્ગો

૧. અત્થિઅરહતોપુઞ્ઞૂપચયકથાવણ્ણના

૭૭૬-૭૭૯. ચિત્તં અનાદિયિત્વાતિ ''કિરિયચિત્તેન દાનાદિપવત્તિસબ્ભાવતો''તિ વુત્તં કિરિયચિત્તં અબ્યાકતં અનાદિયિત્વાતિ અત્થો.

અત્થિઅરહતોપુઞ્ઞૂપચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. નત્થિઅરહતોઅકાલમચ્ચુતિકથાવણ્ણના

૭૮૦. અયોનિસો ગહેત્વાતિ અલદ્ધવિપાકવારાનમ્પિ કમ્માનં બ્યન્તીભાવં ન વદામીતિ અત્થં ગહેત્વાતિ અધિપ્પાયો. કેચિ પન ''કમ્માનં વિપાકં અપ્પટિસંવિદિત્વા પુગ્ગલસ્સ બ્યન્તીભાવં ન વદામીતિ એવં અયોનિસો અત્થં ગહેત્વા''તિ વદન્તિ.

૭૮૧. તાવ ન કમતીતિ લદ્ધિયા પટિક્ખિપતીતિ તાવ ન કમતિ, તતો પરં કમતીતિ લદ્ધિયા પટિક્ખિપતીતિ અધિપ્પાયો. એત્થ કિર ''સતિ જીવિતે જીવિતાવસેસે જીવિતા વોરોપેતી''તિ વચનતો અત્તનો ધમ્મતાય મરન્તં કોટ્ટેન્તસ્સ વા સીસં વા છિન્દન્તસ્સ નત્થિ પાણાતિપાતોતિ આચરિયા વદન્તિ. પાણો પાણસઞ્ઞિતા વધકચિત્તઉપક્કમમરણેસુ વિજ્જમાનેસુપિ ન તેન ઉપક્કમેન મતોતિ નત્થિ પાણાતિપાતોતિ અધિપ્પાયો. એવં પન મરન્તેન તેન એકચિત્તવારમ્પિ ધમ્મતામરણતો ઓરતો ન મતોતિ દુબ્બિઞ્ઞેય્યમેતં.

નત્થિઅરહતોઅકાલમચ્ચૂતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સબ્બમિદંકમ્મતોતિકથાવણ્ણના

૭૮૪. **બીજતો અઙ્કુરસ્સેવા**તિ યથા અઙ્કુરસ્સ અબીજતો નિબ્બત્તિ નત્થિ, તથા પચ્ચુપ્પન્નપવત્તસ્સપિ અકમ્મતો કમ્મવિપાકતો નિબ્બત્તિ નત્થિ, તં સન્ધાય પટિક્ખિપતીતિ અધિપ્પાયો. **દેય્યધમ્મવસેન દાનફલં પુચ્છતી**તિ દેય્યધમ્મવસેન યાય ચેતનાય તં દેતિ, તસ્સ દાનસ્સ ફલં પુચ્છતિ, ન દેય્યધમ્મસ્સાતિ વુત્તં હોતિ.

સબ્બમિદંકમ્મતોતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઇન્દ્રિયબદ્ધકથાવણ્ણના

૭૮૮. **વિનાપિ અનિચ્ચત્તેના**તિ ''યાવ દુક્ખા નિરયા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૦) વિય દુક્ખારમ્મણત્તેનપિ દુક્ખં વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

ઇન્દ્રિયબદ્ધકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. નવત્તબ્બંસઙ્ઘોદક્ખિણંવિસોધેતીતિકથાવણ્ણના

૭૯૩-૭૯૪. નવત્તબ્બંસઙ્ઘોદક્ખિણંવિસોધેતીતિકથાયં **ન ચ તાનિ દક્ખિણં વિસોધેતું સક્કોન્તી**તિ યથા પુગ્ગલો સીલપરિસોધનાદીનિ કત્વા નિરોધમ્પિ સમાપજ્જિત્વા વિસોધેતું સક્કોતિ, ન એવં મગ્ગફલાનીતિ અધિપ્પાયો, અપ્પટિગ્ગહણતોતિ વા.

નવત્તબ્બંસઙ્ઘોદક્ખિણંવિસોધેતીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાવણ્ણના

૮૦૦-૮૦૧. દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાયં **વિસુજ્ઝેય્યા**તિ એતસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો ''**મહપ્ફલા ભવેય્યા**''તિ આહ. **દાયકસ્સેવ ચિત્તવિસુદ્ધિ વિપાકદાયિકા હોતી**તિ પટિગ્ગાહકનિરપેક્ખા પટિગ્ગાહકેન પચ્ચયભૂતેન વિના દાયકેનેવ મહાવિપાકચેતનત્તં આપાદિકા, પટિગ્ગાહકનિરપેક્ખા વિપાકદાયિકા હોતીતિ અધિપ્પાયો. **અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ કારકોતિ યદિ દાયકસ્સ દાનચેતના નામ પટિગ્ગાહકેન કતા ભવેય્ય, યુત્તરૂપં સિયા**તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ લદ્ધિકિત્તને ''દાયકેન દાનં દિન્નં, પટિગ્ગાહકેન વિપાકો નિબ્બત્તિતોતિ અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ કારકો ભવેય્યા''તિ વુત્તન્તિ? સચ્ચમેતં, પટિગ્ગાહકેન વિપાકનિબ્બત્તનમ્પિ પન દાનચેતનાનિબ્બત્તનેન યદિ ભવેય્ય, એવં સતિ અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સ કારકોતિ યુત્તરૂપં સિયાતિ અધિપ્પાયો.

દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સત્તરસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. અટ્ઠારસમવગ્ગો

૧. મનુસ્સલોકકથાવણ્ણના

૮૦૨-૮૦૩. **અયોનિસો**તિ ‘‘તુસિતપુરં સન્ધાયા’’તિઆદિકં ગહણં સન્ધાયાહ.

મનુસ્સલોકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ધમ્મદેસનાકથાવણ્ણના

૮૦૪-૮૦૬. તસ્સ ચ દેસનં સમ્પટિચ્છિત્વા સયમેવ ચ આયસ્મતા આનન્દત્થેરેન દેસિતોતિ વદતિ.

ધમ્મદેસનાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઝાનસઙ્કન્તિકથાવણ્ણના

૮૧૩-૮૧૬. ઝાનસઙ્કન્તિકથાયં **ઉપ્પટિપાટિયા**તિ પઠમજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય વિતક્કવિચારા આદીનવતો મનસિકાતબ્બા, તતો દુતિયજ્ઝાનેન ભવિતબ્બન્તિ એવં યો ઉપચારાનં ઝાનાનઞ્ચ અનુક્કમો, તેન વિનાતિ અત્થો.

ઝાનસઙ્કન્તિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ઝાનન્તરિકકથાવણ્ણના

૮૧૭-૮૧૯. **ઝાનન્તરિકા નામ એસા**તિ પઠમજ્ઝાનાદીસુ અઞ્ઞતરભાવાભાવતો ન ઝાનં, અથ ખો દક્ખિણપુબ્બાદિદિસન્તરિકા વિય ઝાનન્તરિકા નામ એસાતિ. કતરા? યોયં અવિતક્કવિચારમત્તો સમાધીતિ યોજેતબ્બં.

ઝાનન્તરિકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ચક્ખુનારૂપંપસ્સતીતિકથાવણ્ણના

૮૨૬-૮૨૭. **પટિજાનનં સન્ધાયા**તિ ‘‘ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નિમિત્તગ્ગાહી હોતી’’તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૩૫૨) નયેન વુત્તં મનોવિઞ્ઞાણપટિજાનનં કિર સન્ધાયાતિ અધિપ્પાયો, તસ્મા ‘‘એવં સન્તે રૂપં મનોવિઞ્ઞાણં આપજ્જતીતિ મનોવિઞ્ઞાણપટિજાનનં પન રૂપદસ્સનં કથં હોતી’’તિ વિચારેતબ્બં.

ચક્ખુનારૂપંપસ્સતીતિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અટ્ઠારસમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૯. એકૂનવીસતિમવગ્ગો

૧. કિલેસપજહનકથાવણ્ણના

૮૨૮-૮૩૧. અનુપ્પન્નાયેવ નુપ્પજ્જન્તીતિ પહીના નામ હોન્તિ, તસ્મા નત્થિ કિલેસપજહનાતિ પટિક્ખિપતિ. તે પન નેવ ઉપ્પજ્જિત્વા વિગતા, નાપિ ભવિસ્સન્તિ, ન ચ ઉપ્પન્નાતિ અતીતે કિલેસે પજહતીતિઆદિ ન વત્તબ્બન્તિ દસ્સેતિ.

કિલેસપજહનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સુઞ્ઞતકથાવણ્ણના

૮૩૨. અનત્તલક્ખણં તાવ એકચ્ચન્તિ અરૂપક્ખન્ધાનં અનત્તલક્ખણં વદતિ. **એકેન પરિયાયેના**તિ અનત્તલક્ખણસ્સ જરામરણભાવપરિયાયેનાતિ વદન્તિ. રૂપક્ખન્ધાદીનઞ્હિ મા જીરતુ મા મરતૂતિ અલબ્ભનેય્યો અવસવત્તનાકારો અનત્તતા, સા અત્થતો જરામરણમેવ, તઞ્ચ ''જરામરણં દ્વીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિત''ન્તિ (ધાતુ॰ ૭૧) વુત્તત્તા અરૂપક્ખન્ધાનં જરામરણં સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નન્તિ અયમેતેસં અધિપ્પાયો.

સુઞ્ઞતકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. સામઞ્ઞફલકથાવણ્ણના

૮૩૫-૮૩૬. ફલુપ્પત્તિ ચાતિ પત્તિધમ્મં વદતિ.

સામઞ્ઞફલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. તથતાકથાવણ્ણના

૮૪૧-૮૪૩. રૂપાદિસભાવતાસઙ્ખાતાતિ એત્થ રૂપાદીનં સભાવતાતિ રૂપાદિસભાવતાતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો. ભાવં હેસ તથતાતિ વદતિ, ન ભાવયોગન્તિ.

તથતાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. કુસલકથાવણ્ણના

૮૪૪-૮૪૬. અનવજ્જભાવમત્તેનેવ નિબ્બાનં કુસલન્તિ યંકિઞ્ચિ કુસલં, સબ્બં તં અનવજ્જભાવમત્તેનેવ, તસ્મા નિબ્બાનં કુસલન્તિ વુત્તં હોતિ.

કુસલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. અચ્ચન્તનિયામકથાવણ્ણના

૮૪૭. **''સકિં નિમુગ્ગો નિમુગ્ગોવ હોતી''તિ સુત્તં નિસ્સાયા**તિ તાય જાતિયા લોકુત્તરસદ્ધાદીનં અનુપ્પત્તિં સન્ધાય કતં અવધારણં સંસારખાણુકભાવં સન્ધાય કતન્તિ મઞ્ઞમાનો પુથુજ્જનસ્સાયં અચ્ચન્તનિયામતા, યાયં નિયતમિચ્છાદિટ્ઠીતિ ''અત્થિ પુથુજ્જનસ્સ અચ્ચન્તનિયામતા''તિ વદતિ. વિચિકિચ્છુપ્પત્તિ નિયામન્તરુપ્પત્તિ ચ અચ્ચન્તનિયામનિવત્તકા વિચારેત્વા ગહેતબ્બા.

અચ્ચન્તનિયામકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના

૮૫૩-૮૫૬. **લોકિયાનમ્પી**તિ લોકુત્તરાનં વિય લોકિયાનમ્પિ સદ્ધાદીનંયેવ સદ્ધિન્દ્રિયાદિભાવદસ્સનેન લોકિયસદ્ધિન્દ્રિયાદિભાવં સાધેતું **સદ્ધાદીનંયેવ સદ્ધિન્દ્રિયાદિભાવદસ્સનત્થં વુત્ત**ન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઇન્દ્રિયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકૂનવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૦. વીસતિમવગ્ગો

૨. ઞાણકથાવણ્ણના

૮૬૩-૮૬૫. ઞાણકથાયં **દુક્ખં પરિજાનાતીતિ લોકુત્તરમગ્ગઞાણમેવ દીપેતી**તિ ‘‘દુક્ખં પરિજાનાતી’’તિ વદન્તો ઇદં તવ વચનં લોકુત્તરમગ્ગઞાણમેવ દીપેતિ, ન તસ્સેવ ઞાણભાવં. કસ્મા? યસ્મા ન લોકુત્તરમેવ ઞાણં, તસ્મા ન ઇદં સાધકન્તિ વુત્તં હોતિ.

ઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. નિરયપાલકથાવણ્ણના

૮૬૭-૮૬૮. **પણુન્ન**ન્તિ પણુદિતં, અનવસેસખિત્તન્તિ અત્થો.

નિરયપાલકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. તિરચ્છાનકથાવણ્ણના

૮૬૯-૮૭૧. **તસ્સ અત્થિતાય પટિઞ્ઞા**તિ તસ્સ હત્થિનાગસ્સ ચ દિબ્બયાનસ્સ ચ અત્થિતાયાતિ વિસું યોજેતબ્બં.

તિરચ્છાનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઞાણકથાવણ્ણના

૮૭૬-૮૭૭. ઞાણકથાયં **સચે તં દ્વાદસવત્થુક**ન્તિ એત્થ ચ ‘‘લોકુત્તર’’ન્તિ વચનસેસો, તં વા લોકુત્તરઞાણં સચે દ્વાદસવત્થુકન્તિ અત્થો. પરિઞ્ઞેય્યન્તિ પુબ્બભાગો, પરિઞ્ઞાતન્તિ અપરભાગો, સચ્ચઞાણં પન મગ્ગક્ખણેપિ પરિજાનનાદિકિચ્ચસાધનવસેન હોતીતિ આહ **‘‘સદ્ધિં પુબ્બભાગપરભાગેહી**’’તિ.

ઞાણકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચતુત્થો પણ્ણાસકો સમત્તો.

૨૧. એકવીસતિમવગ્ગો

૧. સાસનકથાવણ્ણના

૮૭૮. **તીસુપિ પુચ્છાસુ ચોદનત્થં વુત્તન્તિ** તીસુપિ પુચ્છાસુ ‘‘સાસન’’ન્તિઆદિવચનં વુત્તન્તિ સમુદાયા એકદેસાનં અધિકરણભાવેન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

સાસનકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઇદ્ધિકથાવણ્ણના

૮૮૩-૮૮૪. ઇદ્ધિકથાયં **અત્થિ અધિપ્પાયઇદ્ધી**તિ અધિપ્પાયવસેન ઇજ્ઝનતો અધિપ્પાયોતિ એવંનામિકા ઇદ્ધિ અત્થીતિ અત્થો.

ઇદ્ધિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ધમ્મકથાવણ્ણના

૮૮૭-૮૮૮. ધમ્મકથાયં **રૂપટ્ઠતો અઞ્ઞસ્સ રૂપસ્સ અભાવા**તિ યો રૂપસ્સ નિયામો વુચ્ચેય્ય, સો રૂપટ્ઠો નામ કોચિ રૂપતો અઞ્ઞો નત્થીતિ રૂપટ્ઠતો અઞ્ઞં રૂપઞ્ચ ન હોતિ, તસ્મા રૂપં રૂપમેવ, ન વેદનાદિસભાવન્તિ અધિપ્પાયેન ‘‘રૂપં રૂપટ્ઠેન નિયત’’ન્તિ વત્તબ્બં, ન અઞ્ઞથા રૂપટ્ઠેન નિયામેનાતિ અધિપ્પાયો. તત્થ રૂપતો અઞ્ઞસ્સ રૂપટ્ઠસ્સ અભાવે દસ્સિતે રૂપટ્ઠતો અઞ્ઞસ્સ રૂપસ્સ અભાવો દસ્સિતોયેવ નામ હોતીતિ તમેવ રૂપતો અઞ્ઞસ્સ રૂપટ્ઠસ્સ અભાવં દસ્સેન્તો ‘‘**રૂપસભાવો હી**’’તિઆદિમાહ. **એસ વોહારો**તિ રૂપસ્સ સભાવો રૂપસભાવો, રૂપસ્સ અત્થો રૂપટ્ઠોતિ એવં અઞ્ઞત્તં ગહેત્વા વિય પવત્તો રૂપસભાવવોહારો રૂપટ્ઠવોહારો વા વેદનાદીહિ નાનત્તમેવ સો સભાવોતિ નાનત્તસઞ્ઞાપનત્થં હોતીતિ અત્થો. **તસ્મા**તિ રૂપસ્સ રૂપટ્ઠેન અનઞ્ઞત્તા. ‘‘રૂપં રૂપમેવ, ન વેદનાદિસભાવ’’ન્તિ અવત્વા ‘‘**રૂપં રૂપટ્ઠેન નિયત**’’ન્તિ વદતો તઞ્ચ વચનં વુત્તપ્પકારેન સદોસં, અથ કસ્મા ‘‘રૂપઞ્હિ રૂપટ્ઠેન નિયતન્તિ રૂપં રૂપમેવ, ન વેદનાદિસભાવન્તિ અધિપ્પાયેન વત્તબ્બ’’ન્તિ વદન્તો ‘‘રૂપં રૂપટ્ઠેન નિયત’’ન્તિ પટિજાનાતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. નનુ ચેતં અત્તનાવ વુત્તં, ન પરેનાતિ પટિજાનાતીતિ ન વત્તબ્બન્તિ? ન, અત્તાનમ્પિ પરં વિય વચનતો. વત્તબ્બન્તિ વા સકવાદિના વત્તબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. યદિ ચ તેન વત્તબ્બં પટિજાનાતિ ચ સો એતમત્થન્તિ, અથ કસ્મા પટિજાનાતિ સકવાદીતિ અયમેત્થ અત્થો. **અત્થન્તરવસેના**તિ તત્થ વુત્તમેવ કારણં નિગૂહિત્વા પરેન ચોદિતન્તિ તમેવ કારણં દસ્સેત્વા ચોદનં નિવત્તેતિ. **ઇતો અઞ્ઞથા**તિ રૂપાદિસભાવમત્તં મુઞ્ચિત્વા તેન પરિકપ્પિતં નિયતં નત્થીતિ તસ્સ પરિકપ્પિતસ્સ નિવત્તનત્થં પુન તેનેવ નયેન ચોદેતું ‘‘**મિચ્છત્તનિયત**’’ન્તિઆદિમાહાતિ અત્થો.

ધમ્મકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

એકવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૨. બાવીસતિમવગ્ગો

૨. કુસલચિત્તકથાવણ્ણના

૮૯૪-૮૯૫. કુસલચિત્તકથાયં **જવનક્ખણે**તિ પરિનિબ્બાનચિત્તતો પુરિમજવનક્ખણે.

કુસલચિત્તકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. આનેઞ્જકથાવણ્ણના

૮૯૬. **ભવઙ્ગચિત્તે**તિ ભવઙ્ગપરિયોસાનત્તા ચુતિચિત્તં ''ભવઙ્ગચિત્ત''ન્તિ આહ.

આનેઞ્જકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫-૭. તિસ્સોપિકથાવણ્ણના

૮૯૮-૯૦૦. **સત્તવસ્સિકં ગબ્ભં દિસ્વા** ''ગબ્ભેયેવ અરહત્તપ્પત્તિહેતુભૂતો ઇન્દ્રિયપરિપાકો અત્થી''તિ ''અરહત્તપ્પત્તિપિ અત્થી''તિ મઞ્ઞતિ, આકાસસુપિનં દિસ્વા ''આકાસગમનાદિઅભિઞ્ઞા વિય ધમ્માભિસમયો અરહત્તપ્પત્તિ ચ અત્થી''તિ મઞ્ઞતીતિ અધિપ્પાયો.

તિસ્સોપિકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. આસેવનપચ્ચયકથાવણ્ણના

૯૦૩-૯૦૫. **ન કોચિ આસેવનપચ્ચયં આસેવતિ નામા**તિ યથા બીજં ચતુમધુરભાવં ન ગણ્હાતિ, એવં ભાવનાસઙ્ખાતં આસેવનપચ્ચયં ગણ્હન્તો આસેવન્તો નામ કોચિ નત્થીતિ અત્થો.

આસેવનપચ્ચયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ખણિકકથાવણ્ણના

૯૦૬-૯૦૭. પથવિયાદિરૂપેસુ કેસઞ્ચિ ઉપ્પાદો કેસઞ્ચિ નિરોધોતિ એવં પતિટ્ઠાનં રૂપસન્તતિયા હોતિ. ન હિ રૂપાનં અનન્તરાદિપચ્ચયા સન્તિ, યેહિ અરૂપસન્તતિયા વિય રૂપસન્તતિયા પવત્તિ સિયાતિ ચિત્તે ''ચિત્તે મહાપથવી સણ્ઠાતી''તિઆદિ ચોદિતં.

ખણિકકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બાવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૩. તેવીસતિમવગ્ગો

૧. એકાધિપ્પાયકથાવણ્ણના

૯૦૮. કરુણાધિપ્પાયેન એકાધિપ્પાયોતિ રાગાધિપ્પાયતો અઞ્ઞાધિપ્પાયોવાતિ વુત્તં હોતિ. **એકો અધિપ્પાયો**તિ એત્થ એકતોભાવે એકસદ્દો દટ્ઠબ્બો. સમાનત્થે હિ સતિ રાગાધિપ્પાયેપિ એકાધિપ્પાયેનાતિ એકાધિપ્પાયતા અત્થીતિ.

એકાધિપ્પાયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩-૭. ઇસ્સરિયકામકારિકાકથાવણ્ણના

૯૧૦-૯૧૪. ઇસ્સરિયેન યથાધિપ્પેતસ્સ કરણં **ઇસ્સરિયકામકારિકા. ગચ્છેય્યા**તિ ગબ્ભસેય્યોક્કમનં ગચ્છેય્ય. **ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતુ નામ દુક્કરકારિકા મિચ્છાદિટ્ઠિયા કરીયતી**તિ એત્થ દુક્કરકારિકા નામ ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતુ કરિયમાના મિચ્છાદિટ્ઠિયા કરીયતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો, ઇસ્સરિયકામકારિકાહેતુ નામ વિના મિચ્છાદિટ્ઠિયા કરિયમાના નત્થીતિ વા.

ઇસ્સરિયકામકારિકાકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. પતિરૂપકથાવણ્ણના

૯૧૫-૯૧૬. મેત્તાદયો સન્ધાય ''મેત્તાદયો વિય ન રાગો રાગપતિરૂપકો કોચિ અત્થીતિ રાગમેવ ગણ્હાતિ, એવં દોસેપી''તિ વદન્તિ.

પતિરૂપકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. અપરિનિપ્ફન્નકથાવણ્ણના

૯૧૭-૯૧૮. ન અનિચ્ચાદિભાવન્તિ એત્થ અનિચ્ચાદિકો ભાવો એતસ્સાતિ અનિચ્ચાદિભાવન્તિ રૂપં વુત્તં. **''ન કેવલઞ્હિ પઠમસચ્ચમેવ દુક્ખ''**ન્તિ વદન્તેન **''દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્ન''**ન્તિ દુક્ખસચ્ચં સન્ધાય પુચ્છા કતાતિ દસ્સિતં હોતિ. એવં સતિ તેન ''ચક્ખાયતનં અપરિનિપ્ફન્ન''ન્તિઆદિ ન વત્તબ્બં સિયા. ન હિ ચક્ખાયતનાદીનિ અનુપાદિન્નાનિ લોકુત્તરાનિ વા. **ત**ન્તિ ''દુક્ખઞ્ઞેવ પરિનિપ્ફન્નં, ન પન રૂપ''ન્તિ એતં રૂપસ્સ ચ દુક્ખત્તા નો વત રે વત્તબ્બેતિ અત્થો.

અપરિનિપ્ફન્નકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

તેવીસતિમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કથાવત્થુપકરણ-મૂલટીકા સમત્તા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

યમકપકરણ-મૂલટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

કથાવત્થુપકરણેન સઙ્ખેપેનેવ દેસિતેન ધમ્મેસુ વિપરીતગ્ગહણં નિવારેત્વા તેસ્વેવ ધમ્મેસુ ધમ્મસઙ્ગહાદીસુ પકાસિતેસુ ધમ્મપુગ્ગલોકાસાદિનિસ્સયાનં સન્નિટ્ઠાનસંસયાનં વસેન નાનપ્પકારકઓસલ્લત્થં યમકપકરણં આરદ્ધં, તં સમયદેસદેસકવસેનેવ દસ્સેત્વા સંવણ્ણનાક્કમઞ્ચસ્સ અનુપ્પત્તં ''આગતો ભારો અવસ્સં વહિતબ્બો''તિ સંવણ્ણનમસ્સ પટિજાનન્તો આહ ''**સઙ્ખેપેનેવા**''તિઆદિ.

તત્થ **યમસ્સ વિસયાતીતો**તિ જાતિયા સતિ મરણં હોતીતિ જાતિ, પઞ્ચ વા ઉપાદાનક્ખન્ધા યમસ્સ વિસયો, તં સમુદયપ્પહાનેન અતીતોતિ અત્થો. યમસ્સ વા રઞ્ઞો વિસયં મરણં, તસ્સ આણાપવત્તિટ્ઠાનં દેસં વા અતીતો. ''છચ્ચાભિઠાનાનિ અભબ્બ કાતુ''ન્તિ (ખુ॰ પા॰ ૬.૧૧; સુ॰ નિ॰ ૨૩૪) વુત્તાનં છન્નં અભબ્બટ્ઠાનાનં દેસકોતિ **છટ્ઠાનદેસકો** . અયમા એકેકા હુત્વા આવત્તા નીલા અમલા ચ તનુરુહા અસ્સાતિ **અયમાવત્તનીલામલતનુરુહો**.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. મૂલયમકં

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. યમકાનં વસેન દેસિતત્તાતિ ઇમિના દસસુ એકેકસ્સ યમકસમૂહસ્સ તંસમૂહસ્સ ચ સકલસ્સ પકરણસ્સ યમકાનં વસેન લદ્ધવોહારતં દસ્સેતિ.

કુસલાકુસલમૂલસઙ્ખાતાનં દ્વિન્નં અત્થાનં વસેન અત્થયમકન્તિ એતેન ''યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલા''તિ એતસ્સેવ યમકભાવો આપજ્જતીતિ ચે? નાપજ્જતિ ઞાતું ઇચ્છિતાનં દુતિયપઠમપુચ્છાસુ વુત્તાનં કુસલકુસલમૂલવિસેસાનં, કુસલમૂલકુસલવિસેસેહિ વા ઞાતું ઇચ્છિતાનં પઠમદુતિયપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતાનં કુસલકુસલમૂલાનં વસેન અત્થયમકભાવસ્સ વુત્તત્તા. ઞાતું ઇચ્છિતાનઞ્હિ વિસેસાનં વિસેસવન્તાપેક્ખાનં, તંવિસેસવતં વા ધમ્માનઞ્ચ વિસેસાપેક્ખાનં એત્થ પધાનભાવોતિ એકેકાય પુચ્છાય એકેકો એવ અત્થો સઙ્ગહિતો હોતીતિ. અત્થસદ્દો ચેત્થ ન ધમ્મવાચકો હેતુફલાદિવાચકો વા, અથ ખો પાળિઅત્થવાચકો. તેનેવાહ ''**તેસઞ્ઞેવ અત્થાન**''ન્તિઆદિ.

તીણિપિ પદાનિ એકતો કત્વાતિ ઇદં નામપદસ્સ કુસલાદીનં સઙ્ગાહકત્તમત્તમેવ સન્ધાય વુત્તં, ન નિરવસેસસઙ્ગાહકત્તં. સબ્બકુસલાદિસઙ્ગણ્હનત્થમેવ ચ નામપદસ્સ વુત્તત્તા ''**કુસલત્તિકમાતિકાય ચતૂસુ પદેસૂ**''તિ વુત્તં.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૫૨. અઞ્ઞમઞ્ઞયમકે યે કેચિ કુસલાતિ અપુચ્છિત્વાતિ એત્થ યથા દુતિયયમકે ‘‘યે કેચિ કુસલમૂલા’’તિ અપુચ્છિત્વા ‘‘યે કેચિ કુસલા’’તિ પુચ્છા કતા, એવમિધાપિ ‘‘યે કેચિ કુસલા’’તિ પુચ્છા કાતબ્બા સિયા પુરિમયમકવિસિટ્ઠં અપુબ્બં ગહેત્વા પચ્છિમયમકસ્સ અપ્પવત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. ‘‘પટિલોમપુચ્છાનુરૂપભાવતો’’તિ કેચિ. પુરિમપુચ્છાય પન અત્થવસેન કતાય તદનુરૂપાય પચ્છિમપુચ્છાય ભવિતબ્બં અનુલોમે વિગતસંસયસ્સ પટિલોમે સંસયુપ્પત્તિતો. તેન ન ચ પચ્છિમપુચ્છાનુરૂપાય પુરિમપુચ્છાય ભવિતબ્બન્તિ પુરિમોવેત્થ અધિપ્પાયો યુત્તો. **ઇમિનાપિ બ્યઞ્જનેન તસ્સેવત્થસ્સ સમ્ભવતો**તિ ઇદમેવં ન સક્કા વત્તું. ન હિ કુસલબ્યઞ્જનત્થો એવ કુસલમૂલેન એકમૂલબ્યઞ્જનત્થો, તેનેવ વિસ્સજ્જનમ્પિ અસમાનં હોતિ. કુસલબ્યઞ્જનેન હિ પુચ્છાય કતાય ‘‘અવસેસા’’તિ ઇમસ્મિં ઠાને ‘‘અવસેસા કુસલા ધમ્મા’’તિ વત્તબ્બં હોતિ, ઇતરથા અવસેસા કુસલમૂલસહજાતા ધમ્માતિ, ન ચ તાનિ વચનાનિ સમાનત્થાનિ કુસલકુસલાબ્યાકતદીપનતોતિ. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો સિયા – ‘‘યે કેચિ કુસલા’’તિ ઇમિનાપિ બ્યઞ્જનેન ‘‘યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ વુત્તબ્યઞ્જનત્થસ્સેવ સમ્ભવતો દુતિયયમકે વિય અપુચ્છિત્વા ‘‘યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ પુચ્છા કતા. ન હિ કુસલમૂલેહિ વિય કુસલમૂલેન એકમૂલેહિ અઞ્ઞે કુસલા સન્તિ, કુસલેહિ પન અઞ્ઞેપિ તે સન્તીતિ.

પટિલોમપુચ્છાવણ્ણનાયં ‘‘**કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ હિ પુચ્છાય કતાય ‘‘મૂલાનિ યાનિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વિસ્સજ્જનં કાતબ્બં ભવેય્યા**તિ વુત્તં, તમ્પિ તથા ન સક્કા વત્તું. ‘‘યે વા પન કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ ચ પુચ્છિતે ‘‘આમન્તા’’ ઇચ્ચેવ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બં. ન હિ કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલેસુ કિઞ્ચિ એકમૂલં ન હોતિ, યેન અનુલોમપુચ્છાય વિય વિભાગો કાતબ્બો ભવેય્ય. યત્થ તીણિ કુસલમૂલાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ તાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનિ એકમૂલાનિ ચ દ્વિન્નં દ્વિન્નં એકેકેન અઞ્ઞમઞ્ઞેકમૂલત્તા. યત્થ પન દ્વે ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ તાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનેવ, ન એકમૂલાનીતિ એતસ્સ ગહણસ્સ નિવારણત્થં ‘‘મૂલાનિ યાનિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તી’’તિઆદિના વિસ્સજ્જનં કાતબ્બન્તિ ચે? ન, ‘‘આમન્તા’’તિ ઇમિનાવ વિસ્સજ્જનેન તંગહણનિવારણતો અનુલોમપુચ્છાવિસ્સજ્જનેન ચ એકતો ઉપ્પજ્જમાનાનં દ્વિન્નં તિણ્ણઞ્ચ મૂલાનં અઞ્ઞમઞ્ઞેકમૂલભાવસ્સ નિચ્છિતત્તા. અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનઞ્હિ સમાનમૂલતા એવ એકમૂલવચનેન પુચ્છીયતિ, ન અઞ્ઞમઞ્ઞસમાનમૂલતા, અત્થિ ચ દ્વિન્નં મૂલાનં સમાનમૂલતા. તેસુ હિ એકેકં ઇતરેન મૂલેન તંમૂલેહિ અઞ્ઞેહિ સમાનમૂલન્તિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલત્તે પન નિચ્છિતે એકમૂલત્તસંસયાભાવતો ‘‘સબ્બે તે ધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલા’’તિ પુચ્છા ન કતાતિ દટ્ઠબ્બા. ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ મૂલા એતેસન્તિપિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, સમાનત્થેન એકં મૂલં એતેસન્તિ એકમૂલા’’તિ ઉભયમ્પિ વચનં મૂલયુત્તતમેવ વદતિ, તેનેવ ચ ઉભયત્થાપિ ‘‘કુસલમૂલેના’’તિ વુત્તં. તત્થ મૂલયોગસામઞ્ઞે એકમૂલત્તે નિચ્છિતે તબ્બિસેસો અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલભાવો ન નિચ્છિતો હોતીતિ અનુલોમપુચ્છા પવત્તા, મૂલયોગવિસેસે પન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલત્તે નિચ્છિતે ન વિના એકમૂલત્તેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલત્તં અત્થીતિ મૂલયોગસામઞ્ઞં એકમૂલત્તં નિચ્છિતમેવ હોતિ, તસ્મા ‘‘એકમૂલા’’તિ પુચ્છં અકત્વા યથા કુસલમૂલવચનં એકમૂલવચનઞ્ચ કુસલભાવદીપકં ન હોતીતિ કુસલભાવે સંસયસબ્ભાવા પઠમદુતિયયમકેસુ ‘‘સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા’’તિ પટિલોમપુચ્છા કતા, એવં અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલવચનં કુસલભાવદીપકં ન હોતીતિ કુસલભાવે સંસયસબ્ભાવા કુસલાધિકારસ્સ ચ અનુવત્તમાનત્તા ‘‘સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા’’તિ પટિલોમપુચ્છા કતાતિ.

૫૩-૬૧. મૂલનયે વુત્તે એવ અત્થે કુસલમૂલભાવેન મૂલસ્સ વિસેસનેન સમાનેન મૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ ચ મૂલેન મૂલયોગદીપનેન ચાતિ ઇમિના પરિયાયન્તરેન પકાસેતું મૂલમૂલનયો વુત્તો. અઞ્ઞપદત્થસમાસન્તેન ક-કારેન તીસુપિ યમકેસુ મૂલયોગમેવ દીપેતું મૂલકનયો વુત્તો. મૂલમૂલકનયવચનપરિયાયો વુત્તપ્પકારોવ.

૭૪-૮૫. અબ્બોહારિકં કત્વાતિ ન એકમૂલભાવં લભમાનેહિ એકતો લબ્ભમાનત્તા સહેતુકવોહારરહિતં કત્વા. ન વા સહેતુકદુકે વિય એત્થ હેતુપચ્ચયયોગાયોગવસેન અબ્બોહારિકં કતં, અથ ખો સહેતુકવોહારમેવ લભતિ, ન અહેતુકવોહારન્તિ અબ્બોહારિકં કતં. **એકતો લબ્ભમાનકવસેના**તિ અહેતુકચિત્તુપ્પાદનિબ્બાનેહિ હેતુપચ્ચયરહિતેહિ સહ લબ્ભમાનકરૂપવસેનાતિ અત્થો.

૮૬-૯૭. યસ્સં પાળિયં ''અહેતુકં નામમૂલેન ન એકમૂલં, સહેતુકં નામમૂલેન એકમૂલ''ન્તિ (યમ॰ ૧.મૂલયમક.૮૭) પાઠો આગતો, તત્થ ''યે કેચિ નામા ધમ્મા''તિ નામાનં નિદ્ધારિતત્તા ''અહેતુકં સહેતુક''ન્તિ ચ વુત્તે ''નામ''ન્તિ ચ ઇદં વિઞ્ઞાયમાનમેવાતિ ન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. યત્થ પન ''અહેતુકં નામં, સહેતુકં નામ''ન્તિ (યમ॰ ૧.મૂલયમક.૮૭) ચ પાઠો, તત્થ સુપાકટભાવત્થં ''નામ''ન્તિ વુત્તન્તિ.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મૂલયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. ખન્ધયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૨-૩. ખન્ધયમકે છસુ કાલભેદેસુ પુગ્ગલઓકાસપુગ્ગલોકાસવસેન ખન્ધાનં ઉપ્પાદનિરોધા તેસં પરિઞ્ઞા ચ વત્તબ્બા. તે પન ખન્ધા ''રૂપક્ખન્ધો''તિઆદીહિ પઞ્ચહિ પદેહિ વુચ્ચન્તિ, તેસં દસ અવયવપદાનિ. તત્થ યો રૂપાદિઅવયવપદાભિહિતો ધમ્મો, કિં સો એવ સમુદાયપદસ્સ અત્થો. યો ચ સમુદાયપદેન વુત્તો, સો એવ અવયવપદસ્સાતિ એતસ્મિં સંસયટ્ઠાને રૂપાદિઅવયવપદેહિ વુત્તો એકદેસો સકલો વા સમુદાયપદાનં અત્થો, સમુદાયપદેહિ પન વુત્તો એકન્તેન રૂપાદિઅવયવપદાનં અત્થોતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ''ન્તિઆદિના **પદસોધનવારો** વુત્તો.

પુન ''રૂપક્ખન્ધો''તિઆદીનં સમાસપદાનં ઉત્તરપદત્થપ્પધાનત્તા પધાનભૂતસ્સ ખન્ધપદસ્સ વેદનાદિઉપપદત્થસ્સ ચ સમ્ભવતો યથા ''રૂપક્ખન્ધો''તિ એતસ્મિં પદે રૂપાવયવપદેન વુત્તસ્સ રૂપક્ખન્ધભાવો હોતિ રૂપસદ્દસ્સ ખન્ધસદ્દસ્સ ચ સમાનાધિકરણભાવતોતિ, એવં તત્થ પધાનભૂતેન ખન્ધાવયવપદેન વુત્તસ્સ વેદનાક્ખન્ધાદિભાવો હોતિ ખન્ધપદેન વેદનાદિપદાનં સમાનાધિકરણત્તાતિ એતસ્મિં સંસયટ્ઠાને ખન્ધાવયવપદેન વુત્તો ધમ્મો કોચિ કેનચિ સમુદાયપદેન વુચ્ચતિ, ન સબ્બો સબ્બેનાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદિના **પદસોધનમૂલચક્કવારો** વુત્તો. એવઞ્ચ દસ્સેન્તેન રૂપાદિસદ્દસ્સ વિસેસનભાવો, ખન્ધસદ્દસ્સ વિસેસિતબ્બભાવો, વિસેસનવિસેસિતબ્બાનં સમાનાધિકરણભાવો ચ દસ્સિતો હોતિ.

તેનેત્થ સંસયો હોતિ – કિં ખન્ધતો અઞ્ઞમ્પિ રૂપં અત્થિ, યતો વિનિવત્તં રૂપં ખન્ધવિસેસનં હોતિ, સબ્બેવ ખન્ધા કિં ખન્ધવિસેસનભૂતેન રૂપેન વિસેસિતબ્બાતિ, કિં પન તં ખન્ધવિસેસનભૂતં રૂપન્તિ? ભૂતુપાદાયરૂપં તસ્સેવ ગહિતત્તા. નિદ્દેસે ''ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો''તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા વિસ્સજ્જનં કતન્તિ. એવં એતસ્મિં સંસયટ્ઠાને ન ખન્ધતો અઞ્ઞં રૂપં અત્થિ, તેનેવ ચેતેન રૂપસદ્દેન વુચ્ચમાનં સુદ્ધેન ખન્ધસદ્દેન વુચ્ચતે, ન ચ સબ્બે ખન્ધા ખન્ધવિસેસનભૂતેન રૂપેન વિસેસિતબ્બા, તેનેવ તે વિભજિતબ્બા, એસ નયો વેદનાક્ખન્ધાદીસુપીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદિના **સુદ્ધખન્ધવારો** વુત્તો.

તતો ''રૂપં ખન્ધો''તિ એતસ્મિં અનુઞ્ઞાયમાને ''ન કેવલં અયં ખન્ધસદ્દો રૂપવિસેસનોવ, અથ ખો વેદનાદિવિસેસનો ચા''તિ રૂપસ્સ ખન્ધભાવનિચ્છયાનન્તરં ખન્ધાનં રૂપવિસેસનયોગે ચ સંસયો હોતિ. તત્થ ન સબ્બે ખન્ધા વેદનાદિવિસેસનયુત્તા, અથ ખો કેચિ કેનચિ વિસેસનેન યુઞ્જન્તીતિ દસ્સેતું **સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારો** વુત્તોતિ. એવં યેસં ઉપ્પાદાદયો વત્તબ્બા, તેસં ખન્ધાનં પણ્ણત્તિસોધનવસેન તન્નિચ્છયત્થં **પણ્ણત્તિવારો** વુત્તોતિ વેદિતબ્બો.

ચત્તારિ ચત્તારિ ચક્કાનિ બન્ધિત્વાતિ એત્થ ચક્કાવયવભાવતો ચક્કાનીતિ યમકાનિ વુત્તાનિ એકેકખન્ધમૂલાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ યમકાનિ બન્ધિત્વાતિ. ઇમિના હિ એત્થ અત્થેન ભવિતબ્બન્તિ. ચત્તારિ ચત્તારિ યમકાનિ યથા એકેકખન્ધમૂલકાનિ હોન્તિ, એવં બન્ધિત્વાતિ વા અત્થો દટ્ઠબ્બો. તત્થ ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો''તિ એવમાદિકં મૂલપદં નાભિં કત્વા ''ખન્ધા''તિ ઇદં નેમિં, ''વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદીનિ અરે કત્વા ચક્કભાવો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો, ન મણ્ડલભાવેન સમ્બજ્ઝનતો. વેદનાક્ખન્ધમૂલકાદીસુપિ હિ હેટ્ઠિમં સોધેત્વાવ પાઠો ગતો, ન મણ્ડલસમ્બન્ધેનાતિ. **તેનેવ ચ કારણેના**તિ સુદ્ધખન્ધલાભમત્તમેવ ગહેત્વા ખન્ધવિસેસને રૂપાદિમ્હિ સુદ્ધરૂપાદિમત્તતાય અટ્ઠત્વા ખન્ધવિસેસનભાવસઙ્ખાતં રૂપાદિઅત્થં દસ્સેતું ખન્ધસદ્દેન સહ યોજેત્વા ''ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના નયેન પદં ઉદ્ધરિત્વા અત્થસ્સ વિભત્તત્તાતિ અત્થો.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૨૬. **પિયરૂપં સાતરૂપન્તિ** ''ચક્ખું લોકે પિયરૂપં...પે॰... રૂપા લોકે...પે॰... ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰... ચક્ખુસમ્ફસ્સો...પે॰... ચક્ખુસમ્ફસ્સજા વેદના...પે॰... રૂપસઞ્ઞા...પે॰... રૂપસઞ્ચેતના...પે॰... રૂપતણ્હા...પે॰... રૂપવિતક્કો...પે॰... રૂપવિચારો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૩; વિભ॰ ૨૦૩) એવં વુત્તં તણ્હાવત્થુભૂતં તેભૂમકં વેદિતબ્બં, તસ્મા યં પઞ્ચક્ખન્ધસમુદાયભૂતં પિયરૂપસાતરૂપં, તં એકદેસેન રૂપક્ખન્ધો હોતીતિ આહ ''પિયરૂપં સાતરૂપં રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો''તિ. પિયસભાવતાય વા રૂપક્ખન્ધો પિયરૂપે પવિસતિ, ન રુપ્પનસભાવેનાતિ ''પિયરૂપં સાતરૂપં રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો''તિ વુત્તં. **સઞ્ઞાયમકે તાવ દિટ્ઠિસઞ્ઞા**તિ ''વિસેસો''તિ વચનસેસો. તત્થ દિટ્ઠિ એવ સઞ્ઞા દિટ્ઠિસઞ્ઞા. ''સયં સમાદાય વતાનિ જન્તુ, ઉચ્ચાવચં ગચ્છતિ સઞ્ઞસત્તો''તિ (સુ॰ નિ॰ ૭૯૮), ''સઞ્ઞાવિરત્તસ્સ ન સન્તિ ગન્થા''તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૫૩) ચ એવમાદીસુ હિ દિટ્ઠિ ચ ''સઞ્ઞા''તિ વુત્તાતિ.

૨૮. ''ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધોતિ? આમન્તા''તિ એવં ખન્ધસદ્દપ્પવત્તિયા અભાવે વેદનાક્ખન્ધસદ્દપ્પવત્તિયા ચ અભાવોતિ પણ્ણત્તિસોધનમત્તમેવ કરોતીતિ દટ્ઠબ્બં, ન અઞ્ઞધમ્મસબ્ભાવો એવેત્થ

પમાણં. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘નાયતના ન સોતાયતનન્તિ? આમન્તા’’તિઆદિં વક્ખતીતિ.

૩૯. રૂપતો અઞ્ઞે વેદનાદયોતિ એત્થ લોકુત્તરા વેદનાદયો દટ્ઠબ્બા. તે હિ પિયરૂપા ચ સાતરૂપા ચ ન હોન્તિ તણ્હાય અનારમ્મણત્તાતિ રૂપતો અઞ્ઞે હોન્તીતિ. **રૂપઞ્ચ ખન્ધે ચ ઠપેત્વા અવસેસા**તિ ઇદમ્પિ એતેહિ સદ્ધિં ન-સદ્દાનં અપ્પવત્તિમત્તમેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘ચક્ખુઞ્ચ આયતને ચ ઠપેત્વા અવસેસા ન ચેવ ચક્ખુ ન ચ આયતના’’તિઆદિં (યમ॰ ૧.આયતનયમક.૧૫) વક્ખતિ. ન હિ તત્થ અવસેસગ્ગહણેન ગય્હમાનં કિઞ્ચિ અત્થિ. યદિ સિયા, ધમ્માયતનં સિયા. વક્ખતિ હિ ‘‘ધમ્મો આયતનન્તિ? આમન્તા’’તિ (યમ॰ ૧.આયતનયમક.૧૬). તણ્હાવત્થુ ચ ન તં સિયા. યદિ સિયા, પિયરૂપસાતરૂપભાવતો રૂપં સિયા ‘‘રૂપં ખન્ધોતિ? આમન્તા’’તિ (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૪૦) વચનતો ખન્ધો ચાતિ. અટ્ઠકથાયં પન અવિજ્જમાનેપિ વિજ્જમાનં ઉપાદાય ઇત્થિપુરિસાદિગ્ગહણસબ્ભાવં સન્ધાય **અવસેસા**તિ એત્થ પઞ્ઞત્તિયા ગહણં કતન્તિ વેદિતબ્બં.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૫૦-૨૦૫. પવત્તિવારે વેદનાક્ખન્ધાદિમૂલકાનિ પચ્છિમેનેવ સહ યોજેત્વા તીણિ દ્વે એકઞ્ચ યમકાનિ વુત્તાનિ, ન પુરિમેન. કસ્મા? અમિસ્સકકાલભેદેસુ વારેસુ અત્થવિસેસાભાવતો. પુરિમસ્સ હિ પચ્છિમેન યોજિતયમકમેવ પચ્છિમસ્સ પુરિમેન યોજનાય પુચ્છાનં ઉપ્પટિપાટિયા વુચ્ચેય્ય, અત્થે પન ન કોચિ વિસેસોતિ. પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુપિ વિસેસો નત્થિ, તેન તથા યોજના ન કતાતિ. કાલભેદા પનેત્થ છ એવ વુત્તા. અતીતેન પચ્ચુપ્પન્નો, અનાગતેન પચ્ચુપ્પન્નો, અનાગતેનાતીતોતિ એતે પન તયો યથાદસ્સિતા મિસ્સકકાલભેદા એવ તયો, ન વિસું વિજ્જન્તીતિ ન ગહિતા. તત્થ તત્થ હિ પટિલોમપુચ્છાહિ અતીતેન પચ્ચુપ્પન્નાદયો કાલભેદા દસ્સિતા, તેનેવ ચ નયેન ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિ સક્કા યોજેતું. તેનેવ હિ મિસ્સકકાલભેદેસુ ચ ન પચ્છિમપચ્છિમસ્સ ખન્ધસ્સ પુરિમપુરિમેન યોજનં કત્વા યમકાનિ વુત્તાનિ, અમિસ્સકકાલભેદેસુ ગહિતનિયામેન સુખગ્ગહણત્થમ્પિ પચ્છિમપચ્છિમેનેવ યોજેત્વા વુત્તાનીતિ.

ઇમિનાયેવ ચ લક્ખણેનાતિઆદિના યેન કારણેન ‘‘પુરેપઞ્હો’’તિ ચ ‘‘પચ્છાપઞ્હો’’તિ ચ નામં વુત્તં, તં દસ્સેતિ. યસ્સ હિ સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જનં હોતિ, સો પરિપૂરેત્વા વિસ્સજ્જેતબ્બત્થસઙ્ગણ્હનતો પરિપુણ્ણપઞ્હો નામ. તંવિસ્સજ્જનસ્સ પન પુરિમકોટ્ઠાસેન સદિસત્થતાય પુરેપઞ્હો, પચ્છિમકોટ્ઠાસસદિસત્થતાય ‘‘પચ્છાપઞ્હો’’તિ ચ નામં વુત્તં. સદિસત્થતા ચ સન્નિટ્ઠાનસંસયપદવિસેસં અવિચારેત્વા એકેન પદેન સઙ્ગહિતસ્સ ખન્ધસ્સ ઉપ્પાદનિરોધલાભસામઞ્ઞમત્તેન પુરેપઞ્હે દટ્ઠબ્બા. સન્નિટ્ઠાનપદસઙ્ગહિતસ્સ વા ખન્ધસ્સ અનુઞ્ઞાતવસેન પુરેપઞ્હો વુત્તોતિ યુત્તં.

સન્નિટ્ઠાનત્થસ્સેવ પટિક્ખિપનં પટિક્ખેપો, સંસયત્થનિવારણં પટિસેધોતિ અયં પટિક્ખેપપટિસેધાનં વિસેસો. **પાળિપદમેવ હુત્વા**તિ પુચ્છાપાળિયા ‘‘નુપ્પજ્જતી’’તિ યં પદં વુત્તં, ન-કારવિરહિતં તદેવ પદં હુત્વાતિ અત્થો. તત્થ ઉપ્પત્તિનિરોધપટિસેધસ્સ પટિસેધનત્થં પાળિગતિયા વિસ્સજ્જનં ઉપ્પત્તિનિરોધાનમેવ પટિસેધનત્થં પટિસેધેન વિસ્સજ્જનં કતન્તિ વેદિતબ્બં.

ચતુન્નં પઞ્હાનં પઞ્ચન્નઞ્ચ વિસ્સજ્જનાનં સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પક્ખેપો તદેકદેસપક્ખેપવસેન વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. પરિપુણ્ણપઞ્હો એવ હિ સરૂપદસ્સનેન ચ વિસ્સજ્જનં સત્તવીસતિયા ઠાનેસુ પક્ખિપિતબ્બન્તિ.

કિં નુ સક્કા ઇતો પરન્તિ ઇતો પાળિવવત્થાનદસ્સનાદિતો અઞ્ઞો કિં નુ સક્કા કાતુન્તિ અઞ્ઞસ્સ સક્કુણેય્યસ્સ અભાવં દસ્સેતિ.

''સુદ્ધાવાસાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિત્થ વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિત્થા''તિ એતેન સુદ્ધાવાસભૂમીસુ એકભૂમિયમ્પિ દુતિયા ઉપપત્તિ નત્થીતિ ઞાપિતં હોતિ. પટિસન્ધિતો પભુતિ હિ યાવ ચુતિ, તાવ પવત્તકમ્મજસન્તાનં એકત્તેન ગહેત્વા તસ્સ ઉપ્પાદનિરોધવસેન અયં દેસના પવત્તા. તસ્મિઞ્હિ અબ્બોચ્છિન્ને કુસલાદીનઞ્ચ પવત્તિ હોતિ, વોચ્છિન્ને ચ અપ્પવત્તીતિ તેનેવ ચ ઉપ્પાદનિરોધા દસ્સિતા, તસ્મા તસ્સ એકસત્તસ્સ પટિસન્ધિઉપ્પાદતો યાવ ચુતિનિરોધો, તાવ અતીતતા નત્થિ, ન ચ તતો પુબ્બે તત્થ પટિસન્ધિવસેન કમ્મજસન્તાનં ઉપ્પન્નપુબ્બન્તિ ખન્ધદ્વયમ્પિ ''નુપ્પજ્જિત્થા''તિ વુત્તં. કસ્મા પન એતાય પાળિયા સકલેપિ સુદ્ધાવાસે દુતિયા પટિસન્ધિ નત્થીતિ ન વિઞ્ઞાયતીતિ? ઉદ્ધંસોતપાળિસબ્ભાવા. દ્વેપિ હિ પાળિયો સંસન્દેતબ્બાતિ.

''અસઞ્ઞસત્તાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ એત્થ ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ એતેન સન્નિદ્ધાનેન વિસેસિતા અસઞ્ઞસત્તાપિ સન્તીતિ તે એવ ગહેત્વા ''અસઞ્ઞસત્તાન''ન્તિ વુત્તં. તેન યે સન્નિદ્ધાનેન વજ્જિતા, તે તતો પઞ્ચવોકારં ગન્ત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, ન તેસં પુન અસઞ્ઞે ઉપપત્તિપ્પસઙ્ગો અત્થીતિ તે સન્ધાયાહ – ''પચ્છિમભવિકાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતિ વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિ (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૬૫). એત્થ કિં પઞ્ચવોકારાદિભાવો વિય પચ્છિમભવોપિ કોચિ અત્થિ, યત્થ તેસમનુપ્પત્તિ ભવિસ્સતીતિ? નત્થિ પઞ્ચવોકારાદિભવેસ્વેવ યત્થ વા તત્થ વા ઠિતાનં પચ્છિમભવિકાનં ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિ એતેન સન્નિદ્ધાનેન સઙ્ગહિતત્તા. તેસં તત્થ ઇતરાનુપ્પત્તિભાવઞ્ચ અનુજાનન્તો ''વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિ આહાતિ.

''સુદ્ધાવાસે પરિનિબ્બન્તાન''ન્તિ ઇદં સપ્પટિસન્ધિકાનં અપ્પટિસન્ધિકાનઞ્ચ સુદ્ધાવાસાનં તંતંભૂમિયં ખન્ધપરિનિબ્બાનવસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. સબ્બેસઞ્હિ તેસં તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થાતિ. યથા પન ''નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ વચનં પચ્ચુપ્પન્નેપિ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિમ્હિ પવત્તતિ, ન એવં ''ઉપ્પજ્જિત્થા''તિ વચનં પચ્ચુપ્પન્ને પવત્તતિ, અથ ખો ઉપ્પજ્જિત્વા વિગતે અતીતે એવ, તસ્મા ''પરિનિબ્બન્તાનં નુપ્પજ્જિત્થા''તિ વુત્તં ઉપ્પન્નસન્તાનસ્સ અવિગતત્તા. અનન્તા લોકધાતુયોતિ ઓકાસસ્સ અપરિચ્છિન્નત્તા ઓકાસવસેન વુચ્ચમાનાનં ઉપ્પાદનિરોધાનમ્પિ પરિચ્છેદાભાવતો સંકિણ્ણતા હોતીતિ ''યત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ સઞ્ઞાક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતીતિ? આમન્તા''તિ વુત્તં.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૨૦૬-૨૦૮. પુગ્ગલોકાસવારો લબ્ભમાનોપીતિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ઓકાસવારસ્સ અલાભે તસ્સપિ અલાભેન ભવિતબ્બન્તિ? ન, તત્થ પુગ્ગલસ્સેવ પરિઞ્ઞાવચનતો. પુગ્ગલોકાસવારેપિ હિ ઓકાસે પુગ્ગલસ્સેવ પરિઞ્ઞા વુચ્ચતિ, ન ઓકાસસ્સ. ઓકાસવારોપિ ચ યદિ વુચ્ચેય્ય, ''યત્થ રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતી''તિ ઓકાસે પુગ્ગલસ્સેવ

પરિજાનનવસેન વુચ્ચેય્ય, તસ્મા પુગ્ગલોકાસવારસ્સેવ લબ્ભમાનતા વુત્તા, ન ઓકાસવારસ્સાતિ. તેનાહ – ‘‘આમન્તા…પે॰… સિયા’’તિ.

તેનેવાતિ પવત્તે ચિત્તક્ખણવસેન તિણ્ણં અદ્ધાનં લાભતો એવ, અઞ્ઞથા ચુતિપટિસન્ધિક્ખણે રૂપક્ખન્ધપરિજાનનસ્સ અભાવા ‘‘યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનાતી’’તિ એત્થ ‘‘નત્થી’’તિ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બં સિયા, ‘‘આમન્તા’’તિ ચ કતન્તિ. સન્નિટ્ઠાનસંસયપદસઙ્ગહિતાનં પરિઞ્ઞાનં પવત્તે ચિત્તક્ખણે એવ લાભં દસ્સેન્તો ‘‘**લોકુત્તરમગ્ગક્ખણસ્મિઞ્હી**’’તિઆદિમાહ. **ન પરિજાનાતીતિ પઞ્હે પુથુજ્જનં સન્ધાય આમન્તાતિ વુત્ત**ન્તિ ઇદં પુથુજ્જનસ્સ સબ્બથા પરિઞ્ઞાકિચ્ચસ્સ અભાવતો વુત્તં. ‘‘અરહા રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનાતિ નો ચ વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિત્થ, અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અરહન્તઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા પુગ્ગલા રૂપક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનન્તિ વેદનાક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિત્થા’’તિ પન વચનેન ‘‘અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિં ઠપેત્વા અઞ્ઞો કોચિ પરિજાનાતી’’તિ વત્તબ્બો નત્થીતિ દસ્સિતં હોતિ, તેન તદવસેસપુગ્ગલે સન્ધાય ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તન્તિ વિઞ્ઞાયતીતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ખન્ધયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. આયતનયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૯. આયતનયમકાદીસુ ચ પણ્ણત્તિવારે પદસોધનવારાદીનં વચને કારણં ખન્ધયમકે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. ‘‘**એકાદસ એકાદસ કત્વા તેત્તિંસસતં યમકાની**’’તિઆદિના કેસુચિ પોત્થકેસુ ગણના લિખિતા, સા તથા ન હોતિ. ‘‘**દ્વત્તિંસસત**’’ન્તિઆદિના અઞ્ઞત્થ લિખિતા.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૧૦-૧૭. વાયનટ્ઠેનાતિ પસારણટ્ઠેન, પાકટભાવટ્ઠેન વા. ‘‘કાયો ધમ્મો’’તિ ચ વુચ્ચમાનં સબ્બં સસભાવં આયતનમેવાતિ ‘‘કાયો આયતન’’ન્તિ, ‘‘ધમ્મો આયતન’’ન્તિ ચ એત્થ ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તં. કાયવચનેન પન ધમ્મવચનેન ચ અવુચ્ચમાનં કિઞ્ચિ સસભાવં નત્થીતિ ‘‘ન કાયો નાયતનં, ન ધમ્મો નાયતન’’ન્તિ એત્થ ‘‘આમન્તા’’ઇચ્ચેવ વુત્તં.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારો

૧. ઉપ્પાદવારવણ્ણના

૧૮-૨૧. પવત્તિવારે **ચક્ખાયતનમૂલકાનિ એકાદસા**તિ પટિસન્ધિચુતિવસેન ઉપાદિન્નપવત્તસ્સ ઉપ્પાદનિરોધવચને એતસ્મિં અલબ્ભમાનવિસ્સજ્જનમ્પિ સદ્દાયતનેન સદ્ધિં યમકં પુચ્છામત્તલાભેન સઙ્ગણ્હિત્વા વદતીતિ દટ્ઠબ્બં. **છસટ્ઠિ યમકાની**તિ એત્થ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયરૂપાયતનમૂલકેસુ એકેકં સદ્દાયતનમૂલકાનિ પઞ્ચાતિ એકાદસ યમકાનિ વિસ્સજ્જનવસેન હાપેતબ્બાનિ. વક્ખતિ હિ ''સદ્દાયતનસ્સ પટિસન્ધિક્ખણે અનુપ્પત્તિતો તેન સદ્ધિં યમકસ્સ વિસ્સજ્જનમેવ નત્થી''તિ (યમ॰ અટ્ઠ॰ આયતનયમક ૧૮-૨૧).

દુતિયં કિઞ્ચાપિ પઠમેન સદિસવિસ્સજ્જનન્તિઆદિ પુગ્ગલવારમેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઓકાસવારે પન અસદિસવિસ્સજ્જનત્તા વુત્તં, ન તં સબ્બત્થ સદિસવિસ્સજ્જનન્તિ ઞાપેતું પુગ્ગલવારેપિ વિસ્સજ્જિતન્તિ. **ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનેહિ સદ્ધિં તીણિ યમકાનિ સદિસવિસ્સજ્જનાની**તિ રૂપાવચરસત્તે સન્ધાય ''સચક્ખુકાનં અગન્ધકાન''ન્તિઆદિના વિસ્સજ્જિતબ્બત્તા વુત્તં. તેસઞ્હિ વિરત્તકામકમ્મનિબ્બત્તસ્સ પટિસન્ધિબીજસ્સ એવંસભાવત્તા ઘાનાદીનિ ગન્ધાદયો ચ ન સન્તીતિ. **ઘાનાયતનયમકેન સદિસવિસ્સજ્જનત્તા**તિ ચક્ખાયતનમૂલકેસુ ઘાનાયતનયમકેન સદ્ધિં સદિસવિસ્સજ્જનત્તાતિ અત્થો. નનુ તત્થ ''સચક્ખુકાનં અઘાનકાનં ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિઆદિના વિસ્સજ્જનં પવત્તં, ઇધ પન ઘાનાયતનમૂલકેસુ ''યસ્સ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ જિવ્હાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બન્તિ નત્થિ સદિસવિસ્સજ્જનતાતિ? સચ્ચં, યથા પન તત્થ ઘાનાયતનયમકેન જિવ્હાકાયાયતનયમકાનિ સદિસવિસ્સજ્જનાનિ, એવમિધાપિ જિવ્હાકઆયાયતનયમકાનિ સદિસવિસ્સજ્જનાનિ, તસ્મા તત્થ તત્થેવ સદિસવિસ્સજ્જનતા પાળિયં અનારુળ્હતાય કારણન્તિ. નિદસ્સનભાવેન પન ગહિતં ચક્ખાયતનમૂલકાનં સદિસવિસ્સજ્જનકાનં સદિસવિસ્સજ્જનં નિદસ્સનભાવેનેવ કારણન્તિ દસ્સેન્તો ''**ઘાનાયતનયમકેન સદિસવિસ્સજ્જનત્તા**''તિ આહ. સદિસવિસ્સજ્જનતા ચેત્થ ઘાનાયતનમૂલકેસુ યેભુય્યતાય દટ્ઠબ્બા. તેસુ હિ જિવ્હાકાયાયતનયમકેસુ તિણ્ણં પુચ્છાનં ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બં , પચ્છિમપુચ્છાય ''સકાયકાનં અઘાનકાનં ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિઆદિનાતિ.

અથ વા યથા વેદનાક્ખન્ધાદિમૂલકાનં સઞ્ઞાક્ખન્ધાદિયમકાનં અમિસ્સકકાલભેદેસુ તીસુ ''આમન્તા''તિ પટિવચનવિસ્સજ્જનેન યથાવુત્તવચનસ્સ વિસ્સજ્જનભાવાનુજાનનં કત્તબ્બન્તિ અપુબ્બસ્સ વત્તબ્બસ્સ અભાવા વિસ્સજ્જનં ન કતં, એવમિધાપિ ઘાનાયતનમૂલકં જિવ્હાયતનયમકં અપુબ્બસ્સ વત્તબ્બસ્સ અભાવા પાળિં અનારુળ્હન્તિ પાકટોયમત્થો. કાયાયતનયમકં પન દુતિયપુચ્છાય વસેન વિસ્સજ્જિતબ્બં સિયા, સા ચ ચક્ખાયતનમૂલકેસુ ઘાનાયતનયમકેન સદિસવિસ્સજ્જના, તસ્મા યસ્સા પુચ્છાય વિસ્સજ્જના કાતબ્બા, તસ્સા ઘાનાયતનયમકેન સદિસવિસ્સજ્જનત્તા તંસેસાનિ પાળિં અનારુળ્હાનીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **તથા**તિ ઇદં પાળિઅનારુળ્હતાસામઞ્ઞેનેવ વુત્તં, ન કારણસામઞ્ઞેન. ઘાનજિવ્હાકાયાયતનાનં પન અગબ્ભસેય્યકેસુ પવત્તમાનાનં ગબ્ભસેય્યકેસુ ચ આયતનપારિપૂરિકાલે સહચારિતાય અવિસેસત્તા ચ અપ્પવિસેસત્તા ચ એકસ્મિં ઘાનાયતનયમકે વિસ્સજ્જિતે ઇતરાનિ દ્વે, ઘાનાયતનમૂલકેસુ ચ વિસ્સજ્જિતેસુ ઇતરદ્વયમૂલકાનિ ન વિસ્સજ્જીયન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. **રૂપાયતનમનાયતનેહિ સદ્ધિ**ન્તિ ''યસ્સ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ મનાયતનં ઉપ્પજ્જતી''તિ એતિસ્સા પુચ્છાય વુત્તેહિ રૂપાયતનમનાયતનેહિ સદ્ધિન્તિ અધિપ્પાયો. રૂપાયતનમૂલકેસુ હિ મનાયતનયમકે આદિપુચ્છાય ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બયમકેસુ આદિપુચ્છાનં સદિસવિસ્સજ્જનતા યમકાનં અવિસ્સજ્જને

કારણભાવેન વુત્તા. દુતિયપુચ્છાનઞ્હિ પટિવચનવિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બન્તિ પુબ્બે વુત્તનયેન વિસ્સજ્જનં ન કાતબ્બં, આદિપુચ્છાનઞ્ચ ન કાતબ્બન્તિ.

હેટ્ઠિમેહિ સદિસવિસ્સજ્જનત્તાતિ એત્થ ગન્ધાયતનમૂલકાનં રસફોટ્ઠબ્બયમકાનં રસાયતનમૂલકસ્સ ચ ફોટ્ઠબ્બયમકસ્સ પટિવચનવિસ્સજ્જનેનેવ ભવિતબ્બન્તિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વિસ્સજ્જનં ન કાતબ્બન્તિ યેસં કાતબ્બં, તેસં ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બમૂલકાનં મનાયતનધમ્માયતનયમકાનં ચક્ખાદિપઞ્ચાયતનમૂલકેહિ મનાયતનધમ્માયતનયમકેહિ સદિસવિસ્સજ્જનત્તાતિ અત્થો. ચક્ખાયતનાદિમૂલકાનિ સદ્દાયતનયમકાનિ સદ્દાયતનમૂલકાનિ સબ્બાનિ અવિસ્સજ્જનેનેવ અલબ્ભમાનવિસ્સજ્જનતાદસ્સનેન વિસ્સજ્જિતાનિ નામ હોન્તીતિ આહ "**છસટ્ઠિ યમકાનિ વિસ્સજ્જિતાનિ નામ હોન્તી**"તિ.

જચ્ચન્ધમ્પિ જચ્ચબધિરમ્પીતિ એત્થ ચ જચ્ચબધિરગ્ગહણેન જચ્ચન્ધબધિરો ગહિતોતિ વેદિતબ્બો. **સધાનકાનં સચક્ખુકાનન્તિ પરિપુણ્ણાયતનમેવ ઓપપાતિકં સન્ધાય વુત્તન્તિ** એત્થ **એવ**-સદ્દં **વુત્તન્તિ**-એતસ્સ પરતો યોજેત્વા યથા "સધાનકાનં અચક્ખુકાન"ન્તિ ઇદં અપરિપુણ્ણાયતનં સન્ધાય વુત્તં, ન એવં "સધાનકાનં સચક્ખુકાન"ન્તિ એતં. એતં પન પરિપુણ્ણાયતનં સન્ધાય વુત્તમેવાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. તેન જચ્ચબધિરમ્પિ સન્ધાય વુત્તતા ન વારિતા હોતીતિ.

૨૨-૨૫૪. યત્થ ચક્ખાયતનન્તિ રૂપીબ્રહ્મલોકં પુચ્છતીતિ નિયમતો તત્થ ચક્ખુસોતાનં સહુપ્પત્તિમત્તં પસ્સન્તો વદતિ, ઓકાસવારે પન તસ્મિં પુગ્ગલસ્સ અનામટ્ઠત્તા યત્થ કામધાતુયં રૂપધાતુયઞ્ચ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ સોતાયતનમ્પિ એકન્તેન ઉપ્પજ્જતીતિ "આમન્તા"તિ (યમ॰ ૧.આયતનયમક.૨૨) વુત્તં.

"યસ્સ વા પન રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા"તિ કસ્મા પટિઞ્ઞાતં, નનુ યો ગબ્ભસેય્યકભાવં ગન્ત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સતિ, તસ્સ રૂપાયતનં પટિસન્ધિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, ન પન ચક્ખાયતનન્તિ? યસ્સ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તદવત્થસ્સ પુગ્ગલસ્સ રૂપાયતનુપ્પાદતો ઉદ્ધં ચક્ખાયતનસન્તાનુપ્પાદસ્સ પવત્તિયમ્પિ ભવિસ્સન્તસ્સ પટિઞ્ઞાતબ્બત્તા. અથ કસ્મા "યસ્સ વા પન રૂપાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા"તિ પટિઞ્ઞાતં, નનુ ગબ્ભસેય્યકસ્સ પચ્છિમભવિકસ્સ ઉપપજ્જન્તસ્સ એકાદસમસત્તાહા ઓરતો ઠિતસ્સ રૂપાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ નો ચ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? તસ્મિં ભવે ભવિસ્સન્તસ્સ ઉપ્પાદસ્સ અનાગતભાવેન અવચનતો. ભવન્તરે હિ તસ્સ તસ્સ આયતનસન્તાનસ્સ યો આદિઉપ્પાદો પટિસન્ધિયં પવત્તે ચ ભવિસ્સતિ, સો અનાગતુપ્પાદો તબ્ભાવેન વુચ્ચતિ અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નાનન્તોગધત્તા. ન પન યો તસ્મિંયેવ ભવે પવત્તે ભવિસ્સતિ, સો અનાગતુપ્પાદભાવેન વુચ્ચતિ અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નન્તોગધત્તા. અદ્ધાવસેન હેત્થ કમ્મજપવત્તસ્સ પચ્ચુપ્પન્નાદિકાલભેદો અધિપ્પેતો. એવઞ્ચ કત્વા **ઇન્દ્રિયયમકે** (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૩૬૮) "યસ્સ ઇત્થિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ , તસ્સ પુરિસિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પચ્છિમભવિકાનં ઇત્થીનં ઉપપજ્જન્તીનં, યા ચ ઇત્થિયો રૂપાવચરં અરૂપાવચરં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, યા ચ ઇત્થિયો એતેનેવ ભાવેન કતિચિ ભવે દસ્સેત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, તાસં ઉપપજ્જન્તીનં તાસં ઇત્થિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તાસં પુરિસિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી"તિ વુત્તં. ન હિ તાસં સબ્બાસં તસ્મિં ભવે પવત્તે પુરિસિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ લિઙ્ગપરિવત્તનસબ્ભાવા, ભવન્તરે પન આદિઉપ્પાદસ્સ અભાવં સન્ધાય "નો ચ તાસં પુરિસિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી"તિ વુત્તં. ભવન્તરે હિ આદિઉપ્પાદસ્સ અનાગતત્તં અધિપ્પેતન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા "કતિચિ ભવે દસ્સેત્વા"તિ ભવગ્ગહણં કતન્તિ.

‘‘આયતનાનં પટિલાભો જાતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૮૮; વિભ॰ ૨૩૫) વચનતો તંતંઆયતનનિબ્બત્તકકમ્મેન ગહિતપટિસન્ધિકસ્સ અવસ્સંભાવીઆયતનસ્સ યાવ આયતનપારિપૂરિ, તાવ ઉપ્પજ્જતીતિ પન અત્થે ગય્હમાને પુચ્છાદ્વયવિસ્સજ્જનં સૂપપન્નં હોતિ. એવઞ્ચ સતિ ‘‘યસ્સ વા પન સોતાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જતીતિ? પચ્છિમભવિકાનં પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનં, યે ચ અરૂપં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, તેસં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં સોતાયતનં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તેસં ચક્ખાયતનં નુપ્પજ્જતી’’તિ એવમાદીસુ (યમ॰ ૧.આયતનયમક.૯૫) ગબ્ભસેય્યકાપિ પચ્છિમભવિકાદયો ઉપપજ્જન્તા ગહિતા હોન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા **ઇન્દ્રિયયમકે** (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૧૮૬) ‘‘યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિ ઇદમ્પિ ઉપપન્નં હોતિ. સોમનસ્સિન્દ્રિયુપ્પાદકસ્સ કમ્મસ્સ એકન્તેન ચક્ખુન્દ્રિયુપ્પાદનતો ગબ્ભેપિ યાવ ચક્ખુન્દ્રિયુપ્પત્તિ, તાવ ઉપ્પજ્જમાનતાય તસ્સા અભિનન્દિતબ્બત્તા.

યં પન ‘‘યસ્સ વા પન યત્થ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? કામાવચરા ચવન્તાનં, અઘાનકાનં કામાવચરં ઉપપજ્જન્તાનં, રૂપાવચરાનં તેસં તત્થ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તેસં તત્થ ઘાનાયતનં ઉપ્પજ્જતી’’તિ એત્થ ‘‘અઘાનકાનં કામાવચરં ઉપપજ્જન્તાન’’ન્તિ (યમ॰ ૧.આયતનયમક. ૭૬) વુત્તં, તં યે એકાદસમસત્તાહા ઓરતો કાલં કરિસ્સન્તિ, તેસં ઘાનાયતનાનિબ્બત્તકકમ્મેન ગહિતપટિસન્ધિકાનં વસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘યસ્સ યત્થ ઘાનાયતનં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તત્થ રૂપાયતનં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? કામાવચરં ઉપપજ્જન્તાનં, અઘાનકાનં કામાવચરા ચવન્તાનં, રૂપાવચરાનં તેસં તત્થ ઘાનાયતનં ન નિરુજ્ઝતિ, નો ચ તેસં તત્થ રૂપાયતનં ન નિરુજ્ઝિસ્સતી’’તિ હિ એત્થ ‘‘અઘાનકાનં કામાવચરા ચવન્તાન’’ન્તિ (યમ॰ ૧.આયતનયમક.૧૮૧) વચનં અનુપ્પન્નેયેવ ઘાનાયતને ગબ્ભસેય્યકાનં ચુતિ અત્થીતિ દીપેતિ. ન હિ કામાવચરે ગબ્ભસેય્યકતો અઞ્ઞો અઘાનકો અત્થિ **ધમ્મહદયવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૯૭૮ આદયો) ‘‘કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે કસ્સચિ અટ્ઠાયતનાનિ પાતુભવન્તી’’તિ અવુત્તત્તાતિ. અથ કસ્મા ઓપપાતિકે એવ સન્ધાય ઇધ, ઇન્દ્રિયયમકે ચ યથાદસ્સિતાસુ પુચ્છાસુ ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તન્તિ ન વિઞ્ઞાયતીતિ? યમકે સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતત્થસ્સ એકદેસે સંસયત્થસમ્ભવેન પટિવચનસ્સ અકરણતો. ભિન્દિતબ્બે હિ ન પટિવચનવિસ્સજ્જનં હોતિ. યદિ સિયા, પરિપુણ્ણવિસ્સજ્જનમેવ ન સિયાતિ. અથ કસ્મા ‘‘યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૧૮૬) ઇમિના ‘‘ગબ્ભસેય્યકાનં સોમનસ્સપટિસન્ધિ નત્થી’’તિ ન વિઞ્ઞાયતીતિ? ‘‘કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે કસ્સ દસિન્દ્રિયાનિ પાતુભવન્તિ? ગબ્ભસેય્યકાનં સત્તાનં સહેતુકાનં ઞાણસમ્પયુત્તાનં ઉપપત્તિક્ખણે દસિન્દ્રિયાનિ પાતુભવન્તિ કાયિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયં ઇત્થિન્દ્રિયં વા પુરિસિન્દ્રિયં વા જીવિતિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં વા ઉપેક્ખિન્દ્રિયં વા સદ્ધિન્દ્રિય’’ન્તિઆદિવચનતો (વિભ॰ ૧૦૧૨).

નિરોધવારે અનાગતકાલભેદે યથા તસ્સેવ ચિત્તસ્સ નિરોધો અનાગતભાવેન તસ્સ ઉપ્પત્તિક્ખણે વુત્તો, એવં તસ્સેવ કમ્મજસન્તાનસ્સ નિરોધો અનાગતભાવેન તસ્સ ઉપ્પાદે વત્તબ્બોતિ સબ્બત્થ ઉપપજ્જન્તાનં એવ સો તથા વુત્તો, ન ઉપ્પન્નાનં. ઉપ્પન્નાનં પન અઞ્ઞસ્સ અનાગતસ્સ સન્તાનસ્સ નિરોધો અનાગતભાવેન વત્તબ્બો, ન તસ્સેવ. તસ્સ હિ ઉપ્પાદાનન્તરં નિરોધો આરદ્ધો નામ હોતીતિ. તસ્મા અરહતં પવત્તે સોતસ્સ ચક્ખુસ્સ ચ ભેદે સતિપિ અનાગતકાલામસનવસેનેવ ‘‘યસ્સ ચક્ખાયતનં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ સોતાયતનં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન સોતાયતનં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખાયતનં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જનદ્વયં ઉપપન્નમેવ હોતીતિ. યસ્મા ચ ઉપપત્તિઅનન્તરં નિરોધો આરદ્ધો નામ હોતિ, તંનિટ્ઠાનભાવતો પન

ચુતિયા નિરોધવચનં, તસ્મા પવત્તે નિરુદ્ધેપિ સન્તાનેકદેસે અનિરુદ્ધં ઉપાદાય અનિટ્ઠિતનિરોધોતિ ચુતિયાવ તસ્સ નિરોધોતિ વુચ્ચતિ. વક્ખતિ હિ ''યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં નિરુજ્ઝતીતિ? આમન્તા''તિ, તેનેત્થાપિ ચુતિનિરોધે એવ ચ અધિપ્પેતે યઞ્ચ પવત્તે નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તઞ્ચ નિટ્ઠાનવસેન ચુતિયા એવ નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ વુત્તન્તિ ''આમન્તા''તિ યુત્તં પટિવચનં. ''સચક્ખુકાન''ન્તિઆદીસુ ચ ''પટિલદ્ધચક્ખુકાન''ન્તિઆદિના અત્થો વિઞ્ઞાયતીતિ.

''યસ્સ ચક્ખાયતનં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ સોતાયતનં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં, અચક્ખુકાનં ચવન્તાનં તેસં ચક્ખાયતનં ન નિરુજ્ઝતિ, નો ચ તેસં સોતાયતનં ન નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ એત્થ આરુપ્પે પચ્છિમભવિકે ઠપેત્વા સબ્બે ઉપપજ્જન્તા, અચક્ખુકા ચવન્તા ચ ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. તે હિ દુતિયકોટ્ઠાસેન સઙ્ગય્હન્તીતિ તદપેક્ખત્તા સાવસેસમિદં સબ્બવચનં અચક્ખુકવચનઞ્ચાતિ. ''આરુપ્પે પચ્છિમભવિકાન''ન્તિ એત્થ ચ અરૂપતો પઞ્ચવોકારં અગચ્છન્તા અનઞ્ઞૂપપત્તિકાપિ ''અરૂપે પચ્છિમભવિકા''ઇચ્ચેવ સઙ્ગય્હન્તીતિ વેદિતબ્બા. એસ નયો અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસૂતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આયતનયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ધાતુયમકં

૧-૧૯. લબ્ભમાનાનન્તિ ઇદં પવત્તિવારે સદ્દધાતુસમ્બન્ધાનં યમકાનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતાદિસમ્બન્ધાનઞ્ચ ચુતિપટિસન્ધિવસેન અલબ્ભમાનતં સન્ધાય વુત્તં.

ધાતુયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સચ્ચયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૧૦-૨૬. ''**દુક્ખં દુક્ખસચ્ચન્તિ? આમન્તા**''તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ દુક્ખદુક્ખં સઙ્ખારદુક્ખં વિપરિણામદુક્ખન્તિ તીસુપિ દુક્ખસદ્દો પવત્તતિ, ''જાતિપિ દુક્ખા''તિઆદિના (મહાવ॰ ૧૪; વિભ॰ ૧૯૦) જાતિઆદીસુ ચ, સો પન દુક્ખદુક્ખતો અઞ્ઞત્થ પવત્તમાનો અઞ્ઞનિરપેક્ખો નપ્પવત્તતિ. સુદ્ધઞ્ચેત્થ દુક્ખપદં અઞ્ઞનિરપેક્ખં ગહેત્વા પણ્ણત્તિસોધનં કરોતિ, તેન નિપ્પરિયાયતો દુક્ખસભાવત્તા એવ યં દુક્ખદુક્ખં, તસ્મિં દુક્ખદુક્ખે એસ દુક્ખસદ્દો, તઞ્ચ એકન્તેન દુક્ખસચ્ચમેવાતિ ''આમન્તા''તિ વુત્તં. સુદ્ધસચ્ચવારે સચ્ચવિભઙ્ગે વુત્તેસુ સમુદયેસુ કોચિ ફલધમ્મેસુ નત્થિ, ન ચ ફલધમ્મેસુ કોચિ નિરોધોતિ વુચ્ચમાનો અત્થિ, મગ્ગસદ્દો ચ ફલફલઙ્ગેસુ મગ્ગફલત્તા પવત્તતિ, ન મગ્ગકિચ્ચસબ્ભાવા. પરિનિટ્ઠિતનિય્યાનકિચ્ચાનિ હિ તાનિ. નિય્યાનવાચકો ચેત્થ મગ્ગસદ્દો, ન નિય્યાનફલવાચકો, તસ્મા સમુદયો સચ્ચં, નિરોધો સચ્ચં, મગ્ગો સચ્ચન્તિ એતેસુપિ ''આમન્તા''ઇચ્ચેવ વિસ્સજ્જનં કતં.

અથ વા પદસોધનેન પદેસુ સોધિતેસુ સચ્ચવિસેસનભૂતા એવ દુક્ખાદિસદ્દા ઇધ ગહિતાતિ વિઞ્ઞાયન્તિ. તેસં પન એકન્તેન સચ્ચવિસેસનભાવં, સચ્ચાનઞ્ચ તબ્બિસેસનયોગવિસેસં દીપેતું સુદ્ધસચ્ચવારો વુત્તોતિ સચ્ચવિસેસનાનં દુક્ખાદીનં એકન્તસચ્ચત્તા ''દુક્ખં સચ્ચં...પે॰... મગ્ગો સચ્ચન્તિ? આમન્તા''તિ વુત્તન્તિ. યથા ચેત્થ, એવં ખન્ધયમકાદીસુપિ સુદ્ધખન્ધાદિવારેસુ ખન્ધાદિવિસેસનભૂતાનમેવ રૂપાદીનં ગહણં યુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** (યમ॰ અટ્ઠ॰ ખન્ધયમક ૩૮) પન ''યસ્મા પિયરૂપસાતરૂપસઙ્ખાતં વા રૂપં હોતુ ભૂતુપાદારૂપં વા, સબ્બં પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સઙ્ગહં ગચ્છતેવ, તસ્મા આમન્તાતિ પટિજાનાતી''તિ વચનેન રૂપાદિચક્ખાદિદુક્ખાદિગ્ગહણેહિ સુદ્ધખન્ધાદિવારેસુપિ ખન્ધાદિવિસેસનતો અઞ્ઞેપિ ગહિતાતિ અયમત્થો દીપિતો હોતિ, તેન તદનુરૂપતાવસેન ઇતરો અત્થો વુત્તો.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૨૭-૧૬૪. અન્તમસો સુદ્ધાવાસાનમ્પીતિ ઇદં તેસં અરિયત્તા દુક્ખસચ્ચેન ઉપપજ્જને આસઙ્કા સિયાતિ કત્વા વુત્તં. **તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સા**તિ ઇદં પઞ્ચવોકારવસેનેવ ગહેતબ્બન્તિ વુત્તં. **યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતી**તિ એતેન પન સન્નિટ્ઠાનેન સબ્બે ઉપપજ્જન્તા પવત્તિયં ચતુવોકારે મગ્ગફલતો અઞ્ઞચિત્તાનં ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિનો પઞ્ચવોકારે ચ સબ્બચિત્તાનં ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિનો સઙ્ગહિતાતિ તેસ્વેવ સન્નિટ્ઠાનેન નિચ્છિતેસુ કેચિ ''પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે''તિ એતેન દુક્ખસમુદયેસુ એકકોટ્ઠાસપ્પવત્તિસમઙ્ગિનો દસ્સીયન્તિ સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતસ્સેવ વિભાગદસ્સનતો, તેન ચતુવોકારાનમ્પિ ગહણં ઉપપન્નમેવ. ન હિ તેસુ મગ્ગફલુપ્પાદસમઙ્ગીસુ પસઙ્ગતા અત્થિ તંસમઙ્ગીનં તેસં સન્નિટ્ઠાનેન અગ્ગહિતત્તાતિ. **ઇદં ઇધ ન ગહેતબ્બ**ન્તિ ઇદં ચતુવોકારે ફલસમાપત્તિચિત્તં ઇધ સચ્ચાનં ઉપ્પાદવચને ન ગહેતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ.

એત્થ ચ **સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાન**ન્તિ ઇદં કમ્મજપવત્તસ્સ પઠમુપ્પાદદસ્સનેન વુત્તં, અસઞ્ઞસત્તાપેત્થ સઙ્ગહિતા. **પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે**તિ ઇદં પન સમુદયસચ્ચુપ્પાદવોમિસ્સસ્સ દુક્ખસચ્ચુપ્પાદસ્સ તંરહિતસ્સ દસ્સનવસેન વુત્તં. **તણ્હાય ઉપ્પાદક્ખણે**તિ તંસહિતસ્સ સમુદયસચ્ચુપ્પાદવોમિસ્સસ્સ. તેસં પન અસઞ્ઞસત્તાનં પવત્તિયં દુક્ખસચ્ચસ્સ ઉપ્પાદો સબ્બત્થ ન ગહિતો, તથા નિરોધો ચાતિ. મગ્ગસચ્ચયમકેપિ એસેવ નયો. **તેસં તસ્મિં ઉપપત્તિક્ખણે ચ તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પત્તિક્ખણે ચાતિ એવમેત્થ ખણવસેન ઓકાસો વેદિતબ્બો**તિ વુત્તં, એવઞ્ચ સતિ ''યસ્સ યત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૭૧) એતસ્સ વિસ્સજ્જને પચ્છિમકોટ્ઠાસે ''ઇતરેસં ચતુવોકારં પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનં, પવત્તે ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં તત્થ દુક્ખસચ્ચઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સમુદયસચ્ચઞ્ચ ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ ઇદં ન યુજ્જેય્ય. ન હિ ઉપપત્તિક્ખણે ચિત્તુપ્પત્તિક્ખણે ચ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ. તસ્મા ઉપપત્તિક્ખણતણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પત્તિક્ખણસમઙ્ગીનં પુગ્ગલાનં યસ્મિં કામાવચરાદિઓકાસે સા ઉપપત્તિ ચિત્તુપ્પત્તિ ચ પવત્તમાના, તત્થ તેસન્તિ ઓકાસવસેનેવેત્થ તત્થ-સદ્દસ્સ અત્થો યુજ્જતિ. પુગ્ગલોકાસવારો હેસ. તત્થ પુગ્ગલવિસેસદસ્સનત્થં ''સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિઆદિ વુત્તં, ઓકાસો પન યત્થ તે, સો એવાતિ.

‘‘**સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે આરુપ્પે મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં સમુદયસચ્ચઞ્ચ નુપ્પજ્જતિ દુક્ખસચ્ચઞ્ચ નુપ્પજ્જતી**’’તિ એત્થ પન ‘‘પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતી’’તિ ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તિત્તા ચિત્તજરૂપમેવ ઇધાધિપ્પેતં, ન કમ્મજાદિરૂપં ચિત્તં અનપેક્ખિત્વાવ ઉપ્પજ્જનતોતિ કેચિ વદન્તિ. ‘‘**યસ્સ વા પન સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતી**’’તિ એતેન પન સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતો પુગ્ગલો ન ચિત્તં અપેક્ખિત્વાવ ગહિતો, અથ ખો યો કોચિ એવંપકારો, તસ્મા ‘‘તસ્સ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતી’’તિ એતેન ચ ન ચિત્તાપેક્ખમેવ દુક્ખસચ્ચં વુત્તં, અથ ખો યં કિઞ્ચીતિ ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે યં કિઞ્ચિ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતીતિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતીતિ. ન હિ યમકે વિભજિતબ્બે અવિભત્તા નામ પુચ્છા અત્થીતિ.

‘‘સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તેવત્તમાને’’તિ ઇદં સબ્બન્તિમેન પરિચ્છેદેન યસ્સ યત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ સમુદયસચ્ચં, તંદસ્સનવસેન વુત્તં. તસ્મિં પન દસ્સિતે તેન સમાનગતિકત્તા દુતિયાકુસલચિત્તતો પુરિમસબ્બચિત્તસમઙ્ગિનો તેનેવ દસ્સિતા હોન્તિ. તેસમ્પિ હિ તત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ નો ચ તેસં તત્થ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘ઇતરેસં ચતુવોકારપઞ્ચવોકારાન’’ન્તિ એત્થ યથાવુત્તા સુદ્ધાવાસા અગ્ગહિતા હોન્તિ. યથા ‘‘યસ્સ યત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થા’’તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૬૧) એતસ્સ વિસ્સજ્જને ‘‘સુદ્ધાવાસાનં ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે’’તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૬૧) એતેનેવ ઉપપત્તિચિત્તુપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિસમાનગતિકા દુતિયાકુસલતો પુરિમસબ્બચિત્તુપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિનો દસ્સિતા હોન્તીતિ ન તે ‘‘ઇતરેસ’’ન્તિ એતેન ગય્હન્તિ, એવમિધાપિ દટ્ઠબ્બન્તિ. ‘‘ઇતરેસ’’ન્તિ વચનં પઞ્ચવોકારાનં વિસેસનત્થં, ન ચતુવોકારાનં. ન હિ તે પુબ્બે વુત્તા વજ્જેતબ્બા સન્તિ પઞ્ચવોકારા વિય યથાવુત્તા સુદ્ધાવાસાતિ. ‘‘અભિસમેતાવીનં તેસં તત્થ દુક્ખસચ્ચઞ્ચ ઉપ્પજ્જિત્થ મગ્ગસચ્ચઞ્ચ ઉપ્પજ્જિત્થા’’તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૪૧) એતેન સન્નિટ્ઠાનેન પુગ્ગલોકાસા અઞ્ઞમઞ્ઞપરિચ્છિન્ના ગહિતાતિ યસ્મિં ઓકાસે અભિસમેતાવિનો, તે એવં ‘‘અભિસમેતાવીન’’ન્તિ એતેન ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા . તેન યે કામાવચરે રૂપાવચરે અરૂપાવચરે વા અભિસમેતાવિનો રૂપાવચરં અરૂપાવચરં વા ઉપપન્ના, યાવ તત્થાભિસમયો ઉપ્પન્નો ભવિસ્સતિ, તાવ તે એત્થ ન ગય્હન્તિ, તે પન પુરિમકોટ્ઠાસે ‘‘સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને’’તિ એવં દસ્સિતેહિ સુદ્ધાવાસે અનુપ્પન્નાભિસમયેહિ સમાનગતિકાતિ વિસું ન દસ્સિતા. ‘‘અનભિસમેતાવીન’’ન્તિ ગહિતા યે સબ્બત્થ તત્થ ચ અનભિસમેતાવિનો, તેસુ સુદ્ધાવાસાનં ગહણકાલવિસેસનત્થં ‘‘સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને’’તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૪૨) વુત્તન્તિ.

યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અગ્ગમગ્ગં પટિલભિસ્સન્તીતિ એતેન વોદાનચિત્તસમઙ્ગિના સમાનગતિકા તતો પુરિમતરચિત્તસમઙ્ગિનોપિ યાવ સબ્બન્તિમતણ્હાસમ્પયુત્તચિત્તસમઙ્ગી, તાવ દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. એસ નયો અઞ્ઞેસુ એવરૂપેસૂતિ.

પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેતિ આગતટ્ઠાને પટિસન્ધિચિત્તસ્સપિ ભઙ્ગક્ખણગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં, તથા ‘‘પવત્તે ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે’’તિ આગતટ્ઠાને ચ ચુતિચિત્તસ્સપિ ઉપ્પાદક્ખણસ્સાતિ. ‘‘યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં ન નિરુજ્ઝિસ્સતી’’તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૧૧૬) એતસ્સ વિસ્સજ્જને દ્વીસુપિ કોટ્ઠાસેસુ ‘‘અરૂપે મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ભઙ્ગક્ખણે’’ઇચ્ચેવ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૧૧૬) વુત્તં, ન વિસેસિતં. કસ્મા? એકસ્સપિ મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગિનો ઉભયકોટ્ઠાસભજનતો. **યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ન નિરુજ્ઝતી**તિ એતેન સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતેસુ હિ અરુપે મગ્ગફલભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગીસુ કેસઞ્ચિ તિણ્ણં ફલાનં દ્વિન્નઞ્ચ મગ્ગાનં ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગીનં નિરન્તરં અનુપ્પાદેત્વા અન્તરન્તરા વિપસ્સનાનિકન્તિં ભવનિકન્તિં ઉપ્પાદેત્વા યે ઉપરિમગ્ગે ઉપ્પાદેસ્સન્તિ,

તેસં સમુદયસચ્ચં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ તેસંયેવ પન કેસઞ્ચિ અન્તરા તણ્હં અનુપ્પાદેત્વા ઉપરિમગ્ગઉપ્પાદેન્તાનં મગ્ગફલભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગીનં સમુદયસચ્ચં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ. સામઞ્ઞવચનેનપિ ચ પુરિમકોટ્ઠાસે વુચ્ચમાનેન પચ્છિમકોટ્ઠાસે વક્ખમાને વજ્જેત્વાવ ગહણં હોતીતિ દસ્સિતોયં નયોતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૧૬૫-૧૭૦. પરિઞ્ઞાવારે ...પે॰... **તિસ્સોપેત્થ પરિઞ્ઞા લબ્ભન્તી**તિ એત્થેવ વિસેસનં ખન્ધયમકાદીસુ સબ્બખન્ધાદીનં વિય સબ્બસચ્ચાનં અપરિઞ્ઞેય્યતાદસ્સનત્થં સચ્છિકરણભાવનાવસેન ઇમસ્સ વારસ્સ અપ્પવત્તિદસ્સનત્થઞ્ચ. દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞત્થં સમુદયસ્સ ચ પહાનત્થં ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતીતિ પરિઞ્ઞાપહાનં સચ્ચેસુ દસ્સેતું દુક્ખે તીરણપરિઞ્ઞા વુત્તા, ન પહાનપરિઞ્ઞા. સમુદયે ચ પહાનપરિઞ્ઞા, ન તીરણપરિઞ્ઞા. ઞાતપરિઞ્ઞા પન સાધારણાતિ ઉભયત્થ વુત્તા. મગ્ગઞાણઞ્હિ દુક્ખસમુદયાનિ વિભાવેતીતિ ઞાતપરિઞ્ઞા ચ હોતિ , દુક્ખતીરણકિચ્ચાનં નિપ્ફાદનતો તીરણપરિઞ્ઞા ચ, સમુદયસ્સ અપ્પવત્તિકરણતોવ પહાનપરિઞ્ઞા ચાતિ તિસ્સોપિ પરિઞ્ઞા મગ્ગક્ખણે એવ યોજેતબ્બાતિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સચ્ચયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સઙ્ખારયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારવણ્ણના

૧. ખન્ધાદયો વિય પુબ્બે અવિભત્તા કાયસઙ્ખારાદયોતિ તેસં અવિઞ્ઞાતત્તા ''અસ્સાસપસ્સાસા કાયસઙ્ખારો''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૮) તયો સઙ્ખારે વિભજતિ. **કાયસ્સ સઙ્ખારો**તિ પઠમે અત્થે સામિઅત્થે એવ સામિવચનં, દુતિયે અત્થે કત્તુઅત્થે. **વચિયા સઙ્ખારો**તિ કમ્મત્થે સામિવચનં. **ચિત્તસ્સ સઙ્ખારો**તિ ચ કત્તુઅત્થેયેવ. સો પન કરણવચનસ્સ અત્થોતિ કત્વા ''**કરણત્થે સામિવચનં કત્વા**''તિ વુત્તં.

૨-૭. સુદ્ધિકએકેકપદવસેન અત્થાભાવતોતિ પદસોધનતંમૂલકચક્કવારેહિ યોપિ અત્થો દસ્સિતો દ્વીહિ પદેહિ લબ્ભમાનો એકો અસ્સાસપસ્સાસાદિકો, તસ્સ સુદ્ધિકેહિ કાયાદિપદેહિ સુદ્ધિકેન ચ સઙ્ખારપદેન અવચનીયત્તા યથા રૂપપદસ્સ ખન્ધેકદેસો ખન્ધપદસ્સ ખન્ધસમુદાયો પદસોધને દસ્સિતો યથાધિપ્પેતો અત્થો અત્થિ, એવં એકેકપદસ્સ યથાધિપ્પેતત્થાભાવતોતિ અધિપ્પાયો. **કાયો કાયસઙ્ખારોતિઆદિ પન વત્તબ્બં સિયા**તિ યદિ વિસું અદીપેત્વા સમુદિતો કાયસઙ્ખારસદ્દો એકત્થ દીપેતિ, કાયસઙ્ખારસદ્દો કાયસઙ્ખારત્થે વત્તમાનો ખન્ધસદ્દો વિય રૂપસદ્દેન કાયસદ્દેન વિસેસિતબ્બોતિ અધિપ્પાયેન વદતિ. **સુદ્ધસઙ્ખારવારો હેસા**તિ એતેન ઇમસ્સ વારસ્સ પદસોધનેન દસ્સિતાનં યથાધિપ્પેતાનમેવ ગહણતો તેસઞ્ચ કાયાદિપદેહિ અગ્ગહિતત્તા ''કાયો કાયસઙ્ખારો''તિઆદિવચનસ્સ અયુત્તિં દસ્સેતિ. ઇધ પન સઙ્ખારયમકે કાયાદિપદાનં સઙ્ખારપદસ્સ ચ અસમાનાધિકરણત્તા ''કાયો સઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયો''તિઆદિમ્હિ વુચ્ચમાને અધિપ્પેતત્થપરિચ્ચાગો અનધિપ્પેતત્થપરિગ્ગહો ચ કતો સિયાતિ સુદ્ધસઙ્ખારતંમૂલચક્કવારા ન વુત્તા. પદસોધનવારતંમૂલચક્કવારેહિ પન

અસમાનાધિકરણેહિ કાયાદિપદેહિ સઙ્ખારસદ્દસ્સ વિસેસનીયતાય દસ્સિતાય સંસયો હોતિ ''યો અત્થન્તરપ્પવત્તિના કાયસદ્દેન વિસેસિતો કાયસઙ્ખારો, એસો અત્થન્તરપ્પવત્તીહિ વચીચિત્તેહિ વિસેસિતો ઉદાહુ અઞ્ઞો''તિ. એવં સેસેસુપિ. એત્થ તેસં અઞ્ઞત્થ દસ્સનત્થં ''કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો''તિઆદિના અનુલોમપટિલોમવસેન છ યમકાનિ વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં. અટ્ઠકથાયં પન સુદ્ધસઙ્ખારવારટ્ઠાને વુત્તત્તા અયં નયો સુદ્ધસઙ્ખારવારોતિ વુત્તો.

પણ્ણત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૧૯. પવત્તિવારે સઙ્ખારાનં પુગ્ગલાનઞ્ચ ઓકાસત્તા ઝાનં ભૂમિ ચ વિસું ઓકાસભાવેન ગહિતાતિ પુગ્ગલવારે ચ ઓકાસવસેન પુગ્ગલગ્ગહણેન તેસં દ્વિન્નં ઓકાસાનં વસેન ગહણં હોતિ, તસ્મા ''**વિના વિતક્કવિચારેહિ અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે**''તિ દુતિયતતિયજ્ઝાનોકાસવસેન ગહિતા પુગ્ગલા વિસેસેત્વા દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બા . પુન **પઠમજ્ઝાનં સમાપન્નાનન્**તિ ઝાનોકાસવસેન પુગ્ગલં દસ્સેતિ, **કામાવચરાનન્**તિ ભૂમોકાસવસેન. દ્વિપ્પકારાનમ્પિ પન તેસં વિસેસનત્થમાહ ''**અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે**''તિ. તેન રૂપારૂપાવચરેસુ પઠમજ્ઝાનસમાપન્નકે કામાવચરે ગબ્ભગતાદિકે ચ નિવત્તેતિ. કામાવચરાનમ્પિ હિ ગબ્ભગતાદીનં વિના અસ્સાસપસ્સાસેહિ વિતક્કવિચારાનં ઉપ્પત્તિ અત્થિ. અટ્ઠકથાયં પન એકન્તિકત્તા રૂપારૂપાવચરા નિદસ્સિતા. **વિના અસ્સાસપસ્સાસેહિ વિતક્કવિચારાનં ઉપ્પાદક્ખણે**તિ એતેન પન દસ્સિતા પુગ્ગલા પઠમજ્ઝાનોકાસા કામાવચરાદિઓકાસા ચ અસ્સાસપસ્સાસવિરહવિસિટ્ઠા દટ્ઠબ્બા. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ પુગ્ગલવિભાગો વેદિતબ્બો.

૨૧. ''**પઠમજ્ઝાને કામાવચરેતિ કામાવચરભૂમિયં ઉપ્પન્ને પઠમજ્ઝાને**''તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં , એતસ્મિં પન અત્થે સતિ ''ચતુત્થજ્ઝાને રૂપાવચરે અરૂપાવચરે તત્થ ચિત્તસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તત્થ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતી''તિ એત્થાપિ રૂપારૂપાવચરભૂમીસુ ઉપ્પન્ને ચતુત્થજ્ઝાનેતિ અત્થો ભવેય્ય, સો ચ અનિટ્ઠો ભૂમીનં ઓકાસભાવસ્સેવ અગ્ગહિતતાપત્તિતો, સબ્બચતુત્થજ્ઝાનસ્સ ઓકાસવસેન અગ્ગહિતતાપત્તિતો ચ, તસ્મા ઝાનભૂમોકાસાનં સઙ્કરં અકત્વા વિસું એવ ઓકાસભાવો યોજેતબ્બો. પઠમજ્ઝાનોકાસેપિ હિ કાયસઙ્ખારો ચ ઉપ્પજ્જતિ વચીસઙ્ખારો ચ ઉપ્પજ્જતિ કામાવચરોકાસે ચ. યદિપિ ન સબ્બમ્હિ પઠમજ્ઝાને સબ્બમ્હિ ચ કામાવચરે દ્વયં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ પન તંદ્વયુપ્પત્તિ અત્થીતિ કત્વા એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. વિસું ઓકાસત્તા ચ ''**અઙ્ગમત્તવસેન ચેત્થા**''તિઆદિવચનં ન વત્તબ્બં હોતીતિ. ઇમમ્હિ ચ યમકે અવિતક્કવિચારમત્તં દુતિયજ્ઝાનં વિચારવસેન પઠમજ્ઝાને સઙ્ગહં ગચ્છતીતિ દટ્ઠબ્બં. મુદ્ધભૂતં દુતિયજ્ઝાનં ગહેત્વા ઇતરં અસઙ્ગહિતન્તિ વા. યસ્સયત્થકે ''નિરોધસમાપન્નાન''ન્તિ ન લબ્ભતિ. ન હિ તે અસઞ્ઞસત્તા વિય ઓકાસે હોન્તીતિ.

૩૭. **સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને**તિ તેસં પઠમતો અવિતક્કઅવિચારતો દુતિયે સવિતક્કસવિચારેપિ ભવનિકન્તિઆવજ્જને વત્તમાને ઉભયં નુપ્પજ્જિત્થાતિ દસ્સેન્તેન તતો પુરિમચિત્તક્ખણેસુપિ નુપ્પજ્જિત્થાતિ દસ્સિતમેવ હોતિ. યથા પન ચિત્તસઙ્ખારસ્સ આદિદસ્સનત્થં ''સુદ્ધાવાસં ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિ વુત્તં, એવં વચીસઙ્ખારસ્સ આદિદસ્સનત્થં ''દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને''તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સઙ્ખારયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. અનુસયયમકં

પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારવણ્ણના

૧. પચ્ચયપરિગ્ગહપરિયોસાના ઞાતપરિઞ્ઞાતિ પચ્ચયદીપકેન મૂલયમકેન ઞાતપરિઞ્ઞં , ખન્ધાદીસુ તીરણબાહુલ્લતો ખન્ધાદિયમકેહિ તીરણપરિઞ્ઞઞ્ચ વિભાવેત્વા અનુસયપહાનન્તા પહાનપરિઞ્ઞાતિ પહાતબ્બમુદ્ધભૂતેહિ અનુસયેહિ પહાનપરિઞ્ઞં વિભાવેતું અનુસયયમકં આરદ્ધં. **લબ્ભમાનવસેના**તિ અનુસયભાવેન લબ્ભમાનાનં વસેનાતિ અત્થો. તીહાકારેહિ અનુસયાનં ગાહાપનં તેસુ તથા અગ્ગહિતેસુ અનુસયવારાદિપાળિયા દુરવબોધત્તા.

અયં પનેત્થ પુરિમેસૂતિ એતેસુ સાનુસયવારાદીસુ પુરિમેસૂતિ અત્થો. અત્થવિસેસાભાવતો ‘‘કામધાતું વા પન ઉપપજ્જન્તસ્સ કામધાતુયા ચુતસ્સ, રૂપધાતું વા પન ઉપપજ્જન્તસ્સ કામધાતુયા ચુતસ્સા’’તિ એવમાદીહિ અવુચ્ચમાને કથમયં યમકદેસના સિયાતિ? નાયં યમકદેસના, પુરિમવારેહિ પન યમકવસેન દેસિતાનં અનુસયાનં ચુતિઉપપત્તિવસેન અનુસયટ્ઠાનપરિચ્છેદદસ્સનં. યમકદેસનાબાહુલ્લતો પન સબ્બવારસમુદાયસ્સ અનુસયયમકન્તિ નામં દટ્ઠબ્બં. અથ વા પટિલોમપુચ્છાપિ અત્થવસેન લબ્ભન્તિ, અત્થવિસેસાભાવતો પન ન વુત્તાતિ લબ્ભમાનતાવસેન એતિસ્સાપિ દેસનાય યમકદેસનતા વેદિતબ્બા.

અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ એતેન કારણલાભે ઉપ્પત્તિઅરહતં દસ્સેતિ. અપ્પહીના હિ અનુસયા કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જન્તિ. યાવ ચ મગ્ગેન તેસં અનુપ્પત્તિઅરહતા ન કતા હોતિ, તાવ તે એવંપકારા એવાતિ ‘‘અનુસયા’’તિ વુચ્ચન્તિ. સો એવંપકારો ઉપ્પજ્જતિ-સદ્દેન ગહિતો, ન ખન્ધયમકાદીસુ વિય ઉપ્પજ્જમાનતા. તેનેવ ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિના ઉપ્પજ્જનવારો અનુસયવારેન નિન્નાનાકરણો વિભત્તો. અનુરૂપં કારણં પન લભિત્વા યે ઉપ્પજ્જિંસુ ઉપ્પજ્જમાના ચ, તેપિ અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતા અહેસું ભવન્તિ ચ. ઉપ્પત્તિઅરહતાય એવ ચ તે ઉપ્પજ્જિંસુ ઉપ્પજ્જન્તિ ચ, ન ચ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નતો અઞ્ઞે ઉપ્પત્તિઅરહા નામ અત્થિ, તસ્મા સબ્બે અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ના કામરાગાદયો ‘‘અનુસયા’’તિ વુચ્ચન્તિ. અપ્પહીનટ્ઠેનેવ હિ અનુસયા, અપ્પહીના ચ અતીતાદયો એવ, મગ્ગસ્સ પન તાદિસાનં અનુપ્પત્તિઅરહતાપાદનેન અનુસયપ્પહાનં હોતીતિ. અપ્પહીનાકારો નામ ધમ્માકારો, ન ધમ્મો, ધમ્મો એવ ચ ઉપ્પજ્જતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેનાહ ‘‘**અપ્પહીનાકારો ચ ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તું ન યુજ્જતી**’’તિ. **સત્તાનુસયા**તિ એત્થ યદિ અપ્પહીનટ્ઠેન સન્તાને અનુસેન્તીતિ અનુસયા, અથ કસ્મા સત્તેવ વુત્તા, નનુ સત્તાનુસયતો અઞ્ઞેસમ્પિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા અનુસયભાવો આપજ્જતીતિ ચે? નાપજ્જતિ, અપ્પહીનમત્તસ્સેવ અનુસયભાવસ્સ અવુત્તત્તા. વુત્તઞ્હિ ‘‘અનુસયોતિ પન અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતકિલેસો વુચ્ચતી’’તિ (યમ॰ અટ્ઠ॰ અનુસયયમક ૧), તસ્મા અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતો કિલેસોયેવ અનુસયો નામાતિ યુત્તં. થામગતન્તિ ચ અઞ્ઞેહિ અસાધારણો સભાવો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ધમ્મસભાવબોધિના તથાગતેન ઇમેયેવ ‘‘અનુસયા’’તિ વુત્તા. **થામગતો**તિ અનુસયસમઙ્ગીતિ અત્થો.

અનુસયઉપ્પજ્જનવારાનં સમાનગતિકત્તા યથા ‘‘અનુસેતી’’તિ વચનં અપ્પહીનાકારદીપકં, એવં ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વચનં સિયાતિ ઉપ્પજ્જનવારેન ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વચનસ્સ અવુત્તતા સક્કા વત્તુન્તિ ચે? તં ન,

વચનત્થવિસેસેન તંદ્વયસ્સ વુત્તત્તા. ‘‘અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જતી’’તિ હિ એતસ્મિં અત્થે અવિસિટ્ઠેપિ ‘‘અનુસેતી’’તિ વચનં સન્તાને અનુસયિતતં થામગતભાવં દીપેતિ. યદિ તમેવ ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વચનં દીપેય્ય, કસ્સચિ વિસેસસ્સ અભાવા ઉપ્પજ્જનવારો ન વત્તબ્બો સિયા, ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ વચનં પન ઉપ્પત્તિયોગ્ગં દીપેતિ. કસ્મા? ઉપ્પજ્જનવારેન ઉપ્પત્તિયોગ્ગસ્સ દસ્સિતત્તા, અનુસયસદ્દસ્સ સબ્બદા વિજ્જમાનાનં અપરિનિપ્ફન્નસયનત્થતાય નિવારણત્થં ઉપ્પત્તિઅરહતાય થામગતભાવસઙ્ખાતસ્સ યથાધિપ્પેતસયનત્થસ્સ દસ્સનત્થં ‘‘અનુસેન્તીતિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ યં ઉપ્પત્તિયોગ્ગવચનં વુત્તં, તં સુવુત્તમેવાતિ અધિપ્પાયો. તમ્પિ સુવુત્તમેવ ઇમિના તન્તિપ્પમાણેનાતિ સમ્બન્ધો. તન્તિત્તયેનપિ હિ ચિત્તસમ્પયુત્તતા દીપિતા હોતિ.

પરિચ્છેદપરિચ્છિન્નુદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારવણ્ણના

૨. **કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસૂતિ કામાવચરભૂમિયં સુખાય ચ ઉપેક્ખાય ચા**તિ અટ્ઠકથાયં કામધાતુગ્ગહણં દ્વિન્નં વેદનાનં વિસેસનભાવેન વુત્તં, એવં સતિ કામધાતુયા કામરાગાનુસયસ્સ અનુસયટ્ઠાનતા ન વુત્તા હોતિ. દ્વીસુ પન રાગેસુ ભવરાગસ્સ તીસુ ધાતૂસુ રૂપારૂપધાતૂનં અનુસયટ્ઠાનતા વુત્તાતિ કામધાતુયા કામરાગસ્સ અનુસયટ્ઠાનતા વત્તબ્બા. ધાતુવેદનાસબ્બસક્કાયપરિયાપન્નવસેન હિ તિપ્પકારં અનુસયાનં અનુસયટ્ઠાનં વુત્તન્તિ. તસ્મા તીસુ ધાતૂસુ કામધાતુયા તીસુ વેદનાસુ દ્વીસુ વેદનાસુ એત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતીતિ વિસું અનુસયટ્ઠાનતા ધાતુયા વેદનાનઞ્ચ યોજેતબ્બા. **દ્વીસુ વેદનાસૂ**તિ ઇદઞ્ચ વેદનાસુ અનુસયમાનો કામરાગાનુસયો દ્વીસ્વેવ અનુસેતિ, ન તીસૂતિ તિણ્ણમ્પિ ઠાનતાનિવારણત્થમેવ વુત્તન્તિ ન સબ્બાસુ દ્વીસુ અનુસયનપ્પત્તો અત્થિ, તેન વેદનાવિસેસનત્થં ન કામધાતુગ્ગહણેન કોચિ અત્થો. ભવરાગાનુસયનટ્ઠાનમ્હિ અટ્ઠાનઞ્ચ અનુસયાનં અપરિયાપન્નં સક્કાયે કામરાગાનુસયસ્સ અનુસયટ્ઠાનં ન હોતીતિ પાકટમેતં. યથા ચ ‘‘દ્વીસુ વેદનાસૂ’’તિ વુત્તે પટિઘાનુસયાનુસયટ્ઠાનતો અઞ્ઞા દ્વે વેદના ગય્હન્તિ, એવં ભવરાગાનુસયાનુસયનટ્ઠાનતો ચ અઞ્ઞા તા ગય્હન્તીતિ.

એત્થ ચ દ્વીહિ વેદનાહિ સમ્પયુત્તેસુ અઞ્ઞેસુ ચ પિયરૂપસાતરૂપેસુ ઇટ્ઠરૂપાદીસુ ઉપ્પજ્જમાનો કામરાગાનુસયો સાતસન્તસુખગિદ્ધિયા પવત્તતીતિ દ્વીસુ વેદનાસુ તસ્સ અનુસયનં વુત્તં. અઞ્ઞત્થ ઉપ્પજ્જમાનોપિ હિ સો ઇમાસુ દ્વીસુ વેદનાસુ અનુગતો હુત્વા સેતિ સુખમિચ્ચેવ અભિલભતીતિ. એવં પટિઘાનુસયો ચ દુક્ખવેદનાસમ્પયુત્તેસુ અઞ્ઞેસુ ચ અપ્પિયરૂપાસાતરૂપેસુ અનિટ્ઠરૂપાદીસુ ઉપ્પજ્જમાનો દુક્ખપટિકૂલતો દુક્ખમિચ્ચેવ પટિહઞ્ઞતીતિ દુક્ખવેદનમેવ અનુગતો હુત્વા સેતિ, તેન પન તસ્મિં અનુસયનં વુત્તં. એવં કામરાગપટિઘાનં તીસુ વેદનાસુ અનુસયવચનેન ઇટ્ઠઇટ્ઠમજ્ઝત્તઅનિટ્ઠેસુ આરમ્મણપકતિયા વિપરીતસઞ્ઞાય ચ વસેન ઇટ્ઠાદિભાવેન ગહિતેસુ કામરાગપટિઘાનં ઉપ્પત્તિ દસ્સિતા હોતિ. તત્થ ઉપ્પજ્જમાના હિ તે તીસુ વેદનાસુ અનુસેન્તિ નામ. વેદનાત્તયમુખેન વા એત્થ ઇટ્ઠાદીનં આરમ્મણાનં ગહણં વેદિતબ્બં, કામધાતુઆદિગ્ગહણેન કામસ્સાદાદિવત્થુભૂતાનં કામભવાદીનં. તત્થ કામરાગાનુસયો ભવસ્સાદવસેન અનુસયમાનો કામધાતુયા અનુસેતિ, કામસુખસ્સાદવસેન અનુસયમાનો સુખોપેક્ખાવેદનાસુ. પટિઘો દુક્ખપટિઘાતવસેનેવ પવત્તતીતિ યત્થ તત્થ પટિહઞ્ઞમાનોપિ દુક્ખવેદનાય એવ અનુસેતિ. રૂપારૂપભવેસુ પન રૂપારૂપાવચરધમ્મેસુ ચ કામસ્સાદસ્સ પવત્તિ નત્થીતિ તત્થ અનુસયમાનો રાગો ભવરાગોઇચ્ચેવ વેદિતબ્બો.

ધાતુત્તયવેદનાત્તયગ્ગહણેન ચ સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નાનં ગહિતત્તા ‘‘યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તત્થ દિટ્ઠાનુસયો નાનુસેતી’’તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૪૬) એવમાદીનં વિસ્સજ્જનેસુ ધાતુત્તયવેદનાત્તયવિનિમુત્તં દિટ્ઠાનુસયાદીનં અનુસયટ્ઠાનં ન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. નનુ ચ અનુત્તરેસુ વિમોક્ખેસુ પિહં ઉપટ્ઠાપયતો પિહપચ્ચયા ઉપ્પન્નદોમનસ્સે પટિઘાનુસયો નાનુસેતિ, તથા નેક્ખમ્મસ્સિતસોમનસ્સુપેક્ખાસુ કામરાગેન નાનુસયિતબ્બન્તિ તદનુસયનટ્ઠાનતો અઞ્ઞાપિ દિટ્ઠાનુસયાનુસયનટ્ઠાનભૂતા કામાવચરવેદના સન્તીતિ? હોન્તુ, ન પન ધાતુત્તયવેદનાત્તયતો અઞ્ઞં તદનુસયનટ્ઠાનં અત્થિ, તસ્મા તં ન વુત્તં. યસ્મા પન ‘‘યત્થ કામરાગાનુસયો ચ પટિઘાનુસયો ચ માનાનુસયો ચ નાનુસેન્તિ, તત્થ દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયો નાનુસેતીતિ? આમન્તા’’તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૫૨) વુત્તં, તસ્મા અવિસેસેન દુક્ખં પટિઘાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાનન્તિ સમુદાયવસેન ગહેત્વા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તથા લોકિયસુખોપેક્ખા કામરાગમાનાનુસયનટ્ઠાનન્તિ.

અપિચ સુત્તે ‘‘ઇધાવુસો વિસાખ, ભિક્ખુ ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ‘કુદાસ્સુ નામાહં દોમનસ્સં પજહેય્ય’ન્તિ, સો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખિત્વા પટિઘં તેન પજહતિ, ન તત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતી’’તિ નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સં ઉપ્પાદેત્વા તં વિક્ખમ્ભેત્વા વીરિયં કત્વા અનાગામિમગ્ગેન પટિઘસ્સ સમુગ્ઘાતનં સન્ધાય વુત્તં. ન હિ પટિઘેનેવ પટિઘપ્પહાનં, દોમનસ્સેન વા દોમનસ્સપ્પહાનં અત્થીતિ. પટિઘુપ્પત્તિરહટ્ઠાનતાય પન ઇધ સબ્બં દુક્ખં ‘‘પટિઘાનુસયસ્સ અનુસયનટ્ઠાન’’ન્તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. નિપ્પરિયાયદેસના હેસા, સા પન પરિયાયદેસના. એવઞ્ચ કત્વા પઠમજ્ઝાનવિક્ખમ્ભિતં કામરાગાનુસયં તથા વિક્ખમ્ભિતમેવ કત્વા અનાગામિમગ્ગેન સમુગ્ઘાતનં સન્ધાય ‘‘વિવિચ્ચેવ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, રાગં તેન પજહતિ, ન તત્થ રાગાનુસયો અનુસેતી’’તિ વુત્તં. એવં ચતુત્થજ્ઝાનવિક્ખમ્ભિતં અવિજ્જાનુસયં તથા વિક્ખમ્ભિતમેવ કત્વા અરહત્તમગ્ગેન સમુગ્ઘાતનં સન્ધાય ‘‘સુખસ્સ ચ પહાના...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, અવિજ્જં તેન પજહતિ, ન તત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫) વુત્તં. ન હિ લોકિયચતુત્થજ્ઝાનુપેક્ખાય અવિજ્જાનુસયો સબ્બથા નાનુસેતીતિ સક્કા વત્તું ‘‘સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ એત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતી’’તિ (યમ॰ અટ્ઠ॰ અનુસયયમક ૨) વુત્તત્તા, તસ્મા અવિજ્જાનુસયસ્સેવ વત્થુ ચતુત્થજ્ઝાનુપેક્ખા, નેક્ખમ્મસ્સિતદોમનસ્સઞ્ચ પટિઘાનુસયસ્સ વત્થુ ન ન હોતીતિ તત્થાપિ તસ્સ અનુસયનં વેદિતબ્બં. અવત્થુભાવતો હિ ઇધ અનુસયનં ન વુચ્ચતિ, ન સુત્તન્તેસુ વિય વુત્તનયેન તંપટિપક્ખભાવતો તંસમુગ્ઘાતકમગ્ગસ્સ બલવૂપનિસ્સયભાવતો ચાતિ.

એત્થ ચ આરમ્મણે અનુસયટ્ઠાને સતિ ભવરાગવજ્જો સબ્બો લોભો કામરાગાનુસયોતિ ન સક્કા વત્તું. દુક્ખાય હિ વેદનાય રૂપારૂપધાતૂસુ ચ અનુસયમાનેન દિટ્ઠાનુસયેન સમ્પયુત્તોપિ લોભો લોભો એવ, ન કામરાગાનુસયો. યદિ સિયા, દિટ્ઠાનુસયસ્સ વિય એતસ્સપિ ઠાનં વત્તબ્બં સિયાતિ. અથ પન અજ્ઝાસયવસેન તન્નિન્નતાય અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તં. યથા ઇટ્ઠાનં રૂપાદીનં સુખાય ચ વેદનાય અપ્પટિલદ્ધં વા અપ્પટિલાભતો સમનુપસ્સતો, પટિલદ્ધપુબ્બં વા અતીતં નિરુદ્ધં વિગતં પરિણતં સમનુપસ્સતો ઉપ્પજ્જમાનો પટિઘો દુક્ખે પટિહઞ્ઞનવસેનેવ પવત્તતીતિ દુક્ખમેવ તસ્સ અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તં, નાલમ્બિતં, એવં દુક્ખાદીસુ અભિનિવેસનવસેન ઉપ્પજ્જમાનેન દિટ્ઠાનુસયેન સમ્પયુત્તોપિ લોભો સુખાભિસઙ્ગવસેનેવ પવત્તતીતિ સાતસન્તસુખદ્વયમેવસ્સ અનુસયટ્ઠાનં વુત્તન્તિ ભવરાગવજ્જસ્સ સબ્બલોભસ્સ કામરાગાનુસયતા ન વિરુજ્ઝતિ, એકસ્મિંયેવ ચ આરમ્મણે રજ્જન્તિ દુસ્સન્તિ ચ. તત્થ રાગો સુખજ્ઝાસયો પટિઘો દુક્ખજ્ઝાસયોતિ તેસં નાનાનુસયટ્ઠાનતા હોતિ.

એવઞ્ચ કત્વા ''યત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતીતિ? નો''તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૧૪) વુત્તન્તિ. અટ્ઠકથાયં પન દ્વીસુ વેદનાસુ ઇટ્ઠારમ્મણે ચ દોમનસ્સુપ્પત્તિં વત્વા ''દોમનસ્સમત્તમેવ પન તં હોતિ, ન પટિઘાનુસયો''તિ (યમ॰ અટ્ઠ॰ અનુસયયમક ૨) વુત્તત્તા યથા તત્થ પટિઘો પટિઘાનુસયો ન હોતિ, એવં દુક્ખાદીસુ ઉપ્પજ્જમાનેન દિટ્ઠાનુસયેન સહજાતો લોભો કામરાગાનુસયો ન હોતિચ્ચેવ વિઞ્ઞાયતીતિ. યં પનેતં વુત્તં ''**દોમનસ્સમત્તમેવ પન તં હોતિ, ન પટિઘાનુસયો**''તિ, **એત્થ ન પટિઘાનુસયો**તિ નત્થિ પટિઘાનુસયોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ન હિ દોમનસ્સસ્સ પટિઘાનુસયભાવાસઙ્કા અત્થીતિ.

દેસના સંકિણ્ણા વિય ભવેય્યાતિ ભવરાગસ્સપિ કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ આરમ્મણકરણવસેનેવ ઉપ્પત્તિ વુત્તા વિય ભવેય્ય, તસ્મા આરમ્મણવિસેસેન વિસેસદસ્સનત્થં એવં દેસના કતા સહજાતવેદનાવિસેસાભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મહાવારો

૧. અનુસયવારવણ્ણના

૩. **અનુસેતિ ઉપ્પજ્જતી**તિ પચ્ચુપ્પન્નવોહારા પવત્તાવિરામવસેન વેદિતબ્બા. મગ્ગેનેવ હિ અનુસયાનં વિરામો વિચ્છેદો હોતિ, ન તતો પુબ્બેતિ.

૨૦. **નાપિ એકસ્મિં ઠાને ઉપ્પજ્જન્તિ, ન એકં ધમ્મં આરમ્મણં કરોન્તી**તિ એત્થ પુરિમેન એકસ્મિં ચિત્તુપ્પાદે ઉપ્પત્તિ નિવારિતા, પચ્છિમેન એકસ્મિં આરમ્મણેતિ અયં વિસેસો. પુગ્ગલોકાસવારસ્સ પટિલોમે તેસં તેસં પુગ્ગલાનં તસ્સ તસ્સ અનુસયસ્સ અનનુસયનટ્ઠાનં પકતિયા પહાનેન ચ વેદિતબ્બં, ''તિણ્ણં પુગ્ગલાનં દુક્ખાય વેદનાય તેસં તત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, નો ચ તેસં તત્થ પટિઘાનુસયો નાનુસેતિ, તેસઞ્ઞેવ પુગ્ગલાનં રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા અપરિયાપન્ને તેસં તત્થ કામરાગાનુસયો ચ નાનુસેતિ, પટિઘાનુસયો ચ નાનુસેતી''તિ પકતિયા દુક્ખાદીનં કામરાગાદીનં અનનુસયટ્ઠાનતં સન્ધાય વુત્તં, ''દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં સબ્બત્થ કામરાગાનુસયો ચ નાનુસેતિ, પટિઘાનુસયો ચ નાનુસેતી''તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૫૬) અનુસયપ્પહાનેન. એત્થ પુરિમનયેન ઓકાસં અવેક્ખિત્વા પુગ્ગલસ્સ વિજ્જમાનાનં અનુસયાનં અનનુસયનં વુત્તં, પચ્છિમનયેન પુગ્ગલં અવેક્ખિત્વા ઓકાસસ્સ કામધાતુઆદિકસ્સ અનોકાસતાતિ.

અનુસયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સાનુસયવારવણ્ણના

૬૬-૧૩૧. સાનુસયપજહનપરિઞ્ઞાવારેસુ ''સાનુસયો, પજહતિ, પરિજાનાતી''તિ પુગ્ગલો વુત્તો. પુગ્ગલસ્સ ચ ઇમસ્મિં ભવે સાનુસયોતિ એવં ભવવિસેસેન વા, ઇમસ્મિં કામરાગાનુસયેન સાનુસયો ઇમસ્મિં ઇતરેસુ કેનચીતિ એવં ભવાનુસયવિસેસેન વા સાનુસયતાનિરનુસયતાદિકા નત્થિ. તથા દ્વીસુ વેદનાસુ કામરાગાનુસયેન સાનુસયો, દુક્ખાય વેદનાય નિરનુસયોતિ ઇદમ્પિ નત્થિ. ન હિ પુગ્ગલસ્સ વેદના ઓકાસો, અથ ખો અનુસયાનન્તિ. અનુસયસ્સ પન તસ્સ તસ્સ સો સો અનુસયનોકાસો પુગ્ગલસ્સ તેન તેન અનુસયેન સાનુસયતાય, તસ્સ તસ્સ

પજહનપરિજાનનાનઞ્ચ નિમિત્તં હોતિ, અનનુસયનોકાસો ચ નિરનુસયતાદીનં, તસ્મા ઓકાસવારેસુ ભુમ્મનિદ્દેસં અકત્વા ''યતો તતો''તિ નિમિત્તત્થે નિસ્સક્કવચનં કતં, પજહનપરિઞ્ઞાવારેસુ અપાદાનત્થે એવ વા. તતો તતો હિ ઓકાસતો અપગમકરણં વિનાસનં પજહનં પરિજાનનઞ્ચાતિ.

તત્થ **યતો**તિ યતો અનુસયટ્ઠાનતો અનુલોમે, પટિલોમે અનનુસયટ્ઠાનતોતિ અત્થો. અનુસયાનાનુસયસ્સેવ હિ નિમિત્તાપાદાનભાવદસ્સનત્થં ''રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા તતો માનાનુસયેન સાનુસયોતિ (યમ॰૨.અનુસયયમક.૭૭), પજહતી''તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૧૪૩) ચ ''દુક્ખાય વેદનાય તતો કામરાગાનુસયેન નિરનુસયોતિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૧૧૦), ન પજહતી''તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક. ૧૭૪-૧૭૬) ચ એવમાદીસુ રૂપધાતુઆદયો એવ ભુમ્મનિદ્દેસેનેવ નિદ્દિટ્ઠાતિ. અટ્ઠકથાયં પન ચતુત્થપઞ્હવિસ્સજ્જનેન સરૂપતો અનુસયનટ્ઠાનસ્સ દસ્સિતત્તા તદત્થે આદિપઞ્હેપિ ''યતો''તિ અનુસયનટ્ઠાનં વુત્તન્તિ ઇમમત્થં વિભાવેત્વા પુન ''યતો''તિ એતસ્સ વચનત્થં દસ્સેતું ''**ઉપ્પન્નેન કામરાગાનુસયેન સાનુસયો**''તિ વુત્તં, તં પમાદલિખિતં વિય દિસ્સતિ. ન હિ ઉપ્પન્નેનેવ અનુસયેન સાનુસયો, ઉપ્પત્તિરહટ્ઠાનતઞ્ચ સન્ધાયેવ નિસ્સક્કવચનં ન સક્કા વત્તું. ન હિ અપરિયાપન્નાનં અનુસયુપ્પત્તિરહટ્ઠાનતાતિ તં તથેવ દિસ્સતિ. એવં પનેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો – યતો ઉપ્પન્નેનાતિ યતો ઉપ્પન્નેન ભવિતબ્બં, તેનાતિ ઉપ્પત્તિરહટ્ઠાને નિસ્સક્કવચનં કતન્તિ. તથા સબ્બધમ્મેસુ ઉપ્પજ્જનકેનાતિ. ઉપ્પત્તિપટિસેધે અકતે અનુપ્પત્તિયા અનિચ્છિતત્તા સબ્બધમ્મેસુ ઉપ્પજ્જનકભાવં આપન્નેન અનુપ્પજ્જનભાવં અપનેતિ નામ. **સબ્બત્થા**તિ એતસ્સ પન સબ્બટ્ઠાનતોતિ અયમત્થો ન ન સમ્ભવતિ. ત્થ-કારઞ્હિ ભુમ્મતો અઞ્ઞત્થાપિ સદ્દવિદૂ ઇચ્છન્તીતિ.

સાનુસયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પજહનવારવણ્ણના

૧૩૨-૧૯૭. પજહનવારે યેન કામરાગાનુસયાદયો સાવસેસા પહીયન્તિ, સો તે પજહતીતિ સન્નિટ્ઠાનં કત્વા વત્તબ્બો ન હોતિ અપજહનસબ્ભાવા, તસ્મા સન્નિટ્ઠાને નિરવસેસપ્પજહનકોયેવ પજહતીતિ વુત્તો, તસ્મા ''યો વા પન માનાનુસયં પજહતિ, સો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ? નો''તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૧૩૨) વુત્તં. યસ્મા પન સંસયપદેન પહાનકરણમત્તમેવ પુચ્છતિ, ન સન્નિટ્ઠાનં કરોતિ, તસ્મા યથાવિજ્જમાનં પહાનં સન્ધાય ''યો કામરાગાનુસયં પજહતિ, સો માનાનુસયં પજહતીતિ? તદેકટ્ઠં પજહતી''તિ વુત્તં. પટિલોમે પન ''નપ્પજહતી''તિ પજહનાભાવો એવ સન્નિટ્ઠાનપદેન સંસયપદેન ચ વિનિચ્છિતો પુચ્છિતો ચ, તસ્મા યેસં પજહનં નત્થિ નિરવસેસવસેન પજહનકાનં, તે ઠપેત્વા અવસેસા અપ્પજહનસબ્ભાવેનેવ નપ્પજહન્તીતિ વુત્તા, ન ચ યથાવિજ્જમાનેન પહાનેનેવ વજ્જિતાતિ દટ્ઠબ્બાતિ. ''અનાગામિમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અટ્ઠમકઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા પુગ્ગલા કામરાગાનુસયઞ્ચ નપ્પજહન્તિ વિચિકિચ્છાનુસયઞ્ચ નપ્પજહન્તી''તિ (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૧૬૫) એત્થ **અટ્ઠકથાયં** ''પુથુજ્જનો પહાનપરિઞ્ઞાય અભાવેન નપ્પજહતિ, સેસા તેસં અનુસયાનં પહીનત્તા''તિ (યમ॰ અટ્ઠ॰ અનુસયયમક ૧૩૨-૧૯૭) વુત્તં.

તત્થ કિઞ્ચાપિ કેસઞ્ચિ વિચિકિચ્છાનુસયો કેસઞ્ચિ ઉભયન્તિ સેસાનં તેસં પહીનતા અત્થિ, તથાપિ સોતાપન્નાદીનં વિચિકિચ્છાનુસયસ્સ પહીનતા ઉભયાપજહનસ્સ કારણં ન હોતીતિ તેસં પહીનત્તા ''નપ્પજહન્તી''તિ ન સક્કા વત્તું, અથ પન કામરાગાનુસયઞ્ચ નપ્પજહન્તીતિ ઇમં સન્નિટ્ઠાનેન તેસં પુગ્ગલાનં

સઙ્ગહિતતાદસ્સનત્થં વુત્તન્તિ ન તત્થ કારણં વત્તબ્બં, પુચ્છિતસ્સ પન સંસયત્થસ્સ કારણં વત્તબ્બં. એવં સતિ ‘‘સેસા તસ્સ અનુસયસ્સ પહીનત્તા’’તિ વત્તબ્બન્તિ? ન વત્તબ્બં ‘‘યો કામરાગાનુસયં નપ્પજહતિ, સો દિટ્ઠાનુસયં વિચિકિચ્છાનુસયં નપ્પજહતી’’તિ પટિક્ખિપિત્વા પુચ્છિતે સદિસવિસ્સજ્જનકે દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયે સન્ધાય કારણસ્સ વત્તબ્બત્તા, તસ્મા **તેસં અનુસયાનં પહીનત્તા**તિ તેસં દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયાનં પહીનત્તા તે સંસયત્થસઙ્ગહિતે અનુસયે નપ્પજહન્તીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

પજહનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પહીનવારવણ્ણના

૨૬૪-૨૭૪. પહીનવારે ફલટ્ઠવસેનેવ દેસના આરદ્ધાતિ અનુલોમં સન્ધાય વુત્તં. પટિલોમે હિ પુથુજ્જનવસેનપિ દેસના ગહિતાતિ. ‘‘ફલટ્ઠવસેનેવા’’તિ ચ સાધારણવચનેન મગ્ગસમઙ્ગીનં અગ્ગહિતતં દીપેતિ. અનુસયચ્ચન્તપટિપક્ખેકચિત્તક્ખણિકાનઞ્હિ મગ્ગસમઙ્ગીનં ન કોચિ અનુસયો ઉપ્પત્તિરહો, નાપિ અનુપ્પત્તિરહતં આપાદિતો, તસ્મા તે ન અનુસયસાનુસયપહીનઉપ્પજ્જનવારેસુ ગહિતાતિ.

૨૭૫-૨૯૬. ઓકાસવારે સો સો અનુસયો અત્તનો અત્તનો ઓકાસે એવ અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદિતો પહીનો, અનાપાદિતો ચ અપ્પહીનોતિ પહીનાપ્પહીનવચનાનિ તદોકાસમેવ દીપેન્તિ, તસ્મા અનોકાસે તદુભયાવત્તબ્બતા વુત્તાતિ. **સાધારણટ્ઠાને તેન સદ્ધિં પહીનો નામ હોતી**તિ તેન સદ્ધિં સમાનોકાસે પહીનો નામાતિ અત્થો, ન સમાનકાલે પહીનોતિ.

પહીનવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. ધાતુવારવણ્ણના

૩૩૨-૩૪૦. ધાતુવારે **સન્તાનં અનુગતા હુત્વા સયન્તી**તિ યસ્મિં સન્તાને અપ્પહીના, તંસન્તાને અપ્પહીનભાવેન અનુગન્ત્વા ઉપ્પત્તિઅરહભાવેન સયન્તીતિ અત્થો. ઉપ્પત્તિરહતા એવ હિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ ઇધાપિ યુત્તાતિ. એત્થ ચ ન કામધાતુઆદીનિ છ પટિનિસેધવચનાનિ ધાતુવિસેસનિદ્ધારણાનિ ન હોન્તીતિ ‘‘ન કામધાતુયા ચુતસ્સ ન કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા’’તિઆદિમ્હિ વુચ્ચમાને ઇમં નામ ઉપપજ્જન્તસ્સાતિ ન વિઞ્ઞાયેય્ય, તસ્મા તંમૂલિકાસુ યોજનાસુ ‘‘ન કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું રૂપધાતું અરૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા’’તિ પઠમં યોજેત્વા પુન અનુક્કમેન ‘‘ન કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા’’તિઆદિકા યોજના કતા. એવઞ્હિ ન કામધાતુઆદિપદેહિ યથાવુત્તધાતુયોયેવ ગહિતા, ન કઞ્ચીતિ વિઞ્ઞાયતિ. યથા અનુસયવારે ‘‘અનુસેન્તીતિ પદસ્સ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો ગહિતો’’તિ વુત્તં, તત્થાપિ ઉપ્પજ્જમાનમેવ સન્ધાય ઉપ્પજ્જન્તીતિ ગહેતું ન સક્કા ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિવચનતો. અથાપિ અપ્પહીનતં સન્ધાય ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો તત્થ ગહિતો, ઇધાપિ સો ન ન યુજ્જતીતિ. **ભઙ્ગા**તિ ભઞ્જિતબ્બા, દ્વિધા કાતબ્બાતિ અત્થો. નનુ ન કોચિ અનુસયો યત્થ ઉપ્પજ્જન્તસ્સ અનુસેતિ નાનુસેતિ ચાતિ દ્વિધા કાતબ્બા, તત્થેવ કસ્મા ‘‘કતિ અનુસયા ભઙ્ગા? અનુસયા ભઙ્ગા નત્થી’’તિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ કતાનિ. ન હિ પકારન્તરાભાવે સંસયો યુત્તોતિ ? ન ન યુત્તો, ‘‘અનુસયા ભઙ્ગા નત્થી’’તિ અવુત્તે ભઙ્ગાભાવસ્સ અવિઞ્ઞાતત્તાતિ.

ધાતુવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અનુસયયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. ચિત્તયમકં

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૬૨. ચિત્તયમકવણ્ણનાયં **આદિતોવ તયો સુદ્ધિકમહાવારા હોન્તી**તિ ઇમે તયો મહાવારા સરાગાદિકુસલાદીહિ મિસ્સકા સુદ્ધિકા ચ, તેસુ આદિતો સુદ્ધિકા હોન્તીતિ અત્થો. મિસ્સકેસુ ચ એકેકસ્મિં સરાગાદિમિસ્સકચિત્તે તયો તયો મહાવારા, તે તત્થ તત્થ પન વુત્તે સમ્પિણ્ડેત્વા ''**સોળસ પુગ્ગલવારા**''તિઆદિ વુત્તં, ન નિરન્તરં વુત્તેતિ. ''યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના ઉપ્પાદનિરોધાનં પચ્ચુપ્પન્નાનાગતકાલાનઞ્ચ સંસગ્ગવસેન એકેકાય પુચ્છાય પવત્તત્તા ''**ઉપ્પાદનિરોધકાલસમ્ભેદવારો**''તિ વુત્તો. એવં સેસાનમ્પિ વારાનં તંતંનામતા પાળિઅનુસારેન વેદિતબ્બા.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૬૩. તથારૂપસ્સેવ ખીણાસવસ્સ ચિત્તં સન્ધાયાતિ ઇદં ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિપચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિમ્હિ પુગ્ગલે અધિપ્પેતે તઞ્ચ ચિત્તં અધિપ્પેતમેવ હોતીતિ કત્વા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અરહતો પચ્છિમચિત્તમ્પી**તિ નુપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતીતિ એવંપકારં ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગિમેવ સન્ધાય વુત્તં.

૬૫-૮૨. ઉપ્પાદવારસ્સ દુતિયપુચ્છાવિસ્સજ્જને **ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે, નિરોધસમાપન્નાનં, અસઞ્ઞસત્તાનં તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતી**તિ એત્થ ''ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થા''તિ એતસ્સ ''સબ્બેસં ચિત્તં ખણપચ્ચુપ્પન્નમેવ હુત્વા ઉપ્પાદક્ખણં અતીતત્તા ઉપ્પજ્જિત્થ નામા''તિ અત્થો વુત્તો. **ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ ચેવ ઉપ્પજ્જતિ ચા**તિ એતસ્સપિ ઉપ્પાદં પત્તત્તા ઉપ્પજ્જિત્થ, અનતીતત્તા ઉપ્પજ્જતિ નામાતિ દ્વયમેતં એવં ન સક્કા વત્તું. ન હિ ખણપચ્ચુપ્પન્ને ''ઉપ્પજ્જિત્થા''તિ અતીતવોહારો અત્થિ. યદિ સિયા, **યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતી**તિ એત્થ ''નો''તિ અવત્વા વિભજિતબ્બં સિયા. તથા ''**યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થા**''તિ એત્થ ચ ''નો''તિ અવત્વા ''આમન્તા''તિ વત્તબ્બં સિયા. ''**ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે**''તિ પન ભિજ્જમાનચિત્તસમઙ્ગી પુગ્ગલો વુત્તો, તસ્સ અતીતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, ન ચ કિઞ્ચિ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. **ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે**તિ ચ ઉપ્પજ્જમાનચિત્તસમઙ્ગી પુગ્ગલો વુત્તો, તસ્સપિ અતીતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જતીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ચિત્તન્તિ હિ સામઞ્ઞવચનં એકસ્મિં અનેકસ્મિઞ્ચ યથાગહિતવિસેસે તિટ્ઠતીતિ. ''**યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતીતિ? ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે**''તિ એત્થ **યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતી**તિ એતેન સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતપુગ્ગલસ્સેવ ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેતિ એવં સબ્બત્થ સન્નિટ્ઠાનવસેન નિયમો વેદિતબ્બો. ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનવારો નિરુદ્ધનિરુજ્ઝમાનવારો ચ પુગ્ગલવારાદીસુ તીસુપિ નિન્નાનાકરણા ઉદ્દિટ્ઠા નિદ્દિટ્ઠા ચ. તત્થ પુગ્ગલવારે અવિસેસેન યં કઞ્ચિ તાદિસં પુગ્ગલં

સન્ધાય “**ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાન**”ન્તિઆદિ વુત્તં, ધમ્મવારે ચિત્તમેવ, પુગ્ગલધમ્મવારે પુગ્ગલં ચિત્તઞ્ચાતિ અયમેત્થ વિસેસો દટ્ઠબ્બો.

૮૩. અતિક્કન્તકાલવારે ઇમસ્સ પુગ્ગલવારત્તા પુગ્ગલો પુચ્છિતોતિ પુગ્ગલસ્સેવ વિસ્સજ્જનેન ભવિતબ્બં. યથા **યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થા**તિ એતેન ન કોચિ પુગ્ગલો ન ગહિતો, એવં **યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલ**ન્તિ એતેન સન્નિટ્ઠાનેન ન કોચિ ન ગહિતો. ન હિ સો પુગ્ગલો અત્થિ, યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણં અતીતં નત્થિ, તે ચ પન નિરુજ્ઝમાનક્ખણાતીતચિત્તા ન ન હોન્તીતિ પઠમો પઞ્હો ‘‘આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જિતબ્બો સિયા, તથા દુતિયતતિયા. ચતુત્થો પન ‘‘પચ્છિમચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તેસં ચિત્તં ભઙ્ગક્ખણં અવીતિક્કન્તં, નો ચ તેસં ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણં અવીતિક્કન્તં, ઇતરેસં ચિત્તં ભઙ્ગક્ખણઞ્ચ અવીતિક્કન્તં ઉપ્પાદક્ખણઞ્ચ અવીતિક્કન્ત’’ન્તિ વિસ્સજ્જિતબ્બો ભવેય્ય, તથા અવિસ્સજ્જેત્વા કસ્મા સબ્બત્થ ચિત્તમેવ વિભત્તન્તિ ? ચિત્તવસેન પુગ્ગલવવત્થાનતો. ખણસ્સ હિ વીતિક્કન્તતાય અતિક્કન્તકાલતાવચનેન વત્તમાનસ્સ ચ ચિત્તસ્સ વસેન પુગ્ગલો ઉપ્પાદક્ખણાતીતચિત્તો વુત્તો અતીતસ્સ ચ, તત્થ પુરિમસ્સ ચિત્તં ન ભઙ્ગક્ખણં વીતિક્કન્તં પચ્છિમસ્સ વીતિક્કન્તન્તિ એવમાદિકો પુગ્ગલવિભાગો યસ્સ ચિત્તસ્સ વસેન પુગ્ગલવવત્થાનં હોતિ, તસ્સ ચિત્તસ્સ તંતંખણવીતિક્કમાવીતિક્કમદસ્સનવસેન દસ્સિતો હોતીતિ સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ ચિત્તમેવ વિભત્તં. અથ વા નયિધ ધમ્મમત્તવિસિટ્ઠો પુગ્ગલો પુચ્છિતો, અથ ખો પુગ્ગલવિસિટ્ઠં ચિત્તં, તસ્મા ચિત્તમેવ વિસ્સજ્જિતન્તિ વેદિતબ્બં. યદિપિ પુગ્ગલપ્પધાના પુચ્છા, અથાપિ ચિત્તપ્પધાના, ઉભયથાપિ દુતિયપુચ્છાય ‘‘આમન્તા’’તિ વત્તબ્બં સિયા, તથા પન અવત્વા નિરોધક્ખણવીતિક્કમેન અતિક્કન્તકાલતા ન ઉપ્પાદક્ખણવીતિક્કમેન અતિક્કન્તકાલતા વિય વત્તમાનસ્સ અત્થીતિ દસ્સનત્થં “**અતીતં ચિત્ત**”ન્તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાન**ન્તિ એત્થ ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં યસ્સ ચિત્તં ન હોતીતિ અત્થો. એસ નયો “**ન નિરુજ્ઝમાન**”ન્તિ એત્થાપિ.

૧૧૪-૧૧૬. મિસ્સકવારેસુ **યસ્સ સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતી**તિ પુચ્છા, **નો**તિ વિસ્સજ્જનઞ્ચ અટ્ઠકથાયં દસ્સિતં. પાળિયં પન ‘‘યસ્સ સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ સરાગં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ માતિકાઠપનાયં વુત્તત્તા વિસ્સજ્જનેપિ તથેવ સન્નિટ્ઠાનસંસયત્થેસુ સરાગાદિમિસ્સકચિત્તવસેનેવ પુચ્છા ઉદ્ધરિત્વા ‘‘સરાગપચ્છિમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતિ, ઇતરેસં સરાગચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચેવ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચા’’તિ એવમાદિના નયેન યેભુય્યેન સુદ્ધિકવારસદિસમેવ વિસ્સજ્જનં કાતબ્બન્તિ કત્વા સંખિત્તન્તિ વિઞ્ઞાયતિ.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ચિત્તયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ધમ્મયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧-૧૬. ધમ્મયમકવણ્ણનાયં **કુસલાદિધમ્માનં માતિકં ઠપેત્વા**તિ યથા મૂલયમકે કુસલાદિધમ્મા દેસિતા, યથા ચ ખન્ધયમકાદીસુ ‘‘પઞ્ચક્ખન્ધા’’તિઆદિના અઞ્ઞથા સઙ્ગહેત્વા દેસિતા, તથા અદેસેત્વા યા કુસલાદીનં ધમ્માનં ‘‘કુસલાકુસલા ધમ્મા’’તિઆદિકા માતિકા, તં ઇધ આદિમ્હિ ઠપેત્વા દેસિતસ્સાતિ અત્થો.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પવત્તિવારવણ્ણના

૩૩-૩૪. ‘‘યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અબ્યાકતા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ એતસ્સ વિસ્સજ્જને **‘‘અબ્યાકતા ચાતિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપવસેન વુત્ત’’**ન્તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં, ઇમસ્મિં પન પઞ્હે કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપઞ્ચ લબ્ભતિ, તં પન પટિલોમવારસ્સ વિસ્સજ્જને **સબ્બેસં ચવન્તાનં, પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે, આરુપ્પે અકુસલાનં ઉપ્પાદક્ખણે તેસં કુસલા ચ ધમ્મા ન ઉપ્પજ્જન્તિ અબ્યાકતા ચ ધમ્મા ન ઉપ્પજ્જન્તી**તિ એત્થ પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનમ્પિ કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપં અગ્ગહેત્વા ‘‘અબ્યાકતા ચ ધમ્મા ન ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ વુત્તત્તા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ ઇધાધિપ્પેતં. કમ્મસમુટ્ઠાનાદિરૂપે ન વિધાનં, નાપિ પટિસેધોતિ કેચિ વદન્તિ, તથા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવ સન્ધાય ‘‘યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અબ્યાકતા ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તીતિ? નો’’તિ (યમ॰ ૩.ધમ્મયમક.૧૬૩) વુત્તન્તિ. તં પનેતં એવં ન સક્કા વત્તું ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપાદીનમ્પિ ઉપ્પાદસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ચ નિરોધસ્સ એવમાદીહિ એવ પાળીહિ પટિસેધસિદ્ધિતો.

યે ચ વદન્તિ ‘‘યથા પટિસમ્ભિદામગ્ગે નિરોધકથાયં ‘સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે જાતા ધમ્મા ઠપેત્વા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં સબ્બેપિ વિરાગા ચેવ હોન્તિ વિરાગારમ્મણા વિરાગગોચરા વિરાગસમુદાગતા વિરાગપતિટ્ઠા’તિઆદીસુ ‘ઠપેત્વા રૂપ’ન્તિ અવત્વા ચિત્તપટિબદ્ધત્તા ચિત્તજરૂપાનં ‘ઠપેત્વા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપ’ન્તિ વુત્તં, એવમિધાપિ ચિત્તપટિબદ્ધત્તા ચિત્તજરૂપમેવ કથિત’’ન્તિ, તઞ્ચ તથા ન હોતિ. યેસઞ્હિ સોતાપત્તિમગ્ગો સહજાતપચ્ચયો હોતિ, યેસુ ચ વિરાગાદિઆસઙ્કા હોતિ, તે સોતાપત્તિમગ્ગસહજાતા ધમ્મા સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે જાતા ધમ્માતિ તત્થ વુત્તા. **સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે જાતા**તિ હિ વચનં મગ્ગે જાતતં દીપેતિ, ન ચ કમ્મજાદીનિ અમગ્ગે જાયમાનાનિ મગ્ગક્ખણે જાતવોહારં અરહન્તિ તેસં તસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સહજાતપચ્ચયત્તાભાવતો, તસ્મા મગ્ગક્ખણે તંસહજાતધમ્મેસુ ઠપેતબ્બં ઠપેતું ‘‘ઠપેત્વા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપ’’ન્તિ વુત્તં, ઇધ પન કુસલાદિધમ્મા યસ્સ યત્થ ઉપ્પજ્જન્તિ નિરુજ્ઝન્તિ ચ, તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તસ્મિઞ્ચ ઓકાસે અબ્યાકતધમ્માનં ઉપ્પાદનિરોધાનં કુસલાદિપટિબદ્ધતા અપ્પટિબદ્ધતા ચ આમટ્ઠા, ન ચ કમ્મજાદિરૂપં અબ્યાકતં ન હોતિ, તસ્મા સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઓકાસે વા ઉપ્પાદનિરોધેસુ વિજ્જમાનેસુ અબ્યાકતાનં તે વેદિતબ્બા, અવિજ્જમાનેસુ ચ પટિસેધેતબ્બા, ન ચ અચિત્તપટિબદ્ધા અબ્યાકતાતિ એત્થ ન ગહિતાતિ સક્કા વત્તું નિરોધસમાપન્નાનં અસઞ્ઞસત્તાનઞ્ચ ઉપ્પાદનિરોધવચનતોતિ.

ચતુત્થપઞ્હે **પવત્તે અકુસલાબ્યાકતચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે**તિ ઇદં ‘‘યસ્સ વા પન અબ્યાકતા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ એતેન સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતેસુ પઞ્ચવોકારે અકુસલાબ્યાકતચિત્તાનં ચતુવોકારે ચ અબ્યાકતચિત્તસ્સેવ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિનો સન્ધાય વુત્તં. એવં સબ્બત્થ સન્નિટ્ઠાનવસેન વિસેસો વેદિતબ્બો.

૭૯. ‘‘એકાવજ્જનેન ૧૬૬ ઉપ્પન્નસ્સા’’તિ વુત્તં, નાનાવજ્જનેનપિ પન તતો પુરિમતરજવનવીથીસુ ઉપ્પન્નસ્સ ‘‘ઉપ્પાદક્ખણે તેસં અકુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જિસ્સન્તિ, નો ચ તેસં કુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તી’’તિ ઇદં

લક્ખણં લબ્ભતેવ, તસ્મા એતેન લક્ખણેન સમાનલક્ખણં સબ્બં **યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અગ્ગમગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, તસ્સ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે**તિ એતેનેવ કુસલાનાગતભાવપરિયોસાનેન તાય એવ સમાનલક્ખણતાય દીપિતં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. એસ નયો અકુસલાતીતભાવસ્સ અબ્યાકતાતીતભાવસ્સ ચ આદિમ્હિ ''**દુતિયે અકુસલે**''તિ, ''**દુતિયે ચિત્તે**''તિ ચ વુત્તટ્ઠાને. યથા હિ ભાવનાવારે ભાવનાપહાનાનં પરિયોસાનેન અગ્ગમગ્ગેન તતો પુરિમતરાનિપિ ભાવનાપહાનાનિ દસ્સિતાનિ હોન્તિ, એવમિધાપિ તં તં તેન તેન આદિના અન્તેન ચ દસ્સિતન્તિ.

૧૦૦. પઞ્ચવોકારે અકુસલાનં ભઙ્ગક્ખણે તેસં અકુસલા ચ ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તિ અબ્યાકતા ચ ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તીતિ વચનેન પટિસન્ધિચિત્તતો સોળસમં, તતો પરમ્પિ વા ભવનિકન્તિચિત્તં હોતિ, ન તતો ઓરન્તિ વિઞ્ઞાયતીતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધમ્મયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. ઇન્દ્રિયયમકં

૧. પણ્ણત્તિવારો

ઉદ્દેસવારવણ્ણના

૧. ઇન્દ્રિયયમકે વિભઙ્ગે વિય જીવિતિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયાનન્તરં અનિદ્દિસિત્વા પુરિસિન્દ્રિયાનન્તરં ઉદ્દિટ્ઠં ''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, ઇન્દ્રિયાનિ. કતમાનિ તીણિ? ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૯૨) સુત્તે દેસિતક્કમેન. પવત્તિવારે હિ એકન્તં પવત્તિયં એવ ઉપ્પજ્જમાનાનં સુખિન્દ્રિયાદીનં કમ્મજાનં અકમ્મજાનઞ્ચ અનુપાલકં જીવિતિન્દ્રિયં ચુતિપટિસન્ધીસુ ચ પવત્તમાનાનં કમ્મજાનન્તિ તંમૂલકાનિ યમકાનિ ચુતિપટિસન્ધિપવત્તિવસેન વત્તબ્બાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. ચક્ખુન્દ્રિયાદીસુ પન પુરિસિન્દ્રિયાવસાનેસુ યં મૂલકમેવ ન હોતિ મનિન્દ્રિયં, તં ઠપેત્વા અવસેસમૂલકાનિ ચુતિઉપપત્તિવસેનેવ વત્તબ્બાનિ આયતનયમકે વિય, તસ્મા જીવિતિન્દ્રિયં તેસં મજ્ઝે અનુદ્દિસિત્વા અન્તે ઉદ્દિટ્ઠન્તિ.

ઉદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિદ્દેસવારવણ્ણના

૯૪. **ઇત્થી ઇત્થિન્દ્રિયન્તિ** એત્થ યસ્મા ઇત્થીતિ કોચિ સભાવો નત્થિ, ન ચ રૂપાદિધમ્મે ઉપાદાય ઇત્થિગ્ગહણં ન હોતિ, તસ્મા ઇત્થિગ્ગહણસ્સ અવિજ્જમાનમ્પિ વિજ્જમાનમિવ ગહેત્વા પવત્તિતો તથાગહિતસ્સ વસેન ''નત્થી''તિ અવત્વા ''નો''તિ વુત્તં. સુખસ્સ ચ ભેદં કત્વા ''સુખં સોમનસ્સ''ન્તિ, દુક્ખસ્સ ચ ''દુક્ખં દોમનસ્સ''ન્તિ વચનેનેવ સોમનસ્સતો અઞ્ઞા સુખા વેદના સુખં, દોમનસ્સતો ચ અઞ્ઞા દુક્ખા વેદના દુક્ખન્તિ અયં વિસેસો ગહિતોયેવાતિ ''**સુખં સુખિન્દ્રિયં દુક્ખં દુક્ખિન્દ્રિય**''ન્તિ એત્થ ''આમન્તા''તિ વુત્તં.

૧૪૦. સુદ્ધિન્દ્રિયવારે **ચક્ખુ ઇન્દ્રિયન્તિ** એત્થ દિબ્બચક્ખુપઞ્ઞાચક્ખૂનિ પઞ્ઞિન્દ્રિયાનિ હોન્તીતિ ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તં. **અવસેસં સોતન્તિ** તણ્હાસોતમેવાહ.

નિદ્દેસવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨.પવત્તિવારવણ્ણના

૧૮૬. પવત્તિવારે ‘‘છયિમાનિ, ભિક્ખવે, ઇન્દ્રિયાનિ. કતમાનિ છ? ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰... કાયિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિય’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૯૫) સુત્તે વુત્તનયેન ઇધ ઉદ્દિટ્ઠં મનિન્દ્રિયં ચુતિપટિસન્ધિપવત્તીસુ પવત્તમાનેહિ કમ્મજાકમ્મજેહિ સબ્બેહિપિ યોગં ગચ્છતિ, ન ચ જીવિતિન્દ્રિયં વિય અઞ્ઞધમ્મનિસ્સયેન ગહેતબ્બં, પુબ્બઙ્ગમત્તાવ પધાનં, તસ્મા કૂટં વિય ગોપાનસીનં સબ્બિન્દ્રિયાનં સમોસરણટ્ઠાનં અન્તે ઠપેત્વા યોજિતં. જીવિતિન્દ્રિયાદિમૂલકેસુ પવત્તિઞ્ચ ગહેત્વા ગતેસુ ‘‘યસ્સ જીવિતિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સુખિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં, પવત્તે સુખિન્દ્રિયવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં જીવિતિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં સુખિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, સુખિન્દ્રિયસમ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સુખિન્દ્રિયઞ્ચ ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના સુખદુક્ખદોમનસ્સિન્દ્રિયેહિ લોકુત્તરિન્દ્રિયેહિ ચ યોજના લબ્ભતિ, તથા ‘‘યસ્સ સુખિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ દુક્ખિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? નો’’તિઆદિના તંમૂલકા ચ નયા. તેહિ પન પવત્તિયંયેવ ઉપ્પજ્જમાનેહિ યોજના તંમૂલકા ચ ચુતિપટિસન્ધિપવત્તીસુ પવત્તમાનેહિ સોમનસ્સિન્દ્રિયાદીહિ યોજનાય જીવિતિન્દ્રિયમૂલકેહિ ચ નયેહિ પાકટાયેવાતિ કત્વા ન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

‘‘**સચક્ખુકાનં વિના સોમનસ્સેનાતિ ઉપેક્ખાસહગતાનં ચતુન્નં મહાવિપાકપટિસન્ધીનં વસેન વુત્ત**’’ન્તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં, તં સોમનસ્સવિરહિતસચક્ખુકપટિસન્ધિનિદસ્સનવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ ‘‘ચતુન્નંયેવા’’તિ નિયમો કતો, તેન તંસમાનલક્ખણા પરિત્તવિપાકરૂપાવચરપટિસન્ધિયોપિ દસ્સિતા હોન્તિ. તત્થ કામાવચરેસુ સોમનસ્સપટિસન્ધિસમાનતાય મહાવિપાકેહિ ચતૂહિ નિદસ્સનં કતં, તેન યથા સસોમનસ્સપટિસન્ધિકા અચક્ખુકા ન હોન્તિ, એવં ઇતરમહાવિપાકપટિસન્ધિકાપીતિ અયમત્થો દસ્સિતો હોતિ. ગબ્ભસેય્યકાનઞ્ચ અનુપ્પન્નેસુ ચક્ખાદીસુ ચવન્તાનં અહેતુકપટિસન્ધિકતા સહેતુકપટિસન્ધિકાનં કામાવચરાનં નિયમતો સચક્ખુકાદિભાવદસ્સનેન દસ્સિતા હોતિ. ગબ્ભસેય્યકેપિ હિ સન્ધાય ‘‘યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા’’તિ ઇદં વચનં યથા યુજ્જતિ, તથા આયતનયમકે દસ્સિતં. ન હિ સન્નિટ્ઠાનેન સઙ્ગહિતાનં ગબ્ભસેય્યકાનં વજ્જને કારણં અત્થિ, ‘‘ઇત્થીનં અધાનકાનં ઉપપજ્જન્તીન’’ન્તિઆદીસુ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૧૮૭) ચ તે એવ વુત્તાતિ.

ઉપેક્ખાય અચક્ખુકાનન્તિ અહેતુકપટિસન્ધિવસેન વુત્તન્તિ એત્થ ચ કામાવચરે સોપેક્ખઅચક્ખુકપટિસન્ધિયા તંસમાનલક્ખણં અરૂપપટિસન્ધિઞ્ચ નિદસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. કેસુચિ પન પોત્થકેસુ ‘‘અહેતુકારૂપપટિસન્ધિવસેના’’તિ પાઠો દિસ્સતિ, સો એવ સેય્યો.

‘‘**તત્થ હિ એકન્તેનેવ સદ્ધાસતિપઞ્ઞાયો નત્થિ, સમાધિવીરિયાનિ પન ઇન્દ્રિયપ્પત્તાનિ ન હોન્તી**’’તિ વુત્તં, યદિ પન સમાધિવીરિયાનિ સન્તિ, ‘‘ઇન્દ્રિયપ્પત્તાનિ ન હોન્તી’’તિ ન સક્કા વત્તું ‘‘સમાધિ સમાધિન્દ્રિયન્તિ? આમન્તા’’તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૧૧૩) ‘‘વીરિયં વીરિયિન્દ્રિયન્તિ? આમન્તા’’તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૧૧૧) વચનતો. અહેતુકપટિસન્ધિચિત્તે ચ યથા સમાધિલેસો એકગ્ગતા અત્થિ, ન એવં વીરિયલેસો અત્થિ, તસ્મા

એવમેત્થ વત્તબ્બં સિયા ‘‘તત્થ હિ એકન્તેનેવ સદ્ધાવીરિયસતિપઞ્ઞાયો નત્થિ, એકગ્ગતા પન સમાધિલેસો એવ હોતી’’તિ. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો સિયા – યથા અઞ્ઞેસુ કેસુચિ અહેતુકચિત્તેસુ સમાધિવીરિયાનિ હોન્તિ ઇન્દ્રિયપ્પત્તાનિ ચ, એવમિધ સમાધિવીરિયાનિ ઇન્દ્રિયપ્પત્તાનિ ન હોન્તીતિ. સમાધિવીરિયિન્દ્રિયાનમેવ અભાવં દસ્સેન્તો અહેતુકન્તરતો વિસેસેતિ . તત્થ ‘‘સમાધિવીરિયાનિ પન ન હોન્તી’’તિ વત્તબ્બે ‘‘ઇન્દ્રિયપ્પત્તાની’’તિ સમાધિલેસસ્સ સમાધિન્દ્રિયભાવં અપ્પત્તસ્સ સબ્ભાવતો વુત્તં, ન વીરિયલેસસ્સ. વિસેસનઞ્હિ વિસેસિતબ્બે પવત્તતિ. યેસુ પન પોત્થકેસુ ‘‘તત્થ એકન્તેનેવ સદ્ધાવીરિયસતિપઞ્ઞાયો નત્થી’’તિ પાઠો, સો એવ સુન્દરતરો.

યાવ ચક્ખુન્દ્રિયં નુપ્પજ્જતિ, તાવ ગબ્ભગતાનં અચક્ખુકાનં ભાવો અત્થીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેનાહ ‘‘**સહેતુકાનં અચક્ખુકાનન્તિ ગબ્ભસેય્યકવસેન ચેવ અરૂપીવસેન ચ વુત્ત**’’ન્તિ. ગબ્ભસેય્યકાપિ પન અવસ્સં ઉપ્પજ્જનકચક્ખુકા ન લબ્ભન્તીતિ દટ્ઠબ્બા. **સચક્ખુકાનં ઞાણવિપ્પયુત્તાનન્તિ કામધાતુયં દુહેતુકપટિસન્ધિકાનં વસેન વુત્ત**ન્તિ ઇધાપિ અહેતુકપટિસન્ધિકા ચ અચક્ખુકા લબ્ભન્તેવ. ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયસન્તાનાનમ્પિ ઉપપત્તિવસેન ઉપ્પાદો, ચુતિવસેન નિરોધો બાહુલ્લવસેન દસ્સિતો. કદાચિ હિ તેસં પઠમકપ્પિકાદીનં વિય પવત્તિયમ્પિ ઉપ્પાદનિરોધા હોન્તીતિ. એત્થ પુરિસિન્દ્રિયાવસાનેસુ ઇન્દ્રિયમૂલયમકેસુ પઠમપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનેહિ ગહિતેહિ ઉપપત્તિચુતિવસેન ગચ્છન્તેહિ ચક્ખુન્દ્રિયાદીહિ નિયમિતત્તા જીવિતિન્દ્રિયાદીનં પવત્તિવસેનપિ લબ્ભમાનાનં ઉપપત્તિચુતિવસેનેવ દુતિયપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનેહિ ગહણં વેદિતબ્બં.

૧૯૦. રૂપજીવિતિન્દ્રિયં ચક્ખુન્દ્રિયાદિસમાનગતિકં ચુતિપટિસન્ધિવસેનેવ ગચ્છતિ સન્તાનુપ્પત્તિનિરોધદસ્સનતોતિ આહ ‘‘**પવત્તે સોમનસ્સવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણેતિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયં સન્ધાય વુત્ત**’’ન્તિ. **એતેસઞ્ચેવ અઞ્ઞેસઞ્ચ પઞ્ચિન્દ્રિયાનં યથાલાભવસેના**તિ એત્થ એતેસં જીવિતિન્દ્રિયાદીનં ચુતિપટિસન્ધિપવત્તેસુ, અઞ્ઞેસઞ્ચ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં ચુતિપટિસન્ધીસૂતિ એવં યથાલાભો દટ્ઠબ્બો. **અયં પન છેદેયેવા**તિ એત્થ તસ્સ તસ્સ પરિપુણ્ણપઞ્હસ્સ તસ્મિં તસ્મિં સરૂપદસ્સનેન વિસ્સજ્જને વિસ્સજ્જિતે પચ્છિમકોટ્ઠાસસ્સ છેદોતિ નામં દટ્ઠબ્બં.

યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ જીવિતિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જતીતિ? વિના સોમનસ્સેન ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે સોમનસ્સવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં જીવિતિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જતીતિ એત્થ ‘‘નિરોધસમાપન્નાનં અસઞ્ઞસત્તાન’’ન્તિ અવચનં રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાદિસમાનગતિકતં દીપેતિ. તસ્સ હિ ઉપપત્તિયંયેવ ઉપ્પાદો વત્તબ્બોતિ. ‘‘વિના સોમનસ્સેન ઉપપજ્જન્તાન’’ન્તિ એત્થ અસઞ્ઞસત્તે સઙ્ગહેત્વા પવત્તિવસેન તે ચ નિરોધસમાપન્ના ચ ન વુત્તા, અનુપ્પાદોપિ પનેતસ્સ ચુતિઉપપત્તીસ્વેવ વત્તબ્બો, ન પવત્તેતિ. પચ્છિમકોટ્ઠાસેપિ ‘‘સબ્બેસં ચવન્તાનં, પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તેસં સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જતિ જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જતી’’તિ એવં ‘‘સબ્બેસં ચવન્તાન’’ન્તિ એત્થેવ અસઞ્ઞસત્તે સઙ્ગણ્હિત્વા પવત્તિવસેન તે ચ નિરોધસમાપન્ના ન ચ વુત્તા. યસ્સયત્થકે ચ નિરોધસમાપન્ના ન દસ્સેતબ્બા ન ગહેતબ્બાતિ અત્થો. ન હિ ‘‘નિરોધસમાપન્નાન’’ન્તિ વચનં ‘‘અસઞ્ઞસત્તાન’’ન્તિ વચનં વિય ઓકાસદીપકં, નાપિ ‘‘ઉપેક્ખાસમ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે, સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે’’તિઆદિવચનં વિય સોમનસ્સિન્દ્રિયાદીનં અનુપ્પાદક્ખણદીપકં, અથ ખો પુગ્ગલદીપકમેવાતિ.

અતીતકાલભેદે **સુદ્ધાવાસાનં ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં તત્થ સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જિત્થ જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જિત્થા**તિ એત્થ ‘‘ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે’’તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ‘‘સુદ્ધાવાસં

ઉપપજ્જન્તાનં, અસઞ્ઞસત્તાનં તેસં તત્થ સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જિત્થ મનિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જિત્થા''તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૨૭૭) એત્થ વિય ''ઉપપજ્જન્તાન''ન્તિ વત્તબ્બન્તિ? ન વત્તબ્બં. યથા હિ સોમનસ્સમનિન્દ્રિયાનં વસેન ઉપપજ્જન્તા પુગ્ગલા ઉપપત્તિચિત્તસમઙ્ગિનો હોન્તિ, ન એવં સોમનસ્સજીવિતિન્દ્રિયાનં વસેન ઉપપત્તિસમઙ્ગિનોયેવ હોન્તિ. જીવિતિન્દ્રિયસ્સ હિ વસેન યાવ પઠમરૂપજીવિતિન્દ્રિયં ધરતિ, તાવ ઉપપજ્જન્તા નામ હોન્તિ. તદા ચ દુતિયચિત્તતો પટ્ઠાય ''જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ ન ઉપ્પજ્જિત્થા''તિ ન સક્કા વત્તું અરૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધત્તા, તસ્મા ઉભયં ઉપ્પાદક્ખણેન નિદસ્સિતં. યથા હિ ''ન નિરુજ્ઝિત્થા''તિ ઇદં લક્ખણં ઉપપત્તિચિત્તસ્સ દ્વીસુ ખણેસુ લબ્ભમાનં સબ્બપઠમેન ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણેન નિદસ્સિતં, એવમિધાપિ દટ્ઠબ્બં.

અનાગતકાલભેદે ઉપ્પજ્જિસ્સમાને સન્નિટ્ઠાનં કત્વા અઞ્ઞસ્સ ચ ઉપ્પજ્જિસ્સમાનતાવ પુચ્છિતા. તત્થ યથા પચ્ચુપ્પન્નકાલભેદે સન્નિટ્ઠાનસંસયભેદેહિ ઉપ્પજ્જમાનસ્સેવ ગહિતત્તા ''યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનિ ઉપ્પજ્જન્તિ , ઉપપજ્જન્તસ્સ તસ્સ જીવિતિન્દ્રિયાદીનિ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ ઉપપજ્જન્તસ્સેવ પુચ્છિતાનં ઉપપત્તિયંયેવ તેસં ઉપ્પાદો સમ્ભવતિ, ન અઞ્ઞત્થ, ન એવમિધ ''યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનિ ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, ઉપપજ્જન્તસ્સ તસ્સ જીવિતિન્દ્રિયાદીનિ ઉપ્પજ્જિસ્સન્તી''તિ ઉપપજ્જન્તસ્સેવ પુચ્છિતાનં તેસં ઉપપત્તિતો અઞ્ઞત્થ ઉપ્પાદો ન સમ્ભવતિ, તસ્મા ''યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા નિરોધવારેપિ ''યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ વુત્તં. ન હિ યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, અપિ પચ્છિમભવિકસ્સ ઉપેક્ખાસહગતપટિસન્ધિકસ્સ. ન હિ ઉપપજ્જન્તસ્સ તસ્સ ચુતિતો પુબ્બેવ સોમનસ્સિન્દ્રિયનિરોધો ન સમ્ભવતીતિ. એત્થ હિ પઠમપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનત્થો પુચ્છિતબ્બત્થનિસ્સયો માદિસોવ ઉપપત્તિઉપ્પાદિન્દ્રિયવા ઉભયુપ્પાદિન્દ્રિયવા અત્થો પટિનિવત્તિત્વાપિ પુચ્છિતબ્બત્થસ્સ નિસ્સયોતિ એવં વિય દુતિયપુચ્છાસુ સન્નિટ્ઠાનત્થમેવ નિયમેતિ, ન તત્થેવ પુચ્છિતબ્બં અનાગતભાવમત્તેન સરૂપતો ગહિતં ઉપ્પાદં વા નિરોધં વા સંસયત્થન્તિ. યસ્મા ચેવં સન્નિટ્ઠાનત્થસ્સ નિયમો હોતિ, તસ્મા ''યસ્સ વા પન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૨૮૧) વુત્તં. એસ નયો નિરોધવારેપિ.

પટિલોમે પન યથા અનુલોમે ''ઉપ્પજ્જિસ્સતિ નિરુજ્ઝિસ્સતી''તિ ઉપ્પાદનિરોધા અનાગતા સરૂપવસેન વુત્તા, એવં અવુત્તત્તા યથા તત્થ સંસયપદેન ગહિતસ્સ ઇન્દ્રિયસ્સ પવત્તિયમ્પિ ઉપ્પાદનિરોધા ચક્ખુન્દ્રિયાદિમૂલકેસુ યોજિતા, ન એવં યોજેતબ્બા. યથા હિ ઉપ્પાદનિરોધે અતિક્કમિત્વા અપ્પત્વા ચ ઉપ્પાદનિરોધા સમ્ભવન્તિ યોજેતું, ન એવં અનુપ્પાદાનિરોધે અતિક્કમિત્વા અપ્પત્વા ચ અનુપ્પાદાનિરોધા સમ્ભવન્તિ અભૂતાભાવસ્સ અભૂતાભાવં અતિક્કમિત્વા અપ્પત્વા ચ સમ્ભવાનુપ્પત્તિતો, અભૂતુપ્પાદનિરોધાભાવો ચ પટિલોમે પુચ્છિતો, તસ્માસ્સ વિસેસરહિતસ્સ અભૂતાભાવસ્સ વત્તમાનાનં ઉપ્પાદસ્સ વિય કાલન્તરયોગાભાવતો યાદિસાનં ચક્ખાદીનં ઉપ્પાદનિરોધાભાવેન પુચ્છિતબ્બસ્સ નિસ્સયો સન્નિટ્ઠાનેન સન્નિચ્છિતો, તન્નિસ્સયા તાદિસાનંયેવ ઉપપત્તિચુતિઉપ્પાદનિરોધાનં જીવિતાદીનમ્પિ અનુપ્પાદાનિરોધા સંસયપદેન પુચ્છિતા હોન્તીતિ ''યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૩૦૮) ચ, ''યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન

નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિ ચ વુત્તં, ન વુત્તં ''યે અરૂપં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તી''તિઆદિના જીવિતિન્દ્રિયઉપેક્ખિન્દ્રિયાદીસુ વિય વિસ્સજ્જનન્તિ.

યે રૂપાવચરં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, તેસં ઘાનિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તેસં સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ એત્થ યે સોપેક્ખપટિસન્ધિકા ભવિસ્સન્તિ, તે ''યે ચ અરૂપં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તી''તિ એતેન પચ્છિમકોટ્ઠાસવચનેન તંસમાનલક્ખણતાય સઙ્ગહિતાતિ યે સોમનસ્સપટિસન્ધિકા ભવિસ્સન્તિ, તે એવ વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

અટ્ઠકથાયં યેસુ આદિમપોત્થકેસુ ''અતીતાનાગતવારે સુદ્ધાવાસાનં ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે મનિન્દ્રિયઞ્ચ નુપ્પજ્જિત્થાતિ ધમ્મયમકે વિય ઉપ્પાદક્ખણાતિક્કમવસેન અત્થં અગ્ગહેત્વા''તિ લિખિતં, તં પમાદલિખિતં. યેસુ પન પોત્થકેસુ ''પચ્ચુપ્પન્નાતીતવારે સુદ્ધાવાસાનં ઉપપત્તિચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે મનિન્દ્રિયઞ્ચ નુપ્પજ્જિત્થાતિ...પે॰... તસ્મિં ભવે અનુપ્પન્નપુબ્બવસેન અત્થો ગહેતબ્બો''તિ પાઠો દિસ્સતિ, સો એવ સુન્દરતરોતિ.

પવત્તિવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના

૪૩૫-૪૮૨. પરિઞ્ઞાવારે **લોકિયઅબ્યાકતમિસ્સકાનિ ચા**તિ દુક્ખસચ્ચપરિયાપન્નેહિ એકન્તપરિઞ્ઞેય્યેહિ લોકિયઅબ્યાકતેહિ મિસ્સકત્તા તાનિ ઉપાદાય મનિન્દ્રિયાદીનં વેદનાક્ખન્ધાદીનં વિય પરિઞ્ઞેય્યતા ચ વુત્તા. યદિ પરિઞ્ઞેય્યમિસ્સકત્તા પરિઞ્ઞેય્યતા હોતિ, કસ્મા ધમ્મયમકે ''યો કુસલં ધમ્મં ભાવેતિ, સો અબ્યાકતં ધમ્મં પરિજાનાતી''તિઆદિના અબ્યાકતપદેન યોજેત્વા યમકાનિ ન વુત્તાનીતિ? યથા ''કુસલં ભાવેમિ, અકુસલં પજહામી''તિ કુસલાકુસલેસુ ભાવનાપહાનાભિનિવેસો હોતિ, તથા ''વેદનાક્ખન્ધો અનિચ્ચો, ધમ્માયતનં અનિચ્ચ''ન્તિઆદિના ખન્ધાદીસુ પરિજાનાભિનિવેસો હોતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધાદયો ''અનિચ્ચ''ન્તિઆદિના પરિજાનિતબ્બા, તે ચ વેદનાક્ખન્ધાદિભાવં ગહેત્વા પરિજાનિતબ્બા, ન અબ્યાકતભાવન્તિ.

કસ્મા પનેત્થ દુક્ખસચ્ચભાજનીયે આગતસ્સ દોમનસ્સસ્સ પહાતબ્બતાવ વુત્તા, ન પરિઞ્ઞેય્યતા, નનુ દુક્ખસચ્ચપરિયાપન્ના વેદનાક્ખન્ધાદયો કુસલાકુસલભાવેન અગ્ગહિતા કુસલાકુસલાપિ પરિઞ્ઞેય્યાતિ? સચ્ચં, યથા પન વેદનાક્ખન્ધાદિભાવો ભાવેતબ્બપહાતબ્બભાવેહિ વિનાપિ હોતિ, ન એવં દોમનસ્સિન્દ્રિયભાવો પહાતબ્બભાવેન વિના હોતીતિ ઇમં વિસેસં દસ્સેતું દોમનસ્સિન્દ્રિયસ્સ પહાતબ્બતાવ ઇધ વુત્તા, ન પરિઞ્ઞેય્યભાવસ્સ અભાવતોતિ દટ્ઠબ્બો. **અકુસલં એકન્તતો પહાતબ્બમેવા**તિ એતેન પહાતબ્બમેવ, ન અપ્પહાતબ્બન્તિ અપ્પહાતબ્બમેવ નિવારેતિ, ન પરિઞ્ઞેય્યભાવન્તિ દટ્ઠબ્બં. અઞ્ઞિન્દ્રિયં ભાવેતબ્બનિટ્ઠં, ન પન સચ્છિકાતબ્બનિટ્ઠન્તિ ભાવેતબ્બભાવો એવ તસ્સ ગહિતોતિ. ''**દ્વે પુગ્ગલા**''તિઆદિ ''ચક્ખુન્દ્રિયં ન પરિજાનાતી''તિઆદિકસ્સ પરતો લિખિતબ્બં ઉપ્પટિપાટિયા લિખિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ચક્ખુન્દ્રિયમૂલકઞ્હિ અતિક્કમિત્વા દોમનસ્સિન્દ્રિયમૂલકે ઇદં વુત્તં ''દ્વે પુગ્ગલા દોમનસ્સિન્દ્રિયં ન પજહન્તિ નો ચ અઞ્ઞિન્દ્રિયં ન ભાવેન્તી''તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૪૦).

એત્થ ચ પુથુજ્જનો, અટ્ઠ ચ અરિયાતિ નવ પુગ્ગલા. તેસુ પુથુજ્જનો ભબ્બાભબ્બવસેન દુવિધો, સો ''પુથુજ્જનો''તિ આગતટ્ઠાનેસુ ''છ પુગ્ગલા ચક્ખુન્દ્રિયઞ્ચ ન પરિજાનિત્થ દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ ન

પજહિત્થા''તિઆદીસુ ચ અભિન્દિત્વા ગહિતો. ''યે પુથુજ્જના મગ્ગં પટિલભિસ્સન્તી''તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૪૯, ૫૧-૫૨) આગતટ્ઠાનેસુ ''પઞ્ચ પુગ્ગલા ચક્ખુન્દ્રિયઞ્ચ પરિજાનિસ્સન્તિ દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ પજહિસ્સન્તી''તિઆદીસુ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૫૧) ચ ભબ્બો એવ ભિન્દિત્વા ગહિતો. ''યે ચ પુથુજ્જના મગ્ગં ન પટિલભિસ્સન્તી''તિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૫૧) આગતટ્ઠાનેસુ ''તયો પુગ્ગલા દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ નપ્પજહિસ્સન્તિ ચક્ખુન્દ્રિયઞ્ચ ન પરિજાનિસ્સન્તી''તિઆદીસુ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૫૫) ચ અભબ્બો એવ. અગ્ગફલસમઙ્ગી ચ પઠમફલસમઙ્ગી અરહા ચાતિ દુવિધો. સોપિ ''અરહા''તિ આગતટ્ઠાનેસુ ''તયો પુગ્ગલા અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયઞ્ચ ભાવિત્થ દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ પજહિત્થા''તિઆદીસુ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૪૪) ચ અભિન્દિત્વા ગહિતો. ''યો અગ્ગફલં સચ્છિકરોતી''તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૪૬) આગતટ્ઠાનેસુ ''તયો પુગ્ગલા દોમનસ્સિન્દ્રિયં પજહિત્થ, નો ચ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં સચ્છિકરિત્થા''તિઆદીસુ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૪૪) ચ પઠમફલસમઙ્ગી ચ ભિન્દિત્વા ગહિતો. ''યો અગ્ગફલં સચ્છાકાસી''તિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૪૪૩, ૪૪૬) આગતટ્ઠાનેસુ ઇતરોવાતિ એવં પુગ્ગલભેદં ઞત્વા તત્થ તત્થ સન્નિટ્ઠાનેન ગહિતપુગ્ગલે નિદ્ધારેત્વા વિસ્સજ્જનં યોજેતબ્બન્તિ.

પરિઞ્ઞાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇન્દ્રિયયમકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

યમકપકરણ-મૂલટીકા સમત્તા.

પટ્ઠાનપકરણ-મૂલટીકા

ગન્થારમ્ભવણ્ણના

દિબ્બન્તિ કામગુણાદીહિ કીળન્તિ લળન્તિ, તેસુ વા વિહરન્તિ, વિજયસમત્થતાયોગેન પચ્ચત્થિકે વિજેતું ઇચ્છન્તિ, ઇસ્સરિયટ્ઠાનાદિસક્કારદાનગ્ગહણં તંતંઅત્થાનુસાસનઞ્ચ કરોન્તા વોહરન્તિ, પુઞ્ઞયોગાનુભાવપ્પત્તાય જુતિયા જોતન્તિ, યથાભિલાસિતઞ્ચ વિસયં અપ્પટિઘાતેન ગચ્છન્તિ, યથિચ્છિતનિપ્ફાદને સક્કોન્તીતિ વા **દેવા**, દેવનીયા વા તંતંબ્યસનનિત્થરણત્થિકેહિ સરણં પરાયણન્તિ ગમનીયા, અભિત્થવનીયા વા. સોભાવિસેસયોગેન કમનીયાતિ વા **દેવા**. તે તિવિધા – સમ્મુતિદેવા ઉપપત્તિદેવા વિસુદ્ધિદેવાતિ. ભગવા પન નિરતિસયાય અભિઞ્ઞાકીળાય, ઉત્તમેહિ દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારેહિ, સપરસન્તાનસિદ્ધાય પઞ્ચવિધમારવિજયિચ્છાનિપ્ફત્તિયા, ચિત્તિસ્સરિયસત્તધનાદિસમ્માપટિપત્તિઅવેચ્ચપ્પસાદસક્કારદાનગ્ગહણસઙ્ખાતેન ધમ્મસભાવપુગ્ગલજ્ઝાસયાનુરૂપાનુસાસનીસઙ્ખાતેન ચ વોહારાતિસયેન, પરમાય પઞ્ઞાસરીરપ્પભાસઙ્ખાતાય જુતિયા, અનોપમાય ચ ઞાણસરીરગતિયા, મારવિજયસબ્બઞ્ઞુગુણપરહિતનિપ્ફાદનેસુ અપ્પટિહતાય સત્તિયા ચ સમન્નાગતત્તા સદેવકેન લોકેન સરણન્તિ ગમનીયતો, અભિત્થવનીયતો, ભત્તિવસેન કમનીયતો ચ સબ્બે તે દેવે તેહિ ગુણેહિ અતિક્કન્તો અતિસયો વા દેવોતિ **દેવાતિદેવો**. સબ્બદેવેહિ પૂજનીયતરો દેવોતિ વા **દેવાતિદેવો**, વિસુદ્ધિદેવભાવં વા સબ્બઞ્ઞુગુણાલઙ્કારં પત્તત્તા અઞ્ઞદેવેહિ અતિરેકતરો વા દેવો **દેવાતિદેવો**. **દેવાનન્તિ** ઉપપત્તિદેવાનં તદા ધમ્મપટિગ્ગાહકાનં. સક્કાદીહિ **દેવેહિ** પહારાદઅસુરિન્દાદીહિ **દાનવેહિ** ચ **પૂજિતો**. કાયવચીસંયમસ્સ સીલસ્સ ઇન્દ્રિયસંવરસ્સ ચિત્તસંયમસ્સ સમાધિસ્સ ચ પટિપક્ખાનં અચ્ચન્તપટિપ્પસ્સદ્ધિયા **સુદ્ધસંયમો**.

ઇસિસત્તમોતિ ચતુસચ્ચાવબોધગતિયા ઇસયોતિ સઙ્ખ્યં ગતાનં સતં પસત્થાનં ઇસીનં અતિસયેન સન્તો પસત્થોતિ અત્થો. વિપસ્સીઆદયો ચ ઉપાદાય ભગવા ‘‘સત્તમો’’તિ વુત્તો. યતો વિઞ્ઞાણં પચ્ચુદાવત્તતિ, તં નામરૂપં સમુદયનિરોધનેન નિરોધેસીતિ **નામરૂપનિરોધનો**. અતિગમ્ભીરનયમણ્ડિતદેસનં પટ્ઠાનં નામ દેસેસિ પકરણન્તિ સમ્બન્ધો.

ગન્થારમ્ભવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના

‘‘કે પન તે નયા, કિઞ્ચ તં પટ્ઠાનં નામા’’તિ નયિદં પુચ્છિતબ્બં. કસ્મા? નિદાનકથાયં પટ્ઠાનસમાનને અનુલોમાદીનં નયાનં પટ્ઠાનસ્સ ચ દસ્સિતત્તાતિ ઇમમત્થં વિભાવેન્તો ‘‘**સમ્માસમ્બુદ્ધેન હિ…પે॰… નામાતિ હિ વુત્ત**’’ન્તિ તત્થ વુત્તં અટ્ઠકથાપાળિં આહરિ. તત્થ ગાથાત્થં અટ્ઠકથાધિપ્પાયઞ્ચ પરતો વણ્ણયિસ્સામાતિ.

પટ્ઠાનનામત્થો પન તિકપટ્ઠાનાદીનં તિકપટ્ઠાનાદિનામત્થો, ઇમસ્સ પકરણસ્સ ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાનતા ચેત્થ વત્તબ્બા. એવઞ્હિ સઙ્ખેપતો પટ્ઠાને ઞાતે વિત્થારો સુખવિઞ્ઞેય્યો હોતીતિ. તત્થ ચ નામત્થો પઠમં વત્તબ્બોતિ ‘‘**તત્થ યેસં…પે॰… નામત્થો તાવ એવં વેદિતબ્બો**’’તિ વત્વા સબ્બસાધારણસ્સ પટ્ઠાનનામસ્સેવ તાવ અત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**કેનટ્ઠેન પટ્ઠાન**’’ન્તિઆદિમાહ . **પ-કારો હીતિ**

ઉપસગ્ગપદં દસ્સેતિ. સો “પવિભત્તેસુ ધમ્મેસુ, યં સેટ્ઠં તદુપાગમુન્તિઆદીસુ વિય નાનપ્પકારત્થં દીપેતિ. નનુ પકારેહિ વિભત્તા પવિભત્તાતિ પ-ઇતિ ઉપસગ્ગો પકારત્થમેવ દીપેતિ, ન નાનપ્પકારત્થન્તિ? ન, તેસં પકારાનં નાનાવિધભાવતો. અત્થતો હિ આપન્નં નાનાવિધભાવં દસ્સેતું નાના-સદ્દો વુત્તોતિ. તત્થ એકસ્સપિ ધમ્મસ્સ હેતુઆદીહિ અનેકપચ્ચયભાવતો ચ એકેકસ્સ પચ્ચયસ્સ અનેકધમ્મભાવતો ચ નાનપ્પકારપચ્ચયતા વેદિતબ્બા.

હેતુપચ્ચયાદિવસેન વિભત્તત્તાતિ એતેન ધમ્મસઙ્ગહાદીસુ વુત્તતો કુસલાદિવિભાગતો સાતિસયવિભાગતં પટ્ઠાનનામલાભસ્સ કારણં દસ્સેતિ. **ગોટ્ઠા**તિ વજા. **પટ્ઠિતગાવો**તિ ગતગાવો. **આગતટ્ઠાનસ્મિન્તિ** મહાસીહનાદસુત્તં વદતિ. પવત્તગમનત્તા એત્થાતિ વચનસેસો. અથ વા ગચ્છતિ એત્થાતિ ગમનં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ નિસ્સઙ્ગવસેન પવત્તસ્સ ગમનત્તા ગમનદેસભાવતો એકેકં પટ્ઠાનં નામાતિ અત્થો. તત્થ અઞ્ઞેહિ ગતિમન્તેહિ અતિસયયુત્તસ્સ ગતિમતો ગમનટ્ઠાનભાવદસ્સનત્થં “**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સા**”તિ વુત્તં. તસ્સ મહાવેગસ્સ પુરિસસ્સ પપાતટ્ઠાનં વિય ધમ્મસઙ્ગણીઆદીનં સાસઙ્ગગમનટ્ઠાનભાવં ઇમસ્સ ચ મહાપથો વિય નિરાસઙ્ગગમનટ્ઠાનભાવં દસ્સેન્તો અતિસયયુત્તગમનટ્ઠાનભાવો પટ્ઠાનનામલાભસ્સ કારણન્તિ દસ્સેતિ.

તિકાનન્તિ તિકવસેન વુત્તધમ્માનં. **સમન્તા**તિ અનુલોમાદીહિ સબ્બાકારેહિપિ ગતાનિ ચતુવીસતિ હોન્તીતિ અત્થો. એતસ્મિં અત્થે **ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનાની**તિ “સમન્તચતુવીસતિપટ્ઠાનાની”તિ વત્તબ્બે સમન્તસદ્દસ્સ પરયોગં કત્વા વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા **સમન્તા છ છ હુત્વા**તિ એતેન અનુલોમાદિસબ્બકોટ્ઠાસતો તિકાદિછછભાવં દસ્સેતિ. તેન સમન્તસદ્દો તિકાદિછછપટ્ઠાનવિસેસનં હોતિ, ન ચતુવીસતિવિસેસનં, તસ્મા સમન્તતો પટ્ઠાનાનિ તાનિ ચતુવીસતીતિ કત્વા “**ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનાની**”તિ વુત્તં. સમન્તતો વા ધમ્માનુલોમાદિતિકાદિપટિચ્ચવારાદિપચ્ચયાનુલોમાદિહેતુમૂલકાદિપ્પકારેહિ પવત્તાનિ પટ્ઠાનાનિ **સમન્તપટ્ઠાનાનિ**, અનૂનેહિ નયેહિ પવત્તાનીતિ વુત્તં હોતિ. તાનિ પન ચતુવીસતિ હોન્તિ. તેનેવાહ “**ઇમેસં ચતુવીસતિયા ખુદ્દકપટ્ઠાનસઙ્ખાતાનં સમન્તપટ્ઠાનાનં સમોધાનવસેના**”તિ.

હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચાતિ ઇમિના વચનેન હેતુનો અધિપતિપચ્ચયાદિભૂતસ્સ ચ ગહણં સિયાતિ તં નિવારેન્તો આહ “**હેતુ હુત્વા પચ્ચયો**”તિ. એતેનપિ સો એવ દોસો આપજ્જતીતિ પુનાહ “**હેતુભાવેન પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતી**”તિ. તેન ઇધ હેતુ-સદ્દેન ધમ્મગ્ગહણં ન કતં, અથ ખો ધમ્મસત્તિવિસેસો ગહિતોતિ દસ્સેતિ. તસ્સ હિ પચ્ચયસદ્દસ્સ ચ સમાનાધિકરણતં સન્ધાય “હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચા”તિ, “હેતુ હુત્વા પચ્ચયો”તિ ચ વુત્તં. એવઞ્ચ કત્વા પરતો પાળિયં “હેતૂ હેતુસમ્પયુત્ત...પે॰... હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો”તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧) તેન તેન હેતુભાવાદિઉપકારેન તસ્સ તસ્સ ધમ્મસ્સ ઉપકારત્તં વુત્તં. અટ્ઠકથાયં પન “યો હિ ધમ્મો યં ધમ્મં અપ્પચ્ચક્ખાય તિટ્ઠતિ વા ઉપ્પજ્જતિ વા, સો તસ્સ પચ્ચયો”તિ “મૂલટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો હેતુપચ્ચયો”તિચ્ચેવમાદિના ધમ્મપ્પધાનનિદ્દેસેન ધમ્મતો અઞ્ઞા ધમ્મસત્તિ નામ નત્થીતિ ધમ્મેહેવ ધમ્મસત્તિવિભાવનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઇધાપિ વા **હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચા**તિ ધમ્મેનેવ ધમ્મસત્તિં દસ્સેતિ. ન હિ હેતુપચ્ચયોતિઆદિકો ઉદ્દેસો કુસલાદિઉદ્દેસો વિય ધમ્મપ્પધાનો, અથ ખો ધમ્માનં ઉપકારપ્પધાનોતિ. **એતી**તિ એતસ્સ અત્થો વત્તતીતિ, તઞ્ચ ઉપ્પત્તિટ્ઠિતીનં સાધારણવચનં. તેનેવાહ – “**તિટ્ઠતિ વા ઉપ્પજ્જતિ વા**”તિ. કોચિ હિ પચ્ચયો ઠિતિયા એવ હોતિ યથા પચ્છાજાતપચ્ચયો, કોચિ ઉપ્પત્તિયાયેવ યથા અનન્તરાદયો, કોચિ ઉભયસ્સ યથા હેતુઆદયોતિ.

ઉપકારકલક્ખણોતિ ચ ધમ્મેન ધમ્મસત્તિઉપકારં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. હિનોતિ પતિટ્ઠાતિ એત્થાતિ **હેતુ**. અનેકત્થત્તા ધાતુસદ્દાનં હિ-સદ્દો મૂલ-સદ્દો વિય પતિટ્ઠત્થોતિ દટ્ઠબ્બોતિ. હિનોતિ વા એતેન કમ્મનિદાનભૂતેન ઉદ્ધં

ઓજં અભિહરન્તેન મૂલેન વિય પાદપો તપ્પચ્ચયં ફલં ગચ્છતિ પવત્તતિ વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં આપજ્જતીતિ **હેતુ. આચરિયાન**ન્તિ રેવતત્થેરં વદતિ.

''યોનિસો, ભિક્ખવે, મનસિકરોતો અનુપ્પન્ના ચેવ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના ચ કુસલા ધમ્મા અભિવડ્ઢન્તી''તિઆદીહિ (અ॰ નિ॰ ૧.૬૬-૬૭) કુસલભાવસ્સ યોનિસોમનસિકારપટિબદ્ધતા સિદ્ધા હોતીતિ આહ ''**યોનિસોમનસિકારપટિબદ્ધો કુસલભાવો**''તિ. એતેનેવ અકુસલાબ્યાકતભાવા કુસલભાવો વિય ન હેતુપટિબદ્ધાતિ દસ્સિતં હોતિ. યં પનેકે મઞ્ઞેય્યું ''અહેતુકહેતુસ્સ અકુસલભાવો વિય સહેતુકહેતૂનં સભાવતોવ કુસલાદિભાવો અઞ્ઞેસં તંસમ્પયુત્તાનં હેતુપટિબદ્ધો''તિ, તસ્સ ઉત્તરં વત્તું ''**યદિ ચા**''તિઆદિમાહ. **અલોભો કુસલો વા સિયા અબ્યાકતો વા,** યદિ અલોભો સભાવતો કુસલો, કુસલત્તા અબ્યાકતો ન સિયા. અથ અબ્યાકતો, તંસભાવત્તા કુસલો ન સિયા અલોભસભાવસ્સ અદોસત્તાભાવો વિય. યસ્મા પન ઉભયથાપિ સો હોતિ, તસ્મા યથા ઉભયથા હોન્તેસુ ફસ્સાદીસુ સમ્પયુત્તેસુ હેતુપટિબદ્ધકુસલાદિભાવં પરિયેસથ, ન સભાવતો, એવં હેતૂસુપિ કુસલાદિતા અઞ્ઞપટિબદ્ધા પરિયેસિતબ્બા, ન સભાવતોતિ. યં વુત્તં ''સમ્પયુત્તહેતૂસુ સભાવતોવ કુસલાદિભાવો''તિ, તં ન યુજ્જતિ, સા પન પરિયેસિયમાના યોનિસોમનસિકારાદિપટિબદ્ધા હોતીતિ હેતૂસુ વિય સમ્પયુત્તેસુપિ યોનિસોમનસિકારાદિપટિબદ્ધો કુસલાદિભાવો, ન હેતુપટિબદ્ધોતિ સિદ્ધં હોતીતિ અધિપ્પાયો.

આરભિત્વાપીતિ એત્થ **પિ**-સદ્દેન ઇમમત્થં દસ્સેતિ – રૂપાયતનાદિમત્તે યસ્મિં કિસ્મિઞ્ચિ એકસ્મિં અઠત્વા ''યં યં ધમ્મં આરબ્ભા''તિ અનિયમેન સબ્બરૂપાયતન...પે॰... ધમ્માયતનાનઞ્ચ આરમ્મણપચ્ચયભાવસ્સ વુત્તત્તા ન કોચિ ધમ્મો ન હોતીતિ.

''છન્દવતો કિં નામ ન સિજ્ઝતી''તિઆદિકં પુરિમાભિસઙ્ખારૂપનિસ્સયં લભિત્વા ઉપ્પજ્જમાને ચિત્તે છન્દાદયો ધુરભૂતા જેટ્ઠકભૂતા સયં સમ્પયુત્તધમ્મે સાધયમાના હુત્વા પવત્તન્તિ, તંસમ્પયુત્તધમ્મા ચ તેસં વસે વત્તન્તિ હીનાદિભાવેન તદનુવત્તનતો, તેન તે અધિપતિપચ્ચયા હોન્તિ. ગરુકાતબ્બમ્પિ આરમ્મણં તન્નિન્નપોણપબ્ભારાનં પચ્ચવેક્ખણઅસ્સાદમગ્ગફલાનં અત્તનો વસે વત્તયમાનં વિય પચ્ચયો હોતિ, તસ્માયં અત્તાધીનાનં પતિભાવેન ઉપકારકતા અધિપતિપચ્ચયતાતિ દટ્ઠબ્બા.

મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિઆદિ ચિત્તનિયમોતિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન સન્તીરણાનન્તરં વોટ્ઠબ્બનં, ચુતિઅનન્તરા પટિસન્ધીતિ યસ્સ યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા યં યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તસ્સ તદનન્તરુપ્પાદનિયમો તંતંસહકારીપચ્ચયવિસિટ્ઠસ્સ પુરિમપુરિમચિત્તસ્સેવ વસેન ઇજ્ઝતીતિ દસ્સેતિ. **ભાવનાબલેન પન વારિતત્તા**તિ એત્થ યથા રુક્ખસ્સ વેખે દિન્ને પુપ્ફિતું સમત્થસ્સેવ પુપ્ફનં ન હોતિ, અગદવેખે પન અપનીતે તાયયેવ સમત્થતાય પુપ્ફનં હોતિ, એવમિધાપિ ભાવનાબલેન વારિતત્તા સમુટ્ઠાપનસમત્થસ્સેવ અસમુટ્ઠાપનં, તસ્મિઞ્ચ અપગતે તાયયેવ સમત્થતાય સમુટ્ઠાપનં હોતીતિ અધિપ્પાયો.

બ્યઞ્જનમત્તતોવેત્થ નાનાકરણં પચ્ચેતબ્બં, ન અત્થતોતિ ઉપચયસન્તતિઅધિવચનનિરુત્તિપદાનં વિય સદ્દત્થમત્તતો નાનાકરણં, ન વચનીયત્થતોતિ અધિપ્પાયો. તેનેવ સદ્દત્થવિસેસં દસ્સેતું ''**કથ**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ પુરિમપચ્છિમાનં નિરોધુપ્પાદન્તરાભાવતો નિરન્તરુપ્પાદનસમત્થતા અનન્તરપચ્ચયભાવો. રૂપધમ્માનં વિય સણ્ઠાનાભાવતો પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નાનં સહાવટ્ઠાનાભાવતો ચ ''ઇદમિતો હેટ્ઠા ઉદ્ધં તિરિય''ન્તિ વિભાગાભાવા અત્તના એકત્તમિવ ઉપનેત્વા સુટ્ઠુ અનન્તરભાવેન ઉપ્પાદનસમત્થતા સમનન્તરપચ્ચયતા.

ઉપ્પાદનસમત્થતાતિ ચ અબ્યાપારત્તા ધમ્માનં યસ્મિં યદાકારે નિરુદ્ધે વત્તમાને વા સતિ તંતંવિસેસવન્તા ધમ્મા હોન્તિ, તસ્સ સોવ આકારો વુચ્ચતીતિ દટ્ઠબ્બો. ધમ્માનં પવત્તિમેવ ચ ઉપાદાય કાલવોહારોતિ નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનફલસમાપત્તીનં અસઞ્ઞસત્તા ચવન્તસ્સ પુરિમચુતિપચ્છિમપટિસન્ધીનઞ્ચ નિરોધુપ્પાદનિરન્તરતાય કાલન્તરતા નત્થીતિ દટ્ઠબ્બા. ન હિ તેસં અન્તરા અરૂપધમ્માનં પવત્તિ અત્થિ, યં ઉપાદાય કાલન્તરતા વુચ્ચેય્ય, ન ચ રૂપધમ્મપ્પવત્તિ અરૂપધમ્મપ્પવત્તિયા અન્તરં કરોતિ અઞ્ઞસન્તાનત્તા. રૂપારૂપધમ્મસન્તતિયો હિ દ્વે અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસદિસસભાવત્તા અઞ્ઞમઞ્ઞોપકારભાવેન વત્તમાનાપિ વિસુંયેવ હોન્તિ. એકસન્તતિયઞ્ચ પુરિમપચ્છિમાનં મજ્ઝે વત્તમાનં તંસન્તતિપરિયાપન્નતાય અન્તરકારકં હોતિ. તાદિસઞ્ચ કઞ્ચિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનફલસમાપત્તીનં મજ્ઝે નત્થિ, ન ચ અભાવો અન્તરકારકો હોતિ અભાવત્તાયેવ, તસ્મા જવનાનન્તરસ્સ જવનસ્સ વિય, ભવઙ્ગાનન્તરસ્સ ભવઙ્ગસ્સ વિય ચ નિરન્તરતા સુટ્ઠુ ચ અનન્તરતા હોતીતિ તથા ઉપ્પાદનસમત્થતા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનચુતીનમ્પિ દટ્ઠબ્બા. ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયભાવો ચેત્થ અનન્તરપચ્ચયાદીનં પાકટોતિ ઉપ્પાદનસમત્થતાવ વુત્તા. પચ્ચુપ્પન્નાનં પન ધમ્માનં પુબ્બન્તાપરન્તપરિચ્છેદેન ગહિતાનં ''ઉપ્પજ્જતી''તિ વચનં અલભન્તાનં ''અતીતો ધમ્મો પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ધમ્મસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૨.૧૮.૫) અનન્તરાદિપચ્ચયભાવો વુત્તોતિ ન સો ઉપ્પત્તિયંયેવાતિ વિઞ્ઞાયતિ. ન હિ કુસલાદિગ્ગહણં વિય પચ્ચુપ્પન્નગ્ગહણં અપરિચ્છેદં, યતો ઉપ્પત્તિમત્તસમઙ્ગિનોયેવ ચ ગહણં સિયા, તેનેવ ચ અતીતત્તિકે પટિચ્ચવારાદયો ન સન્તીતિ.

ઉપ્પજ્જમાનોવ સહુપ્પાદભાવેનાતિ એત્થાપિ ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયભાવેન પાકટેન ઠિતિયાપિ પચ્ચયભાવં નિદસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં, પચ્ચયુપ્પન્નાનં પન સહજાતભાવેન ઉપકારકતા સહજાતપચ્ચયતાતિ.

અત્તનો ઉપકારકસ્સ ઉપકારકતા **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતા**, ઉપકારકતા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞતાવસેનેવ દટ્ઠબ્બા, ન સહજાતાદિવસેન. સહજાતાદિપચ્ચયો હોન્તોયેવ હિ કોચિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો ન હોતિ, ન ચ પુરેજાતપચ્છાજાતભાવેહિ ઉપકારકસ્સ ઉપકારકા વત્થુખન્ધા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા હોન્તીતિ.

તરુઆદીનં પથવી વિય અધિટ્ઠાનાકારેન પથવીધાતુ સેસધાતૂનં, ચક્ખાદયો ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં ઉપકારકા **ચિત્તકમ્મસ્સ પટાદયો વિય** નિસ્સયાકારેન ખન્ધાદયો તંતંનિસ્સયાનં ખન્ધાદીનં.

તદધીનવુત્તિતાય અત્તનો ફલેન નિસ્સિતોતિ યં કિઞ્ચિ કારણં નિસ્સયોતિ વદતિ. તત્થ યો ભુસો, તં ઉપનિસ્સયોતિ નિદ્ધારેતિ.

પકતોતિ એત્થ **પ**-કારો ઉપસગ્ગો, સો અત્તનો ફલસ્સ ઉપ્પાદને સમત્થભાવેન સુટ્ઠુકતતં દીપેતિ. તથા ચ કતં અત્તનો સન્તાને કતં હોતીતિ આહ "**અત્તનો સન્તાને**"તિ. કરણઞ્ચ દુવિધં નિપ્ફાદનં ઉપસેવનઞ્ચાતિ દસ્સેતું "**નિપ્ફાદિતો વા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ઉપસેવિતો વા**તિ એતેન કાયઅલ્લીયાપનવસેન ઉપભોગૂપસેવનં વિજાનનાદિવસેન આરમ્મણૂપસેવનઞ્ચ દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. તેન અનાગતાનમ્પિ ચક્ખુસમ્પદાદીનં આરમ્મણૂપસેવનેન યથાપટિસેવિતાનં પકતૂપનિસ્સયતા વુત્તા હોતિ.

યથા પચ્છાજાતેન વિના સન્તાનાવિચ્છેદહેતુભાવં અગચ્છન્તાનં ધમ્માનં યે પચ્છાજાતાકારેન ઉપકારકા, તેસં સા વિપ્પયુત્તાકારાદીહિ વિસિટ્ઠા ઉપકારકતા **પચ્છાજાતપચ્ચયતા**, તથા નિસ્સયારમ્મણાકારાદીહિ વિસિટ્ઠા

પુરેજાતભાવેન વિના ઉપકારકભાવં અગચ્છન્તાનં વત્થારમ્મણાનં પુરેજાતાકારેન ઉપકારકતા **પુરેજાતપચ્ચયતા**, એવં સબ્બત્થ પચ્ચયાનં પચ્ચયન્તરાકારવિસિટ્ઠા ઉપકારકતા યોજેતબ્બા.

ગિજ્ઝપોતકસરીરાનં આહારાસાચેતના વિયાતિ એતેન મનોસઞ્ચેતનાહારવસેન પવત્તમાનેહિ અરૂપધમ્મેહિ રૂપકાયસ્સ ઉપત્થમ્ભિતભાવં દસ્સેતિ. તેનેવ ''આહારાસા વિયા''તિ અવત્વા ચેતનાગહણં કરોતિ.

કુસલાદિભાવેન અત્તના સદિસસ્સ પયોગેન કરણીયસ્સ પુનપ્પુનં કરણં પવત્તનં **આસેવનટ્ઠો**, અત્તસદિસસભાવતાપાદનં વાસનં વા. **ગન્થાદીસુ પુરિમાપુરિમાભિયોગો વિયા**તિ પુરિમા પુરિમા આસેવના વિયાતિ અધિપ્પાયો.

ચિત્તપ્પયોગો ચિત્તકિરિયા, આયૂહનન્તિ અત્થો. યથા હિ કાયવચીપયોગો વિઞ્ઞત્તિ, એવં ચિત્તપ્પયોગો ચેતના. સા તાય ઉપ્પન્નકિરિયતાવિસિટ્ઠે સન્તાને સેસપચ્ચયસમાગમે પવત્તમાનાનં વિપાકકટત્તારૂપાનમ્પિ તેનેવ કિરિયભાવેન ઉપકારિકા હોતિ. તસ્સ હિ કિરિયભાવસ્સ પવત્તત્તા તેસં પવત્તિ, ન અઞ્ઞથાતિ. સહજાતાનં પન તેન ઉપકારિકાતિ કિં વત્તબ્બન્તિ.

નિરુસ્સાહસન્તભાવેનાતિ એતેન સઉસ્સાહેહિ વિપાકધમ્મધમ્મેહિ કુસલાકુસલેહિ સારમ્મણાદિભાવેન સદિસવિપાકભાવં દસ્સેતિ. સો હિ વિપાકાનં પયોગેન અસાધેતબ્બતાય પયોગેન અઞ્ઞથા વા સેસપચ્ચયેસુ સિદ્ધેસુ કમ્મસ્સ કટત્તાયેવ સિદ્ધિતો નિરુસ્સાહો સન્તભાવો હોતિ, ન કિલેસવૂપસમસન્તભાવો, તથાસન્તસભાવતોયેવ ભવઙ્ગાદયો દુવિઞ્ઞેય્યા. પઞ્ચદ્વારેપિ હિ જવનપ્પવત્તિયા રૂપાદીનં ગહિતતા વિઞ્ઞાયતિ, અભિનિપાતસમ્પટિચ્છનસન્તીરણમત્તા પન વિપાકા દુવિઞ્ઞેય્યાયેવ. **નિરુસ્સાહસન્તભાવાયા**તિ નિરુસ્સાહસન્તભાવત્થાય. એતેન તપ્પચ્ચયવતં અવિપાકાનમ્પિ વિપાકાનુકુલં પવત્તિં દસ્સેતિ.

સતિપિ જનકત્તે ઉપત્થમ્ભકત્તં આહારાનં પધાનકિચ્ચન્તિ આહ ''**રૂપારૂપાનં ઉપત્થમ્ભકત્તેના**''તિ. ઉપત્થમ્ભકત્તઞ્હિ સતિપિ જનકત્તે અરૂપીનં આહારાનં આહારજરૂપસમુટ્ઠાપકરૂપાહારસ્સ ચ હોતિ, અસતિપિ ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપૂપત્થમ્ભકરૂપાહારસ્સ, અસતિ પન ઉપત્થમ્ભકત્તે આહારાનં જનકત્તં નત્થીતિ ઉપત્થમ્ભકત્તં પધાનં. જનયમાનોપિ હિ આહારો અવિચ્છેદવસેન ઉપત્થમ્ભયમાનોયેવ જનેતીતિ ઉપત્થમ્ભનભાવો આહારભાવોતિ.

અધિપતિયટ્ઠેનાતિ એત્થ ન અધિપતિપચ્ચયધમ્માનં વિય પવત્તિનિવારકે અભિભવિત્વા પવત્તનેન ગરુભાવો અધિપતિયટ્ઠો, અથ ખો દસ્સનાદિકિચ્ચેસુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીહિ જીવને જીવન્તેહિ સુખિતાદિભાવે સુખિતાદીહિ અધિમોક્ખપગ્ગહુપટ્ઠાનાવિક્ખેપજાનનેસુ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ પવત્તિયં આજાનને અઞ્ઞાતાવીભાવે ચ સદ્ધાદિસહજાતેહીતિ એવં તંતંકિચ્ચેસુ ચક્ખાદિપચ્ચયેહિ ચક્ખાદીનં અનુવત્તનીયતા. તેસુ તેસુ હિ કિચ્ચેસુ ચક્ખાદીનં ઇસ્સરિયં તપ્પચ્ચયાનઞ્ચ તદનુવત્તનેન તત્થ પવત્તીતિ. ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયાનં પન યદિપિ લિઙ્ગાદીહિ અનુવત્તનીયતા અત્થિ, સા પન ન પચ્ચયભાવતો. યથા હિ જીવિતાહારા યેસં પચ્ચયા હોન્તિ, તે તેસં અનુપાલકઉપત્થમ્ભકા અત્થિ, અવિગતપચ્ચયભૂતા ચ હોન્તિ, ન એવં ઇત્થિપુરિસભાવા લિઙ્ગાદીનં કેનચિ પકારેન ઉપકારકા હોન્તિ, કેવલં પન યથાસકેહેવ પચ્ચયેહિ પવત્તમાનાનં લિઙ્ગાદીનં યથા ઇત્થાદિગ્ગહણસ્સ પચ્ચયભાવો હોતિ, તતો અઞ્ઞેનાકારેન તંસહિતસન્તાને અપ્પવત્તિતો લિઙ્ગાદીહિ અનુવત્તનીયતા ઇન્દ્રિયતા ચ

તેસં વુચ્ચતિ, તસ્મા ન તેસં ઇન્દ્રિયપચ્ચયભાવો વુત્તો. **ચક્ખાદયો અરૂપધમ્માનંયેવા**તિ એત્થ સુખદુક્ખિન્દ્રિયાનિપિ ચક્ખાદિગ્ગહણેન ગહિતાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ.

લક્ખણારમ્મણૂપનિજ્ઝાનભૂતાનં વિતક્કાદીનં વિતક્કનાદિવસેન આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા નિજ્ઝાનં પેક્ખનં, ચિન્તનં વા વિતક્કાદીનંયેવ સાધારણો બ્યાપારો **ઉપનિજ્ઝાયનટ્ઠો. ઠપેત્વા સુખદુક્ખવેદનાદ્વયન્તિ** સુખિન્દ્રિયદુક્ખિન્દ્રિયદ્વયં ઠપેત્વાતિ અધિપ્પાયો. "**સબ્બાનિપી**"તિ વત્વા "**સત્તઝાનઙ્ગાની**"તિ વચનેન અઝાનઙ્ગાનં ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાનં નિવત્તનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. યદિ એવં ''સત્ત ઝાનઙ્ગાની''તિ એતેનેવ સિદ્ધે ''ઠપેત્વા સુખદુક્ખવેદનાદ્વય''ન્તિ કસ્મા વુત્તં? વેદનાભેદેસુ પઞ્ચસુ સુખદુક્ખદ્વયસ્સ એકન્તેન અઝાનઙ્ગત્તદસ્સનત્થં ઝાનઙ્ગટ્ઠાને નિદ્દિટ્ઠત્તા. સતિપિ વા ઝાનઙ્ગવોહારે વેદનાભેદદ્વયસ્સ એકન્તેન ઝાનપચ્ચયત્તાભાવદસ્સનત્થં. ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાનં પન યદિપિ ઝાનપચ્ચયત્તાભાવો અત્થિ, ઝાનપચ્ચયભાવો પન ન નત્થીતિ ''સબ્બાનિપિ સત્ત ઝાનઙ્ગાની''તિ એત્થ ગહણં કતં. તત્થ ''સબ્બાનિપી''તિ વચનં સબ્બકુસલાદિભેદસઙ્ગણ્હનત્થં, ન પન સબ્બચિત્તુપ્પાદગતસઙ્ગણ્હનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બં.

યતો તતો વાતિ સમ્મા વા મિચ્છા વાતિ અત્થો. **એતે પન દ્વેપિ ઝાનમગ્ગપચ્ચયા અહેતુકચિત્તેસુ ન લબ્ભન્તી**તિ ઇદં અહેતુકચિત્તેસુ ન લબ્ભન્તિ, ન સહેતુકચિત્તેસૂતિ સહેતુકચિત્તેસુ અલાભાભાવદસ્સનત્થં વુત્તં, ન અહેતુકચિત્તેસુ લાભાભાવદસ્સનત્થન્તિ. એવં અત્થે ગય્હમાને અહેતુકચિત્તેસુ કત્થચિ કસ્સચિ લાભો ન વારિતોતિ એત્તકમેવ વિઞ્ઞાયેય્ય, ન સવિતક્કાહેતુકચિત્તેસુ ઝાનપચ્ચયસ્સેવ અલાભાભાવદસ્સનત્થં કતન્તિ. અહેતુકચિત્તેસુ વા લાભાભાવદસ્સનત્થે પન ઇમસ્મિં વચને સવિતક્કાહેતુકચિત્તેસુ ઝાનપચ્ચયસ્સ લાભાભાવો આપજ્જતિ, તસ્મા યેન અલાભેન ધમ્મસઙ્ગણિયં મનોધાતુઆદીનં સઙ્ગહસુઞ્ઞતવારેસુ ઝાનં ન ઉદ્ધટં , તં અલાભં સન્ધાય એસ ઝાનપચ્ચયસ્સપિ અહેતુકચિત્તેસુ અલાભો વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. યથા હિ સહેતુકેસુ વિતક્કાદીનં સહજાતે સંકડ્ઢિત્વા એકત્તગતભાવકરણં ઉપનિજ્ઝાયનબ્યાપારો બલવા, ન તથા અહેતુકચિત્તેસુ હોતિ. ઇમસ્મિં પન પકરણે દુબ્બલમ્પિ ઉપનિજ્ઝાયનં યદિપિ કિઞ્ચિમત્તમ્પિ અત્થિ, તેન ઉપકારકતા હોતીતિ સવિતક્કાહેતુકચિત્તેસુપિ ઝાનપચ્ચયો વુત્તોવ, તસ્મા યે એવં પઠન્તિ ''ન એતે પન દ્વેપિ ઝાનમગ્ગપચ્ચયા યથાસઙ્ખ્યં દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણઅહેતુકચિત્તેસુ લબ્ભન્તી''તિ, તેસં સો પાઠો સુન્દરતરો, ઇમસ્સ પકરણસ્સાયં અત્થવણ્ણના, ન ધમ્મસઙ્ગણિયાતિ.

સમં પકારેહિ યુત્તતાય એકીભાવોપગમેન વિય ઉપકારકતા **સમ્પયુત્તપચ્ચયતા**.

યુત્તાનમ્પિ સતં વિપ્પયુત્તભાવેન નાનત્તૂપગમેન ઉપકારકતા વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા. ન હિ વત્થુસહજાતપચ્છાજાતવસેન અયુત્તાનં રૂપાદીનં આરમ્મણાદિભાવેન ઉપકારકાનં વિપ્પયુત્તાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા અત્થીતિ. રૂપાનં પન રૂપેહિ સતિપિ અવિનિબ્ભોગે વિપ્પયોગોયેવ નત્થીતિ ન તેસં **વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા**. વુત્તઞ્હિ ''ચતૂહિ સમ્પયોગો ચતૂહિ વિપ્પયોગો''તિ (ધાતુ॰ ૩).

પચ્ચુપ્પન્નલક્ખણેનાતિ પચ્ચુપ્પન્નસભાવેન. તેન ''અત્થિ મે પાપકમ્મં કત''ન્તિ (પારા॰ ૩૮), ''અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિ (પુ॰ પ॰ માતિકા ૪.૨૪) ચ એવમાદીસુ વુત્તં નિબ્બત્તઉપલબ્ભમાનતાલક્ખણં અત્થિભાવં નિવારેતિ. સતિપિ જનકત્તે ઉપત્થમ્ભકપ્પધાના અત્થિભાવેન ઉપકારકતાતિ આહ "**ઉપત્થમ્ભકત્તેના**"તિ. ઇદઞ્ચ ઉપત્થમ્ભકત્તં વત્થારમ્મણસહજાતાદીનં સાધારણં અત્થિભાવેન ઉપકારકત્તં દટ્ઠબ્બં.

આરમ્મણે કુસનાદિવસેન વત્તમાનાનં ફસ્સાદીનં અનેકેસં સહભાવો નત્થીતિ એકસ્મિં ફસ્સાદિસમુદાયે સતિ દુતિયો ન હોતિ, અસતિ પન હોતિ, તેન નત્થિભાવેન ઉપકારકતા **નત્થિપચ્ચયતા**. સતિપિ પુરિમતરચિત્તાનં નત્થિભાવે ન તાનિ નત્થિભાવેન ઉપકારકાનિ, અનન્તરમેવ પન અત્તનો અત્થિભાવેન પવત્તિઓકાસં અલભમાનાનં નત્થિભાવેન પવત્તિઓકાસં દદમાનં વિય ઉપકારકં હોતીતિ ''**પવત્તિઓકાસદાનેન ઉપકારકતા**''તિ આહ.

એત્થ ચ અભાવમત્તેન ઉપકારકતા ઓકાસદાનં **નત્થિપચ્ચયતા**, સભાવાવિગમેન અપ્પવત્તમાનાનં સભાવવિગમેન ઉપકારકતા **વિગતપચ્ચયતા**, નત્થિતા ચ નિરોધાનન્તરસુઞ્ઞતા, વિગતતા નિરોધપ્પત્તતા, અયમેતેસં વિસેસો, તથા અત્થિતાય સસભાવતો ઉપકારકતા **અત્થિપચ્ચયતા**, સભાવાવિગમેન નિરોધસ્સ અપ્પત્તિયા ઉપકારકતા **અવિગતપચ્ચયતા**તિ પચ્ચયભાવવિસેસો ધમ્માવિસેસેપિ વેદિતબ્બો. ધમ્માનઞ્હિ સત્તિવિસેસં સબ્બં યાથાવતો અભિસમ્બુજ્ઝિત્વા તથાગતેન ચતુવીસતિપચ્ચયવિસેસા વુત્તાતિ ભગવતિ સદ્ધાય ''એવંવિસેસા એતે ધમ્મા''તિ સુતમયઞાણં ઉપ્પાદેત્વા ચિન્તાભાવનામયેહિ તદભિસમયાય યોગો કાતબ્બો.

ચતૂસુ ખન્ધેસુ એકસ્સપિ અસઙ્ગહિતત્તાભાવતો નામધમ્મેકદેસતા અનન્તરાદીનં નત્થીતિ ''**નામધમ્માવા**''તિ વત્વા ન કેવલં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવે ભજન્તાનં ચતુન્નંયેવ ખન્ધાનં નામતા, અથ ખો નિબ્બાનઞ્ચ નામમેવાતિ દસ્સેન્તો ''**નિબ્બાનસ્સ અસઙ્ગહિતત્તા**''તિઆદિમાહ. **પુરેજાતપચ્ચયો રૂપેકદેસો**તિ એત્થ એકદેસવચનેન રૂપરૂપતો અઞ્ઞં વજ્જેતિ, રૂપરૂપં પન કુસલત્તિકે અનાગતમ્પિ પુરેજાતપચ્ચયભાવેન અઞ્ઞત્થ આગતમેવ. વુત્તઞ્હિ ''અનિદસ્સનઅપ્પટિઘો ધમ્મો અનિદસ્સનઅપ્પટિઘસ્સ ધમ્મસ્સ પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો – આરમ્મણપુરેજાતં, વત્થુપુરેજાતં. આરમ્મણપુરેજાતં વત્થું ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં આપોધાતું કબળીકારં આહારં અનિચ્ચતો...પે॰... દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતી''તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૨૨.૩૯).

પચ્ચયુદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયનિદ્દેસો

૧. હેતુપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧. યો હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠો, સો એવં વેદિતબ્બોતિ એતેન હેતુસઙ્ખાતસ્સ પચ્ચયધમ્મસ્સ હેતુસમ્પયુત્તકતંસમુટ્ઠાનરૂપસઙ્ખાતાનં પચ્ચયુપ્પન્નાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયભાવો હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠોતિ. યો પન હેતુભાવેન યથાવુત્તો પચ્ચયધમ્મો યથાવુત્તાનં પચ્ચયુપ્પન્નાનં પચ્ચયો હોતિ, સો હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠોતિ વેદિતબ્બોતિ દસ્સેતિ. ઉભયથાપિ હેતુભાવેન ઉપકારકતા હેતુપચ્ચયોતિ ઉદ્દિટ્ઠોતિ દસ્સિતં હોતિ. એસ નયો સેસપચ્ચયેસુપિ. ઉપકારકતા પન ધમ્મસભાવો એવ, ન ધમ્મતો અઞ્ઞા અત્થીતિ. તથા તથા ઉપકારકં તં તં ધમ્મં દસ્સેન્તો હિ ભગવા તં તં ઉપકારકતં દસ્સેતીતિ.

હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનન્તિ એત્થ પઠમો **હેતુ**-સદ્દો પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠો પચ્ચયનિદ્દેસો. તેન એતસ્સ હેતુભાવેન ઉપકારકતા હેતુપચ્ચયતાતિ દસ્સેતિ. દુતિયો પચ્ચયુપ્પન્નવિસેસનં. તેન ન યેસં કેસઞ્ચિ સમ્પયુત્તકાનં હેતુપચ્ચયભાવેન પચ્ચયો હોતિ, અથ ખો હેતુના સમ્પયુત્તાનમેવાતિ દસ્સેતિ. નનુ ચ સમ્પયુત્તસદ્દસ્સ સાપેક્ખત્તા દુતિયે હેતુસદ્દે અવિજ્જમાનેપિ અઞ્ઞસ્સ અપેક્ખિતબ્બસ્સ અનિદ્દિટ્ઠત્તા અત્તનાવ સમ્પયુત્તકાનં હેતુપચ્ચયેન

પચ્ચયોતિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયતીતિ? નાયં એકન્તો. હેતુસદ્દો હિ પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠો ‘‘હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એત્થેવ બ્યાવટો યદા ગય્હતિ , તદા સમ્પયુત્તવિસેસનં ન હોતીતિ સમ્પયુત્તા અવિસિટ્ઠા યે કેચિ ગહિતા ભવેય્યુન્તિ એવં સમ્પયુત્તસદ્દેન અત્તનિ એવ બ્યાવટેન હેતુસદ્દેન વિસેસનેન વિના યેસં કેસઞ્ચિ સમ્પયુત્તાનં ગહણં હોતીતિ તં સન્ધાય ‘‘**અથાપિ…પે॰… અત્થો ભવેય્યા**’’તિ આહ. નનુ યથા ‘‘અરૂપિનો આહારા સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માન’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૫), ‘‘અરૂપિનો ઇન્દ્રિયા સમ્પયુત્તકાન’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૬) ચ વુત્તે દુતિયેન આહારગ્ગહણેન ઇન્દ્રિયગ્ગહણેન ચ વિનાપિ આહારિન્દ્રિયસમ્પયુત્તકાવ ગય્હન્તિ, એવમિધાપિ સિયાતિ? ન, આહારિન્દ્રિયાસમ્પયુત્તસ્સ અભાવતો. વજ્જેતબ્બાભાવતો હિ તત્થ દુતિયઆહારિન્દ્રિયગ્ગહણે અસતિપિ તંસમ્પયુત્તકાવ ગય્હન્તીતિ તં ન કતં, ઇધ પન વજ્જેતબ્બં અત્થીતિ વત્તબ્બં દુતિયં હેતુગ્ગહણન્તિ.

એવમ્પિ **હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાન**ન્તિ એત્થ હેતુસમ્પયુત્તકાનં સો એવ સમ્પયુત્તકહેતૂતિ વિસેસનસ્સ અકતત્તા યો કોચિ હેતુ યસ્સ કસ્સચિ હેતુસમ્પયુત્તકસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ, પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠસ્સેવ હેતુસ્સ પુન સમ્પયુત્તવિસેસનભાવેન વુત્તત્તા, એતદત્થમેવ ચ વિનાપિ દુતિયેન હેતુસદ્દેન હેતુસમ્પયુત્તભાવે સિદ્ધેપિ તસ્સ ગહણં કતં. અથ વા અસતિ દુતિયે હેતુસદ્દે હેતુસમ્પયુત્તકાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો, ન પન હેતૂનન્તિ એવમ્પિ ગહણં સિયાતિ તન્નિવારણત્થં સો વુત્તો, તેન હેતુસમ્પયુત્તભાવં યે લભન્તિ, તેસં સબ્બેસં હેતૂનં અઞ્ઞેસમ્પિ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ દસ્સિતં હોતિ. યસ્મા પન હેતુઝાનમગ્ગા પતિટ્ઠામત્તાદિભાવેન નિરપેક્ખા, ન આહારિન્દ્રિયા વિય સાપેક્ખા એવ, તસ્મા એતેસ્વેવ દુતિયં હેતાદિગ્ગહણં કતં. આહારિન્દ્રિયા પન આહરિતબ્બઇસિતબ્બાપેક્ખા એવ, તસ્મા તે વિનાપિ દુતિયેન આહારિન્દ્રિયગ્ગહણેન અત્તના એવ આહરિતબ્બે ચ ઇસિતબ્બે ચ આહારિન્દ્રિયભૂતે અઞ્ઞે ચ સમ્પયુત્તકે પરિચ્છિન્દન્તીતિ તં તત્થ ન કતં, ઇધ ચ દુતિયેન હેતુગ્ગહણેન પચ્ચયુપ્પન્નાનં હેતુના પચ્ચયભૂતેનેવ સમ્પયુત્તાનં હેતૂનં અઞ્ઞેસઞ્ચ પરિચ્છિન્નત્તા પુન વિસેસનકિચ્ચં નત્થીતિ **પઞ્હાવારે** ‘‘કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાન’’ન્તિઆદીસુ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૦૧) દુતિયં હેતુગ્ગહણં ન કતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

નિદ્દિસિતબ્બસ્સ અપાકટત્તાતિ તં-સદ્દો પુરિમવચનાપેક્ખો વુત્તસ્સેવ નિદ્દેસો ‘‘રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાન’’ન્તિઆદીસુ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨) પુરિમવચનેન નિદ્દિસિતબ્બે પાકટીભૂતે એવ પવત્તતિ. એત્થ ચ પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠો હેતુસદ્દો ‘‘હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એત્થ બ્યાવટો સમ્પયુત્તસદ્દેન વિય તં-સદ્દેનપિ અનપેક્ખનીયો અઞ્ઞો ચ કોચિ નિદ્દિસિતબ્બપ્પકાસકો વુત્તો નત્થિ, તસ્મા ‘‘તંસમ્પયુત્તકાન’’ન્તિ ચ ન વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો.

‘‘**હેતુસમ્પયુત્તકાન**’’ન્તિ ઇમિના પન પચ્ચયુપ્પન્નવચનેન અસમત્તેન પચ્ચયુપ્પન્નવચનન્તરાપેક્ખેન પુબ્બે વુત્તેન તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બં પાકટીકતં, તેન ‘‘**તંસમુટ્ઠાનાન**’’ન્તિ એત્થ તંગહણં કતન્તિ. કિં પન તસ્મિં હેતુસમ્પયુત્તકસદ્દે તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બં પાકટીભૂતન્તિ? યેહિ હેતૂહિ સમ્પયુત્તા ‘‘હેતુસમ્પયુત્તકા’’તિ વુત્તા, તે હેતૂ ચેવ સમ્પયુત્તકવિસેસનભૂતા તબ્બિસેસિતા ચ હેતુસમ્પયુત્તકા. તેનાહ ‘‘**તે હેતૂ ચેવા**’’તિઆદિ. અઞ્ઞથા ‘‘તે હેતૂ ચેવા’’તિ એતસ્સ પચ્ચત્તનિદ્દિટ્ઠેન હેતુસદ્દેન સમ્બન્ધે સતિ યથા ઇધ તેનેવ તં-સદ્દેન નિદ્દિસિતબ્બા પાકટા, એવં પુબ્બેપિ ભવિતું અરહન્તીતિ ‘‘નિદ્દિસિતબ્બસ્સ અપાકટત્તા ‘તંસમ્પયુત્તકાન’ન્તિ ન વુત્ત’’ન્તિ ઇદં ન યુજ્જેય્યાતિ. દુવિધમ્પિ વા હેતુગ્ગહણં અપનેત્વા તંસદ્દવચનીયતં ચોદેતિ પરિહરતિ ચ. **તંસમુટ્ઠાનાન**ન્તિ ચ હેતુસમુટ્ઠાનાનન્તિ યુત્તં. હેતૂ હિ પચ્ચયાતિ.

ચિત્તજરૂપં અજનયમાનાપીતિ પિ-સદ્દેન જનયમાનાપિ. યદિ ‘‘ચિત્તસમુટ્ઠાનાન’’ન્તિ વચનેન પટિસન્ધિક્ખણે કટત્તારૂપસ્સ અગ્ગહણતો તં ન વુત્તં, સહજાતપચ્ચયવિભઙ્ગે ચિત્તચેતસિકાનં તસ્સ કટત્તારૂપસ્સ પચ્ચયભાવો ન વુત્તો ભવેય્ય. યદિ ચ તત્થ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં પચ્ચયભાવેન તંસમાનલક્ખણાનં કટત્તારૂપાનમ્પિ પચ્ચયભાવો નિદસ્સિતો, એવમિધાપિ ભવિતબ્બં. ‘‘ચિત્તસમુટ્ઠાનાન’’ન્તિ પન અવત્વા ‘‘તંસમુટ્ઠાનાન’’ન્તિ વચનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં સબ્બચિત્તચેતસિકસમુટ્ઠાનતાદસ્સનત્થં. એવંપકારેન હિ તંસમુટ્ઠાનવચનેન તત્થ તત્થ વુત્તં સમુટ્ઠાનવચનં વિસેસિતં હોતિ. નનુ ‘‘ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાન’’ન્તિ વચનેન ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં ચિત્તચેતસિકસમુટ્ઠાનતા વુત્તાતિ? ન વુત્તા. ચિત્તચેતસિકાનં પચ્ચયભાવો એવ હિ તત્થ વુત્તોતિ.

ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તિતાયાતિ એતેનેવ હેતુઆદિપટિબદ્ધતઞ્ચ દસ્સેતિ. ‘‘યઞ્ચ, ભિક્ખવે, ચેતેતિ, યઞ્ચ પકપ્પેતિ, યઞ્ચ અનુસેતિ, આરમ્મણમેતં હોતિ, વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા આરમ્મણે સતિ પતિટ્ઠા વિઞ્ઞાણસ્સ હોતિ, તસ્મિં પતિટ્ઠિતે વિઞ્ઞાણે વિરુળ્હે નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૩૯) ઇમસ્મિમ્પિ સુત્તે પટિસન્ધિનામરૂપસ્સ વિઞ્ઞાણપચ્ચયતા વુત્તાતિ આહ ‘‘**તસ્મિં પતિટ્ઠિતે**’’તિઆદિ.

પુરિમતરસિદ્ધાય પથવિયા બીજપતિટ્ઠાનં વિય પુરિમતરસિદ્ધે કમ્મે તન્નિબ્બત્તસ્સેવ વિઞ્ઞાણબીજસ્સ પતિટ્ઠાનં કમ્મસ્સ કટત્તા ઉપ્પત્તીતિ વુત્તં હોતિ. તેનાહ – ‘‘**કમ્મં ખેત્તં, વિઞ્ઞાણં બીજ**’’ન્તિ. કસ્સ પન તં ખેત્તં બીજઞ્ચાતિ? નામરૂપઙ્કુરસ્સ.

અયઞ્ચ પનત્થોતિ પટિસન્ધિયં કમ્મજરૂપાનં ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તિતા. **ઓકાસવસેનેવા**તિ નામરૂપોકાસવસેનેવ. સો હિ તસ્સ અત્થસ્સ ઓકાસોતિ. **વત્થુરૂપમત્તમ્પી**તિ વદન્તો વત્થુરૂપસ્સ ઉપત્થમ્ભકાનં સેસરૂપાનમ્પિ તદુપત્થમ્ભકભાવેનેવ અરૂપધમ્માનં પચ્ચયભાવં દસ્સેતિ, સહભવનમત્તં વા. તત્થ કાયભાવાદિકલાપાનં કત્થચિ અભાવતો કત્થચિ અભાવાભાવતો ‘‘વત્થુરૂપમત્તમ્પિ વિના’’તિ આહ. **સસ્સામિકે**તિ એતસ્સેવ વિસેસનત્થં ‘‘**સરાજકે**’’તિ વુત્તં.

પવત્તિયં કટત્તારૂપાદીનં પચ્ચયભાવપટિબાહનતોતિ ઇદં કસ્મા વુત્તં, નનુ તેસં પચ્ચયભાવપ્પસઙ્ગોયેવ નત્થિ ‘‘હેતૂ સહજાતાન’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧) વચનતો. ન હિ યેસં હેતૂ સહજાતપચ્ચયો ન હોન્તિ, તાનિ હેતુસહજાતાનિ નામ હોન્તિ. યદિ સિયું, ‘‘કુસલં ધમ્મં સહજાતો અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ ન હેતુપચ્ચયા’’તિઆદિ ચ લબ્ભેય્ય, ન પન લબ્ભતિ, તસ્મા ન તાનિ હેતુસહજાતાનીતિ? સચ્ચમેતં, યો પન હેતૂહિ સમાનકાલુપ્પત્તિમત્તં ગહેત્વા હેતુસહજાતભાવં મઞ્ઞેય્ય, તસ્સાયં પસઙ્ગો અત્થીતિ ઇદં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ભગવા પન વચનાનં લહુગરુભાવં ન ગણેતિ, બોધનેય્યાનં પન અજ્ઝાસયાનુરૂપતો ધમ્મસભાવં અવિલોમેન્તો તથા તથા દેસનં નિયામેતીતિ ન કત્થચિ અક્ખરાનં બહુતા વા અપ્પતા વા ચોદેતબ્બાતિ.

હેતુપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨. ઉપ્પજ્જનક્ખણેયેવાતિ એતેન વત્તમાનક્ખણેકદેસેન સબ્બં વત્તમાનક્ખણં ગય્હતીતિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ ઉપ્પજ્જનક્ખણેયેવ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં રૂપાદીનિ આરમ્મણપચ્ચયો, અથ ખો સબ્બસ્મિં વત્તમાનક્ખણેતિ. તેન આલમ્બિયમાનાનમ્પિ રૂપાદીનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિવત્તમાનતાય પુરે પચ્છા ચ વિજ્જમાનાનં

આરમ્મણપચ્ચયત્તાભાવં દસ્સેતિ, કો પન વાદો અનાલમ્બિયમાનાનં. **ન એકતો હોન્તી**તિ નીલાદીનિ સબ્બરૂપાનિ સહ ન હોન્તિ, તથા સદ્દાદયોપીતિ અત્થો. ‘‘યં ય’’ન્તિ હિ વચનં રૂપાદીનિ ભિન્દતીતિ. તત્થ પુરિમેનત્થેન ‘‘ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ વચનેન આરમ્મણપચ્ચયભાવલક્ખણદીપનત્થં **‘‘યં યં ધમ્મ’’**ન્તિઆદિ વુત્તન્તિ દસ્સેતિ, પચ્છિમેન ‘‘યં ય’’ન્તિ વચનેન રૂપાદિભેદદીપનત્થન્તિ. **‘‘યં યં વા પનારબ્ભા’’**તિ એતસ્સ વણ્ણનાયં દસ્સિતસબ્બારમ્મણાદિવસેન વા ઇધાપિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

એવં વુત્તન્તિ યથા નદીપબ્બતાનં સન્દનં ઠાનઞ્ચ પવત્તં અવિરતં અવિચ્છિન્નન્તિ સન્દન્તિ તિટ્ઠન્તીતિ વત્તમાનવચનં વુત્તં, એવં ‘‘યે યે ધમ્મા’’તિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં સબ્બસઙ્ગહસમુદાયવસેન ગહિતત્તા તેસં ઉપ્પજ્જનં પવત્તનં અવિરતન્તિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ વત્તમાનવચનં વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. ઇમે પન ન હેતાદિપચ્ચયા સબ્બેપિ અતીતાનાગતાનં હોન્તિ. ન હિ અતીતો ચ અનાગતો ચ અત્થિ, યસ્સેતે પચ્ચયા સિયું. એવઞ્ચ કત્વા અતીતત્તિકે અતીતાનાગતાનં ન કોચિ પચ્ચયો વુત્તો, તસ્મા ઇધાપિ ‘‘ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ વચનેન યેસં રૂપાદયો આરમ્મણધમ્મા આરમ્મણપચ્ચયા હોન્તિ, તે પચ્ચુપ્પન્નાવ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બા. તેસુ હિ દસ્સિતેસુ અતીતાનાગતેસુ તંતંપચ્ચયા અહેસું ભવિસ્સન્તિ ચાતિ અયમત્થો દસ્સિતો હોતિ, ન પન તંતંપચ્ચયવન્તતા. પચ્ચયવન્તો હિ પચ્ચુપ્પન્નાયેવાતિ.

એત્થ ચ **‘‘યં યં ધમ્મં આરબ્ભા’’**તિ એકવચનનિદ્દેસં કત્વા પુન **‘‘તે તે ધમ્મા’’**તિ બહુવચનનિદ્દેસો ‘‘યં ય’’ન્તિ વુત્તસ્સ આરમ્મણધમ્મસ્સ અનેકભાવોપિ અત્થીતિ દસ્સનત્થો. ચત્તારો હિ ખન્ધા સહેવ આરમ્મણપચ્ચયા હોન્તિ, તે સબ્બેપિ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જમાનમ્પિ તેસુ એકેકં આરબ્ભ ઉપ્પજ્જમાનં ન ન હોતિ, તસ્મા વેદનાદીસુ ફસ્સાદીસુ ચ એકેકસ્સપિ આરમ્મણપચ્ચયભાવદસ્સનત્થં **‘‘યં ય’’**ન્તિ વુત્તં, સબ્બેસં એકચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નાનં આરમ્મણપચ્ચયભાવદસ્સનત્થં **‘‘તે તે’’**તિ. તત્થ યો ચ રૂપાદિકો એકેકોવ યંયં-સદ્દેન વુત્તો, યે ચ અનેકે ફસ્સાદયો એકેકવસેન યંયં-સદ્દેન વુત્તા, તે સબ્બે ગહેત્વા ‘‘તે તે’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા યસ્મિં કાલે આરબ્ભ ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મિં કાલે નીલાદીસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ ચ એકેકમેવ આરબ્ભ ઉપ્પજ્જન્તીતિ દસ્સનત્થં **‘‘યં ય’’**ન્તિ વુત્તં, તે પન આલમ્બિયમાના રૂપારમ્મણધમ્મા ચ અનેકે, તથા સદ્દાદિઆરમ્મણધમ્મા ચાતિ દસ્સનત્થં **‘‘તે તે’’**તિ.

નિબ્બાનારમ્મણં કામાવચરરૂપાવચરકુસલસ્સ અપરિયાપન્નતો કુસલવિપાકસ્સ કામાવચરરૂપાવચરકિરિયસ્સ ચાતિ ઇમેસં છન્નં રાસીનં આરમ્મણપચ્ચયો હોતીતિ ઇદં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન ખન્ધપટિબદ્ધાનુસ્સરણકાલે નિબ્બાનમ્પિ રૂપાવચરકુસલકિરિયાનં આરમ્મણં હોતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન વુત્તં. એવં સતિ યથા ‘‘અપ્પમાણા ખન્ધા પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૧૨.૫૮) વુત્તં, એવં ‘‘નિબ્બાન’’ન્તિ ચ વત્તબ્બં સિયા, ન ચ તં વુત્તં. ન હિ નિબ્બાનં પુબ્બે નિવુટ્ઠં અસઙ્ખતત્તા, ન ચ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન પુબ્બે નિવુટ્ઠેસુ અપ્પમાણક્ખન્ધેસુ ઞાતેસુ નિબ્બાનજાનને ન તેન પયોજનં અત્થિ. યથા હિ ચેતોપરિયઞાણં ચિત્તં વિભાવેન્તમેવ ચિત્તારમ્મણજાનનસ્સ કામાવચરસ્સ પચ્ચયો હોતિ, એવમિદમ્પિ અપ્પમાણક્ખન્ધે વિભાવેન્તમેવ તદારમ્મણજાનનસ્સ કામાવચરસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ. દિટ્ઠનિબ્બાનોયેવ ચ પુબ્બે નિવુટ્ઠે અપ્પમાણક્ખન્ધે અનુસ્સરતિ, તેન યથાદિટ્ઠમેવ નિબ્બાનં તેસં ખન્ધાનં આરમ્મણન્તિ દટ્ઠબ્બં, ન પન પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણેન તદારમ્મણવિભાવનં કાતબ્બં. વિભૂતમેવ હિ તં તસ્સાતિ. એવં અનાગતંસઞાણેપિ યથારહં યોજેતબ્બં, તસ્મા નિબ્બાનં ન કસ્સચિ રૂપાવચરસ્સ આરમ્મણન્તિ ‘‘ચતુન્નં રાસીન’’ન્તિ વત્તું યુત્તં.

આરમ્મણપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૩. **ધુર**ન્તિ ધુરગ્ગાહં. **જેટ્ઠક**ન્તિ સેટ્ઠં. **છન્દાધિપતિ છન્દસમ્પયુત્તકાન**ન્તિ એત્થ પુરિમછન્દસ્સ સમાનરૂપેન તદનન્તરં નિદ્દિટ્ઠેન તંસમ્બન્ધેન છન્દસદ્દેનેવ પચ્ચયભૂતસ્સ છન્દસ્સ સમ્પયુત્તકવિસેસનભાવો દસ્સિતો હોતીતિ ''છન્દાધિપતિ સમ્પયુત્તકાન''ન્તિ અવત્વા ''છન્દસમ્પયુત્તકાન''ન્તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. એસ નયો ઇતરેસુપિ.

ગરુકારચિત્તીકારવસેન વાતિ કુસલાબ્યાકતાનં પવત્તિં દસ્સેતિ. અલદ્ધં **લદ્ધબ્બં**, લદ્ધં **અવિજહિતબ્બં**. યેન વા વિના ન ભવિતબ્બં, તં **લદ્ધબ્બં**, તસ્સેવત્થો **અવિજહિતબ્બ**ન્તિ. **અનવઞ્ઞાત**ન્તિ અવઞ્ઞાતમ્પિ અદોસદસ્સિતાય અસ્સાદનેન અનવઞ્ઞાતં કત્વા.

મિચ્છત્તનિયતા અપ્પનાસદિસા મહાબલા વિના અધિપતિના નુપ્પજ્જન્તીતિ ''**એકન્તેનેવા**''તિ આહ. કમ્મકિલેસાવરણભૂતા ચ તે સઞ્ઞાવરણા ચ મઞ્ઞાવરણા ચ પચ્ચક્ખસઞ્ઞાનં કામાવચરદેવાનમ્પિ ઉપ્પજ્જિતું ન અરહન્તિ, કો પન વાદો રૂપારૂપીનન્તિ.

કામાવચરાદિભેદતો પન તિવિધો કિરિયારમ્મણાધિપતિ લોભસહગતાકુસલસ્સેવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો હોતીતિ ઇદં પરસન્તાનગતાનં સારમ્મણધમ્માનં ''અજ્ઝત્તારમ્મણો ધમ્મો બહિદ્ધારમ્મણસ્સ ધમ્મસ્સ અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એતસ્સ અભાવતો ''બહિદ્ધારમ્મણો ધમ્મો બહિદ્ધારમ્મણસ્સા''તિ એત્થ ચ આરમ્મણાધિપતિનો અનુદ્ધટત્તા અધિપતિપચ્ચયતા નત્થીતિ વિઞ્ઞાયમાનેપિ ''બહિદ્ધા ખન્ધે ગરું કત્વા અસ્સાદેતી''તિઆદિવચનં (પટ્ઠા॰ ૨.૨૦.૩૧) નિસ્સાય અરહતો કિરિયધમ્મા પુથુજ્જનાદીહિ ગરું કત્વા અસ્સાદિયન્તીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''સનિદસ્સનસપ્પટિઘા ખન્ધા''તિઆદીસુ (પટ્ઠા॰ ૨.૨૨.૩૦) વિય ખન્ધસદ્દો રૂપે એવ ભવિતું અરહતીતિ વિચારિતમેતં. પુથુજ્જનાદિકાલે વા અનાગતે કિરિયધમ્મે ગરું કત્વા અસ્સાદનં સન્ધાયેતં વુત્તં. ''નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મે ખન્ધે ગરું કત્વા અસ્સાદેતિ અભિનન્દતી''તિઆદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૧.૩.૯૬) કિરિયધમ્મા રાગદિટ્ઠીનં અધિપતિપચ્ચયો હોન્તેવ, તે ચ ''અતીતારમ્મણે અનાગતે ખન્ધે ગરું કત્વા અસ્સાદેતી''તિઆદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૨.૧૯.૨૩) અનાગતા તેભૂમકાપિ અધિપતિપચ્ચયો હોન્તીતિ. આવજ્જનકિરિયસબ્ભાવતો પન ઇદમ્પિ વિચારેતબ્બં.

અધિપતિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૪. યથા ઓકાસદાનવિસેસભાવેન નત્થિવિગતા વુત્તા, ન એવં અનન્તરસમનન્તરા, એતે પન ચિત્તનિયામહેતુવિસેસભાવેન વુત્તા, તસ્મા તં ચિત્તનિયામહેતુવિસેસભાવં દસ્સેન્તો ''**ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતૂ**''તિઆદિના ધાતુવસેન કુસલાદિવસેન ચ નિદ્દેસમાહ. તત્થ ''મનોવિઞ્ઞાણધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા''તિ વુત્તે પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નવિસેસો ન વિઞ્ઞાયતીતિ ''પુરિમા પુરિમા પચ્છિમાય પચ્છિમાયા''તિ વત્તબ્બં સિયા. તથા ચ સતિ ધાતુવિસેસેન ચિત્તવિસેસે દસ્સનં યં કાતું આરદ્ધો, તં વોચ્છિજ્જેય્ય. ''મનોવિઞ્ઞાણધાતુ મનોધાતુયા''તિ ઇદમ્પિ ન સક્કા વત્તું નિયામાભાવતો, ''મનોધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા''તિ ચ તથેવ ન સક્કા. ન હિ મનોધાતુ

ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયાયેવ અનન્તરપચ્ચયોતિ નિયામો અત્થિ, તસ્મા પાકટા પઞ્ચવિઞ્ઞાણધાતુયો આદિં કત્વા યાવ ધાતુવિસેસનિયામો અત્થિ, તાવ નિદસ્સનેન નયં દસ્સેત્વા પુન નિરવસેસદસ્સનત્થં ''**પુરિમા પુરિમા કુસલા**''તિઆદિમાહ. **સદિસકુસલાન**ન્તિ વેદનાય વા હેતૂહિ વા સદિસકુસલાનં અનુરૂપકુસલાનન્તિ વા અત્થો. તેન ભૂમિભિન્નાનમ્પિ પચ્ચયભાવો વુત્તો હોતિ. **ભવઙ્ગ**ગ્ગહણેન કુસલાકુસલમૂલકેસુ ચુતિપિ ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં, અબ્યાકતમૂલકે તદારમ્મણમ્પિ.

કામાવચરકિરિયાવજ્જનસ્સાતિ કામાવચરકિરિયાય આવજ્જનસ્સાતિ આવજ્જનગ્ગહણેન કામાવચરકિરિયં વિસેસેતીતિ દટ્ઠબ્બં. કામાવચરવિપાકો કામાવચરકિરિયરાસિસ્સ ચ અનન્તરપચ્ચયો હોતિ, હોન્તો ચ આવજ્જનસ્સેવાતિ અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો. આવજ્જનગ્ગહણેનેવ ચેત્થ વોટ્ઠબ્બનમ્પિ ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૬. ''અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સાતિ અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સા''તિ પોરાણપાઠો. પાળિયં પન ''અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એત્થ વુત્તસ્સ ''અઞ્ઞમઞ્ઞ''ન્તિ ઇમસ્સ અત્થો વત્તબ્બો , ન અવુત્તસ્સ ''અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સા''તિ ઇમસ્સ, ન ચ સમાનત્થસ્સપિ સદ્દન્તરસ્સ અત્થે વુત્તે સદ્દન્તરસ્સ અત્થો વુત્તો હોતિ, તસ્મા ''**અઞ્ઞમઞ્ઞન્તિ અઞ્ઞો અઞ્ઞસ્સા**''તિ પઠન્તિ. ઓક્કન્તીતિ પઞ્ચવોકારપટિસન્ધિયેવ વુચ્ચતિ, ન ઇતરાતિ ઇમિના અધિપ્પાયેનાહ ''**પઞ્ચવોકારભવે પટિસન્ધિક્ખણે**''તિ. **રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માન**ન્તિ ઇદં યદિપિ પુબ્બે ''ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપ''ન્તિ વુત્તં, તથાપિ ન તેન ખણન્તરે પચ્ચયભાવો રૂપીનં નિવારિતોતિ તન્નિવારણત્થં વુત્તં. **કઞ્ચિ કાલે**તિ કેચિ કિસ્મિઞ્ચિ કાલેતિ વા અત્થો. તેન રૂપિનો ધમ્મા કેચિ વત્થુભૂતા કિસ્મિઞ્ચિ પટિસન્ધિકાલેતિ રૂપન્તરાનં વત્થુસ્સ ચ કાલન્તરે અરૂપીનં સહજાતપચ્ચયં પુબ્બે અનિવારિતં નિવારેતિ. એવઞ્ચ કત્વા ''કઞ્ચિ કાલ''ન્તિ વા ''કિસ્મિઞ્ચિ કાલે''તિ વા વત્તબ્બે વિભત્તિવિપલ્લાસો કતો. તેન હિ ''કઞ્ચી''તિ ઉપયોગેકવચનં ''**રૂપિનો ધમ્મા**''તિ એતેન સહ સમ્બન્ધેન પચ્ચત્તબહુવચનસ્સ આદેસો, ''**કાલે**''તિ ઇમિના સમ્બન્ધેન ભુમ્મેકવચનસ્સાતિ વિઞ્ઞાયતિ. પુરિમેન ચ ''**એકો ખન્ધો વત્થુ ચ તિણ્ણન્નં ખન્ધાન**''ન્તિઆદિના નામસહિતસ્સેવ વત્થુસ્સ ''નામસ્સ પચ્ચયો''તિ વત્તબ્બત્તે આપન્ને એતેન કેવલસ્સેવ તથા વત્તબ્બતં દસ્સેતિ.

તયો ન અઞ્ઞમઞ્ઞવસેનાતિ લબ્ભમાનેપિ કત્થચિ અઞ્ઞમઞ્ઞસહજાતપચ્ચયભાવે વચનેન અસઙ્ગહિતત્તા તસ્સ એવં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ચતુસમુટ્ઠાનિકસ્સ રૂપસ્સ** એકદેસભૂતે **કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપે** સમુદાયેકદેસવસેન સામિવચનં દટ્ઠબ્બં, નિદ્ધારણે વા.

સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૮. નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસે ''રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માનં કિસ્મિઞ્ચિ કાલે''તિ ઇદં ન લબ્ભતિ. યં પનેત્થ લબ્ભતિ ''રૂપિનો ધમ્મા કેચી''તિ, તત્થ તે એવ ધમ્મે દસ્સેતું ''**ચક્ખાયતન**''ન્તિઆદિ વુત્તન્તિ. ''**વત્થુરૂપં**

પઞ્ચવોકારભવે”તિ વુત્તત્તા “**ઠપેત્વા આરુપ્પવિપાક**”ન્તિ ઇદં ન વત્તબ્બન્તિ ચે? ન, ‘‘તેભૂમકવિપાકસ્સા’’તિ વુત્તે પઞ્ચવોકારભવે અનુપ્પજ્જનકં ઠપેતબ્બં અજાનન્તસ્સ તસ્સ પકાસેતબ્બત્તા.

નિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૯. **તે તયોપિ રાસયો**તિ ઉપનિસ્સયે તયો અનેકસઙ્ગાહકતાય રાસયોતિ વદતિ. એતસ્મિં પન ઉપનિસ્સયનિદ્દેસે યે પુરિમા યેસં પચ્છિમાનં અનન્તરૂપનિસ્સયા હોન્તિ, તે તેસં સબ્બેસં એકન્તેનેવ હોન્તિ, ન કેસઞ્ચિ કદાચિ, તસ્મા યેસુ પદેસુ અનન્તરૂપનિસ્સયો સઙ્ગહિતો, તેસુ ‘‘કેસઞ્ચી’’તિ ન સક્કા વત્તુન્તિ ન વુત્તં. યે પન પુરિમા યેસં પચ્છિમાનં આરમ્મણપકતૂપનિસ્સયા હોન્તિ, તે તેસં ન સબ્બેસં એકન્તેન હોન્તિ, યેસં ઉપ્પત્તિપટિબાહિકા પચ્ચયા બલવન્તો હોન્તિ, તેસં ન હોન્તિ, ઇતરેસં હોન્તિ. તસ્મા યેસુ પદેસુ અનન્તરૂપનિસ્સયો ન લબ્ભતિ, તેસુ ‘‘કેસઞ્ચી’’તિ વુત્તં. સિદ્ધાનં પચ્ચયધમ્માનં યેહિ પચ્ચયુપ્પન્નેહિ અકુસલાદીહિ ભવિતબ્બં, તેસં કેસઞ્ચીતિ અયઞ્ચેત્થ અત્થો, ન પન અવિસેસેન અકુસલાદીસુ કેસઞ્ચીતિ.

પુરિમા પુરિમા કુસલા...પે॰... અબ્યાકતાનં ધમ્માનન્તિ યેસં ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન ભવિતબ્બં, તેસં અબ્યાકતાનં પચ્છિમાનન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ રૂપાબ્યાકતં ઉપનિસ્સયં લભતીતિ. કથં? આરમ્મણાનન્તરૂપનિસ્સયે તાવ ન લભતિ અનારમ્મણત્તા પુબ્બાપરનિયમેન અપ્પવત્તિતો ચ, પકતૂપનિસ્સયઞ્ચ ન લભતિ અચેતનેન રૂપસન્તાનેન પકતસ્સ અભાવતો. યથા હિ અરૂપસન્તાનેન સદ્ધાદયો નિપ્ફાદિતા ઉતુભોજનાદયો ચ ઉપસેવિતા, ન એવં રૂપસન્તાનેન. યસ્મિઞ્ચ ઉતુબીજાદિકે કમ્માદિકે ચ સતિ રૂપં પવત્તતિ, ન તં તેન પકતં હોતિ. સચેતનસ્સેવ હિ ઉપ્પાદનુપત્થમ્ભનુપયોગાદિવસેન ચેતનં પકપ્પનં પકરણં, રૂપઞ્ચ અચેતનન્તિ. યથા ચ નિરીહકેસુ પચ્ચયાયત્તેસુ ધમ્મેસુ કેસઞ્ચિ સારમ્મણસભાવતા હોતિ, કેસઞ્ચિ ન, એવં સપ્પકરણસભાવતા નિપ્પકરણસભાવતા ચ દટ્ઠબ્બા. ઉતુબીજાદયો પન અઙ્કુરાદીનં તેસુ અસન્તેસુ અભાવતો એવ પચ્ચયા, ન પન ઉપનિસ્સયાદિભાવતોતિ. પુરિમપુરિમાનંયેવ પનેત્થ ઉપનિસ્સયપચ્ચયભાવો બાહુલ્લવસેન પાકટવસેન ચ વુત્તો. ‘‘અનાગતે ખન્ધે પત્થયમાનો દાનં દેતી’’તિઆદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૨.૧૮.૮) પન અનાગતાપિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયા હોન્તિ, તે પુરિમેહિ આરમ્મણપકતૂપનિસ્સયેહિ તંસમાનલક્ખણતાય ઇધ સઙ્ગય્હન્તીતિ દટ્ઠબ્બા.

પુગ્ગલોપિ સેનાસનમ્પીતિ **પુગ્ગલસેનાસન**ગ્ગહણવસેન ઉપનિસ્સયભાવં ભજન્તે ધમ્મે દસ્સેતિ, **પિ**-સદ્દેન ચીવરારઞ્ઞરુક્ખપબ્બતાદિગ્ગહણવસેન ઉપનિસ્સયભાવં ભજન્તે સબ્બે સઙ્ગણ્હાતિ. ‘‘અબ્યાકતો ધમ્મો અબ્યાકતસ્સ ધમ્મસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદીસુ હિ ‘‘સેનાસનં કાયિકસ્સ સુખસ્સા’’તિઆદિવચનેન સેનાસનગ્ગહણેન ઉપનિસ્સયભાવં ભજન્તાવ ધમ્મા ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તેન પુગ્ગલાદીસુપિ અયં નયો દસ્સિતો હોતીતિ. પચ્ચુપ્પન્નાપિ આરમ્મણપકતૂપનિસ્સયા પચ્ચુપ્પન્નતાય સેનાસનસમાનલક્ખણત્તા એત્થેવ સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. વક્ખતિ હિ ‘‘પચ્ચુપ્પન્નં ઉતું ભોજનં સેનાસનં ઉપનિસ્સાય ઝાનં ઉપ્પાદેતી’’તિઆદિના સેનાસનસ્સ પચ્ચુપ્પન્નભાવં વિય પચ્ચુપ્પન્નાનં ઉતુઆદીનં પકતૂપનિસ્સયભાવં, ‘‘પચ્ચુપ્પન્નં ચક્ખું...પે॰... વત્થું પચ્ચુપ્પન્ને ખન્ધે ગરું કત્વા અસ્સાદેતી’’તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૨.૧૮.૪) ચક્ખાદીનં આરમ્મણૂપનિસ્સયભાવઞ્ચાતિ. પચ્ચુપ્પન્નાનમ્પિ ચ તાદિસાનં પુબ્બે પકતત્તા પકતૂપનિસ્સયતા દટ્ઠબ્બા.

કસિણારમ્મણાદીનિ આરમ્મણમેવ હોન્તિ, ન ઉપનિસ્સયોતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન “**એકચ્ચાયા**”તિ આહ.

અરૂપાવચરકુસલમ્પિ યસ્મિં કસિણાદિમ્હિ ઝાનં અનુપ્પાદિતં, તસ્મિં અનુપ્પન્નઝાનુપ્પાદને સબ્બસ્સ ચ ઉપ્પન્નઝાનસ્સ સમાપજ્જને ઇદ્ધિવિધાદીનં અભિઞ્ઞાનઞ્ચ ઉપનિસ્સયોતિ ઇમમત્થં સન્ધાયાહ "**તેભૂમકકુસલો ચતુભૂમકસ્સપિ કુસલસ્સા**"તિ. વુત્તમ્પિ ચેતં "અરૂપાવચરં સદ્ધં ઉપનિસ્સાય રૂપાવચરં ઝાનં વિપસ્સનં મગ્ગં અભિઞ્ઞં સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતી"તિ (પટ્ઠા॰ ૪.૧૩.૨૮૫). કામાવચરકુસલં રૂપાવચરારૂપાવચરવિપાકાનમ્પિ તદુપ્પાદકકુસલાનં ઉપનિસ્સયભાવવસેન , પટિસન્ધિનિયામકસ્સ ચુતિતો પુરિમજવનસ્સ ચ વસેન ઉપનિસ્સયો, રૂપાવચરકુસલં અરૂપાવચરવિપાકસ્સ, અરૂપાવચરકુસલઞ્ચ રૂપાવચરવિપાકસ્સ તદુપ્પાદકકુસલૂપનિસ્સયભાવેનાતિ એવં પચ્ચેકં તેભૂમકકુસલાનં ચતુભૂમકવિપાકસ્સ તેભૂમકકિરિયસ્સ ચ યથાયોગં પચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો. પાળિયમ્પિ હિ પકતૂપનિસ્સયો નયદસ્સનમત્તેનેવ પઞ્હાવારેસુ વિસ્સજ્જિતોતિ.

ઇમિના પન નયેનાતિ લોકુત્તરનિબ્બત્તનં ઉપનિસ્સાય સિનેહુપ્પાદનલેસેનાતિ અત્થો. લોકુત્તરા પન ધમ્મા અકુસલાનં ન કેનચિ પચ્ચયેન પચ્ચયો હોન્તીતિ ન ઇદં સારતો દટ્ઠબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. કામાવચરાદિતિહેતુકભવઙ્ગં કાયિકસુખાદિ ચ રૂપાવચરાદિકુસલાનં ઉપનિસ્સયો, અરૂપાવચરવિપાકો રૂપાવચરકુસલસ્સ તં પત્થેત્વા તન્નિબ્બત્તકકુસલુપ્પાદનત્થં ઉપ્પાદિયમાનસ્સ, રૂપાવચરકિરિયસ્સ ચ પુબ્બે નિવુટ્ઠાદીસુ અરૂપાવચરવિપાકજાનનત્થં ઝાનાભિઞ્ઞાયો ઉપ્પાદેન્તસ્સ અરહતો, ચતુભૂમકવિપાકાનં પન તદુપ્પાદકકુસલૂપનિસ્સયભાવવસેન સો સો વિપાકો ઉપનિસ્સયો. તેનાહ "**તથા તેભૂમકવિપાકો**"તિ. યદિપિ અરહત્તફલત્તં ઝાનવિપસ્સના ઉપ્પાદેતિ અનાગામી, ન પન તેન તં કદાચિ દિટ્ઠપુબ્બં પુથુજ્જનાદીહિ સોતાપત્તિફલાદીનિ વિય, તસ્મા તાનિ વિય તેસં ઝાનાદીનં ઇમસ્સ ચ અગ્ગફલં ન ઝાનાદીનં ઉપનિસ્સયો. ઉપલદ્ધપુબ્બસદિસમેવ હિ અનાગતમ્પિ ઉપનિસ્સયોતિ. તેનાહ "**ઉપરિટ્ઠિમં કુસલસ્સપી**"તિ.

કિરિયઅત્થપટિસમ્ભિદાદિમ્પિ પત્થેત્વા દાનાદિકુસલં કરોન્તસ્સ તેભૂમકકિરિયાપિ ચતુભૂમકસ્સપિ કુસલસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો. યોનિસોમનસિકારે વત્તબ્બમેવ નત્થિ, તં ઉપનિસ્સાય રાગાદિઉપ્પાદને અકુસલસ્સ, કુસલાકુસલૂપનિસ્સયભાવમુખેન ચતુભૂમકવિપાકસ્સ. એવં કિરિયસ્સપિ યોજેતબ્બં. તેનાહ "**કિરિયસઞ્ઞાતોપિ પકતૂપનિસ્સયો ચતુભૂમકાનં કુસલાદિખન્ધાનં હોતિયેવા**"તિ. નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મેસુ પન ઉતુભોજનસેનાસનાનમેવ તિણ્ણં રાસીનં પકતૂપનિસ્સયભાવદસ્સનં નયદસ્સનમેવાતિ. **ઇમસ્મિં પટ્ઠાનમહાપકરણે આગતનયેના**તિ ઇદં "કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ ન ઉપનિસ્સયપચ્ચયા, કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ"ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૯૧) એવમાદિકં ઉપનિસ્સયપટિક્ખેપં, અનુલોમે ચ અનાગમનં સન્ધાય વુત્તં. **સુત્તન્તિકપરિયાયેના**તિ "વિઞ્ઞાણૂપનિસં નામરૂપં, નામરૂપનિસં સળાયતન"ન્તિઆદિકેન (સં॰ નિ॰ ૨.૨૩),

> "યથાપિ પબ્બતો સેલો, અરઞ્ઞસ્મિં બ્રહાવને;
> તં રુક્ખા ઉપનિસ્સાય, વડ્ઢન્તે તે વનપ્પતી"તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૪૯). –

આદિકેન ચ.

ઉપનિસ્સયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૦. નયદસ્સનવસેન યાનિ વિના આરમ્મણપુરેજાતેન ન વત્તન્તિ, તેસં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં આરમ્મણપુરેજાતદસ્સનેન મનોદ્વારેપિ યં યદારમ્મણપુરેજાતેન વત્તતિ, તસ્સ તદાલમ્બિતં સબ્બમ્પિ રૂપરૂપં આરમ્મણપુરેજાતન્તિ દસ્સિતમેવ હોતિ, સરૂપેન પન અદસ્સિતત્તા “**સાવસેસવસેન દેસના કતા**”તિ આહ. ચિત્તવસેન કાયં પરિણામયતો ઇદ્ધિવિધાભિઞ્ઞાય ચ અટ્ઠારસસુ યંકિઞ્ચિ આરમ્મણપુરેજાતં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

તદારમ્મણભાવિનોતિ એત્થ પટિસન્ધિભાવિનો વત્થુપુરેજાતાભાવેન ઇતરસ્સપિ અભાવા અગ્ગહણં. ભવઙ્ગભાવિનો પન ગહણં કાતબ્બં ન વા કાતબ્બં પટિસન્ધિયા વિય અપરિબ્યત્તસ્સ આરમ્મણસ્સ આરમ્મણમત્તભાવતો, ‘‘મનોધાતૂનઞ્ચા’’તિ એત્થ સન્તીરણભાવિનો મનોવિઞ્ઞાણધાતુયાપિ.

પુરેજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૧. **તસ્સેવા**તિ ઇદં કામાવચરરૂપાવચરવિપાકાનં નિરવસેસદસ્સિતપુરેજાતદસ્સનવસેન વુત્તં, રૂપાવચરવિપાકો પન આહારસમુટ્ઠાનસ્સ ન હોતીતિ.

પચ્છાજાતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૨. **પગુણતરબલવતરભાવવિસિટ્ઠ**ન્તિ એતેન વિપાકાબ્યાકતતો વિસેસેતિ.

આસેવનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૩. ચેતનાસમ્પયુત્તકમ્મં અભિજ્ઝાદિ કમ્મપચ્ચયો ન હોતીતિ “**ચેતનાકમ્મમેવા**”તિ આહ. સતિપિ હિ વિપાકધમ્મધમ્મત્તે ન ચેતનાવજ્જા એવંસભાવાતિ. **અત્તનો ફલં ઉપ્પાદેતું સમત્થેના**તિ કમ્મસ્સ સમત્થતા તસ્સ કમ્મપચ્ચયભાવો વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

પઞ્ચવોકારેયેવ, ન અઞ્ઞત્થાતિ એતેન કામાવચરચેતના એકવોકારે રૂપમ્પિ ન જનેતીતિ દસ્સેતિ.

કમ્મપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૪. વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસે યેસં એકન્તેન વિપાકો વિપાકપચ્ચયો હોતિ, તેસં વસેન નયદસ્સનં કતં. ન હિ આરુપ્પે ભૂમિદ્વયવિપાકો રૂપસ્સ પચ્ચયો હોતિ.

વિપાકપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. આહારપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૫. **કબળં કરિત્વા અજ્ઝોહરિતોવા**તિ અસિતપીતાદિવત્થૂહિ સહ અજ્ઝોહરિતોવાતિ વુત્તં હોતિ. પાતબ્બસાયિતબ્બાનિપિ હિ સભાવવસેન કબળાયેવ હોન્તીતિ.

સેસતિસન્તતિસમુટ્ઠાનસ્સ અનુપાલકોવ હુત્વાતિ એત્થ ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સ આહારપચ્ચયભાવો વિચારેત્વા ગહેતબ્બો. ન હિ ચિત્તસમુટ્ઠાનો કબળીકારો આહારો નોચિત્તસમુટ્ઠાનો તદુભયઞ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનકાયસ્સ આહારપચ્ચયો વુત્તો, તિવિધોપિ પન સો નોચિત્તસમુટ્ઠાનકાયસ્સ વુત્તોતિ.

આહારપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૬. **અરૂપજીવિતિન્દ્રિયમ્પિ સઙ્ગહિત**ન્તિ મિસ્સકત્તા જીવિતિન્દ્રિયં ન સબ્બેન સબ્બં વજ્જિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

અવિનિબ્ભુત્તધમ્માનન્તિ એત્થ અયં અધિપ્પાયો – રૂપારૂપાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિનિબ્ભુત્તવોહારો નત્થીતિ અરૂપાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયભૂતાનિ પચ્ચયન્તરાપેક્ખાનિ ચક્ખાદીનિ અત્તનો વિજ્જમાનક્ખણે અવિનિબ્ભુત્તધમ્માનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં અફરન્તાનિપિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયા સિયું. યો પન નિરપેક્ખો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો અવિનિબ્ભુત્તધમ્માનં હોતિ, સો અત્તનો વિજ્જમાનક્ખણે તેસં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં અફરન્તો નામ નત્થિ. યદિ ચ ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયાનિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો લિઙ્ગાદીનં સિયું, અવિનિબ્ભુત્તાનં તેસમ્પિ સિયું. ન હિ રૂપં રૂપસ્સ, અરૂપં વા અરૂપસ્સ વિનિબ્ભુત્તસ્સ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો અત્થીતિ. સતિ ચેવં ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયેહિ અવિનિબ્ભુત્તત્તા કલલાદિકાલે ચ લિઙ્ગાદીનિ સિયું, યેસં તાનિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં ફરેય્યું, ન ચ ફરન્તિ. તસ્મા ન તેહિ તાનિ અવિનિબ્ભુત્તકાનિ, અવિનિબ્ભુત્તત્તાભાવતો ચ તેસં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતં ન ફરન્તિ. અઞ્ઞેસં પન યેહિ તાનિ સહજાતાનિ, તેસં અબીજભાવતોયેવ ન ફરન્તિ, તસ્મા આપન્નવિનિબ્ભુત્તભાવાનં તેસં લિઙ્ગાદીનં અવિનિબ્ભુત્તાનં અઞ્ઞેસઞ્ચ સમાનકલાપધમ્માનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયતાય અફરણતો તાનિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો ન હોન્તીતિ. યેસં બીજભૂતાનિ ઇત્થિપુરિસિન્દ્રિયાનિ, તેસં લિઙ્ગાદીનં અપરમત્થભાવતોતિ કેચિ, તે પન કલલાદિકાલેપિ લિઙ્ગાદીનં તદનુરૂપાનં અત્થિતં ઇચ્છન્તિ.

જાતિભૂમિવસેન વુત્તેસુ ભેદેસુ કુસલજાતિયં રૂપાવચરકુસલમેવ આરુપ્પે ઠપેતબ્બન્તિ "**ઠપેત્વા પન રૂપાવચરકુસલં અવસેસા કુસલાકુસલા**"તિ વુત્તં. પઠમલોકુત્તરં પન દોમનસ્સયુત્તઞ્ચ વિસું એકા જાતિ ભૂમિ વા ન હોતીતિ આરુપ્પે અલબ્ભમાનમ્પિ ન ઠપિતં. હેતુઆદીસુપિ ''તથા અપરિયાપન્નકુસલહેતુ, તથા અકુસલહેતૂ''તિઆદીસુ (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧) એસ નયો યોજેતબ્બો.

ઠિતિક્ખણેતિ ઇદં રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ સહજાતપચ્ચયત્તાભાવં સન્ધાય વુત્તં. ઉપ્પાદક્ખણેપિ પન તસ્સ ઇન્દ્રિયપચ્ચયતા ન સક્કા નિવારેતું. વક્ખતિ હિ ''અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ...પે॰... અસઞ્ઞસત્તાનં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ...પે॰... ઇન્દ્રિયપચ્ચયં કમ્મપચ્ચયસદિસ''ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૬૬). ન હિ અસઞ્ઞસત્તાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનસ્સ રૂપસ્સ રૂપજીવિતિન્દ્રિયતો અઞ્ઞો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો અત્થિ, પઞ્ચવોકારે પવત્તે ચ કટત્તારૂપસ્સ.

પટિચ્ચવારાદયો ચ છ ઉપ્પાદક્ખણમેવ ગહેત્વા પવત્તા, એવઞ્ચ કત્વા પચ્છાજાતપચ્ચયો એતેસુ અનુલોમતો ન તિટ્ઠતીતિ.

ઇન્દ્રિયપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૭. ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૭. **વિતક્કવિચારપીતિસોમનસ્સદોમનસ્સુપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાસઙ્ખાતાની**તિ એત્થ યદિપિ સોમનસ્સદોમનસ્સસઙ્ખાતાનિ ઝાનઙ્ગાનિ નત્થિ, સુખદુક્ખસઙ્ખાતાનિ પન સોમનસ્સદોમનસ્સભૂતાનેવ ઝાનઙ્ગાનિ, ન કાયિકસુખદુક્ખભૂતાનીતિ ઇમસ્સ દસ્સનત્થં સોમનસ્સદોમનસ્સગ્ગહણં કતં. નનુ ચ ‘‘દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જેસૂ’’તિ વચનેનેવ કાયિકસુખદુક્ખાનિ વજ્જિતાનીતિ સુખદુક્ખગ્ગહણમેવ કત્તબ્બન્તિ? ન, ઝાનઙ્ગસુખદુક્ખાનં ઝાનઙ્ગભાવવિસેસનતો. ‘‘દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જેસુ સુખદુક્ખુપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાસઙ્ખાતાની’’તિ હિ વુત્તે દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાહિ સદ્ધિં કાયિકસુખદુક્ખાનિપિ વજ્જિતાનીતિ એત્તકમેવ વિઞ્ઞાયતિ, ન પન યાનિ સુખદુક્ખાનિ ઝાનઙ્ગાનિ હોન્તિ, તેસં ઝાનઙ્ગભૂતો સુખભાવો દુક્ખભાવો ચ વિસેસિતો, તસ્મા સોમનસ્સદોમનસ્સભાવવિસિટ્ઠોયેવ સુખદુક્ખભાવો સુખદુક્ખાનં ઝાનઙ્ગભાવોતિ દસ્સનત્થં સોમનસ્સદોમનસ્સગ્ગહણં કરોતિ. તેન ‘‘દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જેસૂ’’તિ વચનેન વજ્જિયમાનાનમ્પિ સુખદુક્ખાનં સોમનસ્સદોમનસ્સભાવાભાવતો ઝાનઙ્ગભાવાભાવોતિ દસ્સિતં હોતિ. યથાવજ્જિતા પન સુખદુક્ખોપેક્ખેકગ્ગતા કસ્મા વજ્જિતાતિ? યત્થ ઝાનઙ્ગાનિ ઉદ્ધરીયન્તિ ચિત્તુપ્પાદકણ્ડે, તત્થ ચ ઝાનઙ્ગન્તિ અનુદ્ધટત્તા. કસ્મા પન ન ઉદ્ધટાતિ તં દસ્સેતું ‘‘**પઞ્ચન્નં પન વિઞ્ઞાણકાયાન**’’ન્તિઆદિમાહ.

અભિનિપાતમત્તત્તાતિ એતેન આવજ્જનસમ્પટિચ્છનમત્તાયપિ ચિન્તનાપવત્તિયા અભાવં દસ્સેતિ. ‘‘**તેસુ વિજ્જમાનાનિપિ ઉપેક્ખાસુખદુક્ખાની**’’તિ પોરાણપાઠો. તત્થ ઉપેક્ખાસુખદુક્ખેહેવ તંસમાનલક્ખણાય ચિત્તેકગ્ગતાયપિ યથાવુત્તેનેવ કારણેન અનુદ્ધટભાવો દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બો. પુબ્બે પન સત્ત અઙ્ગાનિ દસ્સેન્તેન ચત્તારિ અઙ્ગાનિ વજ્જિતાનીતિ તેસં વજ્જને કારણં દસ્સેન્તેન ન સમાનલક્ખણેન લેસેન દસ્સેતબ્બં. અટ્ઠકથા હેસાતિ. યદિ ચ લેસેન દસ્સેતબ્બં, યથાવુત્તેસુપિ તીસુ એકમેવ વત્તબ્બં સિયા, તિણ્ણં પન વચનેન તતો અઞ્ઞસ્સ ઝાનઙ્ગન્તિ ઉદ્ધટભાવો આપજ્જતિ, યથાવુત્તકારણતો અઞ્ઞેન કારણેન અનુદ્ધટભાવો વા, તસ્મા તંદોસપરિહરણત્થં ‘‘ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાસુખદુક્ખાની’’તિ પઠન્તિ. યે પન ‘‘ઝાનઙ્ગભૂતેહિ સોમનસ્સાદીહિ સુખદુક્ખેન અવિભૂતભાવેન પાકટતાય ઇન્દ્રિયકિચ્ચયુત્તતાય ચ સમાનાનં સુખાદીનં ઝાનઙ્ગન્તિ અનુદ્ધટભાવે કારણં વત્તબ્બં, ન ચિત્તેકગ્ગતાયાતિ સા એત્થ ન ગહિતા’’તિ વદન્તિ, તેસં તં રુચિમત્તં. યદિ ઝાનઙ્ગસમાનાનં ઝાનઙ્ગન્તિ અનુદ્ધટભાવે કારણં વત્તબ્બં, ચિત્તેકગ્ગતા ચેત્થ ઝાનઙ્ગભૂતાય વિચિકિચ્છાયુત્તમનોધાતુઆદીસુ ચિત્તેકગ્ગતાય સમાનાતિ તસ્સા અનુદ્ધટભાવે કારણં વત્તબ્બમેવાતિ. સેસાહેતુકેસુપિ ઝાનઙ્ગં ઉદ્ધટમેવ ઉદ્ધરણટ્ઠાને ચિત્તુપ્પાદકણ્ડેતિ અધિપ્પાયો.

ઝાનપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૧૮. **પઞ્ઞા વિતક્કો સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવા વીરિયં સતિ સમાધિ મિચ્છાદિટ્ઠિ મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવાતિ ઇમાનિ દ્વાદસઙ્ગાની**તિ એત્થ દુવિધમ્પિ સઙ્કપ્પં વીરિયં સમાધિઞ્ચ વિતક્કવીરિયસમાધિવચનેહિ સઙ્ગણ્હિત્વા ''અયમેવ ખો, આવુસો, અટ્ઠઙ્ગિકો મિચ્છામગ્ગો અબ્રહ્મચરિયં. સેય્યથિદં – મિચ્છાદિટ્ઠિ...પે॰... મિચ્છાસમાધી''તિઆદીહિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૮) સુત્તવચનેહિ મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવેસુપિ મગ્ગઙ્ગવોહારસિદ્ધિતો તેહિ સહ દ્વાદસઙ્ગાનિ ઇધ લબ્ભમાનાનિ ચ અલબ્ભમાનાનિ ચ મગ્ગઙ્ગવચનસામઞ્ઞેન સઙ્ગણ્હિત્વા વુત્તાનિ. એવઞ્હિ સુત્તન્તવોહારોપિ દસ્સિતો હોતિ, એવં પન દસ્સેન્તેન ''મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસે મગ્ગઙ્ગાની''તિ એવં ઉદ્ધરિત્વા તસ્સ પાઠગતસ્સ મગ્ગઙ્ગસદ્દસ્સ અત્થભાવેન ઇમાનિ દ્વાદસઙ્ગાનિ ન દસ્સેતબ્બાનિ. ન હિ પાળિયં મગ્ગઙ્ગસદ્દસ્સ મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવોતિ અત્થો વત્તબ્બો. તેહિ સમ્માવાચાદીહિ પટિપક્ખા ચેતનાધમ્મા તપ્પટિપક્ખભાવતોયેવ ''મિચ્છામગ્ગઙ્ગાની''તિ સુત્તે વુત્તાનિ, ન પન મગ્ગપચ્ચયભાવેન. મગ્ગઙ્ગાનિ મગ્ગપચ્ચયભૂતાનિ ચ ઇધ પાળિયં ''મગ્ગઙ્ગાની''તિ વુત્તાનિ, ન ચ અઞ્ઞં ઉદ્ધરિત્વા અઞ્ઞસ્સ અત્થો વત્તબ્બો. પરિયાયનિપ્પરિયાયમગ્ગઙ્ગદસ્સનત્થં પન ઇચ્છન્તેન પાળિગતમગ્ગઙ્ગસદ્દપતિરૂપકો અઞ્ઞો મગ્ગઙ્ગસદ્દો ઉભયપદત્થો ઉદ્ધરિતબ્બો યથા ''અધિકરણં નામ ચત્તારિ અધિકરણાની''તિ (પારા॰ ૩૮૬, ૪૦૫). ઇધ પન ''મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસે મગ્ગઙ્ગાની''તિ પાળિગતોયેવ મગ્ગઙ્ગસદ્દો ઉદ્ધટો, ન ચ અત્થુદ્ધરણવસેન દસ્સેત્વા અધિપ્પેતત્થનિયમનં કતં, તસ્મા પાળિયં મગ્ગઙ્ગસદ્દસ્સ મિચ્છાવાચાદીનં અત્થભાવો મા હોતૂતિ ''સમ્માદિટ્ઠિસઙ્કપ્પવાચાકમ્મન્તાજીવવાયામસતિસમાધિમિચ્છાદિટ્ઠિસઙ્કપ્પવાયામસમાધયોતિ ઇમાનિ દ્વાદસઙ્ગાની''તિ પઠન્તિ. નનુ એવં ''અહેતુકચિત્તુપ્પાદવજ્જેસૂ''તિ ન વત્તબ્બં. ન હિ તેસુ સમ્માદિટ્ઠિઆદયો યથાવુત્તા સન્તિ, યે વજ્જેતબ્બા સિયુન્તિ? ન, ઉપ્પત્તિટ્ઠાનનિયમનત્થત્તા. અહેતુકચિત્તુપ્પાદવજ્જેસ્વેવ એતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, નાહેતુકચિત્તુપ્પાદેસુ. તત્થુપ્પન્નાનિ દ્વાદસઙ્ગાનીતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો.

મગ્ગપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૦. વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૦. **સમ્પયોગાસઙ્કાય અભાવતો**તિ એતેન સમ્પયોગાસઙ્કાવત્થુભૂતો ઉપકારકભાવો વિપ્પયુત્તપચ્ચયતાતિ દસ્સેતિ.

વિપ્પયુત્તપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૧. અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૧. કુસલાદિવસેન પઞ્ચવિધો અત્થિપચ્ચયો વુત્તો, ન નિબ્બાનં. યો હિ અત્થિભાવાભાવેન અનુપકારકો અત્થિભાવં લભિત્વા ઉપકારકો હોતિ, સો અત્થિપચ્ચયો હોતિ. નિબ્બાનઞ્ચ નિબ્બાનારમ્મણાનં ન અત્તનો અત્થિભાવાભાવેન અનુપકારકં હુત્વા અત્થિભાવલાભેન ઉપકારકં હોતિ. ઉપ્પાદાદિયુત્તાનં વા નત્થિભાવોપકારકતાવિરુદ્ધો ઉપકારકભાવો અત્થિપચ્ચયતાતિ ન નિબ્બાનં અત્થિપચ્ચયો.

સતિ ચ યેસં પચ્ચયા હોન્તિ, તેહિ એકતો પુરેતરં પચ્છા ચ ઉપ્પન્નત્તે સહજાતાદિપચ્ચયત્તાભાવતો આહ ''**આહારો ઇન્દ્રિયઞ્ચ સહજાતાદિભેદં ન લભતી**''તિ. તદભાવો ચ એતેસં ધમ્મસભાવવસેન દટ્ઠબ્બો.

અત્થિપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૨-૨૩-૨૪. નત્થિવિગતઅવિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના

૨૨-૨૩. પચ્ચયલક્ખણમેવ હેત્થ નાનન્તિ એતેન નત્થિવિગતપચ્ચયેસુ અત્થિઅવિગતપચ્ચયેસુ ચ **બ્યઞ્જનમત્તેયેવ નાનત્તં, ન અત્થે**તિ ઇદં યો પચ્ચયોતિ અત્થો, તસ્મિં નાનત્તં નત્થિ, બ્યઞ્જનસઙ્ખિતે પચ્ચયલક્ખણમત્તેયેવ નાનત્તન્તિ ઇમમત્થં સન્ધાય વુત્તન્તિ વિઞ્ઞાયતિ.

નત્થિવિગતઅવિગતપચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયનિદ્દેસપકિણ્ણકવિનિચ્છયકથાવણ્ણના

‘‘**લોભદોસમોહા વિપાકપચ્ચયાપિ ન હોન્તિ, સેસાનં સત્તરસન્નં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયા હોન્તી**’’તિઆદિમપાઠો. એત્થ ચ લોભદોસમોહાનં પચ્ચેકં સત્તરસહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયભાવો વુત્તો, સબ્બે હેતૂ સહ અગ્ગહેત્વા એકધમ્મસ્સ અનેકપચ્ચયભાવદસ્સનત્થં અમોહાદીનં વિસું ગહિતત્તાતિ દોસસ્સપિ સત્તરસહિ પચ્ચયભાવો આપજ્જતિ, તથા ચ સતિ દોસસ્સપિ ગરુકરણં પાળિયં વત્તબ્બં સિયા. ‘‘અકુસલો પન આરમ્મણાધિપતિ નામ લોભસહગતચિત્તુપ્પાદો વુચ્ચતી’’તિ (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪) એત્થાપિ લોભદોસસહગતચિત્તુપ્પાદાતિ વત્તબ્બં સિયા, ન પન વુત્તં, તસ્મા દોસસ્સ અધિપતિપચ્ચયતાપિ નિવારેતબ્બા. ન ચ ‘‘**સેસાન**’’ન્તિ વચનેન અધિપતિપચ્ચયો નિવારિતો, અથ ખો સઙ્ખિતો પુરેજાતાદીહિ યથાવુત્તેહિ સેસત્તાતિ તન્નિવારણત્થં દોસં લોભમોહેહિ સહ અગ્ગહેત્વા વિસુઞ્ચ અગ્ગહેત્વા ‘‘દોસો અધિપતિપચ્ચયોપિ ન હોતિ, સેસાનં પચ્ચયાનં વસેન પચ્ચયો હોતી’’તિ પઠન્તિ. **ઇમિના નયેના**તિ એતેન ફોટ્ઠબ્બાયતનસ્સ સહજાતાદિપચ્ચયભાવં, સબ્બધમ્માનં યથાયોગં હેતાદિપચ્ચયભાવઞ્ચ દસ્સેતિ. ન હિ એતં એકપચ્ચયસ્સ અનેકપચ્ચયભાવદસ્સનન્તિ રૂપાદીનં પકતૂપનિસ્સયભાવો ચ એતેન દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બો.

ચતુન્નં ખન્ધાનં ભેદા ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુઆદયોતિ ભેદં અનામસિત્વા તે એવ ગહેત્વા આહ ‘‘**ચતૂસુ ખન્ધેસૂ**’’તિ. **મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવા તેહિ ચેવ કમ્માહારપચ્ચયેહિ ચાતિ એકૂનવીસતિધા**તિ ઇદમેવં ન સક્કા વત્તું. ન હિ મિચ્છાવાચાદયો મિચ્છાદિટ્ઠિ વિય મગ્ગપચ્ચયા હોન્તિ ચેતનાય મગ્ગપચ્ચયત્તાભાવતો. યદિ ચ ભવેય્ય, પઞ્હાવારે ‘‘કમ્મપચ્ચયા મગ્ગે તીણી’’તિ વત્તબ્બં સિયા, તસ્મા મિચ્છાવાચાદીનં મગ્ગપચ્ચયભાવો ન વત્તબ્બો. પટ્ઠાનસંવણ્ણના હેસા. સેસપચ્ચયભાવો ચ ચેતનાય અનેકપચ્ચયભાવવચનેન વુત્તોયેવાતિ ન ઇદં પઠિતબ્બન્તિ ન પઠન્તિ. ‘‘**અહિરિકં…પે॰… મિદ્ધં ઉદ્ધચ્ચં વિચિકિચ્છા**’’તિઆદિમપાઠો, વિચિકિચ્છા પન અધિપતિપચ્ચયો ન હોતીતિ તં તત્થ અપઠિત્વા ‘‘**વિચિકિચ્છાઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ તતો અધિપતિપચ્ચયં અપનેત્વા**’’તિ એવમેત્થ પઠન્તિ.

‘‘**ચત્તારિ મહાભૂતાનિ આરમ્મણ…પે॰… પુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન દસધા પચ્ચયા હોન્તિ, પુન તથા હદયવત્થૂ**’’તિ પુરિમપાઠો, મહાભૂતાનિ પન વિપ્પયુત્તપચ્ચયા ન હોન્તીતિ ‘‘પુરેજાતઅત્થિઅવિગતવસેન નવધા પચ્ચયા હોન્તિ, વિપ્પયુત્તપચ્ચયં પક્ખિપિત્વા દસધા વત્થુ’’ન્તિ પઠન્તિ. **એત્તકમેવેત્થ અપુબ્બન્તિ**

એતસ્મિં પુરેજાતપચ્ચયે સહજાતનિસ્સયેહિ અપુબ્બં રૂપસદ્દગન્ધરસાયતનમત્તમેવાતિ અત્થો, આરમ્મણાનિ પનેતાનિ આરમ્મણપચ્ચયધમ્માનં અનેકપચ્ચયભાવે વુત્તાનીતિ સબ્બાતિક્કન્તપચ્ચયાપેક્ખા એતેસં અપુબ્બતા નત્થીતિ. **ઇન્દ્રિયાદીસુ અપુબ્બં નત્થી**તિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સપિ અરૂપજીવિતિન્દ્રિયતો અપુબ્બસ્સ પચ્ચયભાવસ્સ અભાવં મઞ્ઞમાનેન અપુબ્બતા ન વુત્તા. તસ્સ પન પુરેજાતપચ્ચયભાવતો અપુબ્બતા. કબળીકારાહારસ્સ ચ પુરેજાતેન સદ્ધિં સત્તધા પચ્ચયભાવો યોજેતબ્બો.

આકારોતિ મૂલાદિઆકારો. **અત્થો**તિ તેનાકારેન ઉપકારકતા. "**યેનાકારેના**"તિ એતસ્સ વા અત્થવચનં "**યેનત્થેના**"તિ. **વિપાકહેતૂસુયેવ લબ્ભતી**તિ એત્થ અમોહવિપાકહેતુસ્સ અધિપતિપચ્ચયભાવો ચ લોકુત્તરવિપાકેયેવ લબ્ભતીતિ. એવં સબ્બત્થ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં સલ્લક્ખેતબ્બં. વિપ્પયુત્તં અપઠિત્વા "**છહાકારેહી**"તિ પુરિમપાઠો, તં પન પઠિત્વા "**સત્તહાકારેહી**"તિ પઠન્તિ. ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદો હેત્થ વુચ્ચતિ, ન ચ યં આરમ્મણં નિસ્સયો હોતિ, તં વિપ્પયુત્તં ન હોતીતિ.

અનન્તરસમનન્તરેસુ યં કમ્મપચ્ચયો હોતિ, તં ન આસેવનપચ્ચયો. યઞ્ચ આસેવનપચ્ચયો હોતિ, ન તં કમ્મપચ્ચયોતિ દટ્ઠબ્બં. "**પકતૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયોવા**"તિ વુત્તં , કમ્મપચ્ચયોપિ પન સો હોતિ, તસ્મા ''કમ્મપચ્ચયો ચા''તિ પઠન્તિ. અયં પનેત્થ અત્થો – પકતૂપનિસ્સયો યેભુય્યેન પકતૂપનિસ્સયોવ હોતિ, કોચિ પનેત્થ કમ્મપચ્ચયો ચ હોતીતિ. "**આરમ્મણપુરેજાતે પનેત્થ ઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તપચ્ચયતા ન લબ્ભતી**"તિ વુત્તં. તત્થ **આરમ્મણપુરેજાત**ન્તિ યદિ કઞ્ચિ આરમ્મણભૂતં પુરેજાતં વુત્તં, આરમ્મણભૂતસ્સ વત્થુસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયતા લબ્ભતીતિ સા ન લબ્ભતીતિ ન વત્તબ્બા. અથ પન વત્થુપુરેજાતતો અઞ્ઞં વત્થુભાવરહિતારમ્મણમેવ ''આરમ્મણપુરેજાત''ન્તિ વુત્તં, તસ્સ નિસ્સયપચ્ચયતા ન લબ્ભતીતિ ''નિસ્સયિન્દ્રિયવિપ્પયુત્તપચ્ચયતા ન લબ્ભતી''તિ વત્તબ્બં. **ઇતો ઉત્તરિપી**તિ પુરેજાતતો પરતોપીતિ અત્થો, ઇતો વા ઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તતો નિસ્સયિન્દ્રિયવિપ્પયુત્તતો વા ઉત્તરિ આરમ્મણાધિપતિઆદિ ચ લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં વેદિતબ્બન્તિ અત્થો વત્તબ્બો. કમ્માદીસુ પન લબ્ભમાનાલબ્ભમાનં ન વક્ખતીતિ પુરિમોયેવેત્થ અત્થો અધિપ્પેતો.

"**કબળીકારો આહારો આહારપચ્ચયોવા**"તિ પુરિમપાઠો, અત્થિઅવિગતપચ્ચયોપિ પન સો હોતિ, તેન "**કબળીકારો આહારો આહારપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેહિપિ દ્વીહાકારેહિ અનેકપચ્ચયભાવં ગચ્છતી**"તિ પઠન્તિ.

"**યથાનુરૂપં ઝાનપચ્ચયે વુત્તાનં દસન્નં હેતુઅધિપતીનઞ્ચાતિ ઇમેસં વસેના**"તિ પુરિમપાઠો, "**યથાનુરૂપં ઝાનપચ્ચયે વુત્તાનં મગ્ગવજ્જાનં નવન્નં હેતુઅધિપતિઝાનાનઞ્ચાતિ ઇમેસં વસેના**"તિ પચ્છિમપાઠો, તેસુ વિચારેત્વા યુત્તો ગહેતબ્બો.

સમનન્તરનિરુદ્ધતાય આરમ્મણભાવેન ચ સદિસો પચ્ચયભાવો પચ્ચયસભાગતા, વિરુદ્ધપચ્ચયતા પચ્ચયવિસભાગતા. "**ઇમિના ઉપાયેના**"તિ વચનતો હેતુઆદીનં સહજાતાનં સહજાતભાવેન સભાગતા, સહજાતાસહજાતાનં હેતુઆરમ્મણાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞવિસભાગતાતિ એવમાદિના ઉપાયેન સભાગતા વિસભાગતા યોજેતબ્બા.

જનકાયેવ, ન અજનકાતિ જનકભાવપ્પધાનાયેવ હુત્વા પચ્ચયા હોન્તિ, ન ઉપત્થમ્ભકભાવપ્પધાનાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યેસં હેતુઆદયો પચ્ચયા હોન્તિ, તે તેહિ વિના નેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન ચ પવત્તન્તીતિ તેસં

ઉભયપ્પધાનતા વુત્તા. ન હિ તે અનન્તરાદયો વિય જનનેનેવ પવત્તિં કરોન્તીતિ.

સબ્બેસં ઠાનં કારણભાવો સબ્બટ્ઠાનં, તં એતેસં અત્થીતિ **સબ્બટ્ઠાનિકા**. ઉપનિસ્સયં ભિન્દન્તેન તયોપિ ઉપનિસ્સયા વત્તબ્બા, અભિન્દિત્વા વા ઉપનિસ્સયગ્ગહણમેવ કાતબ્બં. તત્થ ભિન્દનં પકતૂપનિસ્સયસ્સ રૂપાનં પચ્ચયત્તાભાવદસ્સનત્થં, આરમ્મણાનન્તરૂપનિસ્સયાનં પન પુબ્બે આરમ્મણાધિપતિઅનન્તરગ્ગહણેહિ ગહિતત્તા તેસુ એકદેસેન અનન્તરૂપનિસ્સયેન ઇતરમ્પિ દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. **પુરેજાતપચ્છાજાતાપિ અસબ્બટ્ઠાનિકા અરૂપરૂપાનઞ્ઞેવ યથાક્કમેન પચ્ચયભાવતો**તિ એત્થ પુરેજાતપચ્ચયો અનન્તરાદીસુ એવ વત્તબ્બો તંસમાનગતિકત્તા, ન ચ યુગળભાવો પચ્છાજાતેન સહ કથને કારણં અસબ્બટ્ઠાનિકદસ્સનમત્તસ્સ અધિપ્પેતત્તાતિ તં તત્થ પઠિત્વા ‘‘પચ્છાજાતોપિ અસબ્બટ્ઠાનિકો રૂપાનંયેવ પચ્ચયભાવતો’’તિ પઠન્તિ.

પચ્ચયનિદ્દેસપકિણ્ણકવિનિચ્છયકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુચ્છાવારો

૧. પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના

એકેકં તિકદુકન્તિ એકેકં તિકં દુકઞ્ચાતિ અત્થો, ન તિકદુકન્તિ.

પચ્ચયા ચેવાતિ યે કુસલાદિધમ્મે પટિચ્ચાતિ વુત્તા, તે પટિચ્ચત્થં ફરન્તા કુસલાદિપચ્ચયા ચેવાતિ અત્થો. તેનેવાહ ‘‘**તે ચ ખો સહજાતાવા**’’તિ. યેહિ પન હેતાદિપચ્ચયેહિ ઉપ્પત્તિ વુત્તા, તે સહજાતાપિ હોન્તિ અસહજાતાપીતિ. એત્થ પટિચ્ચસહજાતવારેહિ સમાનત્થેહિ પટિચ્ચસહજાતાભિધાનેહિ સમાનત્થં બોધેન્તેન ભગવતા પચ્છિમવારેન પુરિમવારો, પુરિમવારેન ચ પચ્છિમવારો ચ બોધિતોતિ વેદિતબ્બો. એસ નયો પચ્ચયનિસ્સયવારેસુ સંસટ્ઠસમ્પયુત્તવારેસુ ચ, એવઞ્ચ નિરુત્તિકોસલ્લં જનિતં હોતીતિ.

‘‘તે તે પન પઞ્હે ઉદ્ધરિત્વા પુન કુસલો હેતુ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માન’’ન્તિ લિખિતં. ‘‘કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાન’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૦૧) પઞ્હાવારપાઠોતિ પમાદલેખા એસાતિ પાળિયં આગતપાઠમેવ પઠન્તિ. પુરિમવારેસુ સહજાતનિસ્સયસમ્પયુત્તપચ્ચયભાવેહિ કુસલાદિધમ્મે નિયમેત્વા તસ્મિં નિયમે કુસલાદીનં હેતુપચ્ચયાદીહિ ઉપ્પત્તિં પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં કતં, ન તત્થ ‘‘ઇમે નામ તે ધમ્મા હેતાદિપચ્ચયભૂતા’’તિ વિઞ્ઞાયન્તિ, તસ્મા તત્થ ‘‘સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨૫) એવમાદીહિ સઙ્ગહિતે પટિચ્ચત્થાદિફરણકભાવે હેતાદિપચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નેસુ હેતાદિપચ્ચયાનં નિચ્છયાભાવતો પઞ્હા નિજ્જટા નિગ્ગુમ્બા ચ કત્વા ન વિભત્તા, ઇધ પન ‘‘સિયા કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવમાદીહિ સઙ્ગહિતા હેતાદિપચ્ચયભૂતા કુસલાદયો પચ્ચયુપ્પન્ના ચ નિચ્છિતા, ન કોચિ પુચ્છાસઙ્ગહિતો અત્થો અનિચ્છિતો નામ અત્થીતિ આહ ‘‘**સબ્બેપિ તે પઞ્હા નિજ્જટા નિગ્ગુમ્બા ચ કત્વા વિભત્તા**’’તિ. પઞ્હા પન ઉદ્ધરિત્વા વિસ્સજ્જનં સબ્બત્થ સમાનન્તિ ન તં સન્ધાય નિજ્જટતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

ઉપ્પત્તિયા પઞ્ઞાપિતત્તાતિ પુચ્છામત્તેનેવ ઉપ્પત્તિયા ઠપિતત્તા પકાસિતત્તા, નાનપ્પકારેહિ વા ઞાપિતત્તાતિ અત્થો.

૨૫-૩૪. પરિકપ્પપુચ્છાતિ વિધિપુચ્છા. **કિં સિયા**તિ એસો વિધિ કિં અત્થીતિ અત્થો. કિં સિયા, અથ ન સિયાતિ સમ્પુચ્છનં વા પરિકપ્પપુચ્છાતિ વદતિ. કિમિદં સમ્પુચ્છનં નામ? સમેચ્ચ પુચ્છનં, ''કિં સુત્તન્તં પરિયાપુણેય્ય, અથ અભિધમ્મ''ન્તિ અઞ્ઞેન સહ સમ્પધારણન્તિ અત્થો. યો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા, સો કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ સિયાતિ એતસ્મિં અત્થે સતિ પચ્છાજાતવિપાકપચ્ચયેસુપિ સબ્બપુચ્છાનં પવત્તિતો ''યો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય પચ્છાજાતપચ્ચયા વિપાકપચ્ચયા, સો કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ સિયા''તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયેય્ય, તથા ચ સતિ પચ્છાજાતપચ્ચયા વિપાકપચ્ચયાતિ ઉપ્પજ્જમાનં નિદ્ધારેત્વા તસ્સ કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ ભવનસ્સ પુચ્છનતો કુસલાનં તેહિ પચ્ચયેહિ ઉપ્પત્તિ અનુઞ્ઞાતાતિ આપજ્જતિ, ન ચ તંતંપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનાનં કુસલાદીનં કુસલાદિધમ્મે પટિચ્ચ ભવનમત્થિતા એત્થ પુચ્છિતા, અથ ખો ઉપ્પત્તિ, એવઞ્ચ કત્વા વિસ્સજ્જને ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિ ઉપ્પત્તિયેવ વિસ્સજ્જિતાતિ, તસ્મા અયમત્થો સદોસોતિ ''**અથ વા**''તિ અત્થન્તરવચનં વુત્તં.

તત્થ ''કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્યા''તિ ઉપ્પત્તિં અનુજાનિત્વા ''હેતુપચ્ચયા સિયા એત''ન્તિ તસ્સા હેતુપચ્ચયા ભવનપુચ્છનં, ''ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા''તિ હેતુપચ્ચયા ઉપ્પત્તિં અનુજાનિત્વા તસ્સા ''સિયા એત''ન્તિ ભવનપુચ્છનઞ્ચ ન યુત્તં. અનુઞ્ઞાતઞ્હિ નિચ્છિતમેવાતિ. તસ્મા અનનુજાનિત્વા ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા''તિ એવં યથાવુત્તં ઉપ્પજ્જનં કિં સિયાતિ પુચ્છતીતિ દટ્ઠબ્બં. **ઉપ્પજ્જેય્યા**તિ વા ઇદમ્પિ સમ્પુચ્છનમેવ, કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો કિં ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયાતિ અત્થો. **સિયા**તિ યથાપુચ્છિતસ્સેવ ઉપ્પજ્જનસ્સ સમ્ભવં પુચ્છતિ ''કિં એવં ઉપ્પજ્જનં સિયા સમ્ભવેય્યા''તિ, અયં નયો સિયાસદ્દસ્સ પચ્છાયોજને. યથાઠાનેયેવ પન ઠિતા ''સિયા''તિ એસા સામઞ્ઞપુચ્છા, તાય પન પુચ્છાય ''ઇદં નામ પુચ્છિત''ન્તિ ન વિઞ્ઞાયતીતિ તસ્સાયેવ પુચ્છાય વિસેસનત્થં ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા''તિ પુચ્છતિ, એવં વિસેસિતબ્બવિસેસનભાવેન દ્વેપિ પુચ્છા એકાયેવ પુચ્છાતિ દટ્ઠબ્બા.

ગમનુસ્સુક્કવચનન્તિ ગમનસ્સ સમાનકત્તુકપચ્છિમકાલકિરિયાપેક્ખવચનન્તિ અત્થો. યદિપિ પટિગમનુપ્પત્તીનં પુરિમપચ્છિમકાલતા નત્થિ, પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નાનં પન સહજાતાનમ્પિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન ગહણં પુરિમપચ્છિમભાવેનેવ હોતીતિ ગહણપ્પવત્તિઆકારવસેન પચ્ચયાયત્તતાઅત્તપટિલાભસઙ્ખાતાનં પટિગમનુપ્પત્તિકિરિયાનમ્પિ પુરિમપચ્છિમકાલવોહારો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો. ગમનં વા ઉપ્પત્તિ એવાતિ ગચ્છન્તસ્સ પટિગમનં ઉપ્પજ્જન્તસ્સ પટિઉપ્પજ્જનં સમાનકિરિયા. પટિકરણઞ્હિ પટિસદ્દત્થોતિ. તસ્મા ''કુસલં ધમ્મ''ન્તિ ઉપયોગનિદ્દિટ્ઠં પચ્ચયં ઉપ્પજ્જમાનં પટિચ્ચ તદાયત્તુપ્પત્તિયા પટિગન્ત્વાતિ અયમેત્થ અત્થો, તેન **પટિચ્ચા**તિ સહજાતપચ્ચયં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ. સહજાતપચ્ચયકરણઞ્હિ ઉપ્પજ્જમાનાભિમુખઉપ્પજ્જમાનં પટિગમનં, તં કત્વાતિ પટિચ્ચસદ્દસ્સ અત્થોતિ.

૩૫-૩૮. તાસુ પાળિયં દ્વેયેવ દસ્સિતાતિ હેતારમ્મણદુકે દ્વિન્નં પુચ્છાનં દસ્સિતત્તા વુત્તં. એત્થ ચ એકમૂલકાદિભાવો પુચ્છાનં વુત્તોતિ વેદિતબ્બો, પચ્ચયાનં પન વસેન સબ્બપઠમો પચ્ચયન્તરેન અવોમિસ્સકત્તા સુદ્ધિકનયો, દુતિયો આરમ્મણાદીસુ એકેકસ્સ હેતુ એવ એકમૂલકન્તિ કત્વા એકમૂલકનયો. એવં હેતારમ્મણદુકાદીનં અધિપતિઆદીનં મૂલભાવતો દુકમૂલકાદયો નયા વેદિતબ્બા. તેવીસતિમૂલકનયો ચ તતો પરં મૂલસ્સ અભાવતો ''સબ્બમૂલક''ન્તિ પાળિયં વુત્તો. તત્થ નપુંસકનિદ્દેસેન એક...પે॰... સબ્બમૂલકં પચ્ચયગમનં પાળિગમનં વાતિ વિઞ્ઞાયતિ, એક...પે॰... સબ્બમૂલકં નયં અસમ્મુય્હન્તેનાતિ ઉપયોગો વા , ઇધ

ચ સબ્બમૂલકન્તિ ચ તેવીસતિમૂલકસ્સેવ વુત્તત્તા પચ્ચનીયે વક્ખતિ ‘‘યથા અનુલોમે એકેકસ્સ પદસ્સ એકમૂલકં…પે॰… યાવ તેવીસતિમૂલકં, એવં પચ્ચનીયેપિ વિત્થારેતબ્બ’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૨-૪૪).

૩૯-૪૦. ‘‘**આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયાતિ એત્તાવતા આરમ્મણપચ્ચયં આદિં કત્વા હેતુપચ્ચયપરિયોસાનો એકમૂલકનયો દસ્સિતો**’’તિ વુત્તં, એવં સતિ વિનયે વિય ચક્કબન્ધનવસેન પાળિગતિ આપજ્જતિ, ન હેટ્ઠિમસોધનવસેન. હેટ્ઠિમસોધનવસેન ચ ઇધ અભિધમ્મે પાળિ ગતા, એવઞ્ચ કત્વા વિસ્સજ્જને ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા હેતુયા તીણિ, અધિપતિપચ્ચયા તીણિ, અધિપતિપચ્ચયા હેતુયા નવ, આરમ્મણે તીણી’’તિઆદિના હેટ્ઠિમં સોધેત્વાવ પાળિ પવત્તા. યો ચેત્થ ‘‘એકમૂલકનયો’’તિ વુત્તો, સો સુદ્ધિકનયોવ. સો ચ વિસેસાભાવતો આરમ્મણમૂલકાદીસુ ન લબ્ભતિ. ન હિ આરમ્મણાદીસુ તસ્મિં તસ્મિં આદિમ્હિ ઠપિતેપિ પચ્ચયન્તરેન સમ્બન્ધાભાવેન આદિમ્હિ વુત્તસુદ્ધિકતો વિસેસત્થો લબ્ભતિ, તેનેવ વિસ્સજ્જનેપિ આરમ્મણમૂલકાદીસુ સુદ્ધિકનયો ન દસ્સિતોતિ, તસ્મા ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા…પે॰… આરમ્મણપચ્ચયા અવિગતપચ્ચયા’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૩૯) અયં હેટ્ઠિમસોધનવસેન એકસ્મિં આરમ્મણપચ્ચયે હેતુપચ્ચયાદિકે યોજેત્વા વુત્તો એકમૂલકનયો દટ્ઠબ્બો. ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા…પે॰… અવિગતપચ્ચયા’’તિ વા એકમૂલકેસુ અનન્તરપચ્ચયસ્સ મૂલકં આરમ્મણં દસ્સેત્વા એકમૂલકાદીનિ સંખિપિત્વા સબ્બમૂલકસ્સાવસાનેન અવિગતપચ્ચયેન નિટ્ઠાપિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અધિપતિપચ્ચયા અનન્તરપચ્ચયા સમનન્તરપચ્ચયા સહજાતપચ્ચયા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા**તિ ઇદં મૂલમેવ દસ્સેત્વા એકમૂલકાદીનં સંખિપનં દટ્ઠબ્બં, ન સુદ્ધિકદસ્સનં, નાપિ સબ્બમૂલકે કતિપયપચ્ચયદસ્સનં.

૪૧. તતો નિસ્સયાદીનિ મૂલાનિપિ સંખિપિત્વા અવિગતમૂલકનયં દસ્સેતું ‘‘**અવિગતપચ્ચયા હેતુપચ્ચયા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. એતસ્મિઞ્ચ સુદ્ધિકસ્સ અદસ્સનેન આરમ્મણમૂલકાદીસુ વિસું વિસું સુદ્ધિકનયો ન લબ્ભતીતિ ઞાપિતો હોતિ. ન હિ આદિ કત્થચિ સંખેપન્તરગતો હોતિ. આદિઅન્તેહિ મજ્ઝિમાનં દસ્સનઞ્હિ સઙ્ખેપો, આદિતો પભુતિ કતિચિ વત્વા ગતિદસ્સનં વાતિ. દુતિયચતુક્કં વત્વા ‘‘વિગતપચ્ચયા’’તિ પદં ઉદ્ધરિત્વા ઠપિતં . તેન ઓસાનચતુક્કં દસ્સેતિ. તતિયચતુક્કતો પભુતિ વા પઞ્ચકમૂલાનિ સંખિપિત્વા સબ્બમૂલકસ્સ અવસાનેન નિટ્ઠપેતિ.

એત્થ ચ દુકમૂલકાદીસુ યથા હેતુઆરમ્મણદુકેન સદ્ધિં અવસેસા પચ્ચયા યોજિતા, હેતારમ્મણાધિપતિતિકાદીહિ ચ અવસેસાવસેસા, એવં હેતુઅધિપતિદુકાદીહિ હેતુઅધિપતિઅનન્તરતિકાદીહિ ચ અવસેસાવસેસા યોજેતબ્બા સિયું. યદિ ચ સબ્બેસં પચ્ચયાનં મૂલભાવેન યોજિતત્તા હેતુમૂલકે હેતુઅધિપતિઆદિદુકાનં અધિપતિમૂલકાદીસુ અધિપતિહેતુઆદિદુકેહિ વિસેસો નત્થિ. તે એવ હિ પચ્ચયા ઉપ્પટિપાટિયા વુત્તા, તથાપિ આરમ્મણમૂલકાદીસુ આરમ્મણાધિપતિદુકાદીનં અવસેસાવસેસેહિ, હેતુમૂલકે ચ હેતુઅધિપતિઅનન્તરતિકાદીનં અવસેસાવસેસેહિ યોજને અત્થિ વિસેસોતિ. યસ્મા પન એવં યોજિયમાનેસુપિ સુખગ્ગહણં ન હોતિ, ન ચ યથાવુત્તાય યોજનાય સબ્બા સા યોજના પઞ્ઞવતા ન સક્કા વિઞ્ઞાતું, તસ્મા તથા અયોજેત્વા અનુપુબ્બેનેવ યોજના કતાતિ દટ્ઠબ્બા. ધમ્માનં દેસનાવિધાને હિ ભગવાવ પમાણન્તિ. ગણનાગાથા આદિમપાઠે કાચિ વિરુદ્ધા, તસ્મા સુટ્ઠુ ગણેત્વા ગહેતબ્બા.

‘‘**દ્વાવીસતિયા તિકેસુ એકેકં તિકં દુકાનં સતેન સતેન સદ્ધિં યોજેત્વા**’’તિ વુત્તં, તં દુકતિકપટ્ઠાને કેસઞ્ચિ પોત્થકાનં વસેન વુત્તં. કેસુચિ પન એકેકો દુકો દ્વાવીસતિયા દ્વાવીસતિયા તિકેહિ યોજિતો, તઞ્ચ ગમનં યુત્તં. ન હિ

તત્થ તિકસ્સ યોજના અત્થિ, અથ ખો તિકાનં એકેકેન પદેન દુકસ્સાતિ. તત્થ છસટ્ઠિયા તિકપદેસુ એકેકેન સંસન્દિત્વા છસટ્ઠિ હેતુદુકા, તથા સહેતુકદુકાદયો ચાતિ દુકાનં છસતાધિકાનિ છસહસ્સાનિ હોન્તિ. તેસુ એકેકસ્મિં પટિચ્ચવારાદયો સત્ત વારા નયા પુચ્છા ચ સબ્બા દુકપટ્ઠાને હેતુદુકેન સમાના.

“**દુકસતે એકેકં દુકં દ્વાવીસતિયા તિકેહિ સદ્ધિં યોજેત્વા**”તિ ચ વુત્તં, તમ્પિ તિકદુકપટ્ઠાને કેસઞ્ચિ પોત્થકાનં વસેન વુત્તં. વુત્તનયેન પન યુત્તગમનેસુ એકેકો તિકો દુકસતેન યોજિતો. તત્થ હેતુપદં પક્ખિપિત્વા વુત્તો એકો કુસલત્તિકો, તથા નહેતુપદં...પે॰... અરણપદન્તિ કુસલત્તિકાનં દ્વે સતાનિ હોન્તિ, તથા વેદનાત્તિકાદીનમ્પીતિ સબ્બેસં ચતુસતાધિકાનિ ચત્તારિ સહસ્સાનિ હોન્તિ. તેસુ એકેકસ્મિં વારનયપુચ્છા તિકપટ્ઠાને કુસલત્તિકેન સમાના.

“**છ અનુલોમમ્હિ નયા સુગમ્ભીરા**”**તિ વચનતો પન**ાતિ એતેન ઇદં દસ્સેતિ – ‘‘અનુલોમમ્હી’’તિ ‘‘તિકાદયો છનયા’’તિ ચ અવિસેસેન વુત્તત્તા પટિચ્ચવારાદિવસેન સત્તવિધમ્પિ અનુલોમં સહ ગહેત્વા “**છ અનુલોમમ્હી**”તિ વુત્તં, અનુલોમાદિવસેન ચતુબ્બિધં તિકપટ્ઠાનં સહ ગહેત્વા “**તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવર**”ન્તિ, તથા ચતુબ્બિધાનિ દુકપટ્ઠાનાદીનિ સહ ગહેત્વા “**દુકુત્તમ**”ન્તિઆદિં વત્વા “**છ નયા સુગમ્ભીરા**”તિ વુત્તન્તિ ઇમમત્થં ગહેત્વા ઇમસ્મિં પચ્ચયાનુલોમે સત્તપ્પભેદે છપિ એતે પટ્ઠાના પટ્ઠાનનયા ચતુપ્પભેદા પુચ્છાવસેન ઉદ્ધરિતબ્બાતિ. એવઞ્હિ સબ્બસ્મિં પટ્ઠાને સબ્બો પચ્ચયાનુલોમો દસ્સિતો હોતીતિ. પચ્ચનીયગાથાદીસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ દુકતિકપટ્ઠાનાદીસુ વિસેસિતબ્બેહિ તિકેહિ પટ્ઠાનં **તિકપટ્ઠાનં**. દુકાનં તિકપટ્ઠાનં **દુકતિકપટ્ઠાનં**. દુકવિસેસિતા વા તિકા દુકતિકા, દુકતિકાનં પટ્ઠાનં **દુકતિકપટ્ઠાન**ન્તિ ઇમિના નયેન વચનત્થો વેદિતબ્બો. દુકાદિવિસેસિતસ્સ ચેત્થ તિકાદિપદસ્સ દુકાદિભાવો દટ્ઠબ્બો. દુકપટ્ઠાનમેવ હિ તિકપદસંસન્દનવસેન દુકપદસંસન્દનવસેન ચ પવત્તં દુકતિકપટ્ઠાનં દુકદુકપટ્ઠાનઞ્ચ, તથા તિકપટ્ઠાનમેવ દુકપદસંસન્દનવસેન તિકપદસંસન્દનવસેન ચ પવત્તં તિકદુકપટ્ઠાનં તિકતિકપટ્ઠાનઞ્ચાતિ.

પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના

૪૨-૪૪. તેવીસતિમૂલકન્તિ ઇદઞ્ચેત્થ દુમૂલકંયેવ સન્ધાય વુત્તન્તિ ઇદં દુકમૂલકે પુચ્છાનં મૂલભૂતા તેવીસતિ દુકા સમ્ભવન્તીતિ તસ્સ ‘‘તેવીસતિમૂલક’’ન્તિ નામં કત્વા યાવ યત્તકો પભેદો અત્થિ, તાવ તત્તકં તેવીસતિમૂલકં યથાનુલોમે વિત્થારિતં. **એવં પચ્ચનીયેપિ વિત્થારેતબ્બ**ન્તિ દુકમૂલકેન તિકમૂલકાદીસુ નયં દસ્સેતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન વુત્તં સિયા. યદિ પન યાવ તેવીસતિમં મૂલં યથા વિત્થારિતન્તિ અયમત્થો અધિપ્પેતો, ‘‘યાવ તેવીસતિમં મૂલ’’ન્ત્વેવ પાઠેન ભવિતબ્બં સિયા. ન હિ ‘‘તેવીસતિમૂલક’’ન્તિ એતસ્સ બ્યઞ્જનસ્સ તેવીસતિમં મૂલકન્તિ અયમત્થો સમ્ભવતિ. યથા અનુલોમે ‘‘એકેકપદસ્સા’’તિઆદિના પન એકમૂલાદિસબ્બમૂલકપરિયોસાનં તત્થ નયદસ્સનવસેન દસ્સિતં એકેકસ્સ પદસ્સ વિત્થારં દસ્સેતીતિ સબ્બમૂલકમેવ ચેત્થ ‘‘તેવીસતિમૂલક’’ન્તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તઞ્હિ તેવીસતિયા પચ્ચયાનં અવસેસસ્સ પચ્ચયસ્સ મૂલભાવતો ‘‘તેવીસતિમૂલક’’ન્તિ ચ તતો પરં મૂલસ્સ અઞ્ઞસ્સ અભાવતો ‘‘સબ્બમૂલક’’ન્તિ ચ વુચ્ચતિ.

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૪૫-૪૮. અનુલોમે વુત્તેસુ સબ્બેસુ એકમૂલકાદીસુ એકેકં પદં પરિહાપેત્વાતિ તત્થ એકમૂલકે ચતુવીસતિ પચ્ચયપદાનિ ઇધ એકમૂલકે તેવીસતિ, એકો પન પચ્ચયો મૂલભાવેન ઠિતો અપુબ્બતાભાવતો અગણનૂપગો. તત્થ દુમૂલકે તેવીસતિ પચ્ચયપદાનિ ગણનૂપગાનિ, ઇધ દુમૂલકે દ્વાવીસતીતિ એવં પરિહાપેત્વાતિ અત્થો.

અનુલોમતો ઠિતસ્સ પચ્ચનીયતો અલબ્ભમાનાનં સુદ્ધિકપચ્ચયાનઞ્ચ અલબ્ભમાનતં સન્ધાય "**લબ્ભમાનપદાન**"ન્તિ વુત્તં. ન હિ અઞ્ઞથા પુચ્છાવસેન કોચિ પચ્ચયો અલબ્ભમાનો નામ અત્થીતિ. વિસ્સજ્જનાવસેનેવ વા પવત્તં અનુલોમપચ્ચનીયદેસનં સન્ધાય "**લબ્ભમાનપદાન**"ન્તિ વુત્તં.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુચ્છાવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. કુસલત્તિકં

૧. પટિચ્ચવારવણ્ણના

૧. પચ્ચયાનુલોમં

(૧) વિભઙ્ગવારો

૫૩. યા કુસલત્તિકે લભન્તિ, ન તાયેવ વેદનાત્તિકાદીસૂતિ તિકપદનાનત્તમત્તેન વિના મૂલાવસાનવસેન સદિસતં સન્ધાય "**ન તાયેવા**"તિ વુત્તં, ન ચ કેવલં તિકન્તરેયેવ, કુસલત્તિકેપિ પન યા પટિચ્ચવારે લભન્તિ, ન તાયેવ પચ્ચયવારાદીસૂતિ સબ્બપુચ્છાસમાહરણં ઇધ કત્તબ્બમેવ. **ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયે ચ તિકપટ્ઠાને વિતક્કત્તિકપીતિત્તિકાનં વિસ્સજ્જને સબ્બાપેતા વિસ્સજ્જનં લભન્તી**તિ એત્થ પીતિત્તિકગ્ગહણં ન કાતબ્બં. ન હિ તત્થ એકૂનપઞ્ઞાસ પુચ્છા વિસ્સજ્જનં લભન્તીતિ.

તેન સદ્ધિન્તિ તેન સહજાતપચ્ચયભૂતેન સદ્ધિન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. "**યાવ નિરોધગમના ઉદ્ધં પજ્જતી**"તિ ચ "**ઉપ્પાદાદયો વા પાપુણાતી**"તિ ચ વચનેહિ ખણત્તયસમઙ્ગી ઉપ્પજ્જતીતિ વુચ્ચતીતિ અનુઞ્ઞાતં વિય હોતિ, ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગીયેવ પન એવં વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો.

યસ્મા પન એકો ખન્ધો એકસ્સાતિઆદિ ઇધ કુસલવચનેન ગહિતે ખન્ધે સન્ધાય વુત્તં. વેદનાત્તિકાદીસુ પન એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વિન્નં, દ્વે પટિચ્ચ એકસ્સપિ, હેતુદુકાદીસુ ચ સઙ્ખારક્ખન્ધેકદેસં પટિચ્ચ સઙ્ખારક્ખન્ધેકદેસસ્સપિ ઉપ્પત્તિ વુત્તાતિ સહ ઉપ્પજ્જમાનાનં સબ્બેસં ધમ્માનં પચ્ચયો હોન્તો એકેકસ્સપિ દુકતિકાદિભેદાનઞ્ચ પચ્ચયો નામ હોતિયેવ, તથા દુકાદિભેદાનઞ્ચાતિ.

"**રૂપેન સદ્ધિં અનુપ્પત્તિતો આરુપ્પવિપાકઞ્ચ ન ગહેતબ્બ**"ન્તિ વુત્તં, તં પન ન સબ્બસ્મિં એતસ્મિં વચને ગહેતબ્બં, અથ ખો ''ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ''ન્તિ એત્થેવ. ન કેવલઞ્ચ આરુપ્પવિપાકોવ, અથ ખો લોકુત્તરવિપાકકિરિયાબ્યાકતમ્પિ આરુપ્પે ઉપ્પજ્જમાનં એત્થ ન ગહેતબ્બં. ''વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા''તિ એત્થ પન ન કિઞ્ચિ રૂપેન વિના સહ વા ઉપ્પજ્જમાનં સહેતુકં

વિપાકકિરિયાબ્યાકતં અગ્ગહિતં નામ અત્થિ. તત્થ પન યં રૂપેન સહ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નવિસેસં દસ્સેતું "**ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ**"ન્તિ વુત્તં.

"**વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા**"તિ એત્તકે વત્તબ્બે પચ્ચયભૂતસ્સ વત્થુસ્સ "કટત્તા ચ રૂપ"ન્તિ એતસ્મિં સામઞ્ઞવચને પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન અગ્ગહિતતાપત્તિં નિવારેતું "**ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂ**"તિ વુત્તં. **ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા**તિ વા વત્થુખન્ધાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભૂતાનં પચ્ચયભાવવિસેસદસ્સનત્થં અઞ્ઞમઞ્ઞાપેક્ખં વચનદ્વયં વુત્તં સામઞ્ઞેન ગહિતમ્પિ વિસું ઉદ્ધટં.

મહાભૂતેપિ પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્તન્તિ યં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં કટત્તારૂપઞ્ચ ઉપાદારૂપં ઉપાદારૂપગ્ગહણેન વિના "ખન્ધે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતી"તિ વુત્તં, તસ્સ મહાભૂતેપિ પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થન્તિ અત્થો. એતસ્મિં પન દસ્સને ખન્ધપચ્ચયસહિતાસહિતઞ્ચ સબ્બં ઉપાદારૂપં ઇતો પરેસુ સહજાતપચ્ચયાદીસુ સઙ્ગહિતન્તિ ઇમમત્થં સન્ધાય "**કટત્તારૂપં પટિસન્ધિયમ્પી**"તિ **પિ**-સદ્દો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો.

મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપન્તિ વુત્તનયેનાતિ "મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ"ન્તિ એત્થ અત્થતો અયં નયો વુત્તોતિ સન્ધાયાહ.

૫૪. **રૂપમિસ્સકા પહાયા**તિ યાસુ પુચ્છાસુ રૂપેન વિના પચ્ચયુપ્પન્નં ન લબ્ભતિ, અથ ખો રૂપમિસ્સકમેવ લબ્ભતિ, તા પહાયાતિ અધિપ્પાયો.

૫૭. "**તિણ્ણં સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી**"**તિ વચનતો**તિ ગબ્ભસેય્યકપટિસન્ધિયા પઞ્ચક્ખન્ધસબ્ભાવેન તાય સમાનલક્ખણા સબ્બાપિ પઞ્ચવોકારપટિસન્ધિ ઓક્કન્તિનામકાતિ સાધેતિ. પરિપુણ્ણધમ્માનં વિસ્સજ્જનં એત્થ અત્થીતિ **પરિપુણ્ણવિસ્સજ્જના**.

એત્થ ચ "એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ તયો...પે॰... મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ"ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૫૩) એત્તાવતા પઞ્ચવોકારે સબ્બં ચિત્તકમ્મસમુટ્ઠાનરૂપં દસ્સિતં. અવસેસં પન દસ્સેતું "**બાહિર**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **બાહિર**ન્તિ એતેન અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપં દસ્સેતિ, પુન **આહારસમુટ્ઠાનં ઉતુસમુટ્ઠાન**ન્તિ એતેહિ સબ્બં ઇન્દ્રિયબદ્ધં આહારઉતુસમુટ્ઠાનરૂપં. તત્થ "ઉતુસમુટ્ઠાનં એક"ન્તિઆદિના અસઞ્ઞસત્તાનમ્પિ ઉતુસમુટ્ઠાનં વુત્તમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ તત્થ તસ્સ વજ્જને કારણં અત્થીતિ. આદિમ્હિ પન "એકં મહાભૂતં પટિચ્ચા"તિઆદિ અવિસેસવચનં સહજાતં અરૂપમ્પિ પચ્ચયં હેતાદિકે ચ પચ્ચયે બહુતરે લભન્તં ચિત્તસમુટ્ઠાનકટત્તારૂપદ્વયં સહ સઙ્ગણ્હિત્વા વુત્તં, એવઞ્ચ કત્વા તસ્સ પરિયોસાને "મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ"ન્તિ વુત્તં, તસ્મા તત્થ કટત્તારૂપં ચિત્તસમુટ્ઠાનસમ્બન્ધં તંસમાનગતિકં પઞ્ચવોકારે વત્તમાનમેવ ગહિતન્તિ અગ્ગહિતં કટત્તારૂપં દસ્સેતું "**અસઞ્ઞસત્તાનં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચા**"તિઆદિ વુત્તં, તસ્મા ઉપાદારૂપં ઇધપિ કમ્મપચ્ચયવિભઙ્ગે વિય "મહાભૂતે પટિચ્ચ કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ"ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૬૩) કટત્તારૂપભાવવિસિટ્ઠં ઉપાદારૂપં ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ વુત્તસ્સ ઉતુસમુટ્ઠાનસ્સ પુનવચને પયોજનં અત્થીતિ.

કસ્મા પન યથા બાહિરાદીસુ "મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપ"ન્તિ અવિસેસેત્વા ઉપાદારૂપં વુત્તં, એવં અવત્વા ચિત્તકમ્મજઉપાદારૂપાનિ "ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ"ન્તિ હેતુપચ્ચયાદીસુ સહ "ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં ઉપાદારૂપં અસઞ્ઞસત્તાનં...પે॰... કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ"ન્તિ અધિપતિપચ્ચયાદીસુ વિસું

ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપભાવકટત્તારૂપભાવેહિ વિસેસેત્વાવ વુત્તાનીતિ? તત્થ બાહિરગ્ગહણાદીહિ વિય એત્થ મહાભૂતાનં કેનચિ અવિસેસિતત્તા. અપિચ ઇદ્ધિચિત્તનિબ્બત્તાનં કમ્મપચ્ચયાનઞ્ચ ઇટ્ઠાનિટ્ઠાનં બાહિરરૂપાયતનાદીનં ચિત્તં કમ્મઞ્ચ હેતાદીસુ ન કોચિ પચ્ચયો, આહારઉતુસમુટ્ઠાનાનં પન ચિત્તં પચ્છાજાતભાવેન ઉપત્થમ્ભકમેવ, ન જનકં, મહાભૂતાનેવ પન તેસં સહજાતાદિભાવેન જનકાનિ, તસ્મા સતિપિ ચિત્તેન કમ્મેન ચ વિના અભાવે હેતાદિપચ્ચયભૂતેહિ અરૂપેહિ ઉપ્પજ્જમાનાનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપકટત્તારૂપભૂતાનેવ ઉપાદારૂપાનિ હોન્તિ, ન અઞ્ઞાનીતિ ઇમં વિસેસં દસ્સેતું ચિત્તકમ્મજેસ્વેવ ઉપાદારૂપેસુ વિસેસનં કતં. અઞ્ઞાનિ વા સમાનજાતિકેન રૂપેન સમુટ્ઠાનાનિ પાકટવિસેસનાનેવાતિ ન વિસેસનં અરહન્તિ, એતાનિ પન અસમાનજાતિકેહિ અરૂપેહિ સમુટ્ઠિતાનિ વિસેસનં અરહન્તીતિ વિસેસિતાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. યથા વા ચિત્તકમ્માનિ ચિત્તકમ્મસમુટ્ઠાનાનં સવિસેસેન પચ્ચયભાવેન પચ્ચયા હોન્તિ સહજાતાદિપચ્ચયભાવતો મૂલકરણભાવતો ચ, ન એવં ઉતુઆહારા તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ ચિત્તકમ્મજાનેવ વિસું વિસેસનં અરહન્તિ. ઇતરાનિ પન મહાભૂતવિસેસેનેવ વિસેસિતાનિ, ઇધ ઉપાદારૂપવિસેસનેન મહાભૂતાનિ વિય. ન હિ અઞ્ઞતરવિસેસનં ઉભયવિસેસનં ન હોતીતિ.

૫૮. **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા**તિ ખન્ધવત્થૂનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતાદસ્સનેન પુબ્બે વિસું પચ્ચયભાવેન દસ્સિતાનં ખન્ધાનં એકતો પચ્ચયભાવો દસ્સિતો હોતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેનાહ ''**ચતુન્નમ્પિ ખન્ધાનં એકતો વત્થુના અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયતં દસ્સેતું વુત્ત**''ન્તિ. ''ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂ''તિ ઇદં પન ચતુન્નમ્પિ ખન્ધાનં એકતો પટિચ્ચત્થફરણતાદસ્સનત્થં, ''વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા''તિ વત્થુસ્સ. ન કેવલઞ્ચ ખન્ધાનં ઇધેવ, હેતુપચ્ચયાદીસુપિ અયમેવ નયો. તત્થ સબ્બેસં ખન્ધાનં વિસું પટિચ્ચત્થફરણતં દસ્સેત્વા પુન ''વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા''તિ વત્થુસ્સપિ દસ્સિતાય ''એકં ખન્ધઞ્ચ વત્થુઞ્ચ પટિચ્ચ તયો ખન્ધા''તિઆદિના ખન્ધવત્થૂનઞ્ચ દસ્સિતાયેવ હોતીતિ દટ્ઠબ્બા.

કસ્મા પનેત્થ ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા, કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાના મહાભૂતા''તિ એવમાદિ ન વુત્તં, નનુ યદેવ પટિચ્ચત્થં ફરતિ, ન તેનેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન ભવિતબ્બં હેતુપચ્ચયાદીહિ વિય. ન હિ યં ''એકં તયો દ્વે ચ ખન્ધે પટિચ્ચા''તિ વુત્તં, તે હેતુપચ્ચયભૂતા એવ હોન્તિ. એસ નયો આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ. પચ્ચયવારે ચ ''અબ્યાકતં ધમ્મં પચ્ચયા કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨૫૬) વુત્તં, ન વત્થુ કુસલાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો હોતિ, અથ ચ પન તંપચ્ચયા ખન્ધાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પત્તિ વુત્તા એવ. યદિપિ કુસલા ખન્ધા મહાભૂતાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ન હોન્તિ, તથાપિ તે પટિચ્ચ તેસં ઉપ્પત્તિ વત્તબ્બા સિયાતિ? ન વત્તબ્બા ખન્ધસહજાતાનં મહાભૂતાનં ખન્ધાનં પચ્ચયભાવાભાવતો. અઞ્ઞમઞ્ઞસદ્દો હિ ન હેતાદિસદ્દો વિય નિરપેક્ખો, સહજાતાદિસદ્દો વિય વા અઞ્ઞતરાપેક્ખો, અથ ખો યથાવુત્તેતરેતરાપેક્ખો. પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્ના ચ ખન્ધા મહાભૂતા ઇધ યથાવુત્તા ભવેય્યું, તેસુ ચ મહાભૂતા ખન્ધાનં ન કોચિ પચ્ચયો. યસ્સ ચ સયં પચ્ચયો, તતો તેન તન્નિસ્સિતેન વા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જમાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, યથા ખન્ધે પટિચ્ચ ખન્ધા, વત્થું પચ્ચયા ખન્ધા. તસ્મા અત્તનો પચ્ચયસ્સ પચ્ચયત્તાભાવતો તદપેક્ખત્તા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞસદ્દસ્સ ખન્ધે પટિચ્ચ પચ્ચયા ચ મહાભૂતાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પત્તિ ન વુત્તા, ન અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ચ વુત્તા. ખન્ધા પન વત્થું પચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાના વત્થુસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયા હોન્તિ, તન્નિસ્સિતેન ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જન્તિ. તસ્મા વત્થું પચ્ચયા ખન્ધાનં કુસલાદીનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા ઉપ્પત્તિ વુત્તાતિ.

૫૯. ન સા ગહિતાતિ ચક્ખાયતનાદીનિ નિસ્સયભૂતાનિ પટિચ્ચાતિ ન વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો. નિસ્સયપચ્ચયભાવેન પન ન ચક્ખાયતનાદીનિ આરમ્મણપચ્ચયભાવેન રૂપાયતનાદીનિ વિય ન ગહિતાનીતિ.

૬૦. દ્વીસુ ઉપનિસ્સયેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ, આરમ્મણૂપનિસ્સયમ્પિ પન યે લભન્તિ, તેસં વસેન આરમ્મણપચ્ચયસદિસન્તિ એવં વુત્તન્તિ દસ્સેતું "**તત્થ કિઞ્ચાપી**"તિ આહ. તત્થ "ન સબ્બે અકુસલા અબ્યાકતા આરમ્મણૂપનિસ્સયં લભન્તી"તિ પુરિમપાઠો. કુસલાપિ પન મહગ્ગતા એકન્તેન, કામાવચરા ચ કદાચિ ન લભન્તીતિ "**ન સબ્બે કુસલાકુસલાબ્યાકતા**"તિ પઠન્તિ.

૬૧. પુરેજાતપચ્ચયે યથા અઞ્ઞત્થ પચ્ચયં અનિદ્દિસિત્વાવ દેસના કતા, એવં અકત્વા કસ્મા "**વત્થું પુરેજાતપચ્ચયા**"તિ વુત્તન્તિ? નિયમસબ્ભાવા. હેતુઆદીસુ હિ નિયમો નત્થિ. ન હિ તેહિ ઉપ્પજ્જમાનાનં અલોભાદીસુ કુસલાદીસુ રૂપાદીસુ ચ અયમેવ પચ્ચયોતિ નિયમો અત્થિ, ઇધ પન વત્થુ ન વત્થુધમ્મેસુ પુરેજાતપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનાનં ધમ્માનં નિયમતો છબ્બિધં વત્થુ પુરેજાતપચ્ચયો હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું ઇદં વુત્તં. આરમ્મણપુરેજાતમ્પિ હિ વત્થુપુરેજાતે અવિજ્જમાને ન લબ્ભતિ, એવઞ્ચ કત્વા પટિસન્ધિવિપાકસ્સ નપુરેજાતપચ્ચયા એવ ઉપ્પત્તિ વુત્તા, પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણસ્સપિ તસ્સ પુરેજાતપચ્ચયો ન ઉદ્ધટો. "નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મં પટિચ્ચ વિપાકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ પુરેજાતપચ્ચયા"તિ એતસ્સપિ અલાભતો તત્થ "પુરેજાતે તીણી"તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૩.૧૨૪) વુત્તન્તિ.

૬૩. **તથા પટિસન્ધિક્ખણે મહાભૂતાન**ન્તિ મહાભૂતાનં એકક્ખણિકનાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયવસેનેવ તદુપાદારૂપાનમ્પિ વદતીતિ ચ દટ્ઠબ્બં. **કટત્તારૂપાન**ન્તિ પવત્તિયં કટત્તારૂપાનન્તિ અધિપ્પાયો.

૬૪. **યથાલાભવસેના**તિ ઇન્દ્રિયરૂપેસુ યં યં પટિસન્ધિયં લબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ વસેન.

૬૯. વિપ્પયુત્તપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાનાનમ્પિ કેસઞ્ચિ નિયમતો વત્થુ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો, કેસઞ્ચિ ખન્ધા, ન ચ સમાનવિપ્પયુત્તપચ્ચયા એવ કુસલાદિકે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જન્તિ, અથ ખો નાનાવિપ્પયુત્તપચ્ચયાપિ, તસ્મા તં વિસેસં દસ્સેતું "**વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયા, ખન્ધે વિપ્પયુત્તપચ્ચયા**"તિ તત્થ તત્થ વુત્તં. તત્થ તદાયત્તવુત્તિતાય પચ્ચયુપ્પન્નો પચ્ચયં પચ્ચયં કરોતીતિ ઇમસ્સત્થસ્સ વસેન ઉપયોગવચનં દટ્ઠબ્બં. વત્થું ખન્ધે વિપ્પયુત્તપચ્ચયકરણતોતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. અટ્ઠકથાયં પન "**વત્થું પટિચ્ચ વિપ્પયુત્તપચ્ચયા, વત્થુના વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેના**"તિ અત્થો વુત્તો, તત્થ કુસલાનં ખન્ધાનં વત્થું પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિ નત્થીતિ "વત્થું પટિચ્ચા"તિ ન સક્કા વત્તુન્તિ, ઇદં પન પટિચ્ચસદ્દેન અયોજેત્વા "પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જન્તિ વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયા"તિ યોજેત્વા તસ્સત્થો "વત્થુના વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેના"તિ વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. કિં પન પટિચ્ચાતિ? યં "એકં ખન્ધ"ન્તિઆદિકં પાળિયં પટિચ્ચાતિ વુત્તં. તમેવ અત્થં પાકટં કત્વા "વત્થું વિપ્પયુત્તપચ્ચયાતિ ખન્ધે પટિચ્ચ ખન્ધા, વત્થુના વિપ્પયુત્તપચ્ચયતં સાધેન્તેના"તિ પઠન્તિ. અનન્તરત્તા પાકટસ્સ અબ્યાકતચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સેવ ગહણં મા હોતૂતિ "**અબ્યાકતચિત્તસમુટ્ઠાનમ્પિ કુસલાકુસલચિત્તસમુટ્ઠાનમ્પી**"તિ આહ. આસન્નમ્પિ દૂરમ્પિ સબ્બન્તિ વુત્તં હોતીતિ.

૭૧-૭૨. "ઇમે વીસતિ પચ્ચયાતિ સંખિપિત્વા દસ્સિતાનં વસેનેતં વુત્ત"ન્તિ વુત્તં. તત્થ યદિ એકેનપિ દેસનં સંખિત્તં સંખિત્તમેવ, આદિમ્હિ પન તયો પચ્ચયા વિપ્પયુત્તપચ્ચયો એકમ્પિ પદં અપરિહાપેત્વા વિત્થારિતાતિ તે ચત્તારો પચ્છાજાતઞ્ચ વજ્જેત્વા "ઇમે એકૂનવીસતિ પચ્ચયા"તિ વત્તબ્બં સિયા. એત્તકા હિ સંખિપિત્વા દસ્સિતાતિ.

યે પન પાળિયં વિત્થારિતં અવિત્થારિતઞ્ચ સબ્બં સઙ્ગહેત્વા વુત્તન્તિ વદન્તિ, તેસં ‘‘ઇમે તેવીસતિ પચ્ચયા’’તિ પાઠેન ભવિતબ્બં. આદિમ્હિ પન તયો પચ્ચયે વિત્થારિતે વજ્જેત્વા યતો પભુતિ સઙ્ખેપો આરદ્ધો, તતો ચતુત્થતો પભુતિ સંખિત્તં વિત્થારિતઞ્ચ સહ ગહેત્વા ‘‘ઇમે તેવીસતિ પચ્ચયા’’તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

વિભઙ્ગવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

(૨) સઙ્ખ્યાવારો

૭૩. તથા પુરેજાતપચ્ચયેતિ યથા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે વિસેસો વિભઙ્ગે અત્થિ, તથા પુરેજાતપચ્ચયેપિ અત્થીતિ અત્થો. ‘‘વત્થું પુરેજાતપચ્ચયા’’તિ હિ તત્થ વિસેસો પટિસન્ધિઅભાવો ચાતિ. **વિપાકાનિ ચેવ વીથિચિત્તાનિ ચ ન લબ્ભન્તી**તિ એતેન ‘‘કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચા’’તિઆદિકે (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૫૩) વિભઙ્ગે વિપાકાબ્યાકતાભાવં કિરિયાબ્યાકતે ચ અજવનસ્સ સબ્બેન સબ્બં અલબ્ભમાનતં વિસેસં દસ્સેતિ.

૭૪. એકમૂલકે દસ્સિતાય દેસનાય લબ્ભમાનગણનઞ્ઞેવ આદાયાતિ ઇદં એતસ્મિં અનુલોમે સુદ્ધિકનયે દસ્સિતગણનતો તતો પરેસુ નયેસુ અઞ્ઞિસ્સા અભાવં સન્ધાય વુત્તં. અબહુગણનેન યુત્તસ્સ તેન સમાનગણનતા ચ ઇમસ્મિં અનુલોમેયેવ દટ્ઠબ્બા. પચ્ચનીયે પન ‘‘નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણે એક’’ન્તિઆદિં (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૦૪) વક્ખતીતિ.

૭૬-૭૯. તે પન સઙ્ખિપિત્વા તેવીસતિમૂલકોવેત્થ દસ્સિતોતિ એત્થ પચ્છાજાતવિપાકાનં પરિહીનત્તા ‘‘દ્વાવીસતિમૂલકો’’તિ વત્તબ્બં સિયા સાસેવનસવિપાકાનં વસેન. દુવિધમ્પિ પન દ્વાવીસતિમૂલકં સહ ગહેત્વા સઙ્ગહિતે તસ્મિં ઉભયસબ્ભાવતો ‘‘તેવીસતિમૂલકો’’તિ આહાતિ દટ્ઠબ્બં. આસેવનવિપાકાનં વા વિરોધાભાવે સતિ પુચ્છાય દસ્સિતનયેન તેવીસતિમૂલકેન ભવિતબ્બં, તસ્સ ચ નામં દ્વાવીસતિમૂલકે આરોપેત્વા ‘‘તેવીસતિમૂલકો’’તિ વુત્તન્તિ અયમેત્થ રુળ્હી.

આરમ્મણપદે ચેવાતિ એતેન એકમૂલકે અઞ્ઞપદાનિ વજ્જેતિ. ન હિ એકમૂલકે હેતાદીસુ તયોવાતિ અધિપ્પાયો. સુદ્ધિકનયો પન આરમ્મણમૂલકાદીસુ ન લબ્ભતીતિ આરમ્મણમૂલકે ‘‘નવા’’તિ એતાય અધિકગણનાય અભાવદસ્સનત્થં ‘‘**આરમ્મણે ઠિતેન સબ્બત્થ તીણેવ પઞ્હા**’’તિ વુત્તં. તત્થ કાતબ્બાતિ વચનસેસો. **તીણેવા**તિ ચ તતો ઉદ્ધં ગણનં નિવારેતિ, ન અધો પટિક્ખિપતિ. તેન ‘‘વિપાકે એક’’ન્તિ ગણના ન નિવારિતાતિ દટ્ઠબ્બા. તીસુ એકસ્સ અન્તોગધતાય ચ ‘‘તીણેવા’’તિ વુત્તન્તિ. **ઇતી**તિઆદિના ‘‘સબ્બત્થ તીણેવા’’તિ વચનેન અત્તનો વચનં દળ્હં કરોતિ.

૮૦-૮૫. યે ...પે॰... તં દસ્સેતુન્તિ એત્થાયમધિપ્પાયો – યદિપિ અવિગતાનન્તરં ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા હેતુયા તીણી’’તિ વુત્તેપિ ઊનતરગણનેન સદ્ધિં સંસન્દને યા ગણના લબ્ભતિ, સા દસ્સિતા હોતિ, તથાપિ ઊનતરગણનેહિ સમાનગણનેહિ ચ સદ્ધિં સંસન્દને ઊનતરા સમાના ચ હોતિ, ન એવં આવિકરણવસેન દસ્સિતા હોતિ, વિપલ્લાસયોજનાય પન તથા દસ્સેતિ. વચનેન વા હિ લિઙ્ગેન વા અત્થવિસેસાવિકરણં હોતીતિ. **તેનેતં આવિકરોતી**તિ એત્થાપિ એવમેવ અધિપ્પાયો યોજેતબ્બો. પચ્ચનીયાદીસુપિ પન ‘‘નારમ્મણપચ્ચયા નહેતુયા એકં...પે॰... નોવિગતપચ્ચયા નહેતુયા એક’’ન્તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૦૭) મૂલપદં આદિમ્હિયેવ ઠપેત્વા યોજના

કતા, ન ચ તત્થ એતં લક્ખણં લબ્ભતિ, તસ્મા મૂલપદસ્સ આદિમ્હિ ઠપેત્વા યોજનમેવ કમો, ન ચક્કબન્ધનન્તિ ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા હેતુયા તીણી’’તિઆદિ યોજિતં, ન ચ વિઞ્ઞાતે અત્થે વચનેન લિઙ્ગેન ચ પયોજનમત્થીતિ.

પચ્ચયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિચ્ચવારો

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના

૮૬-૮૭. ‘‘**અહેતુકં વિપાકાબ્યાકતન્તિ ઇદં રૂપસમુટ્ઠાપકવસેનેવ વેદિતબ્બ**’’ન્તિ વુત્તં, સબ્બસઙ્ગાહકવસેન પનેતં ન ન સક્કા યોજેતું.

૯૩. **સહજાતપુરેજાતપચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તી**તિ એત્થ ચ સહજાતા ચ હેતાદયો પુરેજાતા ચ આરમ્મણાદયો પચ્ચયા સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. ન હિ નપચ્છાજાતપચ્ચયા ઉપ્પજ્જમાના દ્વીહેવ સહજાતપુરેજાતપચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જન્તિ, અથ ખો પચ્છાજાતવજ્જેહિ સબ્બેહીતિ.

૯૪-૯૭. **નાહારપચ્ચયે એકચ્ચં રૂપમેવ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્ન**ન્તિ યં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, સો પચ્ચયો રૂપમેવાતિ કત્વા વુત્તં. યસ્મા પન પચ્ચયા ઉપ્પજ્જતિ, સો અરૂપમ્પિ હોતિ યથા કમ્મં કટત્તારૂપસ્સ.

૯૯-૧૦૨. નમગ્ગપચ્ચયે યદિપિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાદયો સબ્બે રૂપકોટ્ઠાસા લબ્ભન્તિ, તથાપિ યં મગ્ગપચ્ચયં લભતિ, તસ્સ પહીનત્તા ‘‘**એકચ્ચં રૂપં પચ્ચયુપ્પન્ન**’’ન્તિ વુત્તં, એવમેવ પન નહેતુપચ્ચયાદીસુપિ એકચ્ચરૂપસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નતા દટ્ઠબ્બા.

૧૦૭-૧૩૦. **નાહારનઇન્દ્રિયનઝાનનમગ્ગપચ્ચયા સબ્બત્થ સદિસવિસ્સજ્જના**તિ ઇદં એતેસુ મૂલભાવેન ઠિતેસુ ગણનાય સમાનતં સન્ધાય વુત્તં. મૂલાનઞ્હિ ઇધ વિસ્સજ્જનં ગણનાયેવ, ન સરૂપદસ્સનન્તિ. **નસહજાતાદિચતુક્કં ઇધાપિ પરિહીનમેવા**તિ સુદ્ધિકનયે વિય મૂલેસુપિ પરિહીનમેવાતિ અત્થો.

પચ્ચયપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૧૩૧-૧૮૯. હેતાધિપતિમગ્ગપચ્ચયેસુ અનુલોમતો ઠિતેસુ...પે॰... અટ્ઠ પચ્ચનીયતો ન લબ્ભન્તીતિ તિણ્ણમ્પિ સાધારણાનં પચ્ચનીયતો અલબ્ભમાનાનં સબ્બેસં સઙ્ગહવસેન વુત્તં, તસ્મા મગ્ગપચ્ચયે ઇતરેહિ સાધારણા સત્તેવ યોજેતબ્બા. અધિપતિપચ્ચયે અનુલોમતો ઠિતે હેતુપચ્ચયોપિ પચ્ચનીયતો ન લબ્ભતિ, સો પન મગ્ગેન અસાધારણોતિ કત્વા ન વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. યેહિ વિના અરૂપં ન ઉપ્પજ્જતિ, તે એકન્તિકત્તા અરૂપટ્ઠાનિકાતિ ઇધ વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા, તેન પુરેજાતાસેવનપચ્ચયા તેહિ વિનાપિ અરૂપસ્સ ઉપ્પત્તિતો વજ્જિતા હોન્તિ. સબ્બટ્ઠાનિકા અઞ્ઞમઞ્ઞઆહારિન્દ્રિયા ચ તેહિ વિના અરૂપસ્સ અનુપ્પત્તિતો સઙ્ગહિતાતિ. **ઊનતરગણનાનંયેવ વસેના**તિ યદિ અનુલોમતો ઠિતા એકકાદયો દ્વાવીસતિપરિયોસાના ઊનતરગણના હોન્તિ, તેસં વસેન પચ્ચનીયતો યોજિતસ્સ તસ્સ તસ્સ ગણના વેદિતબ્બા. અથ પચ્ચનીયતો યોજિતો ઊનતરગણનો,

તસ્સ વસેન અનુલોમતો ઠિતસ્સપિ ગણના વેદિતબ્બાતિ અત્થો. ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા નારમ્મણે એક’’ન્તિઆદિવચનતો (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૪૬) પન ન ઇદં લક્ખણં એકન્તિકં.

પચ્ચયાનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૧૯૦. સબ્બત્થેવાતિ ન કેવલં હેતુમ્હિયેવ, અથ ખો સબ્બેસુ પચ્ચયેસુ પચ્ચનીકતો ઠિતેસૂતિ અત્થો. પુરેજાતં આસેવનઞ્ચ અલભન્તં કઞ્ચિ નિદસ્સનવસેન દસ્સેન્તો ‘‘**પટિસન્ધિવિપાકો પના**’’તિઆદિમાહ.

‘‘**પુરેજાતપચ્છાજાતાસેવનવિપાકવિપ્પયુત્તેસુ પચ્ચનીકતો ઠિતેસુ એકં ઠપેત્વા અવસેસા અનુલોમતો લબ્ભન્તી**’’તિ ઇદં અવસેસાનં લાભમત્તં સન્ધાય વુત્તં. ન સબ્બેસં અવસેસાનં લાભન્તિ દટ્ઠબ્બં. યદિપિ હિ પચ્છાજાતે પસઙ્ગો નત્થિ ‘‘અનુલોમતો સબ્બત્થેવ ન લબ્ભતી’’તિ અપવાદસ્સ કતત્તા, પુરેજાતો પન વિપ્પયુત્તે પચ્ચનીકતો ઠિતે અનુલોમતો લબ્ભતીતિ ઇદમ્પિ અવસેસા સબ્બેતિ અત્થે ગય્હમાને આપજ્જેય્ય. યમ્પિ કેચિ ‘‘વિપ્પયુત્તપચ્ચયરહિતે આરુપ્પેપિ આરમ્મણપુરેજાતસ્સ સમ્ભવં ઞાપેતું એવં વુત્ત’’ન્તિ વદન્તિ, તમ્પિ તેસં રુચિમત્તમેવ. ન હિ યત્થ વત્થુપુરેજાતં ન લબ્ભતિ, તત્થ આરમ્મણપુરેજાતભાવેન ઉપકારકં હોતીતિ દસ્સિતોયં નયોતિ. **યુજ્જમાનકવસેના**તિ પચ્ચનીકતો ઠિતસ્સ ઠપેતબ્બત્તા વુત્તં, યુજ્જમાનકપચ્ચયુપ્પન્નવસેન વાતિ અત્થો. ‘‘મગ્ગપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતે હેતુપચ્ચયો અનુલોમતો ન લબ્ભતી’’તિ પુરિમપાઠો, અધિપતિપચ્ચયોપિ પન ન લબ્ભતીતિ ‘‘**હેતાધિપતિપચ્ચયા અનુલોમતો ન લબ્ભન્તી**’’તિ પઠન્તિ. અધિપતિપચ્ચયે પચ્ચનીકતો ઠિતે પચ્છાજાતતો અઞ્ઞો અનુલોમતો અલબ્ભમાનો નામ નત્થીતિ ન વિચારિતં. અઞ્ઞમઞ્ઞે પચ્ચનીકતો ઠિતે ‘‘અરૂપાનંયેવા’’તિ વુત્તા નવ અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ, તમ્પિ પચ્ચનીકતો ઠિતેહિ આરમ્મણપચ્ચયાદીહિ સદિસતાય સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ ન વિચારિતં ભવિસ્સતીતિ.

૧૯૧-૧૯૫. યાવ આસેવના સબ્બં સદિસન્તિ ન અઞ્ઞમઞ્ઞેન ઘટિતસ્સ મૂલસ્સ વિત્થારિતત્તા તતો પરાનિ મૂલાનિ સન્ધાય વુત્તં. તેસુ હિ અનુલોમતો યોજેતબ્બપચ્ચયા ચ પઞ્હા ચાતિ સબ્બં સદિસન્તિ.

ઇમસ્મિં પચ્ચનીયાનુલોમેતિ એતસ્સ ‘‘**ઇમેસમ્પિ પકિણ્ણકાનં વસેનેત્થ ગણનવારો અસમ્મોહતો વેદિતબ્બો**’’તિ એતેન સહ સમ્બન્ધો . તત્થ **એત્થા**તિ એતેસુ પચ્ચયેસૂતિ અત્થો વેદિતબ્બો. ઇમસ્મિં પચ્ચનીયાનુલોમે લબ્ભમાનેસુ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મેસુપીતિ વા યોજેતબ્બં. તત્થ **પિ**-સદ્દેન ઇમમત્થં દીપેતિ – ન કેવલં પચ્ચયેસ્વેવ કિસ્મિઞ્ચિ પચ્ચનીકતો ઠિતે કેચિ અનુલોમતો ન લબ્ભન્તિ, અથ ખો પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મેસુપિ કોચિ એકચ્ચં પચ્ચયં લભમાનો કઞ્ચિ પચ્ચયં ન લભતીતિ. તત્થ કમ્મપચ્ચયં લભમાનો યેભુય્યેન ઇન્દ્રિયપચ્ચયં લભતિ, મગ્ગપચ્ચયં લભમાનો યેભુય્યેન હેતુપચ્ચયં, તથા ચ ઝાનપચ્ચયં લભમાનો મગ્ગપચ્ચયન્તિ એતેસ્વેવ લાભાલાભા વિચારિતા. **યત્થા**તિ પઞ્ચવોકારપવત્તે અસઞ્ઞેસુ ચ. **રૂપધમ્મા**તિ યથાવુત્તાનિ કટત્તારૂપાનેવ સન્ધાય વદતિ. ન હિ પઞ્ચવોકારપવત્તે સબ્બે રૂપધમ્મા હેતાદીનિ ન લભન્તીતિ. ‘‘હેતાધિપતિવિપાકિન્દ્રિયપચ્ચયે ન લભન્તી’’તિ પુરિમપાઠો, ઝાનમગ્ગેપિ પન ન લભન્તીતિ ‘‘**હેતાધિપતિવિપાકિન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયે ન લભન્તી**’’તિ પઠન્તિ. યે રૂપધમ્માનં પચ્ચયા હોન્તિ, તેસુ અરૂપટ્ઠાનિકવજ્જેસુ એતેયેવ ન લભન્તીતિ અધિપ્પાયો. પચ્છાજાતાહારવિપ્પયુત્તપચ્ચયેપિ હિ પવત્તે કટત્તારૂપં લભતીતિ. લબ્ભમાનાલબ્ભમાનપચ્ચયદસ્સનમત્તઞ્ચેતં, ન તેહિ પચ્ચયેહિ ઉપ્પત્તિઅનુપ્પત્તિદસ્સનન્તિ. એવં ઇન્દ્રિયપચ્ચયાલાભો જીવિતિન્દ્રિયં સન્ધાય વુત્તો સિયા.

યથાવુત્તેસુ હિ ધમ્મવસેન પચ્છાજાતાદિત્તયમ્પિ અલભન્તં નામ કટત્તારૂપં નત્થિ. કો પન વાદો સબ્બટ્ઠાનિકકમ્મેસુ. ઇન્દ્રિયં પન અલભન્તં અત્થિ, કિન્તં? જીવિતિન્દ્રિયન્તિ. યદિ એવં ઉપાદારૂપાનિ સન્ધાય અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયમ્પિ ન લભન્તીતિ વત્તબ્બં, તં પન પાકટન્તિ ન વુત્તં સિયા. અરૂપિન્દ્રિયાલાભં વા સન્ધાય ઇન્દ્રિયપચ્ચયાલાભો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો.

૧૯૬-૧૯૭. નારમ્મણમૂલકેસુ દુકાદીસુ હેતુયા પઞ્ચાતિ યદિપિ તિકાદીસુ ''હેતુયા પઞ્ચા''તિ ઇદં નત્થિ, તથાપિ દુકાદીસુ સબ્બત્થ અનુત્તાનં વત્તુકામો ''દુકાદીસૂ''તિ સબ્બસઙ્ગહવસેન વત્વા તત્થ યં આદિદુકે વુત્તં ''હેતુયા પઞ્ચા''તિ, તં નિદ્ધારેતિ. કેચિ પન ''નારમ્મણમૂલકે હેતુયા પઞ્ચા''તિ પાઠં વદન્તિ. ''અઞ્ઞમઞ્ઞે એકન્તિ ભૂતરૂપમેવ સન્ધાય વુત્ત''ન્તિ પુરિમપાઠો, વત્થુપિ પન લબ્ભતીતિ ''**ભૂતરૂપાનિ ચેવ વત્થુઞ્ચ સન્ધાય વુત્ત**''ન્તિ પઠન્તિ. **તિમૂલકે**તિ ઇધાપિ દુમૂલકં તિમૂલકન્તિ વદન્તિ.

૨૦૩-૨૩૩. નકમ્મમૂલકે હેતુયા તીણીતિઆદીસુ ચેતનાવ પચ્ચયુપ્પન્નાતિ ઇદં ''હેતુયા તીણી''તિ એવંપકારે ચેતનામત્તસઙ્ગાહકે સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **આદિ**-સદ્દો હિ પકારત્થોવ હોતીતિ. સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયાહારઅત્થિઅવિગતેસુ પન રૂપમ્પિ લબ્ભતીતિ.

પચ્ચયપચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિચ્ચવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સહજાતવારવણ્ણના

૨૩૪-૨૪૨. કુસલં ધમ્મં સહજાતો, કુસલં એકં ખન્ધં સહજાતોતિઆદીસુ સહજાતસદ્દેન સહજાતપચ્ચયકરણં સહજાતાયત્તભાવગમનં વા વુત્તન્તિ તસ્સ કરણસ્સ ગમનસ્સ વા કુસલાદીનં કમ્મભાવતો ઉપયોગવચનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. એસ નયો પચ્ચયવારાદીસુપિ. તત્રાપિ હિ પચ્ચયસદ્દેન ચ નિસ્સયપચ્ચયકરણં નિસ્સયાયત્તભાવગમનં વા વુત્તં, સંસટ્ઠસદ્દેન ચ સમ્પયુત્તપચ્ચયકરણં સમ્પયુત્તાયત્તભાવગમનં વાતિ તંકમ્મભાવતો ઉપયોગવચનં કુસલાદીસુ કતન્તિ. **સહજાતમ્પિ ચ ઉપાદારૂપં ભૂતરૂપસ્સ પચ્ચયો ન હોતી**તિ ''પટિચ્ચા''તિ ઇમિના વચનેન દીપિતો પચ્ચયો ન હોતીતિ અત્થો. ''**ઉપાદારૂપં ભૂતરૂપસ્સા**''તિ ચ નિદસ્સનવસેન વુત્તં. ઉપાદારૂપસ્સપિ હિ ઉપાદારૂપં યથાવુત્તો પચ્ચયો ન હોતિ, વત્થુવજ્જાનિ રૂપાનિ ચ અરૂપાનન્તિ.

સહજાતવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પચ્ચયવારવણ્ણના

૨૪૩. પચ્ચયાતિ એત્થ પતિ અયો પચ્ચયો. પતિ-સદ્દો પતિટ્ઠત્થં દીપેતિ, અય-સદ્દો ગતિં, પતિટ્ઠાભૂતા ગતિ નિસ્સયો પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતિ, તતો પચ્ચયા, પચ્ચયકરણતો તદાયત્તભાવગમનતો વાતિ અત્થો.

''મહાભૂતે પચ્ચયા ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨૪૫) ભૂતુપાદારૂપાનિ સહ સઙ્ગણ્હિત્વા વુત્તં. અટ્ઠકથાયં પન **ચિત્તસમુટ્ઠાને ચ મહાભૂતે નિસ્સાય ચિત્તસમુટ્ઠાનં ઉપાદારૂપ**ન્તિ સયં નિસ્સયો અહુત્વા નિસ્સયે ઉપ્પજ્જમાનેન ઉપાદારૂપેન નિદસ્સનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૨૫૫. અસઞ્ઞ...પે॰... કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપન્તિ એત્થ યો પટિચ્ચવારે સહજાતે કમ્મઉતુજાનં, કમ્મે ચ એકન્તાનેકન્તકમ્મજાનં વસેન અત્થો વુત્તો, સો નાધિપ્પેતો એવ ‘‘કટત્તારૂપ’’ન્તિ કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપસ્સેવ સબ્બસ્સ ચ ગહિતત્તાતિ તં પહાય યથાગહિતસ્સ કટત્તારૂપસ્સ વિસેસનવસેન ‘‘**ઉપાદારૂપસઙ્ખાતં કટત્તારૂપ**’’ન્તિ અત્થમાહ. મહાભૂતે પન પટિચ્ચ પચ્ચયા ચ મહાભૂતાનં ઉપ્પત્તિ ન નિવારેતબ્બાતિ ઉપાદારૂપગ્ગહણેન કટત્તારૂપગ્ગહણં અવિસેસેત્વા ઉપાદારૂપાનં નિવત્તેતબ્બાનં અત્થિતાય કટત્તારૂપગ્ગહણેનેવ ઉપાદારૂપગ્ગહણસ્સ વિસેસનં દટ્ઠબ્બં.

૨૬૯-૨૭૬. ‘‘અબ્યાકતેન અબ્યાકતં, કુસલં, અકુસલ’’ન્તિ વત્તબ્બે ‘‘અબ્યાકતેન કુસલં, અકુસલં, અબ્યાકત’’ન્તિ, ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ચ અકુસલો ચ ધમ્મા કુસલસ્સાતિ અનામસિત્વા’’તિ ચ પુરિમપાઠે પમાદલેખા દટ્ઠબ્બા.

૨૮૬-૨૮૭. નહેતુપચ્ચયા નપુરેજાતે દ્વેતિ એત્થ અટ્ઠકથાયં ‘‘આરુપ્પે પન અહેતુકમોહસ્સ અહેતુકકિરિયસ્સ ચ વસેન દ્વેતિ વુત્તા, નવિપ્પયુત્તે દ્વેતિ આરુપ્પે અહેતુકાકુસલકિરિયવસેના’’તિ વુત્તં, તં લબ્ભમાનેસુ એકદેસેન નિદસ્સનવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. આરુપ્પે પન અહેતુકમોહસ્સ અહેતુકકિરિયાય અહેતુકપટિસન્ધિયા એકચ્ચસ્સ ચ રૂપસ્સ વસેન દ્વે વુત્તાતિ, નવિપ્પયુત્તે દ્વેતિ આરુપ્પે અહેતુકાકુસલકિરિયાએકચ્ચરૂપાનં વસેનાતિ વુત્તન્તિ. ‘‘**નોનત્થિનોવિગતેસુ એકન્તિ સબ્બરૂપસ્સ વસેના**’’તિ વુત્તં, નહેતુમૂલકત્તા ઇમસ્સ નયસ્સ હેતુપચ્ચયં લભન્તં ન લબ્ભતીતિ ‘‘એકચ્ચસ્સ રૂપસ્સ વસેના’’તિ ભવિતબ્બં. ચક્ખાદિધમ્મવસેન પન ચિત્તસમુટ્ઠાનાદિકોટ્ઠાસવસેન વા સબ્બં લબ્ભતીતિ ‘‘સબ્બરૂપસ્સા’’તિ વુત્તં સિયા.

૨૮૯-૨૯૬. આગતાનાગતન્તિ પઞ્હવસેન વુત્તં, **લબ્ભમાનાલબ્ભમાનન્તિ** આગતે ચ પઞ્હે લબ્ભમાનાલબ્ભમાનધમ્મવસેન.

પચ્ચયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. નિસ્સયવારવણ્ણના

૩૨૯-૩૩૭. પચ્ચયવારેન નિસ્સયપચ્ચયભાવન્તિ નિસ્સયવારે વુત્તસ્સ નિસ્સયપચ્ચયભાવં નિયમેતુન્તિ અત્થો.

નિસ્સયવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. સંસટ્ઠવારવણ્ણના

૩૫૧-૩૬૮. સંસટ્ઠવારે પચ્ચનીયે ‘‘નવિપ્પયુત્તે પટિસન્ધિ નત્થી’’તિ ઇદં વત્થુવિરહિતાય પટિસન્ધિયા વિસું અનુદ્ધરણતો વુત્તં. પટિચ્ચવારાદીસુ હિ સહજાતસ્સ પચ્ચયભાવદસ્સનત્થં સવત્થુકા પટિસન્ધિ ઉદ્ધટા, સા ઇધાપિ અધિપતિપુરેજાતાસેવનેસુ નકમ્મનવિપાકનઝાનનવિપ્પયુત્તેસુ ન લબ્ભતિ, અઞ્ઞેસુ ચ અનુલોમતો પચ્ચનીયતો ચ લબ્ભમાનપચ્ચયેસુ લબ્ભતીતિ ઇમસ્સ વિસેસસ્સ દસ્સનત્થં ઉદ્ધટાતિ. **સેસા તેરસ ન લબ્ભન્તીતિ** એત્થ ‘‘સેસા ચુદ્દસા’’તિ ભવિતબ્બં. **ન ઝાને એકન્તિ અહેતુકપઞ્ચવિઞ્ઞાણવસેનાતિ** પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં હેતુપચ્ચયવિરહિતમત્તદસ્સનત્થં અહેતુકગ્ગહણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં, ‘‘**નમગ્ગે એકન્તિ અહેતુકકિરિયવસેના**’’તિ વુત્તં, ‘‘અહેતુકવિપાકકિરિયવસેના’’તિ ભવિતબ્બં.

૩૬૯-૩૯૧. હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવાતિ પટિચ્ચવારે અનુલોમપચ્ચનીયે વુત્તનયેન. “**નહેતુપચ્ચયુપ્પન્નેસુ અહેતુકમોહોવ ઝાનમગ્ગપચ્ચયં લભતિ, સેસા ન લભન્તી**”તિ વુત્તં, સેસેસુ પન પઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જાહેતુકક્ખન્ધા તંસમુટ્ઠાના પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મા ઝાનપચ્ચયં લભન્તિ, ન પચ્ચનીયાનુલોમે દ્વિન્નં પચ્ચયાનં અનુલોમેન સહ યોજના અત્થીતિ ઝાનમગ્ગપચ્ચયં સહિતં લભતીતિ ચ ન સક્કા વત્તું, તસ્મા ‘‘અહેતુકમોહોવ મગ્ગપચ્ચયં લભતી’’તિ વત્તબ્બં.

સંસટ્ઠવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. સમ્પયુત્તવારવણ્ણના

૩૯૨-૪૦૦. સદિસં સમ્પયુત્તં સંસટ્ઠં વોકિણ્ણઞ્ચ સંસટ્ઠં ન હોતીતિ ઉભયં અઞ્ઞમઞ્ઞાપેક્ખં વુચ્ચમાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ નિયામકં હોતીતિ.

સમ્પયુત્તવારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પઞ્હાવારવિભઙ્ગવણ્ણના

૪૦૧-૪૦૩. યેહિ પચ્ચયેહિ કુસલો કુસલસ્સ પચ્ચયો હોતિ, તે પચ્ચયે પટિપાટિયા દસ્સેતુન્તિ યથાક્કમેન આગતાગતપટિપાટિયા દસ્સેતુન્તિ અત્થો. **કુસલો કુસલસ્સા**તિ નિદસ્સનમત્તમેતં, તેન કુસલો કુસલાદીનં, અકુસલો અકુસલાદીનં, અબ્યાકતો અબ્યાકતાદીનં, કુસલાબ્યાકતા કુસલાદીનન્તિઆદિકો સબ્બો પભેદો નિદસ્સિતો હોતીતિ યથાનિદસ્સિતે સબ્બે ગહેત્વા આહ “**તે પચ્ચયે પટિપાટિયા દસ્સેતુ**”ન્તિ.

૪૦૪. દત્વાતિ એત્થ **દા**-સદ્દો સોધનત્થોપિ હોતીતિ મન્ત્વા આહ “**વિસુદ્ધં કત્વા**”તિ. **તેસઞ્હિ તં ચિત્ત**ન્તિ તેસન્તિ વત્તબ્બતારહં સકદાગામિમગ્ગાદિપુરેચારિકં તં ગોત્રભુચિત્તન્તિ અધિપ્પાયો . **વિપસ્સનાકુસલં પન કામાવચરમેવા**તિ પચ્ચયુપ્પન્નં ભૂમિતો વવત્થપેતિ. **તેનેવા**તિ ધમ્મવસેનેવ દસ્સનતો, દેસનન્તરત્તાતિ અધિપ્પાયો.

૪૦૫. અસ્સાદનં સરાગસ્સ સોમનસ્સસ્સ સસોમનસ્સસ્સ રાગસ્સ ચ કિચ્ચન્તિ આહ “**અનુભવતિ ચેવ રજ્જતિ ચા**”તિ. અભિનન્દનં પીતિકિચ્ચસહિતાય તણ્હાય કિચ્ચન્તિ આહ “**સપ્પીતિકતણ્હાવસેના**”તિ. **દિટ્ઠાભિનન્દના** દિટ્ઠિયેવ. એત્થ પન પચ્છિમત્થમેવ ગહેત્વા “**અભિનન્દન્તસ્સ અત્તા અત્તનિયન્તિઆદિવસેન... પે॰... દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતી**”તિ વુત્તં. અભિનન્દના પન દિટ્ઠાભિનન્દનાયેવાતિ ન સક્કા વત્તું ‘‘ભાવનાય પહાતબ્બો ધમ્મો ભાવનાય પહાતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણ...પે॰... ભાવનાય પહાતબ્બં રાગં અસ્સાદેતિ અભિનન્દતી’’તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૮.૭૨) વચનતો, તસ્મા પુરિમોપિ અત્થો વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. દ્વીસુ પન સોમનસ્સસહગતચિત્તેસુ યથાવુત્તેન સોમનસ્સેન રાગેન ચ અસ્સાદેન્તસ્સ તેસુયેવ સપ્પીતિકતણ્હાય ચતૂસુપિ દિટ્ઠાભિનન્દનાય અભિનન્દન્તસ્સ ચ દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતીતિપિ સક્કા યોજેતું. **જાતિવસેના**તિ સુચિણ્ણસામઞ્ઞવસેનાતિ અત્થો.

૪૦૬. તદારમ્મણતાતિ તદારમ્મણભાવેન. વિભત્તિલોપો હેત્થ કતોતિ. ભાવવન્તતો વા અઞ્ઞો ભાવો નત્થીતિ ભાવેનેવ વિપાકં વિસેસેતિ, વિપાકો તદારમ્મણભાવભૂતોતિ અત્થો.
વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનવિપાકાનં વિય ન કામાવચરવિપાકાનં નિયોગતો વવત્થિતં ઇદઞ્ચ કમ્મં

આરમ્મણન્તિ તં લબ્ભમાનમ્પિ ન વુત્તં. તદારમ્મણેન પન કુસલારમ્મણભાવેન સમાનલક્ખણતાય કમ્મારમ્મણા પટિસન્ધિઆદયોપિ દસ્સિતાયેવાતિ દટ્ઠબ્બા. **પટિલોમતો વા એકન્તરિકવસેન વા**તિ વદન્તેન અનુલોમતો સમાપજ્જને યેભુય્યેન આસન્નસમાપત્તિયા આરમ્મણભાવો દસ્સિતોતિ દટ્ઠબ્બો. યથા પન પટિલોમતો એકન્તરિકવસેન ચ સમાપજ્જન્તસ્સ અનાસન્નાપિ સમાપત્તિ આરમ્મણં હોતિ, એવં અનુલોમતો સમાપજ્જન્તસ્સપિ ભવેય્યાતિ. ''**ચેતોપરિયઞાણસ્સાતિઆદીનિ પરતો આવજ્જનાય યોજેતબ્બાની**''તિ વત્વા ''**યા એતેસં આવજ્જના, તસ્સા**''તિ અત્થો વુત્તો, એવં સતિ ''ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સા''તિપિ વત્તબ્બં સિયા. યસ્મા પન કુસલા ખન્ધા અબ્યાકતસ્સ ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ આરમ્મણં ન હોન્તીતિ તં ન વુત્તં, ચેતોપરિયઞાણાદીનઞ્ચ હોન્તીતિ તાનિ વુત્તાનિ, તસ્મા કિરિયાનં ચેતોપરિયઞાણાદીનં યાય કાયચિ આવજ્જનાય ચ કુસલારમ્મણાય કુસલા ખન્ધા આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયોતિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો.

૪૦૭-૪૦૯. **વિપ્પટિસારાદિવસેન વાતિ આદિ**-સદ્દેન આદીનવદસ્સનેન સભાવતો ચ અનિટ્ઠતામત્તં સઙ્ગણ્હાતિ, અક્ખન્તિભેદા વા.

૪૧૦. **રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સા**તિઆદિના વિઞ્ઞાણકાયેહિ નિયતારમ્મણેહિ અબ્યાકતસ્સ અબ્યાકતાનં આરમ્મણપચ્ચયભાવં નિદસ્સેતિ. સબ્બસ્સ હિ વત્તું અસક્કુણેય્યત્તા એકસ્મિં સન્તાને ધમ્માનં એકદેસેન નિદસ્સનં કરોતીતિ.

૪૧૩-૪૧૬. **ચતુભૂમકં કુસલં** આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયભાવેન દસ્સિતં, પચ્ચયુપ્પન્નં પન કામાવચરમેવ.

૪૧૭. અપુબ્બતો ચિત્તસન્તાનતો વુટ્ઠાનં ભવઙ્ગમેવ, તં પન મૂલાગન્તુકભવઙ્ગસઙ્ખાતં તદારમ્મણં પકતિભવઙ્ગઞ્ચ. **અનુલોમં સેક્ખાય ફલસમાપત્તિયા**તિ એત્થ કાયચિ સેક્ખફલસમાપત્તિયા અવજ્જેતબ્બત્તા વત્તબ્બં નત્થીતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલં ફલસમાપત્તિયાતિ ઇમં નિબ્બિસેસનં ફલસમાપત્તિં ઉદ્ધરિત્વા દસ્સેન્તો આહ ''**ફલસમાપત્તિયાતિ અનાગામિફલસમાપત્તિયા**''તિ. **કામાવચરકિરિયા દુવિધસ્સપિ વુટ્ઠાનસ્સા**તિ એત્થ કિરિયાનન્તરં તદારમ્મણવુટ્ઠાને યં વત્તબ્બં, તં ચિત્તુપ્પાદકણ્ડે વુત્તમેવ.

તા ઉભોપિ...પે॰... દ્વાદસન્નન્તિ ઇદં સોમનસ્સસહગતમનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન વુત્તં, ઉપેક્ખાસહગતા પન યથાવુત્તાનં દસન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં વોટ્ઠબ્બનકિરિયસ્સ મનોધાતુકિરિયસ્સ ચાતિ દ્વાદસન્નં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

૪૨૩. દાનાદિપુઞ્ઞકિરિયાયત્તા સબ્બસમ્પત્તિયો પટિવિજ્ઝિત્વાતિ સમ્બન્ધો. **ન પનેતં એકન્તેન ગહેતબ્બ**ન્તિ ''બલવચેતનાવ લબ્ભતિ, ન દુબ્બલા''તિ એતં એકન્તં ન ગહેતબ્બં, દળ્હં વા ન ગહેતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. કિં કારણન્તિ? બલવતો દુબ્બલસ્સ વા કતોકાસસ્સ અન્તરાયં પટિબાહિત્વા વિપચ્ચનતો ''યંકિઞ્ચિ યદિ વિપાકં જનેતિ, ઉપનિસ્સયો ન હોતી''તિ નવત્તબ્બત્તા ચાતિ દસ્સેન્તો ''**કતોકાસઞ્હી**''તિઆદિમાહ. વિપાકત્તિકે પન પઞ્હાવારપચ્ચનીયે ''વિપાકધમ્મધમ્મો વિપાકસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો, કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૩.૯૩) કમ્મપચ્ચયસ્સ વિસું ઉદ્ધટત્તા, વેદનાત્તિકે ચ પઞ્હાવારપચ્ચનીયે ''નહેતુપચ્ચયા નઆરમ્મણપચ્ચયા નઉપનિસ્સયે અટ્ઠા''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૨.૮૭) વુત્તત્તા ''વિપાકજનકમ્પિ કિઞ્ચિ કમ્મં ઉપનિસ્સયપચ્ચયો ન હોતી''તિ સક્કા વત્તુન્તિ.

તસ્મિં વા વિરુદ્ધોતિ તંનિમિત્તં વિરુદ્ધો, **વિરુદ્ધન્તિ** વા પાઠો. **ઓમાનન્તિ** પરસ્સ પવત્તઓમાનં. **રાગો** રઞ્જનવસેન પવત્તા કામરાગતણ્હા, ''ઇતિ મે ચક્ખું સિયા અનાગતમદ્ધાનં, ઇતિ રૂપા''તિ અપ્પટિલદ્ધસ્સ પટિલાભાય ચિત્તપણિદહનતણ્હા **પત્થના**તિ અયમેતેસં વિસેસો.

તેસુ અઞ્ઞમ્પીતિ તેસુ યંકિઞ્ચિ પુબ્બે હનિતતો અઞ્ઞમ્પિ પાણં હનતીતિ અત્થો.

પુનપ્પુનં આણાપનવસેન વાતિ માતુઘાતકમ્મેન સદિસતાય પુબ્બે પવત્તાયપિ આણત્તચેતનાય માતુઘાતકમ્મનામં આરોપેત્વા વદન્તિ. એસ નયો **દ્વીહિ પહારેહી**તિ એત્થાપિ.

યથેવ હિ...પે॰... ઉપ્પાદેતિ નામાતિ રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતીતિ રાગં ઉપનિસ્સાય દાનવસેન સદ્ધં ઉપ્પાદેતીતિ અયમત્થો વુત્તો હોતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન વદતિ. યથા રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતીતિએવમાદિ હોતિ, એવં રાગાદયો સદ્ધાદીનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ ઇદમ્પિ હોતીતિ દસ્સેતિ. **કાયિકં સુખન્તિ**આદીનં એકતો દસ્સનેન વિસુંયેવ ન એતેસં પચ્ચયભાવો, અથ ખો એકતોપીતિ દસ્સિતં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

૪૨૫. **ઉપત્થમ્ભકત્તેન પચ્ચયત્તાયેવા**તિ એતેન ઇદં દસ્સેતિ – ન પુરિમવારેસુ વિય ઇમસ્મિં પચ્ચયેન ઉપ્પત્તિ વુચ્ચતિ, અથ ખો તસ્સ તસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ તેસં તેસં ધમ્માનં તંતંપચ્ચયભાવો, ન ચ પચ્છાજાતક્ખન્ધા ઉપત્થમ્ભકત્તેન પચ્ચયા ન હોન્તિ, તેનેસ પચ્છાજાતપચ્ચયો ઇધ અનુલોમતો આગતોતિ.

૪૨૭. **ચેતના વત્થુસ્સપિ પચ્ચયો**તિ અત્તનો પતિટ્ઠાભૂતસ્સપિ કમ્મપચ્ચયોતિ અધિપ્પાયો.

કસ્મા પનેત્થ પચ્ચયવારે વિય નિસ્સયઅત્થિઅવિગતેસુ દુમૂલકદુકાવસાના પઞ્હા ન ઉદ્ધટાતિ? અલબ્ભમાનત્તા. તત્થ હિ પચ્ચયુપ્પન્નપ્પધાનત્તા દેસનાય કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા એકતો ઉપ્પજ્જમાના કુસલાબ્યાકતપચ્ચયા લબ્ભન્તીતિ ''કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પચ્ચયા કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૨૪૬) વુત્તં. યતો તતો વા ઉભયપચ્ચયતો પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ ઉપ્પત્તિમત્તંયેવ હિ તત્થ અધિપ્પેતં, ન ઉભયસ્સ ઉભિન્નં પચ્ચયભાવોતિ. ઇધ પન પચ્ચયપ્પધાનત્તા દેસનાય કુસલાબ્યાકતા કુસલાબ્યાકતાનં ઉભિન્નં નિસ્સયાદિભૂતા ન લબ્ભન્તીતિ ''કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ ધમ્મસ્સ નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ ન વુત્તં.

પઞ્હાવારવિભઙ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પઞ્હાવારસ્સ ઘટને અનુલોમગણના

૪૩૯. ''**એત્થ પન પુરેજાતમ્પિ લબ્ભતી**''તિ વુત્તં, યદિ એવં કસ્મા ''તથા''તિ વુત્તન્તિ? ''તીણી''તિ ગણનમત્તસામઞ્ઞતો.

૪૪૦. ''અધિપતિપચ્ચયે ઠપેત્વા વીમંસં સેસાધિપતિનો વિસભાગા''તિ પુરિમપાઠો નિદસ્સનવસેન દટ્ઠબ્બો. યસ્મા પન હેતુપચ્ચયસ્સ વિસભાગેન એકેન આરમ્મણેન નિદસ્સનં અકત્વા અનન્તરાદીનિ વદન્તો સબ્બે વિસભાગે દસ્સેતિ, તસ્મા ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયા ચ વિસભાગા દસ્સેતબ્બાતિ ''અધિપતિન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયેસુ ઠપેત્વા પઞ્ઞં સેસા ધમ્મા વિસભાગા''તિ પઠન્તિ. **તથા ભાવાભાવતો** હેતુપચ્ચયભાવે સહજાતાદિપચ્ચયભાવતો. નનુ

યથા અમોહવજ્જાનં હેતૂનં હેતુપચ્ચયભાવે અધિપતિન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયભાવો નત્થીતિ પઞ્ઞાવજ્જાનં અધિપતિપચ્ચયાદીનં વિસભાગતા, એવં કુસલાદિહેતૂનં હેતુપચ્ચયભાવે વિપાકપચ્ચયભાવાભાવતો હેતુવજ્જાનં વિપાકાનં વિસભાગતાય ભવિતબ્બન્તિ? ન ભવિતબ્બં, ઉભયપચ્ચયસહિતે ચિત્તચેતસિકરાસિમ્હિ હેતુપચ્ચયભાવે વિપાકપચ્ચયત્તાભાવાભાવતો. યથા હિ હેતુસહજાતપચ્ચયસહિતરાસિમ્હિ સતિપિ હેતુવજ્જસબ્ભાવે હેતૂનં હેતુપચ્ચયભાવે સહજાતપચ્ચયત્તાભાવો નત્થીતિ ન હેતુવજ્જાનં સહજાતાનં હેતુસ્સ વિસભાગતા વુત્તા, એવમિધાપીતિ. એસ નયો વિપ્પયુત્તપચ્ચયેપિ. અપિચ પચ્ચયુપ્પન્નસ્સેવ પચ્ચયા વુચ્ચન્તીતિ પચ્ચયુપ્પન્નક્ખણે તથા ભાવાભાવવસેન સભાગતાય વુચ્ચમાનાય નાનાક્ખણવસેન વિસભાગતા તસ્સેવ ન વત્તબ્બાતિ.

કુસલા વીમંસાતિ ઇદં ‘‘કુસલા વીમંસાધિપતી’’તિ એવં વત્તબ્બં. ન હિ અનધિપતિભૂતા વીમંસા અધિપતિપચ્ચયો હોતીતિ.

૪૪૧-૪૪૩. ‘‘**સચે પન વિપ્પયુત્તપચ્ચયો પવિસતિ, ઇતરાનિ દ્વે લભતી**’’તિ પુરિમપાઠો, ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચા’’તિ ઇદં પન ન લબ્ભતીતિ ‘‘કુસલો અબ્યાકતસ્સ, અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સાતિ દ્વે લભતી’’તિ પઠન્તિ. **ઊનતરગણનેસૂ**તિ યેસુ પવિટ્ઠેસુ ઊનતરા ગણના હોતિ, તેસૂતિ અત્થો. તીણિ દ્વે એકન્તિ એવં ઊનતરગણનેસુ વા અઞ્ઞમઞ્ઞાદીસુ પવિસન્તેસુ તેસં વસેન તિકતો ઊનં યથાલદ્ધઞ્ચ એકન્તિ ગણનં લભતીતિ અત્થો.

અવિપાકાનીતિ અનામટ્ઠવિપાકાનીતિ અત્થો, ન વિપાકહેતુરહિતાનીતિ.

તત્થ સબ્બેપિ સહજાતવિપાકા ચેવાતિ તત્થ યે સહજાતા પચ્ચયુપ્પન્ના વુત્તા, તે સબ્બેપિ વિપાકા ચેવ વિપાકસહજાતરૂપા ચાતિ અત્થો. **તંસમુટ્ઠાનરૂપા ચા**તિ એત્થ પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપમ્પિ તંસમુટ્ઠાનગ્ગહણેનેવ સઙ્ગણ્હાતીતિ વેદિતબ્બં. ‘‘તંસમુટ્ઠાનરૂપકટત્તારૂપા ચ લબ્ભન્તી’’તિપિ પઠન્તિ. **ચતુત્થે વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ‘‘કટત્તારૂપઞ્ચા’’તિપિ પન પઠન્તિ.

એવમ્પીતિ ‘‘એતેસુ પન ઘટનેસુ સબ્બપઠમાની’’તિઆદિના વુત્તનયેનપિ. ઘટનેસુ પન યો યો પચ્ચયો મૂલભાવેન ઠિતો, તંપચ્ચયધમ્માનં નિરવસેસઊનઊનતરઊનતમલાભક્કમેન ઘટના વુચ્ચતિ, નિરવસેસલાભે ચ પચ્ચયુપ્પન્નાનં નિરવસેસલાભક્કમેન. તથા ઊનલાભાદીસૂતિ અયં કમો વેદિતબ્બો.

હેતુમૂલકં નિટ્ઠિતં.

૪૪૫. વત્થુવસેન સનિસ્સયં વક્ખતીતિ ન ઇદં લબ્ભમાનસ્સપિ વત્થુસ્સ વસેન ઘટનન્તિ અધિપ્પાયેનાહ ‘‘**આરમ્મણવસેનેવ વા**’’તિ.

૪૪૬. **સહજાતેન પન સદ્ધિં આરમ્મણાધિપતિ, આરમ્મણાધિપતિના ચ સદ્ધિં સહજાતં ન લબ્ભતી**તિ ઇદં યથા સહજાતપુરેજાતા એકો નિસ્સયપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયો ચ હોન્તિ, એવં સહજાતારમ્મણાધિપતીનં એકસ્સ અધિપતિપચ્ચયભાવસ્સ અભાવતો વુત્તં . નિસ્સયભાવો હિ અત્થિઅવિગતભાવો ચ સહજાતપુરેજાતનિસ્સયાદીનં સમાનો, ન પનેવં સહજાતારમ્મણાધિપતિભાવો સમાનો. સહજાતો હિ આરમ્મણભાવં અનુપગન્ત્વા અત્તના સહ

પવત્તનવસેન અધિપતિ હોતિ, ઇતરો આરમ્મણં હુત્વા અત્તનિ નિન્નતાકરણેન. સહજાતો ચ વિજ્જમાનભાવેનેવ ઉપકારકો, ઇતરો અતીતાનાગતોપિ આરમ્મણભાવેનેવ, તસ્મા સહજાતારમ્મણપચ્ચયા વિય ભિન્નસભાવા સહજાતારમ્મણાધિપતિનોતિ ન તે એકતો એવ અધિપતિપચ્ચયભાવં ભજન્તિ, તેનેવ પઞ્હાવારવિભઙ્ગે ચ ''કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ ન વુત્તન્તિ.

૪૪૭-૪૫૨. સાહારકઘટનાનં પુરતો વીરિયચિત્તવીમંસાનં સાધારણવસેન અનાહારકામગ્ગકાનિ સઇન્દ્રિયઘટનાનિ વત્તબ્બાનિ સિયું ''અધિપતિસહજાતનિસ્સયઇન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતન્તિ સત્ત. અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઇન્દ્રિયસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતન્તિ તીણિ. અધિપતિસહજાતનિસ્સયઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતન્તિ તીણિ. અધિપતિસહજાતનિસ્સયવિપાકઇન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતન્તિ એકં. અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઇન્દ્રિયસમ્પયુત્તઅવિગતન્તિ એકં. અધિપતિસહજાતનિસ્સયવિપાકઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતન્તિ એક''ન્તિ. કસ્મા તાનિ ન વુત્તાનીતિ? ઇન્દ્રિયભૂતસ્સ અધિપતિસ્સ આહારમગ્ગેહિ અઞ્ઞસ્સ અભાવા. ચિત્તાધિપતિ હિ આહારો, વીરિયવીમંસા ચ મગ્ગો હોતિ, ન ચ અઞ્ઞો ઇન્દ્રિયભૂતો અધિપતિ અત્થિ, યસ્સ વસેન અનાહારકામગ્ગકાનિ સઇન્દ્રિયઘટનાનિ વત્તબ્બાનિ સિયું, તસ્મા તાનિ અવત્વા ચિત્તાધિપતિઆદીનં એકન્તેન આહારમગ્ગભાવદસ્સનત્થં સાહારકસમગ્ગકાનેવ વુત્તાનિ. તેસુ ચ સમગ્ગકેસુ દ્વે પચ્ચયધમ્મા લબ્ભન્તિ, સાહારકેસુ એકોયેવાતિ સમગ્ગકાનિ પુબ્બે વત્તબ્બાનિ સિયું. સઇન્દ્રિયકાનિ પન યેહિ આહારમગ્ગેહિ ભિન્દિતબ્બાનિ , તેસં કમવસેન પચ્છા વુત્તાનિ. અટ્ઠકથાયં પન **સદિસત્તા**તિ સમગ્ગકત્તેન સમાનત્તા, અનન્તરરૂપત્તાતિ વા અત્થો.

૪૫૭-૪૬૦. કુસલાબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સાતિ ચત્તારીતિ અબ્યાકતસહિતસ્સ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવદસ્સનવસેન કુસલમૂલકેસ્વેવ દુમૂલકમ્પિ આહરિત્વા વુત્તં. **અબ્યાકતે વત્થુરૂપમ્પી**તિ ઇદં ''કટત્તારૂપમ્પી''તિ એવં વત્તબ્બં. ''**દુતિયઘટને અબ્યાકતવિસ્સજ્જને રૂપેસુ વત્થુમેવ લબ્ભતી**''તિ પુરિમપાઠો, ભૂતરૂપમ્પિ પન લબ્ભતીતિ ''વત્થુઞ્ચ ભૂતરૂપઞ્ચ લબ્ભતી''તિ પઠન્તિ. ''**ચતુત્થે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમેવા**''તિ વુત્તં, ''ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં પટિસન્ધિક્ખણે કટત્તારૂપઞ્ચા''તિ પન વત્તબ્બં. **સવિપાકેસુ પઠમે વિપાકા ચેવ વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપઞ્ચા**તિ એત્થ **ચતુત્થે વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનમેવા**તિ ઇધ ચ કટત્તારૂપમ્પિ વિપાકચિત્તસમુટ્ઠાનગ્ગહણેન ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''કટત્તારૂપઞ્ચા''તિપિ પન પઠન્તિ. એત્થ પન સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિ અવિગતમૂલકેસુ ઘટનેસુ હેતુકમ્મઝાનમગ્ગેહિ ઘટનાનિ ન યોજિતાનિ, યથાવુત્તેસુ અત્થિઅવિગતમૂલવજ્જેસુ આહારેન, નિસ્સયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવજ્જેસુ અધિપતિઇન્દ્રિયેહિ ચ. કસ્માતિ? તેસુ હિ યોજિયમાનેસુ તંતંચિત્તુપ્પાદેકદેસભૂતા હેતુઆદયો અરૂપધમ્માવ પચ્ચયભાવેન લબ્ભન્તિ. તેન તેહિ ઘટનાનિ હેતુમૂલકાદીસુ વુત્તસદિસાનેવ રૂપમિસ્સકત્તાભાવેન સુવિઞ્ઞેય્યાનીતિ ન વુત્તાનિ. અત્થિઅવિગતેહિ પન યોજિયમાનો આહારો નિસ્સયાદીહિ અધિપતિઇન્દ્રિયાનિ ચ રૂપમિસ્સકાનિ હોન્તીતિ અધિપતાહારિન્દ્રિયમૂલકેસુ વુત્તસદિસાનિપિ ઘટનાનિ અત્થિઅવિગતમૂલકેસુ નિસ્સયાદિમૂલકેસુ ચ આહારેન અધિપતિન્દ્રિયેહિ ચ સુપાકટભાવત્થં યોજિતાનીતિ દટ્ઠબ્બાનીતિ.

૪૬૨-૪૬૪. નિસ્સયમૂલકે ''**છટ્ઠે તીણીતિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનસ્સા**''તિ પુરિમપાઠો, ચક્ખાદીનિ પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં લબ્ભન્તીતિ ''અબ્યાકતસ્સ ચક્ખાયતનાદીનિ ચા''તિ પઠન્તિ.

૪૬૬. ઉપનિસ્સયમૂલકે પકતૂપનિસ્સયવસેન વુત્તેસુ દ્વીસુ પઠમે “**લોકિયકુસલાકુસલચેતના પચ્ચયભાવતો ગહેતબ્બા**”તિ વુત્તં, લોકુત્તરાપિ પન ગહેતબ્બાવ.

૪૭૩-૪૭૭. કમ્મમૂલકે **પટિસન્ધિયં વત્થુપી**તિ એત્થ ન પવત્તે વિય ખન્ધાયેવ પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન ગહેતબ્બાતિ અધિપ્પાયો. વિપાકાવિપાકસાધારણવસેન વુત્તેસુ ચતૂસુ પઠમે “**અરૂપેન સદ્ધિં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં લબ્ભતી**”તિ વુત્તં, કટત્તારૂપમ્પિ પન લબ્ભતેવ. ઇમસ્મિં પન કમ્મમૂલકે ‘‘કમ્મપચ્ચયા આરમ્મણે દ્વે’’તિ, આરમ્મણમૂલકે ચ ‘‘આરમ્મણપચ્ચયા કમ્મે દ્વે’’તિ કસ્મા ન વુત્તં, નનુ કુસલાકુસલચેતના કમ્મારમ્મણાનં પટિસન્ધિયાદીનં કમ્મપચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયો ચ હોતિ. યથા ચ આરમ્મણભૂતં વત્થું આરમ્મણનિસ્સયપચ્ચયભાવેન વુચ્ચતિ, એવં કમ્મમ્પિ આરમ્મણપચ્ચયભાવેન વત્તબ્બન્તિ? ન, દ્વિન્નં પચ્ચયભાવાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપટિક્ખેપતો. પચ્ચુપ્પન્નઞ્હિ વત્થુ નિસ્સયભાવં અપરિચ્ચજિત્વા તેનેવાકારેન તન્નિસ્સિતેન આલમ્બિયમાનં નિસ્સયભાવેન ચ નિસ્સયપચ્ચયોતિ યુત્તં વત્તું. કમ્મં પન તસ્મિં કતે પવત્તમાનાનં કતૂપચિતભાવેન કમ્મપચ્ચયો હોતિ, નારમ્મણાકારેન, વિસયમત્તતાવસેન ચ આરમ્મણપચ્ચયો હોતિ, ન સન્તાનવિસેસં કત્વા ફલુપ્પાદનસઙ્ખાતેન કમ્મપચ્ચયાકારેન, તસ્મા કમ્મપચ્ચયભાવો આરમ્મણપચ્ચયભાવં પટિક્ખિપતિ, આરમ્મણપચ્ચયભાવો ચ કમ્મપચ્ચયભાવન્તિ ‘‘કમ્મપચ્ચયો હુત્વા આરમ્મણપચ્ચયો હોતી’’તિ, ‘‘આરમ્મણપચ્ચયો હુત્વા કમ્મપચ્ચયો હોતી’’તિ ચ ન સક્કા વત્તુન્તિ ન વુત્તં. એસ ચ સભાવો વત્તમાનાનઞ્ચ આરમ્મણપુરેજાતાનં વત્થુચક્ખાદીનં, યં આરમ્મણપચ્ચયભાવેન સહ નિસ્સયાદિપચ્ચયા હોન્તીતિ વત્તબ્બતા, અતીતસ્સ ચ કમ્મસ્સ અયં સભાવો, યં આરમ્મણપચ્ચયભાવેન સહ કમ્મપચ્ચયો હોતીતિ નવત્તબ્બતા. યથા સહજાતપુરેજાતનિસ્સયાનં સહ નિસ્સયપચ્ચયભાવેન વત્તબ્બતા સભાવો, સહજાતારમ્મણાધિપતીનઞ્ચ સહ અધિપતિપચ્ચયભાવેન નવત્તબ્બતા, એવમિધાપીતિ.

૪૭૮-૪૮૩. **નિરાધિપતિવિઞ્ઞાણાહારવસેના**તિ અનામટ્ઠાધિપતિભાવસ્સ વિઞ્ઞાણાહારસ્સ વસેનાતિ અધિપ્પાયો. **વત્થુ પરિહાયતી**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞમ્પિ લભન્તસ્સ વત્થુસ્સ વસેન સબ્બસ્સ કટત્તારૂપસ્સ પરિહાનં દસ્સેતિ.

૪૮૪-૪૯૫. “**તતિયે અરૂપિન્દ્રિયાનિ રૂપાન**”ન્તિ વુત્તં, ચક્ખાદીનિ ચ પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં લબ્ભન્તિ. **તતો વીરિયવસેન મગ્ગસમ્પયુત્તાનિ છા**તિ એત્થ યદિપિ વીમંસા લબ્ભતિ, વીરિયસ્સ પન વસેન તંસમાનગતિકા વીમંસાપિ ગહિતાતિ ‘‘વીરિયવસેના’’તિ વુત્તં.

૫૧૧-૫૧૪. વિપ્પયુત્તમૂલકે “**દસમે કુસલાદયો ચિત્તસમુટ્ઠાનાન**”ન્તિ વુત્તં, પટિસન્ધિયં પન ‘‘ખન્ધા કટત્તારૂપાનં વત્થુ ચ ખન્ધાન’’ન્તિ ઇદમ્પિ લબ્ભતિ. “**એકાદસમે પટિસન્ધિયં વત્થુ ખન્ધાન**”ન્તિ વુત્તં, તં વિપાકપચ્ચયસ્સ અગ્ગહિતત્તા યસ્સ વત્થુસ્સ વસેન ઘટનં કતં, તસ્સ દસ્સનવસેન વુત્તં. ‘‘ખન્ધા ચ વત્થુસ્સા’’તિ ઇદમ્પિ પન લબ્ભતેવ. “**દ્વાદસમે પટિસન્ધિયં ખન્ધા કટત્તારૂપાન**”ન્તિ પુબ્બપાઠો, ચિત્તસમુટ્ઠાનાનિ પન ન વજ્જેતબ્બાનીતિ ‘‘દ્વાદસમે ખન્ધા પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપાનં પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનઞ્ચા’’તિ પઠન્તિ.

૫૧૫-૫૧૮. અત્થિપચ્ચયમૂલકે પઠમઘટને “**અરૂપવત્થારમ્મણમહાભૂતઇન્દ્રિયાહારાનં વસેન સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતપચ્ચયા લબ્ભન્તી**”તિ વુત્તં, ‘‘આહારિન્દ્રિયપચ્ચયા ચા’’તિપિ પન વત્તબ્બં. ન હિ ઇન્દ્રિયાહારાનં વસેન સહજાતાદયો લબ્ભન્તીતિ. “**દુતિયે પચ્છાજાતકબળીકારાહારા ન લબ્ભન્તી**”તિ વુત્તં,

સબ્બાનિપિ પન અલબ્ભમાનાનિ દસ્સેતું ‘‘પચ્છાજાતકબળીકારાહારરૂપજીવિતિન્દ્રિયરૂપાદિઆરમ્મણાનિ ચ ન લબ્ભન્તી’’તિ પઠન્તિ, છટ્ઠં સબ્બેસં ઇન્દ્રિયાનં વસેન વુત્તં. સત્તમે તતો રૂપજીવિતિન્દ્રિયમત્તં પરિહાયતીતિ એવમેતેસં વિસેસો વત્તબ્બો. **તતો એકાદસમે**તિ એત્થ **તતો**તિ નવમતોતિ અત્થો. **તેરસમે વત્થારમ્મણા**તિ એત્થ વત્થુગ્ગહણેન ચક્ખાદિવત્થૂનિપિ ગહિતાનિ, તથા **ચુદ્દસમે વત્થુમેવા**તિ એત્થાપિ. ‘‘**સત્તરસમે પન તદેવ આરમ્મણાધિપતિભાવેન, અટ્ઠારસમેપિ તદેવ આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેના**’’તિ પુરિમપાઠો, ‘‘આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેના’’તિ અયં પન સત્તરસમતો વિસેસો ન હોતિ, વત્થારમ્મણાનં પન સત્તરસમે અટ્ઠારસમે ચ વત્થુસ્સેવ પચ્ચયભાવો વિસેસોતિ ‘‘સત્તરસમે પન આરમ્મણાધિપતિભાવેન ચક્ખાદીનિ ચ, અટ્ઠારસમે વત્થુસ્સેવ આરમ્મણૂપનિસ્સયવસેના’’તિ પઠન્તિ.

૫૧૯. સહજાતાનિ વિય સહજાતેન કેનચિ એકેન પચ્ચયેન અનિયમિતત્તા તાનિ પકિણ્ણકાનીતિ વુત્તાનીતિ એત્થ પુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયાનિ સહજાતેન અઞ્ઞમઞ્ઞં અસામઞ્ઞવસેન વિપ્પકિણ્ણાનિ વુત્તાનિ. આરમ્મણમૂલકે અનન્તરસમનન્તરપુરેજાતાતિ એત્થ ઉપનિસ્સયોપિ પઠિતબ્બો.

યેસુ પાકટા હુત્વા પઞ્ઞાયન્તિ, તાનિ દસ્સેતું ‘‘**હેતુમૂલકાદીન**’’ન્તિઆદિમાહ. અલોભાદિતંતંનામવસેન પન હેતુઆરમ્મણાધિપતિઆહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગપચ્ચયધમ્મા એવં પાકટા હુત્વા ન પઞ્ઞાયેય્યુન્તિ તે પરિચ્છેદવસેન દસ્સેન્તો ‘‘**દ્વાદસેવ હિ હેતૂ**’’તિઆદિમાહ. તેન ‘‘એત્તકાયેવ પચ્ચયધમ્મા’’તિ નિચ્છયં કત્વા પાકટો હુત્વા અપઞ્ઞાયમાનોપિ તેસ્વેવ મગ્ગિતબ્બોતિ દસ્સેતિ. તત્થ **છ આરમ્મણા**તિ એતેન આરમ્મણાધિપતિ રૂપાદિઆરમ્મણભાવતો સઙ્ગહિતોતિ તં અગ્ગહેત્વા ‘‘**ચત્તારો અધિપતયો**’’તિ વુત્તં. **એકન્તેન કુસલવિપાકા**તિ ઇદં ઇન્દ્રિયેસુ અઞ્ઞિન્દ્રિયવસેન લબ્ભતિ. **એકન્તેન અકુસલવિપાકા**તિ ઇદં પન ન સક્કા લદ્ધું. ઝાનઙ્ગેસ્વપિ હિ દુક્ખં અકુસલમેવ વિપાકસ્સ અઝાનઙ્ગત્તા. ચિત્તટ્ઠિતિપિ અકુસલવિપાકકિરિયા હોતીતિ. અકુસલસ્સ વિપાકા અકુસલવિપાકાતિ એવં પન અત્થે ગય્હમાને ઇન્દ્રિયેસુ દુક્ખિન્દ્રિયવસેન લબ્ભેય્ય, કુસલવિપાકાકુસલવિપાકવિસેસેન પન પચ્ચયયોજના નત્થીતિ અયમત્થો અધિપ્પેતોતિ સક્કા વત્તુન્તિ.

પઞ્હાવારસ્સ ઘટને અનુલોમગણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચનીયુદ્ધારવણ્ણના

૫૨૭. એકેન લક્ખણેનાતિ ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ નહેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ હેતુપચ્ચયતો અઞ્ઞેન પચ્ચયેન પચ્ચયોતિ અત્થો. હેતુપચ્ચયતો ચ અઞ્ઞે પચ્ચયા અગ્ગહિતગ્ગહણેન અટ્ઠ હોન્તિ, તેસુ કુસલો કુસલસ્સ તીહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયો, અકુસલસ્સ દ્વીહિ, એવં તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે પચ્ચનીયતો ઠિતે તતો અઞ્ઞે પચ્ચયા ઇમેસ્વેવ આરમ્મણાદીસુ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ યથાયોગં યોજેતબ્બાતિ ઇદમેત્થ લક્ખણં વેદિતબ્બં. એતેસુ ચ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ પુરિમપુરિમેહિ અસઙ્ગહિતે સઙ્ગહેત્વા પચ્છિમપચ્છિમા વુત્તાતિ આરમ્મણતો અઞ્ઞેસં દ્વિન્નં વસેન ઉપનિસ્સયો, વત્થુપુરેજાતસ્સ વસેન પુરેજાતં, સહજાતતો ઉપનિસ્સયતો ચ, અઞ્ઞિસ્સા ચેતનાય વસેન કમ્મં, સહજાતતો અઞ્ઞસ્સ કબળીકારાહારસ્સ વસેન આહારો, સહજાતતો પુરેજાતતો ચ અઞ્ઞસ્સ રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ વસેન ઇન્દ્રિયં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, સહજાતઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિએવ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૦૪, ૪૧૯, ૪૨૩) વુત્તં , તદઞ્ઞાભાવા ન વુત્તં ‘‘કમ્માહારિન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ, તસ્મા ‘‘આરમ્મણાધિપતિ આરમ્મણપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતી’’તિ એવં

વત્તબ્બં. યં પન પરિત્તત્તિકે પઞ્હાવારપચ્ચનીયે ‘‘અપ્પમાણો ધમ્મો અપ્પમાણસ્સ ધમ્મસ્સ સહજાતઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૧૨.૬૬, ૭૪) એત્થ આરમ્મણસ્સ અવચનં, તં પુરિમેહિ અસઙ્ગહિતવસેન વુત્તાનં સઙ્ગહિતવિવજ્જનાભાવતો ઉપનિસ્સયતો અઞ્ઞારમ્મણાભાવતો ચ, ન પન આરમ્મણૂપનિસ્સયસ્સ આરમ્મણે અસઙ્ગહિતત્તા.

અત્થિઅવિગતપચ્ચયા યદિપિ સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયાનં વસેન પઞ્ચવિધાવ, સહજાતપુરેજાતાનં પન પચ્છાજાતાહારાનં પચ્છાજાતિન્દ્રિયાનઞ્ચ સહાપિ અત્થિઅવિગતપચ્ચયભાવો હોતિ, ન તિણ્ણં વિપ્પયુત્તતા વિય વિસુંયેવાતિ ‘‘**અત્થિઅવિગતેસુ ચ એકેકસ્સ વસેન છહિ ભેદેહિ ઠિતા**’’તિ અત્થિઅવિગતપચ્ચયલક્ખણેસુ એકેકં સઙ્ગહેત્વા વુત્તં.

‘‘**રૂપિન્દ્રિયપચ્ચયો પન અજ્ઝત્તબહિદ્ધાભેદતો દુવિધો**’’તિ વુત્તં, તં ‘‘અજ્ઝત્તિકબાહિરભેદતો’’તિ એવં વત્તબ્બં.

ચતુવીસતિયાપીતિ ન સોળસન્નંયેવ, નાપિ અટ્ઠન્નંયેવ, અથ ખો ચતુવીસતિયાપીતિ અત્થો. આરમ્મણભૂતાનં અધિપતિઉપનિસ્સયપચ્ચયાનં ઉપનિસ્સયે નિસ્સયપુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનઞ્ચ પુરેજાતે સઙ્ગહો અત્થીતિ આરમ્મણપચ્ચયં આરમ્મણપચ્ચયભાવેયેવ ઠપેત્વા તદેકદેસસ્સ તેસઞ્ચ ઉપનિસ્સયાદીસુ સઙ્ગહં વત્તુકામો ‘‘**આરમ્મણપચ્ચયે આરમ્મણપચ્ચયોવ સઙ્ગહં ગચ્છતિ, ન સેસા તેવીસતી**’’તિ આહ. **ચતુત્થે પુરેજાતપચ્ચયે**તિ એત્થ યથા ‘‘ઉપનિસ્સયપચ્ચયે અધિપતિભૂતો આરમ્મણપચ્ચયો’’તિ વુત્તં, એવં ‘‘પુરેજાતભૂતો આરમ્મણપચ્ચયો’’તિપિ વત્તબ્બં, તં પન તત્થ વુત્તનયેન ગહેતું સક્કાતિ કત્વા ન વુત્તં સિયા. અથ પન ‘‘આરમ્મણતો અઞ્ઞં પુરેજાતગ્ગહણેન ગહિત’’ન્તિ ન વુત્તં, એવં સતિ ઉપનિસ્સયગ્ગહણેનપિ આરમ્મણતો અઞ્ઞસ્સ ગહિતતાય ભવિતબ્બન્તિ ‘‘અધિપતિભૂતો આરમ્મણપચ્ચયો ઉપનિસ્સયે સઙ્ગહં ગચ્છતી’’તિ ન વત્તબ્બં સિયાતિ.

યેસુ પઞ્હેસુ...પે॰... એકોવ પચ્ચયો આગતોતિ એત્થ આગતોવાતિ એવં એવસદ્દો આનેત્વા યોજેતબ્બો. તેન દ્વાદસમચુદ્દસમેસુ પઞ્હેસુ સહજાતપુરેજાતેસુ એકેકો પચ્ચયો ન અનાગતો હોતિ, અથ ખો આગતોવાતિ તેસુ અઞ્ઞતરપટિક્ખેપે તેપિ પઞ્હા પરિહાયન્તીતિ દસ્સિતં હોતીતિ. **યસ્મિં પન પઞ્હે**તિ દુતિયછટ્ઠપઞ્હેસુ એકેકવસેન ગહેત્વા એકવચનેન નિદ્દિસીયતિ. **એવન્તિ** આરમ્મણઉપનિસ્સયવસેનાતિ અત્થો. તેન દ્વાદસમચુદ્દસમે નિવત્તેતિ. તેસુપિ હિ દ્વે પચ્ચયા આગતા, ન પન આરમ્મણઉપનિસ્સયવસેનાતિ. **અવસેસાનં વસેના**તિ અવસેસાનં લબ્ભમાનાનં વસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. ન હિ તેરસમપન્નરસમેસુ પચ્છાજાતેપિ પટિક્ખિત્તે આહારિન્દ્રિયાનં વસેન તે પઞ્હા લબ્ભન્તિ, અથ ખો સહજાતસ્સેવ વસેનાતિ. **ઇદમેવ ચેત્થ લક્ખણ**ન્તિ અટ્ઠન્નં પચ્ચયાનં સબ્બપચ્ચયસઙ્ગાહકત્તં, ઉક્કટ્ઠવસેન પઞ્હાપરિચ્છેદો, તે તે પચ્ચયે સઙ્ગહેત્વા દસ્સિતપચ્ચયપરિચ્છેદો, તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે પટિક્ખિત્તે તસ્સ તસ્સ પઞ્હસ્સ પરિહાનાપરિહાનીતિ એતં સબ્બં સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેનેવ ‘‘**ઇમિના લક્ખણેના**’’તિ વુત્તં.

તત્રાતિ પભેદપરિહાનીસુ. **તીહિ પચ્ચયેહિ એકૂનવીસતિ પચ્ચયા દસ્સિતા**તિ ‘‘નહેતુપચ્ચયા’’તિ એત્થ લબ્ભમાનપચ્ચયે સન્ધાય વુત્તં. અયં પન પચ્ચયુદ્ધારો સબ્બપચ્ચનીયસ્સ સાધારણલક્ખણવસેન વુત્તો, ન ‘‘નહેતુપચ્ચયા’’તિ એત્થેવ લબ્ભમાનપચ્ચયદસ્સનવસેન. એવઞ્ચ કત્વા હેતુદુકપઞ્હાવારપચ્ચનીયે ‘‘હેતુધમ્મો હેતુસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ

(પટ્ઠા॰ ૩.૧.૪૩) વુત્તં, અઞ્ઞથા ‘‘નહેતુપચ્ચયા’’તિ એત્થ લબ્ભમાનપચ્ચયદસ્સને ‘‘સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ ન વત્તબ્બં સિયા, તસ્મા ઇધાપિ સબ્બલબ્ભમાનપચ્ચયસઙ્ગહવસેન પચ્ચયુદ્ધારસ્સ વુત્તત્તા તીહિ પચ્ચયેહિ વીસતિ પચ્ચયા દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બા. યં વુત્તં ‘‘તત્રાયં વિત્થારકથા’’તિ, તત્ર પભેદે વિત્થારકથં વત્વા પરિહાનીયં દસ્સેન્તો ‘‘**તસ્મિં પન પચ્ચયે**...પે॰... **તે પરતો વક્ખામા**’’તિ આહ.

૫૨૮. તથા અકુસલાદિકેસુપિ ચતૂસુ પઞ્હેસુ તેહિ તેહિ પચ્ચયેહિ તે તેયેવ પચ્ચયા દસ્સિતાતિ કુસલાદિકેસુ દસ્સિતેહિ અઞ્ઞેસં અભાવં સન્ધાય વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ન હિ ‘‘અકુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સા’’તિ એત્થ દ્વીહિ પચ્ચયેહિ તયો પચ્ચયા દસ્સિતા, અથ ખો દ્વેયેવ, અબ્યાકતસ્સપિ અકુસલો આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયો ન હોતીતિ.

૫૩૦. સહજાતપચ્ચયા પન ન હોન્તિ વત્થુમિસ્સકત્તાતિ અસહજાતપચ્ચયેન વત્થુના સહજાતપચ્ચયભાવેન ગહિતત્તા તેન સદ્ધિં સહજાતપચ્ચયા ન હોન્તીતિ દસ્સેતિ, ન પન સુદ્ધાનં સહજાતપચ્ચયભાવં નિવારેતિ. વત્થુના પન સદ્ધિં યેન નિસ્સયાદિના પચ્ચયા હોન્તિ, તમેવ નિસ્સયાદિં વિસેસેતું સહજાતન્તિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**તસ્મા તેસ**’’ન્તિઆદિમાહ.

ઇમસ્મિં પન પચ્ચયુદ્ધારે આરમ્મણઉપનિસ્સયકમ્મઅત્થિપચ્ચયેસુ ચતૂસુ સબ્બપચ્ચયે સઙ્ગણ્હિત્વા કસ્મા તેસં વસેન પચ્ચયુદ્ધારો ન કતોતિ? મિસ્સકામિસ્સકસ્સ અત્થિપચ્ચયવિભાગસ્સ દુવિઞ્ઞેય્યત્તા. ન હિ ‘‘અવિભાગેન અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ વુત્તે સક્કા વિઞ્ઞાતું ‘‘કિં સુદ્ધેન સહજાતઅત્થિપચ્ચયેન પુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયઅત્થિપચ્ચયેન વા, અથ સહજાતપુરેજાતમિસ્સકેન પચ્છાજાતાહારમિસ્સકેન પચ્છાજાતિન્દ્રિયમિસ્સકેન વા’’તિ. અત્થિપચ્ચયવિસેસેસુ પન સહજાતાદીસુ સરૂપતો વુચ્ચમાનેસુ યત્થ સુદ્ધાનં સહજાતાદીનં પચ્ચયભાવો, તત્થ ‘‘સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદિના સુદ્ધાનં, યત્થ ચ મિસ્સકાનં પચ્ચયભાવો, તત્થ ‘‘સહજાતં પુરેજાત’’ન્તિઆદિના મિસ્સકાનં ગહણતો સુવિઞ્ઞેય્યતા હોતિ, તસ્મા અત્થિપચ્ચયવિસેસદસ્સનત્થં સહજાતાદયો ગહિતા, તેન ચ સબ્બપચ્ચયાનં ચતૂસુ પચ્ચયેસુ સઙ્ગહો દસ્સિતો હોતિ.

કસ્મા પન સહજાતપુરેજાતે અગ્ગહેત્વા નિસ્સયો, પુરેજાતપચ્છાજાતે અગ્ગહેત્વા વિપ્પયુત્તો વા અત્થિપચ્ચયવિસેસભાવેન ન વુત્તોતિ? અવત્તબ્બત્તા, નિસ્સયો તાવ ન વત્તબ્બો સહજાતપુરેજાતાનં સુદ્ધાનં મિસ્સકાનઞ્ચ નિસ્સયપચ્ચયભાવતો વિભજિતબ્બતાય અત્થિપચ્ચયેન અવિસિટ્ઠત્તા, વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ચ સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતભાવતો અત્થિપચ્ચયો વિય વિસેસિતબ્બોતિ સો વિય ન વત્તબ્બો. સહજાતપુરેજાતાનઞ્ચ મિસ્સકાનં અત્થિપચ્ચયભાવો હોતિ, ન વિપ્પયુત્તભાવો. તથા સહજાતપચ્છાજાતાનઞ્ચ મિસ્સકાનં અત્થિપચ્ચયભાવો હોતિ. વક્ખતિ હિ ‘‘અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો સહજાતં પચ્છાજાત’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૪.૮૪), ન પન વિપ્પયુત્તપચ્ચયભાવો, તસ્મા વિપ્પયુત્તગ્ગહણેન મિસ્સકાનં અત્થિપચ્ચયભાવસ્સ અગ્ગહણતો ન સો અત્થિપચ્ચયવિસેસો ભવિતું યુત્તોતિ ભિય્યોપિ ન વત્તબ્બો.

નનુ ચ સહજાતપચ્ચયો ચ હેતુઆદીહિ વિસેસિતબ્બોતિ સોપિ નિસ્સયવિપ્પયુત્તા વિય અત્થિપચ્ચયવિસેસભાવેન ન વત્તબ્બોતિ? ન, વિરુદ્ધપચ્ચયેહિ અવિસેસિતબ્બત્તા. નિસ્સયવિપ્પયુત્તા હિ

અત્થિપચ્ચયો વિય ઉપ્પત્તિકાલવિરુદ્ધેહિ પચ્ચયેહિ વિસેસિતબ્બા, ન પન સહજાતો. હેતુઆદયો હિ સહજાતા એવ, ન ઉપ્પત્તિકાલવિરુદ્ધાતિ.

પચ્ચનીયુદ્ધારવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચનીયગણનવણ્ણના

નહેતુમૂલકવણ્ણના

૫૩૨. **સુદ્ધો આરમ્મણપચ્ચયો પરિહાયતી**તિ એત્થ સુદ્ધગ્ગહણેન ન કિઞ્ચિ પયોજનં. આરમ્મણે હિ પચ્ચનીયતો ઠિતે અધિપતિપચ્ચયાદિભૂતો આરમ્મણપચ્ચયો પરિહાયતિયેવાતિ. **સુદ્ધો**તિ વા અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ કેવલં આરમ્મણપચ્ચયો પરિહાયતિ, ન સેસાતિ દસ્સેતિ. **એકાદસન્ન**ન્તિ સહજાતે સઙ્ગહં ગચ્છન્તેસુ પન્નરસસુ અઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તે વજ્જેત્વા એકાદસન્નં વસેન. **તે**તિ તે સહજાતે અન્તોગધાયેવ તસ્મિં પટિક્ખિત્તે અઞ્ઞેનાકારેન વિસ્સજ્જનં ન લભન્તીતિ દસ્સેતિ, અનન્તોગધા પન આરમ્મણાધિપતિપુરેજાતનિસ્સયાદયો આરમ્મણાદિઆકારેન લભન્તીતિ.

કિઞ્ચાપિ સહજાતપચ્ચયોયેવ નત્થીતિ તસ્મિં પટિક્ખિત્તે ઇમે વારા ન લબ્ભેય્યું, અથ ખો નિસ્સયઅત્થિઅવિગતાનં વસેન એતે લભિતબ્બા સિયુન્તિ અધિપ્પાયો. **યસ્મા પના**તિઆદિના યદિપિ સહજાતપચ્ચયો નત્થિ , યસ્મા પન સહજાતપચ્ચયધમ્મે ઠિતા એતે ન નિસ્સયાદયો ન હોન્તિ, યસ્મા ચ સહજાતે પટિક્ખિત્તે યે પટિક્ખિત્તા હોન્તિ, તે ઇધ સહજાતપટિક્ખેપેન પટિક્ખિત્તા, તસ્મા તેપિ વારા ન લબ્ભન્તીતિ દસ્સેતિ.

ઠપેત્વા સહજાતપચ્ચયન્તિ એતેન નિસ્સયાદિભૂતઞ્ચ સહજાતપચ્ચયં ઠપેત્વાતિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. કુસલતો પવત્તમાનેસુ કુસલાબ્યાકતેસુ કુસલસ્સ કુસલો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો હોતીતિ ઇમમત્થં સન્ધાયાહ ‘‘**અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયધમ્મવસેન પવત્તિસબ્ભાવતો**’’તિ. **યે ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસઙ્ગહં ગતા**તિ તેસં તેસં પચ્ચયુપ્પન્નાનં પચ્ચયભાવેન વુચ્ચમાના યે ધમ્મા અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નભાવેન વુચ્ચમાનાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયોતિ સઙ્ગહં ગતાતિ અત્થો. કુસલો ચ કુસલસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયોતિ કત્વા કુસલાબ્યાકતાનં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયસઙ્ગહં ગતેહેવ ધમ્મેહિ પચ્ચયો હોતિ, સમુદાયભૂતો એકદેસભૂતેહીતિ અયમેત્થ અધિપ્પાયો. કુસલો પન કુસલસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયભૂતેહેવ કુસલાબ્યાકતાનં સહજાતાદીહિ, ન અઞ્ઞથાતિ અઞ્ઞમઞ્ઞે પટિક્ખિત્તે સો વારો પરિહાયતીતિ વત્તબ્બં.

ચતુન્નં ખન્ધાનં એકદેસોવાતિ સહજાતે સન્ધાય વુત્તં. અસહજાતા હિ આહારિન્દ્રિયા રૂપક્ખન્ધેકદેસોવ હોન્તિ. **તે**તિ તે વિપ્પયુત્તપચ્ચયધમ્મા.

૫૩૩. ‘‘**દુમૂલકાદિવસેન પચ્ચયગણનં દસ્સેતુ**’’ન્તિ લિખિતં, ‘‘પચ્ચનીયગણનં દસ્સેતુ’’ન્તિ પન વત્તબ્બં. પચ્ચનીયવારગણના હિ દસ્સિતાતિ.

‘‘**વિપાકં પનેત્થ નઉપનિસ્સયપચ્ચયેન સદ્ધિં ઘટિતત્તા ન લબ્ભતી**’’તિ વુત્તં, વિપાકસ્સપિ પન કમ્મં ઉપનિસ્સયો અહુત્વાપિ કમ્મપચ્ચયો હોતીતિ વિપાકત્તિકે દસ્સિતમેતન્તિ.

નહેતુમૂલકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫૩૪. સત્ત પઞ્ચ તીણિ દ્વે એકન્તિ પરિચ્છિન્નગણનાનીતિ સત્તાદિપરિચ્છેદેહિ પરિચ્છિન્નગણનાનિ વિસ્સજ્જનાનિ હેતુમૂલકે દસ્સિતાનીતિ આહ.

૫૩૮. નનિસ્સયપચ્ચયા નઉપનિસ્સયપચ્ચયા નપચ્છાજાતે તીણીતિ મૂલકં સઙ્ખિપિત્વા દસમૂલકે ''નપચ્છાજાતે તીણી''તિ વુત્તં ગણનં ઉદ્ધરતિ. ''**તેસુ કટત્તારૂપઞ્ચ આહારસમુટ્ઠાનઞ્ચ પચ્ચયુપ્પન્ન**''ન્તિ વુત્તં, દ્વીસુ પન વિપાકો તતિયે તેસમુટ્ઠાનિકકાયો ચ પચ્ચયુપ્પન્નો હોતિયેવ.

૫૪૫. અબ્યાકતો ચ સહજાતઅબ્યાકતસ્સાતિ ''અરૂપાબ્યાકતો અરૂપાબ્યાકતસ્સ, રૂપાબ્યાકતો ચ રૂપાબ્યાકતસ્સા''તિ એતં દ્વયં સન્ધાય વુત્તં. રૂપાબ્યાકતો પન અરૂપાબ્યાકતસ્સ, અરૂપાબ્યાકતો ચ રૂપાબ્યાકતસ્સ સહજાતપચ્ચયો હોન્તો વિપ્પયુત્તપચ્ચયો હોતિયેવ. ''અબ્યાકતો સહજાતાહારિન્દ્રિયવસેન અબ્યાકતસ્સાતિ એવં પઞ્ચા''તિ પન વત્તબ્બં.

૫૪૬. નોઅત્થિપચ્ચયા નહેતુયા નવાતિ એત્થ ''એકમૂલકેકાવસાના અનન્તરપકતૂપનિસ્સયવસેન લબ્ભન્તી''તિ વુત્તં, અત્થિપચ્ચયે પન પટિક્ખિત્તે અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયાનિ પટિક્ખિત્તાનિ, આરમ્મણઉપનિસ્સયકમ્માનિ ઠિતાનીતિ તેસં તિણ્ણં ઠિતાનં વસેન લબ્ભન્તીતિ વત્તબ્બં. સબ્બત્થ હિ અટ્ઠસુ પચ્ચયેસુ યે યે પટિક્ખિત્તા, તે તે અપનેત્વા યે યે ઠિતા, તેસં વસેન તે તે વારા લબ્ભન્તીતિ ઇદમેત્થ લક્ખણન્તિ. **યાવ નિસ્સયમ્પી**તિ ન કેવલં નારમ્મણેયેવ ઠત્વા, અથ ખો યાવ નિસ્સયં, તાવ ઠત્વાપિ નઉપનિસ્સયે દ્વે કાતબ્બાતિ અત્થો. નઉપનિસ્સયતો હિ પુરિમેસુ ચ નવપિ લબ્ભન્તિ, નઉપનિસ્સયે પન પવત્તે અત્થિઆરમ્મણઉપનિસ્સયપટિક્ખેપેન સત્ત પચ્ચયા પટિક્ખિત્તાતિ અવસિટ્ઠસ્સ કમ્મસ્સ વસેન દ્વેયેવાતિ.

પચ્ચનીયગણનવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના

૫૫૦. સદિસવારાતિ અનુરૂપવારાતિ અત્થો. નઅઞ્ઞમઞ્ઞે લદ્ધેસુ હિ એકાદસસુ ''કુસલો કુસલસ્સ અકુસલો અકુસલસ્સા''તિ ઇમે હેતુયા લદ્ધેસુ સત્તસુ ઇમેહેવ દ્વીહિ સમાના હોન્તિ, અત્થાભાવતો પન ન અનુરૂપાતિ. અથ વા વચનતો અત્થતો ચ ઉદ્દેસતો યથાયોગં નિદ્દેસતો ચાતિ સબ્બથા સમાનતં સન્ધાય ''**સદિસવારા**''તિ આહ.

૫૫૧. પટિસન્ધિનામરૂપં સન્ધાયાતિ પટિસન્ધિયં હેતુનામપચ્ચયં વત્થુરૂપઞ્ચ પચ્ચયુપ્પન્નં સન્ધાય . **તીણિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સા**તિ એત્થ ''અબ્યાકતો કટત્તારૂપસ્સ ચા''તિ ઇદમ્પિ વત્તબ્બં.

૫૫૬. અધિપતિમૂલકે **નહેતુયા દસા**તિ દ્વિન્નમ્પિ અધિપતીનં વસેન વુત્તં, **નારમ્મણે સત્તા**તિ સહજાતાધિપતિસ્સ, **નસહજાતે સત્તા**તિ આરમ્મણાધિપતિસ્સાતિ એવં સબ્બત્થ તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે પટિક્ખિત્તે ઘટનેસુ ચ તસ્મિં તસ્મિં પચ્ચયે ઘટિતે મૂલભાવેન ઠિતે પચ્ચયે યે ધમ્મા પરિહાયન્તિ, યે ચ તિટ્ઠન્તિ, તે સાધુકં સલ્લક્ખેત્વા યે ધમ્મા ઠિતા યેસં પચ્ચયા હોન્તિ, તેસં વસેન ગણના ઉદ્ધરિતબ્બા. અનુલોમે વુત્તઘટિતે હિ મૂલભાવેન ઠપેત્વા ઘટિતાવસેસા પચ્ચયા પચ્ચનીયતો યોજિતાતિ તત્થ લદ્ધાયેવ પચ્ચનીયતો ઠિતપચ્ચયાનં વસેન સમાના ઊના ચ સક્કા વિઞ્ઞાતુન્તિ.

અનુલોમપચ્ચનીયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના

૬૩૧. ઊનતરગણનેન સદ્ધિં અતિરેકગણનસ્સપિ ગણનં પરિહાપેત્વાતિ એત્થ અનુલોમતો યોજિયમાનેન પચ્ચયેન સદ્ધિં પચ્ચનીયતો ઠિતસ્સ અતિરેકગણનસ્સપિ ગણનં પરિહાપેત્વાતિ અધિપ્પાયો. પરિહાપનગણનાય ઊનતરગણનેન સદ્ધિં સમાનત્તઞ્ચ ન એકન્તિકં. નહેતુનારમ્મણદુકસ્સ હિ ગણના અધિપતિપચ્ચયેન યોજિયમાનેન ઊનતરગણનેન સદ્ધિં પરિહીનાપિ અધિપતિપચ્ચયે લદ્ધગણનાય ન સમાના, અથ ખો તતોપિ ઊનતરા હોતીતિ આહ "**ન પનેતં સબ્બસંસન્દનેસુ ગચ્છતી**"તિ.

નિસ્સયે પચ્ચનીયતો ઠિતે સહજાતે ચ અનુલોમતો અતિટ્ઠમાનાનં હેતુઆદીનં સહજાતસ્સ ચ અટ્ઠાનં પાકટન્તિ અપાકટમેવ દસ્સેન્તો "**વત્થુપુરેજાતો અનુલોમતો ન તિટ્ઠતી**"તિ આહ. **આહારે વા**તિઆદિના ઇદં દસ્સેતિ – સહજાતે પચ્ચનીયતો ઠિતે અનુલોમતો અતિટ્ઠમાના ઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તા આહારે વા ઇન્દ્રિયે વા પચ્ચનીયતો ઠિતે તિટ્ઠન્તીતિ હેતુઆદયોપિ તિટ્ઠન્તિ. સબ્બઝાનમગ્ગેહિ પન ચતુક્ખન્ધેકદેસભૂતાનં સમ્પયુત્તેન ચ ચતુક્ખન્ધભૂતાનં સબ્બેસં તેસં અનુલોમતો ઠાનં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં, ઇતરેસુ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **અધિપતિઉપનિસ્સયા**તિ આરમ્મણમિસ્સાનમ્પિ અનુલોમતો ઠાનં દસ્સેતિ.

"**ઇન્દ્રિયે એકન્તિ રૂપજીવિતિન્દ્રિયવસેના**"તિ વુત્તં, ''ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં રૂપજીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચ વસેના''તિ પન વત્તબ્બં. **કમેન ગન્ત્વા વિપ્પયુત્તે તીણી**તિ ઇદં પાકટભાવત્થં ''નવમૂલકાદીસુ વિપ્પયુત્તે તીણી''તિ એવં કેસુચિ પોત્થકેસુ ઉદ્ધટં. **ઇમાનિ ચ દ્વે પચ્છાજાતિન્દ્રિયવસેના**તિ ઇદં ''ઇમાનિ ચ દ્વે પચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયવસેના''તિ ચ વત્તબ્બં.

નહેતુમૂલકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬૩૬. નઅઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયા હેતુયા તીણીતિ કુસલાદીનિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનન્તિ એત્થ ''પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનઞ્ચા''તિપિ વત્તબ્બં. **હેતુયા વુત્તેહિ તીહી**તિ વારસામઞ્ઞમેવ સન્ધાય વદતિ, તથા **કમ્મે તીણીતિ હેતુયા વુત્તાનેવા**તિ ચ. પચ્ચયેસુ પન સબ્બત્થ વિસેસો સલ્લક્ખેતબ્બો. **અધિપતિયા તીણી**તિ નઅઞ્ઞમઞ્ઞનહેતુનઆરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિયા તીણીતિ એતાનિ હેટ્ઠા હેતુયા વુત્તાનેવાતિ.

૬૪૪. યથા ચ હેટ્ઠાતિ યથા નહેતુમૂલકે યાવ નવિપાકા, તાવ ગન્ત્વા નાહારિન્દ્રિયેસુ એકેકમેવ ગહિતં, તથા ઇધાપિ નારમ્મણમૂલકાદીસુ એકેકમેવ ગહિતન્તિ અધિપ્પાયો.

૬૪૮. નાનાક્ખણિકા કુસલાકુસલચેતના કમ્મસમુટ્ઠાનરૂપસ્સાતિ એત્થ ''વિપાકાન''ન્તિપિ વત્તબ્બં. **આહારિન્દ્રિયેસુ તીણિ સહજાતસદિસાનિ** રૂપસ્સપિ પચ્ચયભાવતો, **ઝાનમગ્ગાદીસુ તીણિ હેતુસદિસાનિ** અરૂપાનંયેવ પચ્ચયભાવતોતિ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો. **આદિ**-સદ્દેન ચ ''નવિપ્પયુત્તનહેતુનારમ્મણપચ્ચયા અધિપતિયા તીણી''તિઆદીનિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૬૪૯) સઙ્ગણ્હાતિ.

૬૫૦. યં પનાતિ યં પચ્ચયં સકટ્ઠાને અનુલોમતો લભન્તમ્પિ અગ્ગહેત્વા તતો પરેતરા પચ્ચનીયતો ગય્હન્તિ, સો પચ્ચયો પચ્છા અનુલોમતોવ યોજનં લભતીતિ અત્થો. યથા પન નહેતુમૂલકાદીસુ નાહારે ઘટિતે

ઇન્દ્રિયવસેન, નિન્દ્રિયે ચ ઘટિતે આહારવસેન પઞ્હલાભો હોતીતિ તેસુ અઞ્ઞતરં પચ્ચનીયતો અયોજેત્વા અનુલોમતો યોજિતં, એવં નોઅત્થિનોઅવિગતમૂલકેસુ ઉપનિસ્સયે ઘટિતે કમ્મવસેન, કમ્મે ચ ઘટિતે ઉપનિસ્સયવસેન પઞ્હલાભો હોતીતિ તેસુ અઞ્ઞતરં પચ્ચનીયતો અયોજેત્વા અનુલોમતો યોજિતન્તિ વેદિતબ્બં. એવમેતસ્મિં પચ્ચનીયાનુલોમે સબ્બાનિ મૂલાનિ દ્વેધા ભિન્નાનિ નાહારનિન્દ્રિયાનિ નઉપનિસ્સયનકમ્માનિ ચ પત્વાતિ.

પચ્ચનીયાનુલોમવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

કુસલત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. વેદનાત્તિકવણ્ણના

૧. વેદનારૂપનિબ્બાનાનિ પન તિકમુત્તકાનિ પટિચ્ચાદિનિયમં પચ્ચયુપ્પન્નવચનઞ્ચ ન લભન્તિ. પટિચ્ચવારાદીસુ પન છસુ યતો હેતુપચ્ચયાદિતો તિકધમ્માનં ઉપ્પત્તિ વુત્તા, તત્થ યથાનુરૂપતો આરમ્મણાદિપચ્ચયભાવેન લબ્ભન્તીતિ વેદિતબ્બાનીતિ.

૧૦. **સબ્બઅરૂપધમ્મપરિગ્ગાહકા પન સહજાતાદયો પચ્ચયા**તિ ઇમિના કુસલત્તિકેપિ પરિહીનં સહજાતં રૂપારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકત્તા આદિમ્હિ ઠપેત્વા આદિસદ્દેન સબ્બારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકવચનેન ચ પચ્ચયુપ્પન્નવસેન સબ્બઅરૂપધમ્મપરિગ્ગાહકાનં આરમ્મણાદીનં પરિહાનિં દસ્સેતીતિ દટ્ઠબ્બં. તેન કુસલત્તિકપરિહીનાનં સબ્બટ્ઠાનિકાનં ચતુન્નં સબ્બતિકાદીસુ પરિહાનિ દસ્સિતા હોતિ. **પચ્છાજાતપચ્ચયઞ્ચ વિનાવ ઉપ્પત્તિતો**તિ એતેન પન પચ્છાજાતપચ્ચયસ્સ અનુલોમે પરિહાનિં, પચ્ચનીયે ચ લાભં દસ્સેતિ. **સહજાતાદયો**તિ વા સહજાતમૂલકા સહજાતનિબન્ધના પટિચ્ચાદિં ફરન્તેહિ સહજાતધમ્મેહિ વિના પચ્ચયા અહોન્તાતિ વુત્તં હોતિ. કસ્મા પન સહજાતનિબન્ધના સબ્બારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકા ચ યે, તેવ પરિહાયન્તિ , ન પન યો સહજાતાનિબન્ધનો સબ્બારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકો ચ ન હોતિ, સો પચ્છાજાતોતિ તત્થ કારણં વદન્તો ''**સહજાતાદીહિ વિના અનુપ્પત્તિતો પચ્છાજાતપચ્ચયઞ્ચ વિનાવ ઉપ્પત્તિતો**''તિ આહ. તત્થ **સહજાતાદીહિ વિના**તિ સહજાતનિબન્ધનેહિ સબ્બારૂપધમ્મપરિગ્ગાહકેહિ ચ વિનાતિ અત્થો. અથ વા સહજાતનિબન્ધનાનમેવ પરિહાનિ, ન પચ્છાજાતસ્સ સહજાતાનિબન્ધનસ્સાતિ એત્થેવ કારણં વદન્તો ''**સહજાતાદીહિ વિના અનુપ્પત્તિતો પચ્છાજાતપચ્ચયઞ્ચ વિનાવ ઉપ્પત્તિતો**''તિ આહ. સહજાતનિબન્ધનાપિ પન સબ્બઅરૂપધમ્મપરિગ્ગાહકાયેવ પરિહાયન્તીતિ દસ્સિતમેતન્તિ.

૧૭. **નવિપાકેપિ એસેવ નયો**તિ નયદસ્સનમેવ કરોતિ, ન ચ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નસામઞ્ઞદસ્સનં. સુખાય હિ અદુક્ખમસુખાય ચ વેદનાય સમ્પયુત્તે ધમ્મે પટિચ્ચ તાહિ વેદનાહિ સમ્પયુત્તા અહેતુકકિરિયધમ્મા વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહજાતમોહો ચાતિ અયઞ્હેત્થ નયોતિ. **નવિપ્પયુત્તે એકન્તિ આરુપ્પે આવજ્જનવસેન વુત્ત**ન્તિ ઇદં આવજ્જનાહેતુકમોહાનં વસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

૨૫-૩૭. અનુલોમપચ્ચનીયે **યથા કુસલત્તિકં, એવં ગણેતબ્બ**ન્તિ હેતુમૂલકાદીનં નયાનં એકમૂલકદ્વિમૂલકાદિવસેન ચ યોજેત્વા ગહેતબ્બતાસામઞ્ઞં સન્ધાય વુત્તં, ન ગણનસામઞ્ઞં. ઇતો પરેસુપિ એવરૂપેસુ એસેવ નયો. **અહેતુકસ્સ પન ચિત્તુપ્પાદસ્સા**તિઆદિ નહેતુમૂલકં સન્ધાય વુત્તં, ''અહેતુકસ્સ પન ચિત્તુપ્પાદસ્સ મોહસ્સ ચા''તિ પનેત્થ વત્તબ્બં. મોહસ્સ ચાપિ હિ અહેતુકસ્સ અધિપતિઅભાવતો અધિપતિનો

નહેતુમૂલકે અનુલોમતો અટ્ઠાનન્તિ. **પરિવત્તેત્વાપીતિ** નહેતુપચ્ચયા નઅધિપતિપચ્ચયા આરમ્મણે તીણીતિ એવં પુરતો ઠિતમ્પિ આરમ્મણાદિં પચ્છતો યોજેત્વાતિ અત્થો.

૩૯. પઞ્હાવારે **દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતીતિ** એતેન તંસમ્પયુત્તે દસ્સેતિ. ઉપનિસ્સયવિભઙ્ગે ''સદ્ધાપઞ્ચકેસુ માનં જપ્પેતિ દિટ્ઠિં ગણ્હાતીતિ કત્તબ્બં, અવસેસેસુ ન કત્તબ્બ''ન્તિ ઇદં પાઠગતિદસ્સનત્થં વુત્તં, ન પન રાગાદીહિ માનદિટ્ઠીનં અનુપ્પત્તિતો. કુસલત્તિકેપિ હિ રાગાદીસુ ''માનં જપ્પેતિ દિટ્ઠિં ગણ્હાતી''તિ પાળિ ન વુત્તા, ''રાગો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ પત્થના રાગસ્સ દોસસ્સ મોહસ્સ માનસ્સ દિટ્ઠિયા પત્થનાય ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૨.૫૩) પન રાગાદીનં માનદિટ્ઠિઉપનિસ્સયભાવો વુત્તો. તથા ઇધાપિ દટ્ઠબ્બન્તિ . ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તેન પન ચિત્તેન ગામઘાતં નિગમઘાતં કરોતી''તિ સોમનસ્સસમ્પયુત્તલોભસહગતચિત્તેન ગામનિગમવિલુપ્પનં સન્ધાય વુત્તં.

૬૨. **સુદ્ધાનન્તિ** પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નપદાનં અનઞ્ઞત્તં દસ્સેતિ. **પુરેજાતપચ્છાજાતા પનેત્થ ન વિજ્જન્તિ. ન હિ પુરેજાતા પચ્છાજાતા વા અરૂપધમ્મા અરૂપધમ્માનં પચ્ચયા હોન્તીતિ** એત્થ **પુરેજાતાતિ** ઇમસ્મિં તિકે વુચ્ચમાના અધિકારપ્પત્તા સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તાદયોવ અરૂપધમ્માનં પુરેજાતા હુત્વા પચ્ચયા ન હોન્તિ પુરેજાતત્તાભાવતોતિ અધિપ્પાયો, તથા પચ્છાજાતત્તાભાવતો પચ્છાજાતા વા હુત્વા ન હોન્તીતિ.

૬૩-૬૪. **સાધિપતિઅમોહવસેનાતિ** અધિપતિભાવસહિતામોહવસેનાતિ અત્થો.

૮૩-૮૭. **નહેતુપચ્ચયા...પે॰... નઉપનિસ્સયે અટ્ઠાતિ** નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા નઉપનિસ્સયે અટ્ઠાતિ એવં સઙ્ખિપિત્વા ઉદ્ધરતિ. **નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયવસેન વેદિતબ્બાતિ** ઇદં ''દુક્ખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તસ્સા''તિ એતં વજ્જેત્વા અવસેસેસુ અટ્ઠસુપિ નાનાક્ખણિકકમ્મપચ્ચયસમ્ભવં સન્ધાય વુત્તં. ન હિ સહજાતપચ્ચયો અટ્ઠસુપિ લબ્ભતિ, અથ ખો તીસ્વેવાતિ.

વેદનાત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. વિપાકત્તિકવણ્ણના

૧-૨૩. વિપાકત્તિકે **વિપાકધમ્મં પટિચ્ચાતિ** વિપાકં ધમ્મં પટિચ્ચ. સમાસેનપિ હિ સોયેવત્થો વુત્તોતિ પાળિયં સમાસં કત્વા લિખિતં.

૨૪-૫૨. **''નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મં પટિચ્ચ નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નવિપાકપચ્ચયા''**તિ એતસ્સ વિભઙ્ગે **''મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં ઉપાદારૂપ''**ન્તિ એત્તકમેવ વુત્તં, ન વુત્તં ''કટત્તારૂપ''ન્તિ. તં ખન્ધે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થત્તા ન વુત્તં. ન હેત્થ કટત્તારૂપસ્સ ખન્ધે પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિ અત્થિ, યસ્સ મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપ્પત્તિ વત્તબ્બા સિયા. પવત્તિયં પન કટત્તારૂપં **''અસઞ્ઞસત્તાનં...પે॰... મહાભૂતે પટિચ્ચ કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''**ન્તિ એતેનેવ દસ્સિતં હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા અસઞ્ઞસત્તાનં રૂપસમાનગતિકત્તા નાહારપચ્ચયે ચ પવત્તિયં કટત્તારૂપં ન ઉદ્ધટં. તમ્પિ હિ ઉપ્પાદક્ખણે આહારપચ્ચયેન વિના ઉપ્પજ્જતીતિ ઉદ્ધરિતબ્બં સિયાતિ.

વિપાકત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ઉપાદિન્નત્તિકવણ્ણના

૧૫. ઉપાદિન્નત્તિકે **અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયં ધમ્મં પટિચ્ચ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નાધિપતિપચ્ચયા**તિ એતેન સયં અધિપતિભૂતત્તા અવિરહિતારમ્મણાધિપતીસુપિ અધિપતિ દુવિધેનપિ અધિપતિપચ્ચયેન ઉપ્પજ્જતીતિ ન વત્તબ્બો, અયમેતસ્સ સભાવોતિ દસ્સેતિ.

૭૨. **ઉપાદિન્નુપાદાનિયો કબળીકારાહારો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો**તિ એત્થ કમ્મજાનં રૂપાનં અબ્ભન્તરગતા ઓજા તસ્સેવ કમ્મજકાયસ્સ રૂપજીવિતિન્દ્રિયં વિય કટત્તારૂપાનં અનુપાલનુપત્થમ્ભનવસેન પચ્ચયો, ન જનકવસેનાતિ અયમત્થો અટ્ઠકથાયં વુત્તો. એતસ્મિં પન અત્થે સતિ **ઉપાદિન્નુપાદાનિયો ચ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ચ ધમ્મા ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો પચ્છાજાતિન્દ્રિય**ન્તિ એત્થ ‘‘આહાર’’ન્તિપિ વત્તબ્બં, યદિ ચ કમ્મજા ઓજા સકલાપરૂપાનમેવ આહારપચ્ચયો હોતિ, એવં સતિ ‘‘ઉપાદિન્નુપાદાનિયો કબળીકારાહારો અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ ન વત્તબ્બં સિયા, વુત્તઞ્ચિદં, તમ્પિ અનજ્ઝોહટાય સસન્તાનગતાય ઉપાદિન્નોજાય અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ કાયસ્સ આહારપચ્ચયં સન્ધાય વુત્તં. એવઞ્ચ સતિ ‘‘ઉપાદિન્નુપાદાનિયો ચ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ચ ધમ્મા અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૪.૮૫) અયમ્પિ પઞ્હો પચ્છાજાતાહારવસેન ઉદ્ધરિતબ્બો સિયા, તસ્મા અજ્ઝોહટસ્સ ઉપાદિન્નાહારસ્સ લોકુત્તરક્ખણે અભાવતો દુમૂલકેસુ પઠમપઞ્હે ‘‘આહાર’’ન્તિ ન વુત્તં. દુતિયપઞ્હો ચ ન ઉદ્ધટો, ન ઇતરસ્સ ઉપાદિન્નાહારસ્સ કામભવે અસમ્ભવાભાવતોતિ અજ્ઝોહટમેવ મણ્ડૂકાદિસરીરગતં ઉપાદિન્નાહારં સન્ધાય ‘‘ઉપાદિન્નુપાદાનિયો કબળીકારાહારો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ અનુપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ કાયસ્સ આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૪.૭૪) વદન્તાનં વાદો બલવતરો. ન હિ અજ્ઝોહટમત્તાવ મણ્ડૂકાદયો કુચ્છિવિત્થતં ન કરોન્તિ, ન ચ બલં ન ઉપજાયન્તિ, ન ચ રૂપવિસેસો ન વિઞ્ઞાયતીતિ.

‘‘અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ધમ્મો ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ચ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો સહજાતં પચ્છાજાત’’ન્તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૪.૮૩) એવમાદીહિ ઇધ વુત્તેહિ એકમૂલકદુકતિકાવસાનપઞ્હવિસ્સજ્જનેહિ ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો સહજાત’’ન્તિઆદિના ઇધ દુતિયદુકાવસાને વિય વિસ્સજ્જનં લબ્ભતીતિ વિઞ્ઞાયતિ. સુખાવબોધનત્થં પન તત્થ સહજાતવસેનેવ વિસ્સજ્જનં કતં. પચ્ચનીયે પન સહજાતસ્સેવ અપટિક્ખેપે લાભતો, પટિક્ખેપે ચ અલાભતો સહજાતપચ્ચયવસેનેવ એકમૂલકદુકાવસાના તત્થ ઉદ્ધટા, ઇધ પનેતેહિ વિસ્સજ્જનેહિ એકો ધમ્મો સહજાતાદીસુ અત્થિપચ્ચયવિસેસેસુ અનેકેહિપિ અનેકેસં ધમ્માનં એકો અત્થિપચ્ચયો હોતીતિ દસ્સિતં હોતિ. એકો હિ ધમ્મો એકસ્સ ધમ્મસ્સ એકેનેવ અત્થિપચ્ચયવિસેસેન અત્થિપચ્ચયો હોતિ, એકો અનેકેસં એકેનપિ અનેકેહિપિ, તથા અનેકો એકસ્સ, અનેકો અનેકેસં સમાનત્તે પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં, અત્થિપચ્ચયવિસેસેસુ પન પઞ્ચસુ સહજાતં પુરેજાતેનેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતિ, અનઞ્ઞધમ્મત્તે પચ્છાજાતેન ચ, ન નાનાધમ્મત્તે.

યદિ સિયા, ‘‘**ઉપાદિન્નુપાદાનિયો ચ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ચ ધમ્મા ઉપાદિન્નુપાદાનિયસ્સ ધમ્મસ્સ અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો પચ્છાજાતં ઇન્દ્રિય**’’ન્તિ એત્થ ‘‘સહજાત’’ન્તિપિ વત્તબ્બં સિયા. કમ્મજાનઞ્હિ ભૂતાનં સહજાતાનં પચ્છાજાતાનઞ્ચ લોકુત્તરાનં એકક્ખણે લબ્ભમાનાનમ્પિ એકો અત્થિપચ્ચયભાવો નત્થિ સહજાતપચ્છાજાતાનં નાનાધમ્માનં વિરુદ્ધસભાવત્તાતિ તં ન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. એવઞ્ચ કત્વા પચ્ચનીયે ચ

“**નઇન્દ્રિયે બાવીસા**”તિ વુત્તં. અઞ્ઞથા હિ ઇન્દ્રિયપટિક્ખેપેપિ સહજાતપચ્છાજાતવસેન તસ્સ પઞ્હસ્સ લાભતો ‘‘તેવીસા’’તિ વત્તબ્બં સિયાતિ. પુરેજાતં સહજાતેનેવ સહ અત્થિપચ્ચયો હોતિ, ન ઇતરેહિ, તમ્પિ વત્થુ તંસહિતપુરેજાતમેવ, ન ઇતરં. કુસલત્તિકે હિ પઞ્હાવારે ‘‘નવિપ્પયુત્તપચ્ચયા અત્થિયા પઞ્ચા’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૬૪૯) વુત્તં, સનિદસ્સનત્તિકે પન ‘‘વિપ્પયુત્તે બાવીસા’’તિ. યં પન તત્થ અત્થિવિભઙ્ગે પચ્ચયુદ્ધારે ચ તિમૂલકેકાવસાનં ઉદ્ધટં, તં વત્થુસહિતસ્સ આરમ્મણપુરેજાતસ્સ સહજાતેન, સહ પચ્ચયભાવતોતિ પચ્છાજાતં આહારિન્દ્રિયેહેવ, અનઞ્ઞધમ્મત્તે ચ સહજાતેન ચ, આહારો પચ્છાજાતિન્દ્રિયેહેવ, ઇન્દ્રિયં પચ્છાજાતાહારેનાતિ એવમેતં અત્થિપચ્ચયવિભાગં સલ્લક્ખેત્વા અનુલોમે પચ્ચનીયાદીસુ ચ લબ્ભમાના પઞ્હા ઉદ્ધરિતબ્બા.

ઉપાદિન્નત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. વિતક્કત્તિકવણ્ણના

૨૨. વિતક્કત્તિકે પટિચ્ચવારાનુલોમે **અધિપતિયા તેવીસા**તિ સત્તસુ મૂલકેસુ યથાક્કમં સત્ત પઞ્ચ તીણિ એકં તીણિ તીણિ એકન્તિ એવં તેવીસ, **અઞ્ઞમઞ્ઞે અટ્ઠવીસ** સત્ત પઞ્ચ પઞ્ચ તીણિ ચત્તારિ તીણિ એકન્તિ એવં, **પુરેજાતે એકાદસ** તીણિ ચત્તારિ દ્વે દુતિયતતિયદુમૂલકેસુ એકં એકન્તિ એવં, તથા આસેવને. અઞ્ઞાનિ ગણનાનિ હેતુઆરમ્મણસદિસાનિ.

૩૧. પચ્ચનીયે નાધિપતિપચ્ચયે પઠમપઞ્હે ‘‘અવિતક્કવિચારમત્તે ખન્ધે પટિચ્ચ અવિતક્કવિચારમત્તા અધિપતી’’તિ વત્વા પુન ‘‘વિપાકં અવિતક્કવિચારમત્તં એકં ખન્ધં પટિચ્ચા’’તિઆદિના વિસ્સજ્જનં કતં, ન પન અવિસેસેન. કસ્મા? વિપાકવજ્જાનં અવિતક્કવિચારમત્તક્ખન્ધાનં એકન્તેન સાધિપતિભાવતો . વિપાકાનં પન લોકુત્તરાનમેવ સાધિપતિભાવો, ન ઇતરેસન્તિ તે વિસું નિદ્ધારેત્વા વુત્તા. લોકુત્તરવિપાકાધિપતિસ્સ ચેત્થ પુરિમકોટ્ઠાસેયેવ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો.

૩૮. નાસેવનમૂલકે **અવિતક્કવિચારમત્તં વિપાકેન સહ ગચ્છન્તેના**તિ એતં મૂલં અવિતક્કવિચારમત્તઅવિતક્કવિચારપદેહિ અવિતક્કેહિ સહ યોજેન્તેન નપુરેજાતસદિસં પાળિગમનં કાતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. સદિસતા ચેત્થ યેભુય્યેન વિસદિસતા ચ દટ્ઠબ્બા. તત્થ હિ આરુપ્પે અવિતક્કવિચારમત્તં ઇધ વિપાકં અવિતક્કવિચારમત્તન્તિઆદિ યોજેતબ્બન્તિ અયમેત્થ વિસેસો. ઇદઞ્ચ નાસેવનવિભઙ્ગાનન્તરં લિખિતબ્બં, ન ઝાનાનન્તરં, કેસુચિ પોત્થકેસુ લિખિતં.

પચ્ચયવારે **પઠમઘટને પવત્તિપટિસન્ધિયો**તિ દુમૂલકેસુ પઠમે સત્તસુપિ પઞ્હેસુ પવત્તિઞ્ચ પટિસન્ધિઞ્ચ યોજેત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

૪૯. પચ્ચનીયે **સત્તસુ ઠાનેસુ સત્ત મોહા ઉદ્ધરિતબ્બા મૂલપદેસુ એવા**તિ સવિતક્કસવિચારાદિપદેસુ મૂલપદમેવ અવસાનભાવેન યેસુ પઞ્હેસુ યોજિતં, તેસુ સત્તસુ પઞ્હેસુ સત્ત મોહા ઉદ્ધરિતબ્બાતિ અત્થો.

પઞ્હાવારપચ્ચનીયે ‘‘અવિતક્કવિચારમત્તો ધમ્મો અવિતક્કવિચારમત્તસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણસહજાતઉપનિસ્સયકમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ કેસુચિ પોત્થકેસુ પાઠો દિસ્સતિ, ઉપનિસ્સયેન પન સઙ્ગહિતત્તા ‘‘કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ ન સક્કા વત્તું. ઉપાદિન્નત્તિકપઞ્હાવારપચ્ચનીયે હિ

‘‘અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયો ધમ્મો અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયસ્સ ધમ્મસ્સ સહજાતઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૪.૫૮, ૬૨) એત્તકમેવ વુત્તં. પરિત્તત્તિકપઞ્હાવારપચ્ચનીયે ચ ‘‘મહગ્ગતો ધમ્મો મહગ્ગતસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણસહજાતઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ (પટ્ઠા॰ ૨.૧૨.૫૭, ૬૫, ૭૩) એત્તકમેવ વુત્તન્તિ. એત્તકમેવ ચ અવિતક્કવિચારમત્તં કમ્મં અપ્પમાણં મહગ્ગતઞ્ચ, તઞ્ચ દુબ્બલં ન હોતીતિ એતેહિયેવ વચનેહિ વિઞ્ઞાયતીતિ.

વિતક્કત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકવણ્ણના

દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકે **દસ્સનેન પહાતબ્બો ધમ્મો ભાવનાય પહાતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ એકેનપિ પચ્ચયેન પચ્ચયો ન હોતી**તિ ઇદં પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગે વિચારિતનયેન વિચારેતબ્બન્તિ.

દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પુચ્છાગણનગાથાયો

કુસલાદિ એકકત્તય-મથાદિ અન્તેન મજ્ઝિમન્તેન;
આદિ ચ મજ્ઝેન દુકા, તયો તિકેકો ચ વિઞ્ઞેય્યો.

તેસ્વેકેકં મૂલં કત્વા, તં સત્તસત્તકા પુચ્છા;
એકેકપચ્ચયે યથા, ભવન્તિ એકૂનપઞ્ઞાસ.

છસત્તતાધિકસતં, સહસ્સમેકઞ્ચ સુદ્ધિકે પુચ્છા;
એસ ચ નયોનુલોમે, પચ્ચનીયે ચાતિ નાઞ્ઞત્થ.

રાસિગુણિતસ્સ રાસિસ્સદ્ધં, સહ રાસિકસ્સ પિણ્ડો સો;
રાસિસ્સ વા સહેકસ્સદ્ધં, પુન રાસિના ગુણિતં.

ઇતિ હેતુમૂલકાદુક-તિકાદયો છચ્ચ સત્તતિસતા દ્વે;
ચતુવીસતેત્થ પુચ્છા, અટ્ઠટ્ઠસહસ્સનહુતઞ્ચ.

તાસં યસ્મા સુદ્ધિક-નયો ન પચ્ચેકપચ્ચયે તસ્મા;
ચતુવીસતિગુણિતાનં, સસુદ્ધિકાનં અયં ગણના.

લક્ખત્તયં દ્વિનહુતં, પઞ્ચ સહસ્સાનિ સત્ત ચ સતાનિ;
દ્વાપઞ્ઞાસા એતા, અનુલોમે પિણ્ડિતા પુચ્છા.

અનુલોમસદિસગણના, ભવન્તિ પુચ્છાનયે ચ પચ્ચનીયે;
હાપેત્વા પન સેસે, નયદ્વયે સુદ્ધિકે લદ્ધા.

છપ્પઞ્આસ ભવન્તિ પુચ્છા, છસતસહિતઞ્ચ લક્ખતેરસકં;
પુચ્છાનયેસુ ગણિતા, પટિચ્ચવારે ચતૂસ્વપિ.

સત્તહિ ગુણિતા કુસલત્તિકે દ્વયં, નવુતિઞ્ચેવ પઞ્ચસતા;
ચત્તારિ સહસ્સાનિ ચ, તથેકનવુતે ચ લક્ખકા.

નાદ્વાવીસતિ ગુણિતા, તિકેસુ સબ્બેસુ વીસતિ ચ કોટિ;
લક્ખત્તયં સહસ્સં, ચતુવીસતિ ચાપિ વિઞ્એય્યા.

તિકપટ્ઠાનં.

એકકપચ્ચયે પન, નવ નવ કત્વા સસોળસદ્વિસતં;
હેતુદુકપઠમવારે, પઠમનયે સુદ્ધિકે પુચ્છા.

હેતાદિમૂલકનયે-સ્વેકેકસ્મિં દુકાદિભેદયુતે;
ચતુરાસીતિચતુસત-સહિતં સહસ્સદ્વયં પુચ્છા.

તા ચતુવીસતિગુણિતા, સસુદ્ધિકા એત્થ હોન્તિ અનુલોમે;
દ્વત્તિંસઠસતાધિક-સહસ્સનવકઙ્કલક્ખકા.

એવં પચ્ચનીયે દ્વે, સુદ્ધિકરહિતા ચતૂસ્વતો હોન્તિ;
છન્નવુતઠસતઠ-તિંસસહસ્સદ્વિલક્ખકાનિ.

તા પન સત્તગુણા દ્વે, સત્તતિસતદ્વયં સહસ્સાનિ;
દ્વાસત્તતિ હોન્તિ તતો, સોળસ લક્ખાનિ હેતુદુકે.

તા સતગુણા દુકસતે, સતદ્વયં સત્તવીસતિ સહસ્સા;
દ્વાસત્તતિલક્ખાનિ ચ, સોળસકોટિ તતો પુચ્છા.

દુકપટ્ઠાનં.

દુકતિકપટ્ઠાને તિક-પક્ખેપો હોતિ એકમેકદુકે;
તસ્સ છસટ્ઠિગુણેન તે, છસટ્ઠિસતં દુકા હોન્તિ.

હેતુદુકલદ્ધપુચ્છા, ગુણિતા તેહિ ચ હોન્તિ તિકપદમેવ;
દુકપટ્ઠાને પુચ્છા, તાસં ગણના અયં ઞેય્યા.

દ્વાપઞ્આસ સતાનિ ચ, નવેવ નહુતાનિ નવ ચ સટ્ઠિઞ્ચ;
લક્ખાનિ તીહિ સહિતં, સતં સહસ્સઞ્ચ કોટિનં.

દુકતિકપટ્ઠાનં.

તિકદુકપટ્ઠાને તિક-મેકેકં દ્વિસતભેદનં કત્વા;
દ્વાવીસદ્વિસતગુણા, એય્યા કુસલત્તિકે લદ્ધા.

પુચ્છા અટ્ઠસતાધિક-ચતુસહસ્સદ્વિલક્ખયુત્તાનં;
કોટીનં છક્કમથો, કોટિસહસ્સાનિ ચત્તારિ.

તિકદુકપટ્ઠાનં.

તિકતિકપટ્ઠાને , તેસટ્ઠિવિધેકેકભેદના તુ તિકા;
તેહિ ચ ગુણિતા કુસલ-ત્તિકપુચ્છાપિ હોન્તિ પુચ્છા તા.

દ્વાદસ પઞ્ચસતા ચતુ-સટ્ઠિસહસ્સાનિ નવુતિ ચેકૂના;
લક્ખાનમેકસટ્ઠિ, દ્વાદસસતકોટિયો ચેવ.

તિકતિકપટ્ઠાનં.

દ્વયહીનદ્વયસતગુણો, એકેકો દુકદુકે તેહિ;
હેતુદુકે લદ્ધા સઙ્ખ્ય-ભેદેહિ ચ વડ્ઢિતા પુચ્છા.

છસતયુતાનિ પઞ્ચા-સીતિસહસ્સાનિ લક્ખનવકઞ્ચ;
એકાદસાપિ કોટિ, પુન કોટિસતાનિ તેત્તિંસ.

દુકદુકપટ્ઠાનં.

સમ્પિણ્ડિતા તુ પુચ્છા, અનુલોમે છબ્બિધેપિ પટ્ઠાને;
છત્તિંસતિસતસહસ્સ-ટ્ઠકયુતસત્તનહુતાનિ.

લક્ખાનિ છચ્ચ ચત્તા-લીસેવ નવાથ કોટિયો દસ ચ;
સત્તકોટિસતેહિ ચ, કોટિસહસ્સાનિ નવ હોન્તિ.

તા ચતુગુણિતા પુચ્છા, ચતુપ્પભેદે સમન્તપટ્ઠાને;
ચતુચત્તાલીસસતત્તયં, સહસ્સાનિ તેરસ ચ.

સત્તાસીતિ ચ લક્ખાનં, કોટીનઞ્ચ સત્તસત્તતિયો;
હોન્તિટ્ઠસતાનિટ્ઠ-તિંસસતસહસ્સાનિ ઇતિ ગણના.

પટ્ઠાનસ્સ પુચ્છાગણનગાથા.

પટ્ઠાનપકરણ-મૂલટીકા સમત્તા.

ઇતિ ભદન્તઆનન્દાચરિયકેન કતા લીનત્થપદવણ્ણના

અભિધમ્મસ્સ મૂલટીકા સમત્તા.